

ÚRSKURÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

Mál nr. 6/2021

Fjalllendi upp af Langadalsströnd

30. ágúst 2023

EFNISYFIRLIT

1	ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD	1
2	MÁLSMEDFERÐ	2
2.1	Hlutverk óbyggðanefndar.....	2
2.2	Ísafjarðarsýslur (svæði 10B) teknar til meðferðar.....	2
2.3	Lýstar kröfur og kynning	4
2.4	Mál nr. 6/2021, Fjalllendi upp af Langadalsströnd	5
3	KRÖFUGERÐ.....	9
3.1	Kröfur íslenska ríkisins	9
3.2	Kröfur vegna Tungu fyrir Dalamynni á Langadalsströnd ásamt Gröf	9
3.3	Kröfur vegna Rauðamýrar á Langadalsströnd	9
3.4	Kröfur vegna Nauteyrar á Langadalsströnd	10
3.5	Kröfur vegna Hafnards á Langadalsströnd.....	10
3.6	Kröfur Orkubús Vestfjarða vegna vatnsréttinda	11
4	GÖGN OG GAGNAÖFLUN.....	12
4.1	Inngangur	12
4.2	Rannsóknarskýlda óbyggðanefndar	12
4.3	Vettvangsferð	13
4.4	Skýrslutökur	13
5	SAGA LANDSVÆÐA.....	14
5.1	Landnám.....	14
5.2	Afréttir og afréttarnot	15
5.3	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd.....	15
5.3.1	Gröf á Langadalsströnd.....	17
5.4	Rauðamýri á Langadalsströnd.....	18
5.5	Nauteyri á Langadalsströnd.....	22
5.6	Hafnardalur á Langadalsströnd	24
5.7	Nærliggjandi jarðir.....	30
5.7.1	Hraundalur á Langadalsströnd	30
5.7.2	Hamar á Langadalsströnd	33
5.7.3	Hallsstaðir á Langadalsströnd	36
5.7.4	Melgraseyri á Langadalsströnd	38
5.7.5	Ófeigsfjörður á Ströndum	44
5.7.6	Staður í Steingrímsfirði.....	45
5.7.7	Lágidalur á Langadalsströnd.....	52
6	SJÓNARMÍÐ AÐILA.....	54
6.1	Íslenska ríkið	54
6.2	Gagnaðilar íslenska ríkisins	55

6.2.1	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd	55
6.2.2	Rauðamýri á Langadalsströnd.....	60
6.2.3	Nauteyri á Langadalsströnd	63
6.2.4	Hafnardalur á Langadalsströnd.....	70
6.2.5	Orkubú Vestfjarða.....	73
7	NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR	77
7.1	Inngangur	77
7.2	Almenn atriði	78
7.2.1	Almennar niðurstöður óbyggðanefndar	78
7.2.2	Dómafordæmi í þjóðlendumálum	78
7.2.3	Landnám	82
7.3	Fjalllendi upp af Langadalsströnd.....	82
7.3.1	Inngangur	82
7.3.2	Afmörkun.....	83
7.3.3	Eignarréttarleg staða	93
7.4	Um kröfur Orkubús Vestfjarða	94
7.5	Um málskostnað.....	95
8	ÚRSKURÐARORÐ	96
VIÐAUKI I: ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR		I
VIÐAUKI II: MÁLSKOSTNAÐUR.....		XCVII
FYLGISKJAL I: AÐILASKRÁ.....		XCVIII
FYLGISKJAL II: SKJALASKRÁ		XCIX
a)	Efnisflokkuð skjalaskrá.....	XCIX
b)	Skjalaskrá í númeraröð	CXV
FYLGISKJAL III: KORT.....		CXXXI
a)	Úrskurðarkort í máli nr. 6/2021	CXXXI
b)	Yfirlitskort um svæði 10B	CXXXI

1 ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Miðvikudaginn 30. ágúst 2023 er tekið fyrir mál nr. 6/2021, Fjalllendi upp af Langadalsströnd, og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Hulda Árnadóttir, Allan V. Magnússon og Ásgerður Ragnarsdóttir.

Aðilar máls eru:¹

Fjármála- og efnahagsráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna þjóðlendna.

(Ívar Pálsson lögmaður.)

Varpland hf. og Kristinn Már Arnórsson vegna Tungu fyrir Dalamynni á Langadalsströnd ásamt Gröf.

(Friðbjörn Garðarsson lögmaður)

Þórir Hvanndal Ólafsson, Atli Árdal Ólafsson, Ágúst Heimir Ólafsson og Guðbjörn Ingólfur Ólafsson vegna Rauðamýrar á Langadalsströnd.

(Eiríkur Gunnsteinsson lögmaður)

Hraðfrystihúsið – Gunnvör hf. vegna Nauteyrar á Langadalsströnd.

(Björn Jóhannesson lögmaður)

Þórdís Bjarnadóttir, Vera Dagsdóttir, Vaka Dagsdóttir og Vala Dagsdóttir vegna Hafnards á Langadalsströnd.

(Þórdís Bjarnadóttir lögmaður)

Orkubú Vestfjarða vegna vatnsréttinda.

(Jónas A. Aðalsteinsson lögmaður)

¹ Sjá einnig aðilaskrá (fylgiskjal I).

2 MÁLSMEÐFERÐ

2.1 Hlutverk óbyggðanefndar

Hinn 1. júlí 1998 tóku gildi lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk skv. 7. gr:

- a) Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
- b) Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
- c) Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka laganna og úrskurðir óbyggðanefndar fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

2.2 Ísafjarðarsýslur (svæði 10B) teknar til meðferðar

Óbyggðanefnd skipti landinu upphaflega í ellefu hluta sem auðkenndir voru sem svæði 1–11 og tók eitt þessara svæða til meðferðar í einu. Með bréfi dagsettu 12. nóvember 2015 tilkynnti óbyggðanefnd fjármála- og efnahagsráðherra að ákveðið hefði verið, vegna knappa fjárheimilda nefndarinnar og að höfðu samráði við sérfræðinga á Þjóðskjalasafni Íslands, að skipta svæði 10 í þrennt, þ.e. svæði 10A, 10B og 10C. Landsvæðið sem hér er til umfjöllunar, eftir þessa breytingu, er auðkennt sem svæði 10B, þ.e. Ísafjarðarsýslur.

Með bréfi dagsettu 27. nóvember 2019 var fjármála- og efnahagsráðherra tilkynnt ákvörðun óbyggðanefndar um að taka til umfjöllunar svæði 10B, sbr. 8. gr., 1. mgr. 10. gr. og 1. mgr. 11. gr. laga nr. 58/1998, og veittur frestur til 2. mars 2020 til að lýsa kröfum um þjóðlendur á svæðinu, væri um slíkar kröfur að ræða. Að beiðni íslenska ríkisins var frestur fjármála- og efnahagsráðherra til að lýsa kröfum á svæðinu framlengdur fimm sinnum, síðast til 15. september 2020.

Landsvæði þetta, hið fimmtánda í röðinni hjá óbyggðanefnd,² tekur til sveitarfélaganna Ísafjarðarbæjar, Bolungarvíkurkaupstaðar, Súðavíkurhrepps og hluta Strandabyggðar.

Við skiptingu svæðis 10 voru mörk svæða 10B og 10C miðuð við sýslumörk Ísafjarðarsýslna og Barðastrandarsýslna og svæðamörkin teiknuð inn á kort á grundvelli stafrænna gagna frá Landmælingum Íslands um legu sýslumarkanna. Við meðferð máls nr. 3/2020 á svæði 10C aflaði óbyggðanefnd upplýsinga frá Veðurstofu Íslands um legu vatnaskila við sýslumörkin. Af þeim var ljóst að vatnaskilin lágu ýmist aðeins sunnar

² Upphaflega var meginlandinu skipt í ellefu svæði við málsmeðferð nefndarinnar. Svæðum 7, 8 og 9 var öllum skipt í tvennt á síðari stigum, þ.e. svæði 7A, 7B, 8A, 8B, 9A og 9B. Svæði 10 var síðan skipt í þrennt, þ.e. svæði 10A, 10B og 10C. Svæði 10C var tekið fyrir á undan svæði 10B og því var síðarnefnda svæðið hið fimmtánda í röðinni af sextán svæðum á meginlandinu þegar þarna var komið sögu.

eða norðar en sýslumörkin, eins og þau höfðu verið dregin upp á grundvelli fyrrgreindra gagna frá Landmælingum Íslands. Þar sem gagnaðilar íslenska ríkisins í máli nr. 3/2020 á svæði 10C miðuðu kröfur sínar að norðanverðu við vatnaskil, varð ljóst að kröfurnar náðu á nokkrum stöðum norður fyrir sýslumörk og þar með mörk milli svæða 10C og 10B eins og þau höfðu verið skilgreind. Vegna þessa ákvað óbyggðanefnd á fundi 27. október 2020, að höfðu samráði við lögmenn aðila, að breyta mörkum milli svæða 10C og 10B til samræmis við legu vatnaskila, að því marki sem kröfur gagnaðila ríkisins í máli nr. 3/2020 á svæði 10C miðuðust við þau. Breytingin tók því einungis til þess hluta svæðamarkanna þar sem kröfur gagnaðila ríkisins í umræddu máli miðuðust við vatnaskil en ekki sýslumörk. Lögmenn íslenska ríkisins á svæðum 10B og 10C og lögmenn gagnaðila ríkisins í máli nr. 3/2020 voru upplýstir um breytinguna með tölvupósti 30. október 2020 og í kjölfarið aðlagði íslenska ríkið kröfur sínar að breyttum svæðamörkum, bæði á svæði 10C og 10B.³ Breytingin var gerð með það fyrir augum að hægt væri að fjalla í einu máli um kröfur viðkomandi gagnaðila ríkisins, til hagsbóta fyrir þá. Að öðrum kosti hefðu þeir einnig þurft að gera kröfur til lítilla svæða innan svæðis 10B til þess að halda kröfum sínum til streitu. Auk þess var við ákvarðanatökuna höfð hliðsjón af því að svæðið beggja vegna þess hluta svæðamarkanna sem breytingin tók til var undirorpið þjóðlendukröfu að langmestu leyti.

Að teknu tilliti til framangreindra breytinga afmarkast svæði 10B svo við málsmeðferð óbyggðanefndar: Sýslumörkum Norður-Ísafjarðarsýslu og Strandasýslu er fylgt frá hafi við Geirólfsnúp milli Skjaldabjarnarvíkur og Reykjafjarðar til suðvesturs og síðan suðurs þar til komið er að norðurmörkum Austur-Barðastrandarsýslu. Þaðan er mörkum milli Norður-Ísafjarðarsýslu og Austur-Barðastrandarsýslu fylgt til vesturs þar til komið er að þeim stað þar sem vatnaskil milli Skálmarfjarðar og Ísafjarðardjúps skera sýslumörkin. Þaðan er vatnaskilum milli Skálmarfjarðar og Ísafjarðardjúps fylgt til vesturs að vatnaskilum milli Vattarfjarðar og Ísafjarðardjúps og þeim svo fylgt til vesturs að þeim stað þar sem þau beygja til suðvesturs frá norðurmörkum Austur-Barðastrandarsýslu, sem jafnframt eru norðurmörk Reykhólahrepps, skammt vestan við punkt í 673 m hæð. Þaðan er sýslumörkunum fylgt til vesturs þar til komið er að mörkum Vestur-Ísafjarðarsýslu og Vestur-Barðastrandarsýslu. Þaðan er síðastnefndum sýslumörkum fylgt til vesturs að hafi við Langanes við Arnarfjörð. Að öðru leyti afmarkast svæðið af hafi.

Hlutaðeigandi sýslumannsembætti og sveitarfélögum var tilkynnt um málsmeðferðina þegar kröfur ríkisins höfðu borist og gerð grein fyrir framhaldinu.

³ Kröfulýsing fjármála- og efnahagsráðherra f.h. íslenska ríkisins á svæði 10B barst óbyggðanefnd 16. september 2020 og því lá fyrir á þessu stigi að gerð væri krafa um þjóðlendu norðan svæðamarkanna sem nú er til umfjöllunar í máli nr. 5/2021.

2.3 Lýstar kröfur og kynning

Kröfulýsing fjármála- og efnahagsráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, um þjóðlendur á svæði 10B barst óbyggðanefnd 15. september 2020 en kröfulínukort bárust 5. og 6. október 2020. Kröfulýsingin ásamt kortum var birt 7. október 2020 á vefsíðu nefndarinnar. Óbyggðanefnd birti síðan tilkynningu um málsmeðferð á svæðinu og útdrátt úr kröfum ríkisins, ásamt uppdrætti, í Lögbirtingablaðinu 9. október 2020, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Skorað var á þá sem teldu til eignarréttinda á því landsvæði sem félli innan kröfusvæðis ríkisins að lýsa kröfum sínum fyrir óbyggðanefnd í síðasta lagi 1. febrúar 2021. Þá kom fram að yfirlýsingu um kröfugerð og málsmeðferð kynni að verða þinglýst á þær fasteignir á svæðinu sem skráðar væru í þinglýsingabók og málið varðaði, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Yfirlýsingunni var síðan þinglýst 4. febrúar 2021. Útdráttur úr efni tilkynningarinnar í Lögbirtingablaðinu var birtur með auglýsingum í dagblöðum, sbr. fyrrnefnt lagaákvæði, auk þess sem birt var auglýsing í héraðsfréttamiðli.

Kynningargögn um kröfur fjármála- og efnahagsráðherra voru gerð aðgengileg almenningi á öllum skrifstofum sýslumannsins á Vestfjörðum, þ.e. á Hólmavík, Ísafirði og Patreksfirði, auk skrifstofu og vefsíðu óbyggðanefndar. Að auki voru gögnin send sveitarfélögum á svæðinu með beiðni um að hafa þau aðgengileg. Enn fremur var fréttatilkynning send út um þjóðlendukröfu ríkisins, kröfulýsingarfrest annarra og hvar kynningargögn væru aðgengileg. Morgunblaðið og vefurinn Bæjarins besta (bb.is) fjölluðu um þjóðlendukröfurnar 8.–22. október 2020 og Ísafjarðarbær kynnti kröfurnar á vefsíðu sinni.

Kröfulýsingarfrestur annarra en íslenska ríkisins var síðar framlengdur þrisvar, síðast til 22. mars 2021. Innan frestsins bárust 123 kröfulýsingar, sumar vegna fleiri en einnar jarðar eða svæðis, og athugasemdir vegna einnar jarðar í viðbót. Síðar bárust nefndinni 36 kröfulýsingar í viðbót og þær urðu því samtals 159. Síðarnefndu kröfulýsingunum var veitt viðtaka á grundvelli 3. mgr. 13. gr. þjóðlendulaga en samkvæmt henni ber óbyggðanefnd að gefa þeim, sem kunna að telja til eignarréttinda á þeim svæðum sem þjóðlendukröfur ríkisins taka til, kost á að gerast aðilar máls og lýsa kröfum fyrir nefndinni. Sumar kröfulýsingarnar bárust í kjölfarið á bréfi sem óbyggðanefnd sendi í maí og júní 2021, að liðnum kröfulýsingarfresti gagnaðila ríkisins, til eigenda jarða í grennd við þau kröfusvæði ríkisins þar sem gagnkröfum hafði ekki verið lýst til að vekja athygli á kröfum ríkisins og gefa eigendum jarðanna kost á aðild að málunum, á grundvelli áður nefndrar 3. mgr. 13. gr. þjóðlendulaga.

Gefið var út yfirlit yfir lýstar kröfur ásamt uppdrætti. Lögboðin kynning á heildarkröfum fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á skrifstofum sýslumannsins á Vestfjörðum á Hólmavík og Ísafirði frá 1. desember 2021 til og með 7. janúar 2022, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998, auk þess sem skrifstofa sama embættis á Patreksfirði fékk gögnin send rafrænt. Athugasemdafrestur var til 14. janúar 2022. Kynningar-

gögnin voru jafnframt aðgengileg á skrifstofu óbyggðanefndar og vefsíðu nefndarinnar. Engar athugasemdir bárust fyrir lok athugasemdafrests.

Kröfugerð fjármála- og efnahagsráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, tók til 45 skilgreindra svæða. Á móti bárust 159 kröfulýsingar ýmissa aðila sem sumar sköruðust en samtals tóku þær til tæplega 190 jarða eða svæða.

2.4 Mál nr. 6/2021, Fjalllendi upp af Langadalsströnd

Við fyrstu fyrirtöku mála á svæði 10B, sem haldin var sameiginlega vegna allra málanna 4. júní 2021, var tilkynnt um skiptingu svæðisins í átta mál, nr. 1–8/2021, og að mál nr. 6/2021 nefndist Fjalllendi upp af Langadalsströnd. Gerð var grein fyrir skipan óbyggðanefndar í málunum og að hana skipuðu í máli nr. 6/2021 Hulda Árnadóttir, Allan V. Magnússon og Ásgerður Ragnarsdóttir. Upplýsingar um skiptingu í mál, skipan nefndarmanna í þau og mat á sérstöku hæfi nefndarmanna höfðu áður verið sendar lögmonnum og öðrum fulltrúum málsaðila í tölvupósti og engar athugasemdir borist. Ekki komu heldur fram athugasemdir við þessi atriði á fundinum. Farið var yfir forsögu meðferðar svæðis 10B og stöðu málsmeðferðar, m.a. upplýst að eigendum allnokkurra jarða í grennd við kröfusvæði ríkisins þar sem gagnkröfum hafði ekki verið lýst innan kröfulýsingarfrests hefði verið sent bréf til að vekja athygli þeirra á kröfum ríkisins og gefa þeim kost á aðild að málunum, sbr. 3. mgr. 13. gr. þjóðlendlaga. Brýnt var fyrir lögmonnum að skila öllum kröfulýsingum sem þeir hefðu boðað, gera við-eigandi ráðstafanir varðandi kortlagningu kröfulína og skila skriflegum umboðum frá öllum umbjóðendum sínum til skrifstofu óbyggðanefndar. Bent var á að litið væri svo á að einungis þeir sem gefið hefðu slíkt umboð væru aðilar máls, að því frátöldu ef aðilar gættu hagsmuna sinna sjálfir.

Gerð var grein fyrir gagnaöflun nefndarinnar og stöðu hennar. Einnig var greint frá verklagi við framlagningu skjala og lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá. Sömuleiðis var gerð grein fyrir ýmsum atriðum sem varða málskostnað og greiðslur á útlögðum kostnaði en í því sambandi var vakin athygli á ákvæði 17. gr. þjóðlendlaga um samnýtingu á sérfræðiaðstoð o.fl. Því var beint til lögmannna og annarra fulltrúa aðila að kanna hvort ljúka mætti málinu með sátt, sbr. 15. gr. þjóðlendlaga. Enn fremur var farið yfir framhald málsmeðferðar og upplýst að vettvangsferðir væru fyrirhugaðar um sumarið. Lögmennt voru beðnir að kanna, í samráði við umbjóðendur sína, hvað þeir teldu helst þurfa að skoða í vettvangsferð og hvernig því yrði best komið við.

Önnur fyrirtaka í máli nr. 6/2021 var haldin 9. júní 2021. Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá. Lögmennt voru inntir eftir því hvort tekist hefði að setta málið að einhverju eða öllu leyti frá síðustu fyrirtöku en svo reyndist ekki vera. Lögmennt gagnaðila ríkisins vöktu athygli á því að ágreiningur málsins snerist fyrst og fremst um mismunandi túlkun aðila á upptökum vatnsfalla á svæðinu. Aðspurðir töldu lögmennt ástæðu til að afla gagna um vatnafar frá Veðurstofu Íslands og formaður tilkynnti í framhaldinu að það yrði gert. Þá voru ítrekaðar óskir um að fulltrúar málsaðila kæmu ábendingum og óskum

umbjóðenda sinna vegna vettvangsferða á framfæri við nefndina. Fram kom að reiknað væri með að vettvangsferðir í málum nr. 6–8/2021 yrðu að nokkru leyti samtengdar og færu a.m.k. að hluta fram seint í ágúst. Nánari tilhögun yrði ákveðin í samráði við lögmenn og aðra fulltrúa aðila. Fyrirkomulag vettvangsferðar var rætt nokkuð.

Þriðja fyrirtaka í máli nr. 6/2021 var haldin 12. maí 2022. Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá. Vakin var sérstök athygli á því að söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands lægi fyrir og kerfisbundinni gagnaöflun óbyggðanefndar væri lokið. Þó gæti komið til frekari gagnaöflunar ef framhald rannsóknar málsins gæfi tilefni til þess og lögmönnum og öðrum fulltrúum aðila yrðu þá send skjöl jafnóðum og þau bærust líkt og áður. Formaður rifjaði upp að fram hefði komið af hálfu lögmanns ríkisins í nóvember 2021 að hann hygðist óska eftir greinargerð Náttúrufræðistofnunar um gróðurfar í málum á svæði 10B. Aðspurður sagði lögmaður ríkisins að enn lægi ekki fyrir hvort af þessari gagnaöflun yrði. Áhersla var lögð á að hraða þyrfti ákvörðun um það í ljósi þeirra þátta málsmeðferðar sem framundan væru.

Leitað var sátta með aðilum og farið sérstaklega yfir eftirfarandi áhersluatriði sem upplýst hafði verið um í tölvupósti: Bent var á að í málinu lyti ágreiningurinn einkum að því hversu langt til fjalla land jarðanna næði. Veðurstofa Íslands hefði greint vatnaskil og upptök áa á svæðinu og sýnileg upptök væru merkt inn á kröfulínukort. Lögmenn ríkisins voru spurðir hvort þeir hygðust endurskoða kröfugerð með hliðsjón af þessu. Þeir sögðust íhuga að skoða vettvang áður en þeir tækju afstöðu til þess og skiluðu greinargerð í þeim tilgangi að átta sig betur á aðstæðum. Í þessu samhengi var því jafnframt velt upp hvort Orkubú Vestfjarða hygðist aðlaga kröfulínur sínar að fyrrgreindum upplýsingum. Af hálfu þess lögmanns sem mætti vegna Orkubús Vestfjarða kom fram að kröfulínan væri annars vegar miðuð við ákveðin landamerki og hins vegar legu vatnaskila en þetta atriði yrði skoðað. Að lokinni yfirferð um fyrrgreind atriði var brýnt fyrir fulltrúum málsaðila að leitast við að setta málið eftir því sem unnt væri.

Enn fremur var rifjað upp að í tölvupósti hefðu verið kynnt áform um að halda aðalmeðferðir í málum nr. 6–8/2021 á Ísafirði 7. september 2022, auk þess sem fyrirhugað væri að fara á vettvang í málum nr. 6–7 daginn áður. Þessar tímasetningar væru staðfestar, enda hefðu ekki komið fram athugasemdir. Þá var íslenska ríkinu veittur frestur til 16. júní 2022 til að skila greinargerð og upplýst að aðrir málsaðilar fengju í framhaldinu frest til 22. ágúst 2022 til að skila greinargerðum.

Fjórða fyrirtaka í málum nr. 6–8/2021 var haldin sameiginlega 22. ágúst 2022. Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá og bent á að flest skjölin hefðu áður verið gerð aðgengileg lögmönnum og öðrum fulltrúum málsaðila á vefsvæði og þeir hefðu fengið upplýsingar um skjölin jafnóðum og þau bárust. Vakin var sérstök athygli á því að greinargerðir íslenska ríkisins í málunum lægju nú fyrir og væru meðal framlagðra skjala en þær hefðu áður verið gerðar aðgengilegar rafrænt 20. júlí. Þá var rifjað upp að frestur annarra til að skila greinargerðum hefði verið framlengdur til 29. ágúst 2022.

Enn fremur var rætt um fyrirkomulag vettvangsferðar í máli nr. 6/2021 og um syðsta hluta máls nr. 7/2021 sem var fyrirhuguð 6. september. Einnig var rætt um tilhögun aðalmeðferðar í málum nr. 6–8/2021 hinn 7. september. Þá var þess getið að enn hefðu ekki öll umboð málsaðila til málflytjenda þeirra skilað sér að fullu til nefndarinnar og brýnt var fyrir fulltrúum málsaðila að bæta úr því.

Vettvangsferð vegna máls nr. 6/2021 fór fram 6. september 2022 Fjallað er um hana í kafla 4.3 hér á eftir.

Aðalmeðferð í málum nr. 6–8/2021 var haldin sameiginlega 7. september 2022. Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá og bent sérstaklega á að greinargerðir gagnaðila íslenska ríkisins sem væru meðal framlagðra skjala hefðu verið gerðar lögmönnum og öðrum fulltrúum málsaðila aðgengilegar strax og þær bárust 29. og 30. ágúst sl. Einnig var bent á að þótt kerfisbundinni gagnaöflun væri lokið væri hugsanlegt að fleiri skjöl ættu eftir að koma fram síðar en lögmenn og aðrir fulltrúar málsaðila fengju að sjálfsgöðu afhent jafnóðum öll skjöl sem kynnu að koma fram, sem og færi á að tjá sig um þau og uppfæra málskostnaðaryfirlit sín ef þeim þætti tilefni til.

Að því búnu fóru fram skýrslutökur sem gerð er grein fyrir í kafla 4.4.

Þá voru málin flutt munnlega. Fyrst flutti lögmaður íslenska ríkisins mál nr. 6–8/2021 sameiginlega. Hann tók fram að það væri ósk íslenska ríkisins að á svæðum þar sem ríkisjarðir væru til staðar og á öðrum svæðum þar sem gagnkröfur hefðu ekki verið gerðar kannaði óbyggðanefnd samt og skæri úr um hvaða land teldist til þjóðlendna og hver væru mörk þeirra og eignarlanda, á sama hátt og ef gagnkröfur væru fyrir hendi. Lögmaðurinn gerði einnig grein fyrir breytingu á kröfugerð í máli nr. 8/2021 og því að hugsanlega yrði gerð breyting í máli nr. 7/2021. Nefndarmenn beindu spurningum til lögmanns ríkisins um tiltekin atriði í málum nr. 7–8/2021. Einnig beindi formaður þeim tilmælum til lögmanns ríkisins að íhuga heildstætt hvort tilefni væri til frekari breytinga á kröfugerð ríkisins en þegar hefðu verið gerðar. Að þessu loknu fluttu lögmenn gagnaðila íslenska ríkisins málin.

Við lok aðalmeðferðar tilkynnti formaður að málin væru tekin til úrskurðar en ef frekari gögn kæmu fram yrðu málin þó tekin fyrir aftur af því tilefni. Enn fremur vakti formaður sérstaka athygli lögmanns ríkisins á því að þótt málin væru tekin til úrskurðar væri ekkert því til fyrirstöðu að ríkið gæti dregið úr kröfum sínum og benti í því sambandi á að bæði hefðu komið fram brýningar til lögmanna og ýmislegt í málflutningi gagnaðila sem gæfi íslenska ríkinu hugsanlega tilefni til að endurskoða kröfugerð sína.

Sjötta fyrirtaka mála nr. 1–8/2021 var haldin sameiginlega vegna allra málanna 29. ágúst 2023. Formaður gerði grein fyrir því að gerðar hefðu verið breytingar á kröfugerð ríkisins frá því að aðalmeðferðir málanna hefðu farið fram, líkt og lögmönnum og fulltrúum málsaðila hefði áður verið tilkynnt. Breytingarnar bárust óbyggðanefnd með bréfum 24. janúar og 24. mars 2023, en því bréfinu fylgdu jafnframt uppfærðar textalýsingar á þeim kröfusvæðum sem breytingarnar vörðuðu. Bréfin voru send lögmönnum og fulltrúum málsaðila 25. janúar og 24. mars 2023. Óbyggðanefnd barst einnig

leiðrétt textalýsing á kröfusvæði ríkisins við Hælavíkurbjarg 29. júní 2023, sem kynnt var lögmönnum og fulltrúum málsaðila með tölvupósti 3. júlí 2023.

Formaður kynnti að óbyggðanefnd hefði ákveðið breytingar á heiti mála nr. 4–5/2021 og 7–8/2021. Þá gerði formaður grein fyrir tilteknum atriðum sem vörðuðu mál nr. 4–5/2021.

Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá, sem höfðu áður verið gerð aðgengileg lögmönnum og þeir fengið upplýsingar um. Að því búnu tilkynnti formaður að mál nr. 1–8/2021 væru tekin til úrskurðar.

3 KRÖFUGERÐ⁴

3.1 Kröfur íslenska ríkisins

Af hálfu fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins er þess krafist að allt land innan eftirfarandi kröfupunkta verði úrskurðað þjóðlenda og allt til viðmiðunarmarka kröfusvæðisins, sem af hálfu ríkisins er nefnt *Hafnardalur, Nauteyri, Rauðamýri og Tungu*:

Upphafspunktur er á sveitarfélagamörkum Strandabyggðar og Árneshrepps í um 523 m hæð sunnan Rauðanúpsvatns (1). Þaðan í línu eftir því sem vötnum hallar að Hraundal í efsta læk sem rennur í Mávavötn (2). Þaðan í beina línu í Hafnardalsá í u.þ.b. 437 m hæð, sem ræður merkjum Hafnardals og Nauteyrar (3). Þaðan í beinni línu í upptök Þverár í Skúfnávötnum, sem ræður merkjum Nauteyrar og Rauðumýrar (4). Þaðan í beinni línu í Hvannadalsá fremst í Hvannadal sem ræður merkjum Rauðumýrar og Tungu (5). Þaðan í beinni línu í upptök Bæjardalsár, sem ræður merkjum Tungu (6). Þaðan í beinni línu að mörkum kröfusvæða 10A og 10B og eftir mörkum kröfusvæðanna til norðurs í upphafspunkt.

3.2 Kröfur vegna Tungu fyrir Dalamynni á Langadalsströnd ásamt Gröf

Af hálfu eigenda Tungu fyrir Dalamynni á Langadalsströnd ásamt Gröf er þess krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur landeigenda að landi jarðarinnar í samræmi við þinglýst landamerkjabréf jarðarinnar auk landamerkjabréfa aðliggjandi jarða, þ.e. öllu landi innan eftirtalinna merkja með vísan til tölusettra punkta á meðfylgjandi uppdrætti:

Frá ósi Hvannadalsár við Langadalsá (punktur 1) og eftir ánni til upptaka á vatnaskilum á móti Stað í Steingrímsfirði (punktur 2), þaðan eftir vatnaskilum að upptökum Bæjardalsár (punktur 3) og eftir ánni og landamerkjum Lágadals, Neðri-Bakka og Arngerðarreyrar í Langadalsá (punktur 4) og þaðan að eftir ánni að punkti 1.

Til vara er þess krafist að viðurkenndur verði fullkominn afnotaréttur landeigenda að landi innan áðurlýstra merkja, sem kunni að verða úrskurðað þjóðlenda. Undir afnotarétt falli öll venjubundin afnot, að fornu og nýju, þar á meðal upprekstrar-, beitar-, og námuréttur ásamt veiði í vötnum.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar eða samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi lögmanns landeigenda.

3.3 Kröfur vegna Rauðamýrar á Langadalsströnd

Af hálfu eigenda Rauðamýrar á Langadalsströnd er þess krafist að þjóðlendukröfum íslenska ríkisins verði hafnað og að viðurkenndur verði beinn eignarréttur eigenda jarðarinnar að öllu landi hennar sem afmarkist af Hvannadalsá að sunnanverðu frá mörkum svæða 10A og 10B niður í Langadalsá til sjávar en að norðanverðu frá ósi Nauteyrar eftir Þverá að mörkum svæða 10A og 10B en að mörk svæða 10A og 10B ráði að austanverðu.

⁴ Sjá einnig fylgiskjöl nr. I (aðilaskrá) og III (kort).

Landeigendur líti svo á að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um fullkominn einkaafnotarétt þeirra í þjóðlendu innan merkja jarðarinnar, að öllum venjubundnum afnotum, að fornu og nýju, fari svo að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi íslenska ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi eigendum að skaðlausu.

3.4 Kröfur vegna Nauteyrar á Langadalsströnd

Af hálfu eiganda Nauteyrar á Langadalsströnd er þess krafist að þjóðlendukröfu íslenska ríkisins í land Nauteyrar verði hafnað og viðurkennt verði að enga þjóðlendu sé að finna innan merkja svæðisins, enda teljist allt landsvæðið vera innan þinglýstra landamerkja jarðarinnar og undirorpið beinum eignarrétti.

Þess er krafist að viðurkennt verði að heildarlandamerki jarðarinnar Nauteyrar séu í samræmi við landamerkjabréf jarðarinnar frá 6. júní 1889, þ.e. að Hafnardsá ráði merkjum gagnvart Hafnardal og Þverá ráði merkjum gagnvart Rauðamýri og vatnaskil á Ófeigsfjarðarheiði ráði merkjum Nauteyrar gagnvart jörðunum Ófeigsfirði og Stað, sbr. kröfulínur sem færðar hafa verið inn á kröfulínukort.

Til vara er þess krafist að viðurkenndur verði fullkominn og óskoraður afnotaréttur eiganda Nauteyrar að nefndu landsvæði innan áðurlýstra merkja, sem kunni að verða úrskurðað þjóðlenda. Undir þann afnotarétt falli öll venjubundin afnot, að fornu og nýju, þar á meðal upprekstrar-, beitar-, námu- og veiðiréttur, þ.m.t. skotveiði.

Þá er gerð krafa um málskostnað að skaðlausu úr hendi íslenska ríkisins samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi eða að mati óbyggðanefndar, að teknu tilliti til virðisaukaskatts.

3.5 Kröfur vegna Hafnards á Langadalsströnd

Af hálfu eigenda Hafnards er þess krafist að þjóðlendukröfu íslenska ríkisins í land Hafnards verði hafnað og viðurkennt verði að enga þjóðlendu sé að finna innan merkja svæðisins, enda teljist svæðið allt innan þinglýstra landamerkja og undirorpið beinum eignarrétti.

Nánar tiltekið séu heildarlandamerki jarðarinnar Hafnards í samræmi við landamerkjabréf jarðarinnar frá 21. maí 1890 og fari eftir vatnaskilum í samræmi við venjur þar um:

Að innanverðu er Hafnardsá landamerki milli Hafnards og Nauteyrar, milli Hafnards og Hallstaða er lækur úr Stóraskarði til sjávar innantil við Hokinseyri, úr skarðinu í Landamerkjavörðu úr Landamerkjavörðu í Langyrjuvatn við Blæfadalsá, ræður svo Blæfadalsá landamerkum milli Hamars og Hafnards upp í Máfavatn og úr síðustu lækjum er renna í Máfavatn beina sjónhending í Grástein.

Hluti Hafnards nái að sýslumörkum Strandasýslu, sbr. kröfulínur á kröfulínukorti málsins.

Til vara er þess krafist að viðurkenndur verði fullkominn afnotaréttur eigenda jarðarinnar Hafnardals að landi innan áðurlýstra merkja sem kunni að verða úrskurðað þjóðlenda. Undir afnotarétt falli öll venjubundin afnot að fornu og nýju, þar á meðal upprekstrar-, beitar- og námuréttur ásamt veiði í vötnum.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkissjóðs samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar og framlögðum málskostnaðarreikningi að skaðlausu, að teknu tilliti til virðisauka-skatts.

3.6 Kröfur Orkubús Vestfjarða vegna vatnsréttinda

Af hálfu Orkubús Vestfjarða er þess krafist að viðurkenndur verði eignarréttur Orkubúsins að vatnsréttindum innan jarðarinnar Nauteyrar. Einnig er þess krafist að viðurkenndur verði nýtingarréttur Orkubúsins að vatnsréttindum á vatnasviði Blævardalsárvirkjunar.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi íslenska ríkisins, að skaðlausu.

4 GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1 Inngangur

Í málinu hafa verið lögð fram skjöl í skjalaflokkum nr. 1–14 ásamt undirskjöllum, samtals 298 skjöl, auk 18 hliðsjónargagna. Sjá nánar í fylgiskjali nr. II (skjalaskrá).

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd, á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2 Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. Þjóðlendlaga, nr. 58/1998. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fái st um einstök álitæfni.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprentuðum, sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir þeim landsvæðum sem hér eru til umfjöllunar. Könnun einstakra skjalaflokka skiptist á milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar og grundvallast á „Yfirliti yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“. Yfirlit þetta var kynnt lögmonnum og öðrum fulltrúum málsaðila og engar athugasemdir komu fram. Við samningu þess naut óbyggðanefnd ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings, auk Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfasonar, starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands.

Fulltrúum aðila málsins var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Jafnframt hafði óbyggðanefnd frumkvæði að því að upplýsa fulltrúa málsaðila um þessi atriði. Þeir gátu jafnframt bent starfsmönnum Þjóðskjalasafns eða óbyggðanefndar á gögn sem ástæða væri til að kanna eða afla. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Lögmonnum/málsaðilum ber þannig að leggja sjálfstætt mat á gögn og gagnaöflun.

Þau frumgögn sem í leitirnar komu og talið var að þýðingu hefðu voru lögð fram jafnóðum við fyrirtökur í málinu. Um nánari framkvæmd gagnaöflunar vísast til skilaþréfs Þjóðskjalasafns Íslands um þetta efni, þ.e. skjals nr. 2, inngangs að greinargerð safnsins, skjals nr. 3(3), og minnisblaða um leit óbyggðanefndar í tilteknum skjalaflokkum, sbr. hliðsjónargögn nr. 9–11. Um afraksturinn vísast til skjalaskrár, sjá fylgiskjal nr. II.

4.3 Vettvangsferð

Óbyggðanefnd skoðaði vettvang málsins þriðjudaginn 6. september 2022 í fylgd með lögmönnum aðila og tilteknum málsaðilum. Staðkunnugir önnuðust leiðsögn. Jafnframt voru með í för starfsmaður Þjóðskjalasafns Íslands og starfsfólk óbyggðanefndar.

Vettvangsferðin, sem var farin sameiginlega vegna máls nr. 6/2021 og hluta af máli nr. 7/2021 hófst á gamla flugvöllinum á Melgraseyri á Langadalsströnd kl. 12:55. Í upphafi var rætt um tilhögun ferðarinnar en þar var notast við þylu frá HeliAir. Í ljósi þess að einungis fimm einstaklingar komust í þyluna hverju sinni var ákveðið að fljúga yfir svæðið í þremur lotum.

Ákveðið var að byrja á að fljúga yfir hluta máls nr. 7/2021 meðfram suðvestanverðum Drangajökli og því næst yfir svæðið í máli nr. 6/2021. Þórður Halldórsson í Laugarholti sýndi viðstöddum myndir af Grásteini ásamt líklegri staðsetningu á korti en meðal markmiða ferðarinnar var að leitast við að staðsetja Grástein sem m.a. er fjallað um í landamerkjabréfi Hafnards frá 21. maí 1890.

Fyrsti hópur fór í loftið kl. 13:09 og lenti kl. 13:44. Annar hópur fór í loftið kl. 13:52 og kom til baka kl. 14:50. Þylan lenti með hópinn hjá Grásteini og teknar voru myndir af honum.

Gert var hlé á vettvangsferðinni kl. 14:55–15:40 þegar flogið var til til Ísafjarðar í þeim tilgangi að taka eldsneyti. Þriðji hópur fór í loftið kl. 15:45. Vettvangsferðinni lauk kl. 16:11 þegar þylan lenti á Melgraseyri með þriðja hópinn.

Á fyrsta hluta flugleiðarinnar var flogið inn með Kaldalóni þar sem vel sást yfir Kaldalón, Ármúla og Lónseyri. Góð sýn gafst á hæstu bingu Drangajökuls. Horft var yfir til Sjónarhóls til hægri handar og til Háafells til þeirrar vinstri. Flogið var yfir Sjónarhól og horft yfir Skjaldfannardalsbotn og Austurgil. Þá var flogið yfir Jökulá og horft yfir hraun austan við hana. Flogið var yfir Þverá sem rennur meðfram jökli og í Selá. Horft var yfir Jökuleyrar og Langahraun og var gott skyggni yfir Selá sem kemur undan jökli. Þá var horft yfir Djúpapoll, Hraundal og Ófeigsfjarðarheiði þegar flogið var til suðurs. Því næst var horft yfir Rauðamýri, upptök Hvannadalsár og Austurmannagil. Þegar flogið var til vesturs var horft yfir Skúfnavötn, Mávavatn (Mávavötn) og Hafnardsá. Því næst var flogið til norðvesturs og Grásteinn fundinn. Að endingu var horft yfir Hraundal og Selá og syðsta hluta máls nr. 7/2021.

4.4 Skýrslutökur

Við aðalmeðferð málsins gaf skýrslu og svaraði spurningum óbyggðanefndar, og lögmanna Þórður Halldórsson í Laugarholti.

Að einstökum efnisatriðum í skýrslu hans er vikið í úrskurði þessum eftir því sem tilefni er til, en uppskrift á henni er meðal hliðsjónargagna málsins.

5 SAGA LANDSVÆÐA

Í þessum kafla verður rakin saga svæðisins sem málið varðar. Í fyrstu er greint frá elstu ritheimildum um landnám þar. Því næst verða raktar heimildir um kröfusvæði málsins og nærliggjandi og tengdar jarðir, einkum afmörkun, eignarréttindi og nýtingu. Umfjöllun um þær jarðir sem liggja að ágreiningssvæðunum takmarkast oftast við heimildir um afmörkun. Að mestu er fylgt tímaröð í hverjum kafla.⁵

5.1 Landnám

Í *Landnámu* segir eftirfarandi um landnám vestan kröfusvæðisins:

Snæbjörn son Eyvindar austmanns, bróðir Helga magra, nam land milli Mjóvafjarðar ok Langadalsár ok bjó í Vatsfirði.

[...]

Óláfr jafnakollr nam land frá Langadalsá til Sandeyrarár ok bjó í Unaðsdal.⁶

Um landnám norðan og austan kröfusvæðisins segir eftirfarandi í *Landnámu*:

Hella-Björn son Herfinns ok Høllu var víkingr mikill; hann var jafnan óvinr Haralds konungs. Hann fór til Íslands ok kom í Bjarnarfjörð með alskjölduðu skipi; síðan var hann Skjalda-Björn kallaðr. Hann nam land frá Straumnesi til Dranga, ok í Skjalda-Bjarnarvík bjó hann, en átti annat bú á Bjarnarnesi.⁷

Í neðanmálgrein segir að Bjarnarnes sé í Almenningum eystri og utan landnáms Bjarnar og því sé óvíst við hvað sé átt. Þar hafi verið verstöð og öðru hverju búið, að minnsta kosti frá um 1700 og fram um aldamótin 1900.⁸

Í *Landnámu* segir eftirfarandi um landnám austan kröfusvæðisins:

Þorvaldr Ásvaldsson, Úlfssonar, Yxna-Þórissonar, nam Drangaland ok Drangavík til Enginess ok bjó at Dröngum alla ævi.

[...]

Herröðr hvítaský var gøfugr maðr; hann var drepinn af ráðum Haralds konungs, en synir hans þrír fóru til Íslands ok námu land á Ströndum: Eyvinðr Eyvindarfjörð, Ófeigr Ófeigsfjörð, Ingólfr Ingólfsfjörð; þeir bjöggu þar síðan.⁹

⁵ Þessi kafla er að mestu leytir byggður á greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands, dagsettri 5. júní 2023, sem lögð var fram sem skjal nr. 3(3), sbr. einnig eldri gerðir hennar, skjöl nr. 3(1)–3(2), dags. 29. júní 2021 og 10. maí 2022. Þó hefur verið felld út eða stytt umfjöllun um heimildir sem ekki þykja hafa þýðingu fyrir úrlausn málsins, auk þess sem bæst hefur við umfjöllun um gögn sem aflað var annars staðar en á Þjóðskjalasafninu. Í inngangi að greinargerð Þjóðskjalasafnsins er greint frá gagnaflokkum sem leitað var í og tilhögun gagnaflokkunar. Einnig skal nefnt að í heildarskilabréfi Þjóðskjalasafns Íslands, skjali nr. 2, minnisblaði yfir gögn í *Íslenzku fornbréfasafni*, skjali nr. 14, og minnisblöðum um leit óbyggðanefndar í tilteknum skjalaflokkum, hliðsjónargögnum nr. 9–11, er gerð grein fyrir fleiri skjölum sem varða jarðir sem fjallað er um hér en ekki þótti tilefni til að leggja fram.

⁶ *Íslenzk fornrit* I (1968), bls. 190, 196, skjal nr. 4(6).

⁷ *Íslenzk fornrit* I (1968), bls. 197, skjal nr. 4(6).

⁸ *Íslenzk fornrit* I (1968), sjá bls. 196–197, skjal nr. 4(6). Sjá einnig *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 308, skjal H-12; *Árbók Ferðafélags Íslands*, 1949, bls. 177.

⁹ *Íslenzk fornrit* I (1968), bls. 197–198, skjal nr. 4(6).

5.2 Afréttir og afréttarnot

Hinn 12. febrúar 1920 skrifaði Halldór Jónsson á Rauðamýri bréf til sýslumanns Ísafjarðarsýslu vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands, frá 29. desember 1919, um almenninga. Svar Halldórs var að hvorki væru almenningar né afréttarlönd í Nauteyrarhreppi sem talist gætu eign ríkisins.¹⁰

Hinn 20. febrúar 1989 sendi félagsmálaráðuneytið öllum sveitarstjórnnum fyrirspurnir um afrétti, mörk þeirra og upprekstrarrétt.¹¹ Ekki er að sjá að svar hafi borist úr Nauteyrarhreppi.

5.3 Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd

Hinn 22. maí 1700 seldi Jón Jónsson á Rauðamýri Páli Torfasyni sýslumanni hálfa Tungu fyrir Dalamynni, átta hundruð, fyrir átta hundruð í Gillastöðum í Barðastrandarsýslu. Þetta gerði Jón til friðar og forlíkunar við bróður sinn, Þorstein Jónsson.¹²

Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*¹³ yfir Langadalsströnd frá 1710 segir eftirfarandi um Tungu fyrir Dalamynni:

Tunga fyrir Dalamynni.

Bænhús hefur hjer að fornu verið og stendur það enn, en ekki hafa hjer tíðir veittar verið í manna minni.

Jarðardýrleiki xvi hndr., og svo tíundast iiii tíundum.

Eigandi að hálfri jörðinni sýslumaðurinn Páll Torfason. Eigandi að hinum helmíngnum og ábúandinn á allri jörðinni Þorsteinn Jónsson.

[...]

Landskuldarhæð eður kúgildafjöldi hvað mikið verið hafi á sínum parti kveðst ábúandinn ei kunna undirretta, því á hönum hafi eignarmenn búið í 60 ár eður lengur,

[...]

Afrjett engin. Skógur til kolgjörðar og eldiviðar nægur en til raftviðar eyddur. Torfrista og stúnga nær engin að telja, hefur þó ei af öðrum jörðum tilkeypt verið enn til þessa. Berjalestur lítill.

Túninu grandar Hvannadalsá með landbroti, sem áeykst árlega. Enginu grandar Lángadalsá með grjóts og sands áburði til stórskaða. Hætt er kvikfje fyrir stórveðrum á vetur og hefur oft stórskaði af því orðið. Ekki er húsum óhætt fyrir stórveðrum, þó hefur ekki enn nú stórt mein að því orðið.

Gröf, fornt eyðiból hjer í landinu, og sjást enn byggíngamerki af tóftarústum og girðíngaleifum. Ekki má hjer aftur byggja, því túnið það sem verið hefur er nú orðið að svarleysumýri. Landið brúkar jörðin til slægna og beitar.¹⁴

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Tungu fyrir Dalamynni metinn 16 hundruð. Eigandi jarðarinnar var sá sami og á þeirri jörð sem næst á undan er skráð í

¹⁰ Skjal nr. 2(143).

¹¹ Skjal nr. 2(169).

¹² *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 179, skjal H-16.

¹³ Hér eftir verður vísað til hennar sem *Jarðabókar Árna og Páls*.

¹⁴ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 235–236, skjal H-12.

jarðamatið, þ.e. Lágadal, eða Valgerður Marensdóttir á Garðsstöðum. Fram kemur að eyðihjáleigan Gröf og eyðijörðin Þórustaðir hafi verið nýttar sem beutiland.¹⁵

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Tunga fyrir Dalamynni metin 16 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign. Í neðanmálsgrein kemur fram að árið 1805 hafi eyðihjáleigurnar Gröf og Þórustaðir verið hafðar til beitar.¹⁶

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Tingu:

Slægjur eru bágar og tún undir landbroti af á og óhægt til ímsra aðfanga vegna þess ár eru beggja vegna.¹⁷

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 368 ríkisbankadali.¹⁸

Við manntalsþing að Nauteyri 30. maí 1854 var þinglesin lögfesta, dagsett, 12. júlí 1852, fyrir landi Tingu í Dalamynni:

... eptir sem Hvannadalsá heldur og eptir sem votnum hallar að Hvannadal til Trollaholts og sjónhending til Þvergils, sem rennur í Hvannadalár ...¹⁹

Með kaupbréfi dagsettu 19. apríl 1860 seldi Björn Engilbertsson á Eyri 30 álnir í Tingu fyrir Dalamynni til Jóns Jónssonar í Tingu. Kaupbréfið var þinglesið 16. júní sama ár.²⁰

Við manntalsþing að Nauteyri 16. júní 1860 var þinglesið kaupbréf Jóns Jónssonar frá 19. apríl 1860 upp á 30 álnir í Tingu fyrir 16 ríkisdal. Seljandi var Björn Engilbertsson.²¹

Hinn 4. apríl 1863 gaf Jón Jónsson fósturdóttur sinni Þorgerði Pálsdóttur í Tingu fjögur hundruð í Tingu í Nauteyrarhreppi og tvö hundruð í Arngerðareyri ásamt hálfum sexæring og hálfri búð á Bolungarvíkurmöllum. Gjafabréfið var þinglesið 24. júlí sama ár.²²

Við manntalsþing að Nauteyri 24. júlí 1863 var þinglesið gjafabréf Jóns Jónssonar í Tingu til Þorgerðar Pálsdóttur, dagsett 4. apríl 1863, fyrir tveimur hundruðum í Arngerðareyri, fjórum hundruðum í Tingu og hálfum sexæringi fyrir 428 ríkisdali.²³

Með ódagsettu makaskiptabréfi skiptu Ólína Kristín Þorsteinsdóttir og Magnús Arnórsson á Neðri-Bakka í Langadal á sex hundruðum í Tingu fyrir Dalamynni, sem Ólína afhenti Magnúsi, og sex hundruðum í Tingu í Skutulsfirði, sem Magnús afhenti Ólínu. Makaskiptabréfið var þinglesið 3. ágúst 1870.²⁴

Hinn 4. desember 1879 seldi Kristján Fransson bóndi í Tingu fjögur hundruð í Tingu fyrir Dalamynni til Einars Magnússonar bónda á Garðsstöðum.²⁵

¹⁵ Skjal nr. 2(14).

¹⁶ J. Johnsen, *Jarðatal á Íslandi*, bls. 202, skjal nr. 4(1).

¹⁷ Skjal nr. 2(25).

¹⁸ Skjal nr. 2(27).

¹⁹ Skjal nr. 2(80).

²⁰ Skjal nr. 2(55).

²¹ Skjal nr. 2(82).

²² Skjal nr. 2(56).

²³ Skjal nr. 2(90).

²⁴ Skjal nr. 2(171).

²⁵ Skjal nr. 2(57).

Hinn 2. júní 1889 seldi Gunnar Halldórsson, bóndi í Skálavík í Reykjarfjarðarhreppi, fyrir hönd Ara Jónssonar á Seljabrekkunaustum, eitt hundrað að fornu mati í Tungu fyrir Dalamynni til Einars Magnússonar á Garðsstöðum í Ögurhreppi. Afsalsbréfið var þinglesið 5. júní sama ár.²⁶

Landamerkjabréf jarðarinnar Tungu fyrir Dalamynni er dagsett 2. febrúar 1892 en það var þinglesið 17. maí sama ár. Efni þess er svohljóðandi:

Landamerki fyrir Tungu í Nauteyrarhreppi.

Kvannadalsá greinir landamerki á milli Rauðamýrar og Tungu, fremst úr Kvannadal og niður að Langadalsá, og á milli Tungu og Arngerðareyrar ræður Langadalsá; en á milli Neðri-Bakka og Tungu eru landamerkin: vörður, sem hlaðnar eru, af fremra mels-horni og sjónhending upp á brún utanhalt við svokallaðan Sjónarhól; þaðan í Stakksteina niður að Lágadalsá; frá Lágadalsá, austanvert, úr Þverkvísl og beint í Tröllholt, upp á brúninni; þaðan fram sem vötnum hallar (þar með talin til Tungu: Lágadals vatnadalur) og í Bæjardalsá fram.

Arngerðareyri 2/2 1892

Hannibal Jóhannesson (handsalað) Magnús Arnórsson Einar Magnússon Eigendur að Tungu.

Jón Halldósson, eigandi að Rauðamýri.

Ólafur Jónsson, eigandi að Lágadal

Jakob Rósinkarsson, eigandi að Neðri-Bakka

Jón Halldórsson, fullmektugur fyrir Neðri-Bakka²⁷

Hinn 9. júlí 1906 seldi Ari Jónsson eitt hundrað að fornu mati í Tungu í Nauteyrarhreppi til Skúla Thoroddsens verslunareiganda á Ísafirði. Afsalsbréfið var þinglesið 27. júní 1907.²⁸

Við manntalsþing að Nauteyri 27. júní 1907 var þinglesið afsalsbréf Ara Jónssonar til Skúla Thoroddsens, dagsett 9. júlí 1904, fyrir einu hundraði að fornu mati í Tungu fyrir 120 ríkisdali.²⁹

Í undirmati I að fasteignamati Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 er ekkert tilgreint um landamerki Tungu. Jörðin var metin á 2.000 kr. Eigendur hennar voru nokkrir.³⁰

5.3.1 Gröf á Langadalsströnd

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Langadalsströnd frá 1710 er fjallað um Gröf á Langadalsströnd sem fornt eyðiból í landi Tungu fyrir Dalamynni. Þar segir eftirfarandi:

Gröf, fornt eyðiból hjer í landinu, og sjást enn byggíngamerki af tóftarústum og girðingaleifum. Ekki má hjer aftur byggja, því túnið það sem verið hefur er nú orðið að svarleysumýri. Landið brúkar jörðin til slægna og beitar.³¹

²⁶ Skjal nr. 2(58).

²⁷ Skjal nr. 2(2).

²⁸ Skjal nr. 2(59).

²⁹ Skjal nr. 2(91).

³⁰ Skjal nr. 2(30).

³¹ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 236, skjal H-12.

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 kemur fram í tengslum við Tungu fyrir Dalamynni að eyðihjáleigan Gröf og eyðijörðin Þórustaðir hafi verið nýttar sem beiti-land.³²

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er í neðanmálsgrein um jörðina Tungu fyrir Dalamynni sagt að árið 1805 hafi eyðihjáleigan Gröf verið höfð til beitar. Hún er ekki metin sérstaklega í *Jarðatali* Johnsens.³³

5.4 Rauðamýri á Langadalsströnd

Í skrá yfir jarðir Kristínar Björnsdóttur, dagsettri 3. maí 1458, kemur fram að meðal eigna hennar var jörðin Rauðamýri, 10 hundruð að dýrleika.³⁴

Hinn 5. ágúst 1699 seldi Magnús Bjarnason Ara Jónssyni eitt hundruð og fimm aura í Rauðamýri fyrir þrjú hundruð í gildum og góðum landaurum.³⁵

Hinn 29. ágúst 1702 seldi Guðmundur Þorsteinsson eitt hundrað og fimm aura í jörðinni Rauðamýri til Ara Jónssonar.³⁶

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Langadalsströnd frá 1710 segir eftirfarandi um Rauðamýri:

Raudamijri.

Jarðardýrleiki x hndr., og so tíundast iiii tíundum.

Eigandi að v hndr. Halldór Þorkelsson að Bæjum á Snæfjallaströnd. Að hinum helmíngnum og ábúandi á sama sínum parti Ari Jónsson.

Ábúandi á parti Halldórs Jón Jónsson.

[...]

Partur Ara bygðist með sömu kostum inn til næstu 4 ára og þá voru á parti Halldórs. Síðan hefur eigandi ábúið og er því ei víst hvað nú mundi byggjast.

[...]

Afrjett engin ut supra. Slægjur hefur Ari ljeð af sínum parti til Túngu, stundum meira eður minna fyrir óákveðna greiðasemi, og er þessi heyskapur talinn þessari jörðunni í föðursásetningunni. Skógur til eldiviðar og kolgjörðar nægur. Torfrista og stúnga nýtileg. Grasatekja lítil og valla teljandi.

Enginu grandar vatn, sem jetur úr rótina. Hætt er kvikfje fyrir afætudýjum og snjóflóðum. Ekki þykir heyjum og húsum óhætt fyrir stórviðrum.

Skáldkonutun kallast örnefni eitt skamt frá túninu í úthögum, og eru munnmæli að þar hafi ein kona í fyrndinni aðsetur haft og eitt hús uppbyggt, sjest og deili til að það muni einhvörn tíma hús eður því líkt byggt hafa verið. Ekki má hjer bygð setja, því túnstæði er ekkert.³⁷

Við manntalsþing að Nauteyri 21. apríl 1729 var lesið upp kaupbréf dagsett 4. október 1727. Þar segir að jarðaskiptagjörningur hafi farið fram að Hvítanesi. Guð-

³² Skjal nr. 2(14).

³³ J. Johnsen, *Jarðatal á Íslandi*, bls. 202, skjal nr. 4(1).

³⁴ *Íslenzkt fornbréfasafn* V, bls. 160–164, skjal nr. 4(38).

³⁵ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 179, skjal H-16.

³⁶ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* XIII, bls. 243–244, skjal H-17.

³⁷ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 236–237, skjal H-12.

mundur Þorkelsson fékk Árna Sæmundssyni fimm hundruð í Rauðamýri á Langadalsströnd til fullkominnar eignar og eigindóms ásamt tveimur meðfylgjandi innistæðukúgildum. Á móti fékk Markús Bergsson sýslumaður, vegna Árna Sæmundssonar, Guðmundi Þorkelssyni sex hundruð í Heydal fyrir andvirði nefndra fimm hundraða í Rauðamýri til eignar og þar meðfylgjandi tvö kúgildi.³⁸

Við manntalsþing að Nauteyri 3. apríl 1786 var uppleið kaupbréf Ásgeirs Þorsteinsonar fyrir tveimur hundruðum í Rauðamýri á Langadalsströnd af systurum hans Guðrúni og Steinunni fyrir 16 ríkisbankadali.³⁹

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Rauðamýrar á Langadalsströnd metinn 10 hundruð. Eigandi jarðarinnar var Ásgeir Þorsteinsson. Fram kemur að eyðihjáleigan Skáldkonutún hafi verið nýtt sem beutiland.⁴⁰

Við manntalsþing að Nauteyri 7. júlí 1831 kom fram að Ólafur Jónsson á Efstabóli seldi eitt hundrað og 70 álnir í jörðinni Arngerðareyri 25. júní og eitt hundrað og 51 alin í Rauðamýri til Ásgeirs Ásgeirssonar og Þorsteins Ásgeirssonar fyrir 48 spesíur eða 99 ríkisbankadali.⁴¹

Við manntalsþing á Hóli 14. maí 1847 var auglýst uppboð á hálfri Rauðamýri fyrir fimm hundruð, sem fram átti að fara 22. maí sama ár.⁴²

Við manntalsþing að Nauteyri 22. maí 1847 voru fimm hundruð í Rauðamýri boðin til kaups með tveimur kúgildum og tveimur vættum undir þeirri skuldbindingu að borga ætti innan sex vikna. Ábúndinn Ólafur Bjarnason varð hæstbjóðandi, fyrir 75 ríkisbankadali hvert hundrað eða 375 ríkisbankadali fyrir alla jörðina.⁴³

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Rauðamýri á Langadalsströnd metin 10 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaæign. Í neðanmálgrein kemur fram að árið 1805 hafi eyðihjáleigan Skáldkonutún verið nýtt til beutilands.⁴⁴

Við manntalsþing að Nauteyri 30. maí 1854 var þinglesin lögfesta, dagsett, 20. mars 1853, fyrir landi Rauðamýrar:

ad utanverdu eptir sem Þvera heldur til Nauteyraróss og ad framanverdu eptir Hvannadalsá til þess hún fellur í Lángadalsá⁴⁵

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Rauðamýri:

Geisilega miklar slægjur og allhægar og tún gott bæta jórd þessa svo ad hún er langtum betri en adrar jafnhundraða háar.⁴⁶

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 420 ríkisbankadali.⁴⁷

³⁸ Skjal nr. 2(93).

³⁹ Skjal nr. 2(96).

⁴⁰ Skjal nr. 2(15).

⁴¹ Skjal nr. 2(97).

⁴² Skjal nr. 2(94).

⁴³ Skjal nr. 2(92).

⁴⁴ J. Johnsen, *Jarðatal á Íslandi*, bls. 202, skjal nr. 4(1).

⁴⁵ Skjal nr. 2(80).

⁴⁶ Skjal nr. 2(24).

⁴⁷ Skjal nr. 2(27).

Við manntalsþing árin 1855 og 1856 var friðlýst fyrir Laugabólslandi og út að Hafnardsá.⁴⁸

Við manntalsþing að Nauteyri 4. júlí 1856 var friðlýst löndum fyrir öllum jörðum frá Laugabóli út að Nauteyrarósi.⁴⁹

Við manntalsþing að Nauteyri 20. júní 1857 voru upplesin þrjú kaupbréf fyrir þremur hundruðum og 90 álnum í Rauðamýri. Ólafur Bjarnason var kaupandi en seljendur voru Snæbjörn Ísaksson, Ásgeir Þorsteinsson og Einar Fransson. Bréfin tvö voru dagsett 17. september og hið þriðja var dagsett 20. október 1855.⁵⁰

Við manntalsþing að Nauteyri 16. júní 1860 var spurt eftir verði á hverju hundraði í Rauðamýri, þeim þremur hundruðum og 90 álnum sem seld voru og þinglesin árið 1857. Þingheimur svaraði að verðið hafi verið um 37 og hálf spesía.⁵¹

Hinn 29. apríl 1865 fóru fram makaskipti hvar Margrét Steinsdóttir afhenti 13 hundruð að nýju mati í Rauðamýri í Nauteyrarhreppi til Elíasar Ebenesarsonar hreppstjóra á Skjaldfönn og fékk á móti 16 hundruð að fornu mati í Nesi í Grunnavíkurbhreppi. Makaskiptabréfið var þinglesið 22. ágúst og 27. ágúst 1866.⁵²

Við manntalsþing að Nauteyri 22. ágúst 1866 var þinglesið kaup- og makaskiptabréf Elíasar Ebenesarssonar frá 29. apríl 1865 á Rauðamýri og Nesi með 100 ríkisdala milligjöf við Margréti Steinsdóttur.⁵³ Bréfið var einnig þinglesið við manntalsþing að Stað í Grunnavík 27. ágúst 1866.⁵⁴

Hinn 8. desember 1869 seldi Elías Ebenesarson fimm hundruð að fornu mati í Rauðamýri í Nauteyrarhreppi til Jóns Halldórssonar hreppstjóra á Laugabóli.⁵⁵

Hinn 10. júní 1882 fóru fram makaskipti hvar Jón Halldórsson á Laugabóli afhenti sjö og hálft hundrað að fornu mati í Melgraseyri í Nauteyrarhreppi til Gísla Steindórssonar á Rauðamýri en fékk á móti fimm hundruð að fornu mati í Rauðamýri í Nauteyrarhreppi. Makaskiptabréfið var þinglesið 23. júní sama ár.⁵⁶

Landamerkjabréf jarðarinnar Rauðamýri á Langadalsströnd er dagsett 6. júní 1889 en það var þinglesið 21. maí 1890. Efni þess er svohljóðandi:

Landamerki fyrir Rauðamýri.

Að sunnanverðu ræður Hvannadalsá niður í Langadalsá til sjáfar, en að utan og norðan þverá frá sjó og til fjalls.

Staddur á Rauðamýri 6 júní 1889

Jón Halldórsson eigandi.

⁴⁸ Skjal nr. 2(81) og 2(99).

⁴⁹ Skjal nr. 2(81).

⁵⁰ Skjal nr. 2(95).

⁵¹ Skjal nr. 2(82).

⁵² Skjal nr. 2(60).

⁵³ Skjal nr. 2(87).

⁵⁴ Skjal nr. 2(98).

⁵⁵ Skjal nr. 2(62).

⁵⁶ Skjal nr. 2(61).

Ásgeir Guðmundsson.⁵⁷

Hinn 20. nóvember 1903 seldi Jón Halldórsson á Laugabóli 13,8 hundrað að nýju mati í Rauðamýri í Nauteyrarhreppi til sonar síns Halldórs Jónssonar á Rauðamýri. Afsalsbréfið var þinglesið 21. júlí 1904.⁵⁸

Við manntalsþing að Nauteyri 21. júlí 1904 var þinglesið afsalsbréf, dagsett 20. nóvember 1903, þar sem Jón Halldórsson seldi Halldóri Jónssyni 13,8 hundruð að nýju mati í Rauðamýri fyrir 2.240 kr.⁵⁹

Í undirmati I að fasteignamati Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um landamerki jarðarinnar Rauðamýrar á Langadalsströnd:

Að sunnan Hvannadalsá niður í Laugadalsá, er ræður merkjum að vestan, en að norðan Þverá niður í Nauteyrar-Ós.⁶⁰

Jörðin var metin á 6.660 kr. Eigandi hennar var Halldór Jónsson.⁶¹

Hinn 9. desember 1926 var Halldór Jónsson útnefndur til að virða jörðina Rauðamýri og 13/36 hluta úr Kirkjubólseignum í Nauteyrarhreppi. Virðingin fór fram 14. desember sama ár en í skjalinu segir að landamerki Rauðamýrar hafi verið þinglesin og þau væru ágreiningslaus. Loks var Rauðamýri með áðurnefndum hlutum úr Kirkjubólseignum og mannvirkjum metin á 40.300 kr.⁶²

Með afsalsbréfi dagsettu 25. janúar 1938 seldi Halldór Jónsson jörðina Rauðamýri til Jarðakaupasjóðs fyrir 20.200 kr. Fram kemur að jörðin hafi verið seld samkvæmt landamerkjabréfi frá 6. júní 1889. Afsalsbréfið var mótttekið til þinglýsingar 2. febrúar 1938.⁶³

Með byggingarbréfi dagsettu 20. febrúar 1942 var Hagbart Edvald byggð jörðin Rauðamýri með hjáleigunni Fossi. Um landamerki er vísað í landamerkjabréf frá 6. júní 1889.⁶⁴

Hinn 18. maí 1955 var tekið fyrir að skipta jörðinni Rauðamýri. Ólafur Þórðarson á Rauðamýri hafði óskað skiptanna vegna stofnunar nýbýlis á jörðinni til handa Guðmundi Magnússyni. Fram kemur í fyrirmælum ráðuneytis að 1/3 hluti túnsins skuli fylgja nýbýlinu en að það fái svo sinn hluta bættan við skipti á öðru landi. Þá verði fjalllendi jarðarinnar óskipt enda fylgi nýbýlinu afnotaréttur af því að hálfu leyti móts við heimajörðina. Túninu var skipt en hluti nýbýlisins var 2,58 hektarar. Takmörkum þess er lýst í landskiptabók en þar segir:

Að norðan ræður girðing norðanvert við túnið. Að sunnan bæjarlækurinn að trjelpoll er settur er neðan væri við íbúðarhúsið í beinni línu út í tungirðinguna.

⁵⁷ Skjal nr. 2(3).

⁵⁸ Skjal nr. 2(63).

⁵⁹ Skjal nr. 2(84).

⁶⁰ Skjal nr. 2(31).

⁶¹ Skjal nr. 2(31).

⁶² Skjal nr. 2(144).

⁶³ Skjal nr. 2(145).

⁶⁴ Skjal nr. 2(146).

Að vestan, skurður, sem liggur frá norðri til suðurs neðan væri við gamla túngarðinn. Um ræktunarland nýbylis eru auk þess þessi takmörk.

Alt land norðanvert við ~~bæjar~~^{Reiðhjalla} lækinn og eins og hann fellur alla leið niður í ~~dranga- og alt~~^{Hvannadalsá} landið út í Þverá frá þessum takmörkum upp ~~og niður~~ að Reiðhjalla.⁶⁵

Hinn 12. september 1997 afsalaði landbúnaðarráðherra, f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins, jörðinni Rauðamýri til Elísabetu Jónu Ingólfssdóttur og Ólafs Ásgríms Þórðarsonar.⁶⁶

Með afsali dagsettu 2. júlí 1998 seldu Elísabet Jóna Ingólfssdóttir og Ólafur Ásgrímur Þórðarson börnum sínum Guðbirni Ingólfi, Þóri Hvannadal, Atla Árdal, Auði Helgu og Ágústi Heimi jörðina Rauðamýri.⁶⁷

5.5 Nauteyri á Langadalsströnd

Í skrá yfir jarðir Kristínar Björnsdóttur, dagsettri 3. maí 1458, kemur fram að meðal eigna hennar var jörðin Nauteyri, 16 hundruð að dýrleika.⁶⁸

Í handritasafni Jóns Þorkelssonar þjóðskjalavarðar er varðveitt afrit af dómi sex manna um ágreining milli Jóns murta Gvendarsonar og Torfa Jónssonar um lögmála og jarðabyggingu á Nauteyri. Dæmt var að lögmáli væri löglegur í sex og hálfu hundraði í Nauteyri en fyrir jarðabyggingu dæmdist Jóni eiður um að hann hefði ekki lofað Torfa jörðina til ábýlis.⁶⁹

Hinn 12. febrúar 1676 greindi Gissur Sveinsson, bróðir Brynjólfs biskups Sveinssonar, frá jarðagóssi sínum og fasteignakaupum. Eftir foreldra sína fékk hann meðal annars Arnarnúp, Nauteyri, Botn í Dýrafirði og hálf fimm hundrað í Gljúfurá. Í arf eftir bróður sinn, Magnús sál. Gissurarson, fékk hann Hrafnabjörg, tólf hundruð, og keypti meðal annars átta eða níu hundruð í Klukkulandi af Magnúsi sál. Jónssyni fyrir sex hundruð í Svarfhóli og þrjú hundruð í lausafé, en þennan part í Svarfhóli átti Margrét Jónsdóttir, kona Gissurar. Þann átta hundruða part í Klukkulandi, sem Gissur meðtók vegna Margrétar, fékk hann meistara Brynjólfi. Þegar sr. Jón Jónsson giftist Halldóru Jónsdóttur gaf Gissur honum hálf níunda hundrað í Gljúfurá. Nauteyri seldi Gissur Bjarna Sigurðssyni fyrir Hofstaði í Þorskafirði. Brynjólfur Sveinsson fékk meðal annars í fasteign Þorfinnsstaði. Í arf eftir Magnús Gissurarson fékk Brynjólfur Selvoga.⁷⁰

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Langadalsströnd frá 1710 segir eftirfarandi um Nauteyri:

⁶⁵ Skjal nr. 2(12).

⁶⁶ Skjal nr. 2(147).

⁶⁷ Skjal nr. 2(148).

⁶⁸ *Íslenzkt fornbréfasafn* V, bls. 160–164, skjal nr. 4(38).

⁶⁹ Skjal nr. 2(170).

⁷⁰ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 169–170, skjal H-16.

Nauteyre.

Jarðardýrleiki xvi hndr., og svo tíundast iiii tíundum.

Eigandi að viii hndr. er Eggert Snæbjörnsson hjer að Kirkjubóli, og hefur hann tekið þennan part í erfð eftir sonarbarn sitt, það sem andaðist í bólunni og áður hafði tekið þennan jarðarpart í erfð eftir móður sína, Guðrúnu Bjarnadóttir. Eigandi að hinum helmíngi jarðarinnar er ekkjan Guðlaug Ásgeirsdóttir að Hrafnseyri í Arnarfirði.

Ábúandinn Sigurður Einarsson.

[...]

Afrjett engin ut supra. Skógur til eldiviðar og kolgjörðar nægur, en til raftviðar eyddur. Torfrista og stúnga lök. Silúngsveiðivon í Lángadalsárós er að ætlun manna, en hefur ekki brúkast fyrr nje síðar so menn viti. Grasatekja lítil. Berjalestur idem.

Túninu grandar sjáfar stórfælður, sem bera á það sand, og sumpart brjóta þessar stórfælðir af vellinum, sem þó er í minna lagi. Engjar eru mjög litlar fyrir utan það sem barið verður úr svarðleysu flóasundum innan úr skógarrunnum, sem þó spillist af vatni, sem jetur úr rótina árlega. Hætt er kvikfje fyrir sjáfarflæðum sje ei með gætni við varðað. Kirkjuvegur þykir oft torsóktur hjer og á Túngu og Rauðamýri að sækja yfir iii ár hjeðan en ii frá hinum jörðunum. Ekki er húsum óhætt fyrir stórviðrum.

Heimræði hefur hjer verið brúkað og má enn brúkast ef aflavon væri, því lendíng er góð, en þetta heimræði hefur verið gagnlaust í margt ár, því fiskur hefur ei gengið so grunt inn á fjörðinn, að hjer hafi róðrar brúkaðir verið.

Fornanauteyre heitir eitt landspláts skamt frá bænum út með sjónum, þar segja menn að bærinn hafi að fornu staðið og þaðan fluttur verið þángað sem nú er hann. Orðsök hvar fyrir að bærinn skyldi fluttur verið hafa segja óskjalleg munnmæli að vera hafi átt ókyrleiki af sæneytum. Ekki má hjer aftur byggja fyrir því að þetta er einasta engjatak það sem til gagns hefur verið teljandi, þó það hafi brugðist í nokkur ár.⁷¹

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Nauteyrar á Langadalsströnd metinn 16 hundruð. Eigandi jarðarinnar var ábúandinn Torfi Þórðarson.⁷²

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Nauteyri á Langadalsströnd metin 16 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign.⁷³

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Nauteyri:

Þar er slægnaleysi feikilegt og land mjög lítid og snodid⁷⁴

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 352 ríkisbankadali.⁷⁵

Við manntalsþing árin 1855 og 1856 var friðlýst fyrir Laugabólslandi og út að Hafnardalsá.⁷⁶

Við manntalsþing að Nauteyri 4. júlí 1856 var friðlýst löndum fyrir öllum jörðum frá Laugabóli út að Nauteyrarósi.⁷⁷

Landamerkjabréf jarðarinnar Nauteyrar á Langadalsströnd er dagsett 6. júní 1889 en það var þinglesið 21. maí 1890. Efni þess er svohljóðandi:

⁷¹ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 237–238, skjal H-12.

⁷² Skjal nr. 2(16).

⁷³ J. Johnsen, *Jarðatal á Íslandi*, bls. 202, skjal nr. 4(1).

⁷⁴ Skjal nr. 2(25).

⁷⁵ Skjal nr. 2(27).

⁷⁶ Skjal nr. 2(99).

⁷⁷ Skjal nr. 2(81).

Landamerki fyrir Nauteyri, að sunnanverðu ræður Þverá í milli Rauðamýrar frá sjó og til fjalls, en að utan á milli Hafnardsals ræður Hafnardsá frá fjalli til fjöru.

Staddur á Rauðamýri 6 Júní 1889

Jón Halldórsson

Pjetur Pjetursson í umboði Sigfúsar⁷⁸

Í biskupsvísitasíu um Nauteyrarkirkju frá 22. júlí 1896 segir að kirkjan hafi verið byggð árið 1886 í stað Kirkjubólaskirkju, sem þá hafi verið lögð niður. Um eignir og ítök segir að kirkjan haldi þeim sem tilheyrðu áður Kirkjubólaskirkju og að landamerkjaskrár fyrir eignirnar séu samdar og þinglesnar.⁷⁹

Hinn 17. maí 1892 seldu Jón Halldórsson á Laugabóli og dánarbú Guðmundar Jóhannessonar á Kirkjubóli og afhentu jörðina í Nauteyri í Nauteyrarhreppi til Nielsar Jónssonar og Dósoþeusar Tímóþeussonar. Afsalsbréfið var þinglesið sama dag.⁸⁰

Í undirmati I að fasteignamati Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um landamerki jarðarinnar Nauteyrar á Langadalsströnd:

Hafnardsá að norðan, Þverá að Sunnan.⁸¹

Jörðin var metin á 2.700 kr. Eigandi hennar var dánarbú Jóns Halldórssonar.⁸²

5.6 Hafnardalur á Langadalsströnd

Í vitnisburði nokkurra manna frá 26. júlí 1405 segir frá jarðakaupum um vorið 1404, en þar seldur Þorgils Jónsson og Ingunn Brynjólfsdóttir Benedikt Brynjólfssyni margar jarðir. Þeirra á meðal voru jarðirnar Hafnardalur, Unaðsdalur og Sandeyri. Á móti gaf Benedikt þeim ýmsar jarðir en þær eru ekki nafngreindar. Þá segir í vitnisburðinum að þar á eftir hafi Björn Einarsson keypt fyrrsagðar jarðir af Benedikt Brynjólfssyni en Benedikt lét á móti nokkrar jarðir.⁸³

Í skrá yfir jarðir Kristínar Björnsdóttur, dagsettri 3. maí 1458, kemur fram að meðal eigna hennar var jörðin Hafnardalur, 12 hundruð að dýrleika.⁸⁴

Hinn 12. apríl 1669 seldi Árni Jónsson, með samþykki konu sinnar, Margrétar Jónsdóttur, Jóni Þorsteinssyni fjögur hundruð í Marðareyri fyrir fjögur hundruð í Hafnardal.⁸⁵

Hinn 10. desember 1686 seldi Steinunn Grímsdóttir að viðstöddum sonum sínum, Jóni Björnssyni, Bjarna og Sigurði, Ólafi Árnasyni fjögur hundruð í Hafnardal fyrir þrjú hundruð í Þverdal.⁸⁶

⁷⁸ Skjal nr. 2(4).

⁷⁹ Skjal nr. 2(40).

⁸⁰ Skjal nr. 2(65).

⁸¹ Skjal nr. 2(32).

⁸² Skjal nr. 2(32).

⁸³ *Íslenzkt fornbréfasafn* III, bls. 704–705, skjal nr. 4(36).

⁸⁴ *Íslenzkt fornbréfasafn* V, bls. 160–164, skjal nr. 4(38).

⁸⁵ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 179, skjal H-16.

⁸⁶ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 161, skjal H-16.

Hinn 11. mars 1689 seldi Páll Jónsson, með samþykki konu sinnar Katrínar Jónsdóttur, Ólafi Árnasyni fjögur hundruð í Höfðaströnd fyrir fjögur hundruð í Hafnardal.⁸⁷

Hinn 27. júní 1693 seldi Páll Jónsson, bróður konu sinnar, Þorsteini Jónssyni, fjögur hundruð í Hafnardal og fékk greitt tvö og hálft hundrað í lausafé fyrir hvert jarðarhundrað.⁸⁸

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Langadalströnd frá 1710 segir eftirfarandi um Hafnardal:

Hafnardalur.

Jarðardýrleiki xii <hndr.>, og svo tíundast iiii tíundum.

Eigandi að vi hndr. Chrístrún Jónsdóttir að Melgrasseyyri hjer í sveit og hefur eignast þessi vi hndr., iiii að kaupí sínu af Þórði Jónssyni bróður sínum en tvö í erfð eftir barn sitt síðan 1702. Eigandi að ii hndr. Þorsteinn Jónsson að Túngu hjer í sveit. Eigandi að iiii hndr. og ábúandi allrar jarðarinnar Árni Jónsson.

[...]

Afrjett engin ut supra. Rifhrís til eldiviðar bjarglegt, lítið til kolgjörðar. Torfstúnga mjög lök, rista engin nema í enginu. Grasatekja lítill. Berjalestur lítill. Rekavon engin önnur en lítill af hvölum þeim, sem skutlaðir verða á Isafjarðardjúpi.

Landþröngt er og þarf ábúandi í að þiggja um beit búfjár síns, geldst hjer þó ei beitar-tollur. Ekki er kvikfje óhætt á vetur fyrir hrakníngi í sjóinn þegar að so ber að, og hefur að því stundum stór skaði orðið. Vatnsvegur á vetur er mjög torsóktur ofllega vegna háлку, stríðviðra og stórra fannlagna, so að sækja verður oft og tíðum vatn fyrir kvikfje. Kirkjuvegur nokkuð lengri en á Nauteyri og jafn torsóktur yfir sömu ár að sækja.

Heimræði er og verið hefur sem áður segir um Nauteyri.⁸⁹

Við manntalsþing að Nauteyri 20. apríl 1784 voru upplesin tvö kaupbréf Þorleifs Þórðarsonar fyrir fjórum hundruðum í Hafnardal, dagsett 16. apríl og 24. september 1783, af Þórði Þórðarsyni og Jóni Guðmundssyni fyrir 33 ríkisdali og tvo skildinga til samans.⁹⁰

Við manntalsþing að Nauteyri 7. apríl 1798 var upplestið afsalsbréf Þórðar Sveinssonar á sex hundruðum í Hafnardal til Jóns Einarssonar, dagsett 21. júní 1795.⁹¹

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Hafnardals á Langadalströnd metinn 12 hundruð. Eigandi jarðarinnar var Jón Einarsson.⁹²

Með bréfi til Vesturamts, dagsettu 13. júlí 1807, óskaði Jón Einarsson í Hafnardal eftir skjölum um landamerki jarðarinnar vegna þess að þræta væri um merki hennar gagnvart Hallsstöðum.⁹³ Amtmaður svaraði með bréfi dagsettu 10. október sama ár en kvað jarðabækur hjá embættinu engar upplýsingar veita um landamerkin.⁹⁴

⁸⁷ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 173, skjal H-16.

⁸⁸ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 174, skjal H-16.

⁸⁹ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 238–239, skjal H-12.

⁹⁰ Skjal nr. 2(100).

⁹¹ Skjal nr. 2(101).

⁹² Skjal nr. 2(17).

⁹³ Skjal nr. 2(141).

⁹⁴ Skjal nr. 2(142).

Hinn 10. mars 1834 seldi Jón Einarsson í Hafnardal sex hundruð í Hafnardal á Langadalsströnd til Þórðar Magnússonar bónda á Laugabóli við Ísafjörð. Afsalsbréfið var þinglesið 25. ágúst sama ár.⁹⁵

Við manntalsþing að Nauteyri 25. ágúst 1834 var upplestið afsalsbréf til Þórðar Sveinssonar á sex hundruðum í Hafnardal fyrir 140 spesíur. Einnig var þinglesin innlausnarlýsing á þessum sex hundruðum frá Einari Jónssyni bónda á Fæti, dagsett 12. ágúst 1834.⁹⁶

Við manntalsþing að Nauteyri 25. ágúst 1834 var upplestið afsalsbréf til Þórðar Sveinssonar á sex hundruðum í Hafnardal fyrir 140 spesíur. Einnig var innlausnarlýsing á þessum sex hundruðum frá Einari Jónssyni bónda á Fæti, dagsett 12. ágúst 1834.⁹⁷

Við manntalsþing að Staðarhóli 23. maí 1839 var upplestið makaskiptabréf, dagsett 7. maí 1839, á sjö hundruðum í Hafnardal og sex hundruðum í Hvítadal með 20 spesía millilagi frá Jóni Sigurðssyni til Eyjólfssonar.⁹⁸

Hinn 3. maí 1843 lögfesti Einar Jónsson landamerki Hafnardals á Langadalsströnd. Lögfestan var þinglesin 13. júlí sama ár. Í skjalinu eru þó nokkrar skemmdir en efni þess er eftirfarandi:

Eg undirskrifadur Lögfesti hérmed undir Hafn[ardal] á Lángadalsströnd, vegna mín og sameigin[...] þessum hereftir tilteknu Landamerkjum, sem [um la]nga æfi hafa Löglega óákjærd verid, nefnilega: [læ]kin fyrir innan Hokinseyri beint uppá [stóra] Skard, so frá stóra Skardi óskakkt uppá [...]aröxlina á hvörri leid sínilegt er vördu[bro]t mosavaxid á stórum steini – og fleiri rústir [af] vörðum hédan á efsta Fjallgardi hvadan Vötn[um] hallar, á Þverfell og Þverfellshæd, sem liggur [í] Hafnardals Á. Fyrirbíd eg öllum undir ít[ru]stu Lagasektir, það Land sem ad ofan er tiltekid [(me)dal hvörs eg tel hærri og lægri Fjalleingjar) [ad y]rkja öðrum en Hafnardals abúanda – þessa Lög[fes]tu bid eg herra sýslumann Th.Gunlögssen ad [bi]rta á Nauteyrar þingstad, og óska eg ad þeir [sem] hafa kynnu skilríki fyrir öðrum, enn ofan[nef]ndum Landamerkjum, vildi Leggja þau [fra]m, eda láta sér þessu tilteknu Lynda.⁹⁹

Við manntalsþing að Nauteyri 13. júlí 1843 var upplesin lögfesta fyrir Hafnardalslandi.¹⁰⁰

Við aukaping 19. maí 1845 komst á sátt milli eigenda Hafnardals og Hamars um landamerki milli jarðanna. Aðilum kom saman um að hið umþrætta pláss, Fjalleyrar hærri og lægri, báðumegin Blævardalsár, skyldi tilheyra jörðinni Hafnardal.¹⁰¹

Við manntalsþing að Nauteyri 22. maí 1847 var lesið upp makaskiptabréf milli Einars Jónssonar í Eiði á sex hundruðum í Hafndardal og á fimm hundruðum í Æðey og Þórðar Magnússonar á Laugabóli. Bréfið er dagsett 3. apríl 1847.¹⁰²

⁹⁵ Skjal nr. 2(65).

⁹⁶ Skjal nr. 2(102).

⁹⁷ Skjal nr. 2(102).

⁹⁸ Skjal nr. 2(103).

⁹⁹ Skjal nr. 2(66).

¹⁰⁰ Skjal nr. 2(104).

¹⁰¹ Skjal nr. 2(105).

¹⁰² Skjal nr. 2(92).

Hinn 28. september 1847 var tekið fyrir mál Einars Jónssonar og Jóns Andréssonar á Hamri gegn Steindóri Jónssyni í Hafnardal um landamerki téðra jarða og slátt Stein-dórs um sumarið. Sátt komst á milli aðila og var hún færð inn í dóma- og þingbók Ísafjarðarsýslu:

ad Fjalleyrarnar bæði hinar efri og nedri skyldi tilheyra Hafnardal, og segjast Hamarsmenn eptirgefa þær ofan ad fossinum í Blæfa^{dalsá} og uppundir brúnina á Borgarfætinum það sem sést frá Ránni, en allstad[ar] ~~annad land fyrir~~ annarsstaðar skuli Hamar eiga land ad Blæfadalsá og þar ámedal fjallmóana fyrir ^{ofan} Borgaröxlina. Sömu-leidis lofa þeir hvor öðr[um] ad reka aldrei skepnur þeirra hvor í annars land. Og enn-fremur sleppa Hamarsmenn öllum ákjærum fyrir sláttinn, á móti því ad Hafnardals-eigandi Einar Jónsson á Eydi, sem er vidstaddur, borgar kostnad máls þessa med 6rd..¹⁰³

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Hafnardalur á Langadalsströnd metin 12 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign.¹⁰⁴

Í verðlagsbók jarðamats Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 kemur fram að jörðin Hafnardalur var metin á 312 ríkisbankadali.¹⁰⁵

Við manntalsþing að Nauteyri 1. júní 1850 var friðlýst fyrir öllu landi Hafnardals. Einnig var friðlýst á manntalsþingi árið 1855 löndum fyrir öllum jörðum frá Laugabóli að Hafnardal. Þá var við manntalsþing 4. júlí 1856 friðlýst landi fyrir jörðinni Hafnardal.¹⁰⁶

Hinn 26. maí 1863 gáfu Einar Jónsson og Guðný Jónsdóttir fóstursyni sínum Einari Jóhannessyni sjö hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi. Gjafabréfið var þinglesið 24. júlí sama ár.¹⁰⁷

Við manntalsþing að Nauteyri 24. júlí 1863 var þinglesið gjafabréf Einars Jónssonar og Guðnýjar Jónsdóttur á Ármúla, dagsett 26. maí 1863, til Einars Jóhannessonar fyrir sjö hundruðum í Hafnardal fyrir 420 ríkisdali.¹⁰⁸

Hinn 20. mars 1866 gaf Einar Jónsson eiginkonu sinni Guðnýju Jónsdóttur sinn hluta í sameign þeirra. Þar á meðal var hlutur í jörðinni Hafnardal í Nauteyrarhreppi. Gjafabréfið var þinglesið 22. ágúst sama ár.¹⁰⁹

Hinn 6. apríl 1866 gaf Guðný Jónsdóttir fóstursyni sínum Einari Jóhannessyni í Hafnardal 12 hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi, fósturdóttur sinni Jónínu Jóhannesdóttur á Hlíð í Álftafirði sex hundruð í Folaefæti í Súðavíkurreppi og fóstursyni sínum Ara Guðmundssyni í Hafnardal þrjú hundruð í Folaefæti í Súðavíkurreppi. Gjafabréfið var þinglesið 22. ágúst sama ár.¹¹⁰

¹⁰³ Skjal nr. 2(106).

¹⁰⁴ J. Johnsen, *Jarðatal á Íslandi*, bls. 202, skjal nr. 4(1).

¹⁰⁵ Skjal nr. 2(27).

¹⁰⁶ Skjöl nr. 2(79), 2(81) og 2(99).

¹⁰⁷ Skjal nr. 2(67).

¹⁰⁸ Skjal nr. 2(90).

¹⁰⁹ Skjal nr. 2(68).

¹¹⁰ Skjal nr. 2(69).

Með kaupbréfi dagsettu 31. júlí 1866 seldi Einar Jóhannesson í Hafnardal sex hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi til V.T. Thostrups faktors á Ísafirði. Kaupbréfið var þinglesið 11. júní 1868.¹¹¹

Við manntalsþing að Nauteyri 22. ágúst 1866 var þinglesið gjafabréf Einars Jónssonar frá 20. mars 1866 upp á 1.150 ríkisdali til Guðnýjar Jónsdóttur, en þar inni standandi voru 12 hundruð í Hafnardal, níu hundruð í Fæti og tilheyrandi bátur á 100 ríkisdali. Þá var einnig þinglesið vottorð Einars Jónssonar og Jóns Andréssonar, dagsett 5. apríl 1866, viðvíkjandi ráði og rænu gefandans. Enn fremur var þinglesið gjafabréf áður nefndrar Guðnýjar, dagsett 6. apríl 1866, til Einars í Hafnardal fyrir 12 hundruðum í Hafnardal á 600 ríkisdali, sex hundruð úr Fæti til Gunnlaugs á Hlíð á 300 ríkisdali og þrjú hundruð úr sömu jörð til Ara Guðmundssonar á 150 ríkisdali. Þar fyrir utan fór lausafé að 100 ríkisdölum til Einars.¹¹²

Með kaupbréfi dagsettu 29. júlí 1867 seldi Einar Jóhannesson fjögur hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi til V.T. Thostrups faktors á Ísafirði. Kaupbréfið var þinglesið 9. júní 1868.¹¹³

Með kaupbréfi dagsettu 30. september 1867 seldi dánarbú Einars Jónssonar tvö hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi til V.T. Thostrups faktors á Ísafirði. Kaupbréfið var þinglesið 9. júní 1868.¹¹⁴

Við manntalsþing að Nauteyri 9. júní 1868 var þinglesið kaupbréf V.T. Thostrups upp á tvö hundruð úr Hafnardal fyrir 120 ríkisbankadali, dagsett 30. september 1867. Við sama þing var þinglesið kaupbréf V.T. Thostrups upp á fjögur hundruð úr Hafnardal fyrir 240 ríkisbankadali, dagsett 29. júlí 1857. Þá var einnig þinglesið kaupbréf V.T. Thostrup upp á sex hundruð úr Hafnardal fyrir 360 ríkisbankadali, dagsett 31. júlí 1866.¹¹⁵

Með kaupbréfi dagsettu 11. júlí 1887 seldi Guðmundur Jónsson smiður á Ísafirði húseign sína og lóð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi til Björns Björnssonar á Ísafirði. Kaupbréfið var þinglesið 5. júní 1888.¹¹⁶

Landamerkjabréf jarðarinnar Hafnardals á Langadalsströnd er dagsett 21. maí 1890 en það var þinglesið sama dag. Efni þess er svohljóðandi:

Landamerki fyrir jörðinni Hafnardal í Nauteyrarhreppi.

Að innanverðu er Hafnardalsá landamerki milli Hafnardals og Nauteyrar, milli Hafnardals og Hallstaða eru lækur úr Stóraskarði til sjáfar innan til við Hokinseyri, úr skarðinu í Landamerkjavörðu, úr Landamerkjavörðu í Langyrjuvatn við Blæfadalsá, ræður svo Blæfadalsá landamerkjum milli Hamars og Hafnardals upp í Máfavatn og úr síðstu lækjum, er renna í Máfavatn beina sjónhending í Grástein.

Hafnardal 21 maí 1890

¹¹¹ Skjal nr. 2(70).

¹¹² Skjal nr. 2(87).

¹¹³ Skjal nr. 2(71).

¹¹⁴ Skjal nr. 2(72).

¹¹⁵ Skjal nr. 2(107).

¹¹⁶ Skjal nr. 2(73).

Pjetur Pjetursson í umboði Sigfúsar

Gísli Bjarnason meðeigandi í Hamri

Jón Halldórsson.¹¹⁷

Í dóma- og þingbók Ísafjarðarsýslu er skráð að við manntalsþing fyrir Ísafjarðar-kaupstað 18. júlí 1904 hafi verið þinglesið afsalsbréf, dagsett 31. ágúst 1903, þar sem P. M. Bjarnason hafi selt jörðina Hafnardal til Péturs Péturssonar fyrir 2.500 kr. Færslan hefur svo verið yfirstrikuð.¹¹⁸

Við manntalsþing að Nauteyri 21. júlí 1904 var þinglesið kaup- og afsalsbréf, dagsett 29. og 31. ágúst 1903, þar sem Pétur Bjarnason á Ísafirði seldi Pétri Péturssyni jörðina Hafnardal, 12 hundruð að fornu mati, fyrir 2.500 kr.¹¹⁹

Í undirmati I að fasteignamati Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 er ekkert tilgreint um landamerki jarðarinnar Hafnardals á Langadalsströnd. Jörðin var metin á 4.500 kr. Eigandi hennar var dánarbú Péturs Péturssonar.¹²⁰

Við manntalsþing að Arngerðareyri 29. júní 1922 var þinglesið afsal hvar Jón Pétursson bóndi í Hafnardal seldi Pétri Pálssyni jörðina Hafnardal, dagsett 10. október 1921.¹²¹

Hinn 2. júlí 1941 afsalaði Búnaðarbanki Íslands jörðinni Hafnardal til Jarðakaupa-sjóðs ríkisins fyrir 11.950 kr. Afsalsbréfið var mótttekið til þinglesturs 19. nóvember sama ár.¹²²

Með byggingarbréfi dagsettu 13. nóvember 1942 var Pétri Pálssyni byggð jörðin Hafnardalur frá fardögum 1941. Um landamerki er í byggingarbréfinu vísað í landamerkjabréf frá 21. maí 1890.¹²³ Sömu upplýsingar koma fram í byggingarbréfum til Jóns Jóhannessonar frá 22. október 1947 og til Rafns Vigfússonar frá 8. ágúst 1957.¹²⁴

Hinn 23. september 1987 leigði landbúnaðarráðherra, f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins, hlut úr jörðinni Hafnardal til Íslax h/f. Meðfylgjandi leigusamningnum er kort yfir Hafnardalsá, en í samningnum er hlutnum lýst sem hluta Hafnardalsár frá þjóðvegi til sjávar ásamt 100 metra breiðri landspildu með þeim hluta árinna.¹²⁵

Með byggingarbréfi dagsettu 15. janúar 1988 var jörðin Hafnardalur byggð Reyni Stefánssyni frá fardögum 1985.¹²⁶

Í skjalasafni Ríkiseigna er varðveitt loftmynd frá 21. júlí 1991 sem virðist sýna afmörkun yfir Hafnardal. Örnefni vantar þó á myndina.¹²⁷

¹¹⁷ Skjal nr. 2(5).

¹¹⁸ Skjal nr. 2(108).

¹¹⁹ Skjal nr. 2(84).

¹²⁰ Skjal nr. 2(33).

¹²¹ Skjal nr. 2(109).

¹²² Skjal nr. 2(149).

¹²³ Skjal nr. 2(150).

¹²⁴ Skjal nr. 2(151)–2(152).

¹²⁵ Skjal nr. 2(153).

¹²⁶ Skjal nr. 2(79).

¹²⁷ Skjal nr. 2(155).

Hinn 29. október 1999 fór fram skoðun og mat á jörðinni Hafnardal. Þar segir að stærð jarðarinnar sé ekki ljós en að hún sé yfir 800 hektarar. Loks voru ræktað land, úthagi, hús og mannvirki metin á 1.820 þús.kr.¹²⁸

Með afsali dagsettu 4. janúar 2000 seldi landbúnaðarráðherra, f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins jörðina Hafnardal til Ólafar B. Jónsdóttur og Reynis S. Stefánssonar fyrir 1.820 þús.kr.¹²⁹

5.7 Nærleggjandi jarðir

5.7.1 Hraundalur á Langadalsströnd

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Langadalsströnd frá 1710 er fjallað um Hraundal sem eyðihjáleigu frá Melgraseyri. Þar segir eftirfarandi:

Melgraseyri.

Hjer er bænhús og embætti flutt þegar að heimamenn sacramentast.

Þessi jörð er í tvennu lagi og er þetta sjálf heimajörðin, og er annar parturinn í fjöllum uppi þar sem Hraundalur heitir, og sá partur talinn 2 fimtúngar allrar jarðarinnar en heimajörðin iii fimtupartar að dýrleika xviii hndr., og svo tíundast iiiii tíundum.

Eigendur að þessari jörðu þeir bræður Sr. Þorvarður Magnússon að Sauðlaussdal í Barðastrandasýslu, 2 Sr. Arnfinnur Magnússon að Ögri hjer í sýslu, 3 Andres Magnússon að Grænanesi í Strandasýslu, sinn þriðjúng hvör þeirra bæði heimajarðarinnar og Hraundals.

[...]

Landskuld síðan bóluna i hndr. lx álnir, áður ii hndr. með Hraundal, sem bæði fylgir heimajörðunni fyrir bóluna og síðan, því heimabóndinn stóð fyrir allri skulda útsvörun, þó að Hraundalur væri byggður.

[...]

Afrjett engin ut supra.

[...]

Hraundalur. Eyðihjáleiga bygð á fornu selstæði heimajarðarinnar hjer um fyrir 80 árum, og varaði bygðin alt til bólunnar.

Þessi Hraundalur liggur í fjarska við heimajörðina, og er land út af fyrir sig. Hafði býlið takmarkað slægjuland eftir því sem heimabóndinn aflagði, en haga óskamtaðan. Var þetta býli meðan bygðin varaði talið 2 fimtúngar allrar jarðarinnar, að dýrleika xii hndr., og tíundaði heimabóndinn þó sjálfur ásamt heimajörðinni.

Eigendur sem áður segir um heimajörðina.

[...]

Aftur má hjer byggjast ef fólk til fengist, en þó skerðir það heimajörðina, einkanlega uppá heyskapinn.¹³⁰

Í Lögréttnu við Alþingi árið 1769 var uppleið makaskiptabréf Jóns Ólafssonar vice-lögmanns á óðalsjörðinni Melgraseyri, 18 hundruð að dýrleika, og sex hundruðum í

¹²⁸ Skjal nr. 2(156).

¹²⁹ Skjal nr. 2(157).

¹³⁰ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 242–244, skjal H-12.

Hraundal til sr. Árna Ólafssonar fyrir óðalsjörðina Hörgsholt, 30 hundruð að dýrleika, og 100 ríkisdali í millilag til vicelögmansins. Bréfið var dagsett 15. október 1764.¹³¹

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Hraundals á Langadalsströnd metinn 30 hundruð með Melgraseyri. Eigendur jarðarinnar voru Rannveig Guðlaugsdóttir og Árni Magnússon á Breiðabóli.¹³²

Við manntalsþingsrétt að Eyri við Skutulsfjörð 10. apríl 1811 var upplestið kaupbréf, dagsett 7. apríl 1810, fyrir sex hundruðum í Hraundal fyrir 120 ríkisdali. Seljendur voru séra Ásgeir Jónsson í Holti og séra Jón Matthíasson í Vatnsfirði en kaupandi var Jón Jónsson, faktor á Ísafirði.¹³³

Við manntalsþing að Nauteyri 13. júlí 1830 óskaði Kristján Guðmundsson í Vigur eftur því að uplesinn væri útdráttur úr jarðabók yfir Melgraseyri og Hraundal, sem gera ætti fyrir landseta.¹³⁴

Á fundi sáttanefndar Langadalsumdæmis 31. maí 1831 var tekið fyrir mál um Hraundalsengjar. Ekki er skýrt nákvæmleg frá tilurð málsins, en sátt náðist þannig að Steinþór Jónsson á Hraundal gaf eftir að nefndum engjum yrði skipt milli jarðanna Hraundals og Melgraseyrrar. Hinn 4. júní sama ár voru Bjarni Gíslason, hreppstjóri á Ármúla og Ásgeir Ásgeirsson á Rauðamýri útnefndir til að framkvæma deilinguna.¹³⁵

Við manntalsþing að Ögri 4. júlí 1831 var þinglesið makaskiptabréf, dagsett 23. ágúst 1830, þar sem Kristján Guðmundsson í Vigur og Ámundi Halldórsson á Kirkjubóli í Langadal makaskiptu sex hundruðum í Hraundal til Kristjáns gegn sjö hundruðum í Hrafnabjörgum í Ögursveit til Ámunda.¹³⁶

Hinn 3. maí 1838 lögfesti Ólafur Jónsson, fyrir hönd Helgu Árnadóttur á Skjaldfönn, sex hundruða eign Helgu í Hraundal og markaði við læki beggja vegna ár. Lögfestan var þinglesin 30. júní sama ár en efni hennar hljóðar svo:

I umbodi Helgu Arnadóttir á Skjaldfönn hvorrar fiárvardveitsla mier Er á hendurfeinginn Lögfesti Eg undirskrifadur Eign hennar Hálfu Jörðina Hraundal 6^{hndr} að Dýrleika med húsum túnum Eíngium skógi holtum haga beítarlandi öllum nitjum notum og veiðistöðum til elstu um merkia þeirra er adrir nú eíga Land á móti, Hraundal, Lögfesti eg á Læk í Magnúsar Rjóðri milli Hraundals og Lauga Laugalandis er rennur ofann á Ána og hinu megin Arinnar í Hraundal í Læk framantil við stóra hól til fialla brúna frá því votnum hallar til Hraundals framar til við nefnda Lækja alt þetta að svomiklu leiti sem Háflendu Hraundals viðkemur sem Eígn ofannefndrar Helgu Arnadóttir. Banna eg öllum Eínum og sérhvorjum alla brúkun og notkun þess Lands nema mitt Leyfi hér til undir Loggsektir og Landnám Skildi nockur meína sig vanhaldin nádagast þessari minni Lögfestu bíd eg honum leíta Riettar síns móti mér á vidkomandi stad og rettum tíma.¹³⁷

¹³¹ *Alþingisbækur Íslands* XV, bls. 168.

¹³² Skjal nr. 2(21).

¹³³ Skjal nr. 2(115).

¹³⁴ Skjal nr. 2(112).

¹³⁵ Skjal nr. 2(52).

¹³⁶ Skjal nr. 2(88).

¹³⁷ Skjal nr. 2(77).

Við manntalsþingsrétt að Nauteyri á Langadalsströnd hinn 30. júní 1838 var upplesin lögfesta Ólafs Jónssonar á Skjaldfönn, vegna Helgu Árnadóttur á sama stað, fyrir hálfu Hraundalslandi. Lögfestan var dags. 3. maí 1838.¹³⁸

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Hraundalur á Langadalsströnd skráð sem hjáleiga frá Melgraseyri. Hún er ekki metin sérstaklega, en í neðanmálgrein kemur fram að sýslumaður einn telji Melgraseyri vera 18 hundruð að dýrleika en Hraundal, sem hafi fyrst árið 1805 verið talin sér jörð, vera 12 hundruð að dýrleika.¹³⁹

Við manntalsþing að Nauteyri 30. maí 1848 var auglýst uppboðsþing í Skutulsfirði á hálfri jörðinni Hraundal.¹⁴⁰

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Hraundal:

Þar er tún illt og erfidar slægjur og óperrasamt og að mórugu óþægilegt¹⁴¹

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 288 ríkisbankadali.¹⁴²

Við manntalsþing að Nauteyri á Langadalsströnd 29. maí 1855 var upplestið leyfisbréf Kristjáns heitins Guðmundssonar, dannebrogsmanns frá Vigur, um byggingarráð Gísla Bjarnasonar, hreppstjóra á Ármúla, yfir eignarjörðum sínum Melgraseyri og hálfum Hraundal, meðan bróðursonur sinn, Kristján Ebenesersson, fengi að búa á eign Gísla, þ.e. hálfum Reykjarfirði. Bréfið var dagsett 29. maí 1849.¹⁴³

Við manntalsþing að Nauteyri á Langadalsströnd 13. júní 1861 var lesið byggingarbréf Kristjáns Ebeneserssonar, dagsett 4. júní 1861, til Bjarna Einarssonar fyrir 10 hundruð úr Hraundal. Við sama þing komu fram mótmæli frá Gísla Bjarnasyni á Ármúla um að nokkur hefði byggingarrétt yfir jörðunum Melgraseyri og Hraundal samkvæmt bréfi Kristjáns Guðmundssonar í Vigur frá 29. maí 1847, svo lengi sem parti Gísla úr Reykjarfirði væri ekki sagt lausum.¹⁴⁴

Landamerkjabréf jarðarinnar Hraundals á Langadalsströnd er dagsett 13. júlí 1889 en það var þinglesið 21. maí 1890. Efni þess er svohljóðandi:

Landamerki fyrir jörðina Hraundal eru:

Milli Langadals [svo] og Hraundals vestan til við Hraundalsá er lækur framan til við Yðufossvörðu og beina sjónhending úr honum í götunni neðan Magnúsarrjóður upp í Miðkrossdý og þaðan sjónhending upp á háls sem vötnum hallar. En austan til við Hraundalsá er lækur framan til við Stórhól af brún og ofan í Hraundalsá og fram fjall sem vötnum hallar að Hraundal og að vestan sem vötnum hallar að Hraundal ofan að fýrgreindum merkjum milli Laugalands. En stykkið frá Hringfellsá og ofan að merkjum milli Laugalands og Hraundals á Melgraseyri.

Ármúla 13 júlí 1889

Jón Halldórsson Gísli Bjarnason¹⁴⁵

¹³⁸ Skjal nr. 2(116).

¹³⁹ J. Johnsen, *Jarðatal á Íslandi*, bls. 202, skjal nr. 4(1).

¹⁴⁰ Skjal nr. 2(117).

¹⁴¹ Skjal nr. 2(25).

¹⁴² Skjal nr. 2(27).

¹⁴³ Skjal nr. 2(99).

¹⁴⁴ Skjal nr. 2(113).

¹⁴⁵ Skjal nr. 2(9).

Í undirmati I að fasteignamati Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir um landamerki jarðarinnar Hraundals á Langadalsströnd að þau séu ágreiningslaus. Jörðin var metin á 1.600 kr. Eigandi hennar var dánarbú Jóns Halldórssonar.¹⁴⁶

5.7.2 Hamar á Langadalsströnd

Í skrá yfir jarðir Kristínar Björnsdóttur, dagsettri 3. maí 1458, kemur fram að meðaleigna hennar var jörðin Hamar, 16 hundruð að dýrleika.¹⁴⁷

Hinn 2. júlí 1660 var sett það hjónabandsskilyrði milli Magnúsar Bárðarsonar annars vegar, með samþykki Bjargar Björnsdóttur konu hans og vegna sonar þeirra Andrésar Magnússonar, og Eiríks Gíslasonar hins vegar, með samþykki Arnfríðar Hannesdóttur konu hans og vegna dóttur þeirra Aldísar Eiríksdóttur, að Magnús taldi Andrésí syni sínum í fasteign sjö hundruð í Skjaldfönn. Þar á mót taldi Eiríkur Aldísi dóttur sinni í fasteign fjögur hundruð í Hamri á Langadalsströnd.¹⁴⁸

Hinn 25. apríl 1680 fékk sr. Jón Torfason Sæmundi Magnússyni til eignar fimm hundruð í Kirkjubóli í Skutulsfirði, eitt hundrað og 40 álnir í Fossum og sex hundruð í Fjarðarhorni í Kollafirði í Strandasýslu fyrir átta hundruð í Hamri og fjögur hundruð í Norðureyri.¹⁴⁹

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Langadalsströnd frá 1710 segir eftirfarandi um Hamar:

Hamar.

Jarðardýrleiki xvi hndr., og svo tíundast iiij tíundum.

Eigandi að viii hndr. eru dótturbörn Sr. Jón<s> Thorfasonar að Stað í Súgandafirði, sem nú eru undir hans fjárhaldi. Börnin erfðu þennan part eftir móður sína (dóttur Sr. Jóns), sem andaðist í bólunni. Eigandi að viii hndr. Gísli Andresson að Sæbóli í Aðalvík.

Ábúandi á parti barnanna Bjarni Bjarnason.

[...]

Ábúandi á parti Gísla Þórður Jónsson.

[...]

Afrjett engin ut supra. Torfrista og stúnga að kalla gjörþrotin, hefur þó alt hingað til ekki verið af öðrum jörðum tilfengin. Rífhús til eldiviðar og kolgjörðar hefur verið bjarglegt og brúkast enn nú. Grasatekja mjög lítil. Rekavon engin að kalla, þó hefur á þetta komið í manna minni ein andarnefja.

Túninu spillir fönn og vatn, þar sem liggur á vellinum fram á sumar kell af því rótin, og verða svarðleysu mosablettar eftir allvíða, og sumstaðar er túnið mjög harðlent og visnar þar grasið fyrir þerrum og sólarhita þegar ekki dögguvar á öðru hvörju. Engjunum, sem liggja á fjalli, spillir og snjóvatn sem jetur úr rótina til stórskaða.

Hætt er kvikfje stórlega fyrir sjáfarflæðum, sem ganga innundir stórfannir, sem leggur við sjóinn á veturnar, og sækir sauðfje mjög eftir þáangi og öðru því, sem af sjónum rekur, mjög so innundir þessa skafla skúta, hrynur so stundum fönnin yfir það en

¹⁴⁶ Skjal nr. 2(37).

¹⁴⁷ *Íslenzkt fornbréfasafn* V, bls. 160–164, skjal nr. 4(38).

¹⁴⁸ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 165, skjal H-16.

¹⁴⁹ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 169, skjal H-16.

stundum drekkja því flæðirnar og verður oft skaði að hvörutveggju, sje ei með kostgæfni og stórum athuga við varðað. Vatnsból er lítið, þrýtur þó sjaldan, en er stórfitt á vetur fyrir fannlögum. Kirkjuvegur bæjarleið lengri en á Hallstöðum en eins torsóktur yfir sömu ár að sækja, vide supra Hallstaði. Ekki þykir húsum óhætt fyrir stórfannlögum, sem leggur á bæinn og kríngur hann, og vatnagangi þar af þegar leysingar koma, þó hefur hingað til ei bænum að því stórt mein orðið, en fjárhúsin hafa undan þessum fannlögum flutt verið fyrir nokkrum árum.

Heimræði brúkast sjaldan nema um haustíma og er þá oftast aflalítið síðan grunnfiski lagðist af.¹⁵⁰

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Hamars á Langadalsströnd metinn 16 hundruð. Eigandi jarðarinnar var ekkjan Margrét Ólafsdóttir.¹⁵¹

Við aukaping 19. maí 1845 komst á sátt milli eigenda Hafnards og Hamars um landamerki milli jarðanna. Aðilum kom saman um að hið umþrætta pláss, Fjalleyrar hærri og lægri, báðumegin Blævardalsár, skyldi tilheyra jörðinni Hafnardal.¹⁵²

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Hamar á Langadalsströnd metin 16 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign.¹⁵³

Hinn 28. september 1847 var tekið fyrir mál Einars Jónssonar og Jóns Andréssonar á Hamri gegn Steindóri Jónssyni í Hafnardal um landamerki téðra jarða og slátt Stein-dórs um sumarið. Sátt komst á milli aðila og var hún færð inn í dóma- og þingbók Ísafjarðarsýslu:

ad Fjalleyrarnar bædi hinar efri og nedri skyldi tilheyra Hafnardal, og segjast Hamarsmenn eptirgefa þær ofan ad fossinum í Blæfa^{dalsá} og uppundir brúnina á Borgarfætinum það sem sést frá Ránni, en allstad[ar] annad land fyrir annarsstaðar skuli Hamar eiga land ad Blæfadalsá og þar ámedal fjallmóana fyrir ofan Borgaröxlina. Sömuleidis lofa þeir hvor ödr[um] ad reka aldrei skepnur þeirra hvor í annars land. Og ennfremur sleppa Hamarsmenn öllum ákjærum fyrir sláttinn, ámóti því ad Hafnardalseigandi Einar Jónsson á Eydi, sem er vidstaddur, borgar kostnad máls þessa med 6^{rdl}.¹⁵⁴

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Hamar:

Landrými allmikid og slægjur mæla med jörd þeirri og notagód beit.¹⁵⁵

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 480 ríkisbankadali.¹⁵⁶

Við manntalsþing að Nauteyri 4. júlí 1856 var friðlýst landi fyrir jörðinni Hamri.¹⁵⁷

Við manntalsþing að Nauteyri 27. júní 1859 var þinglesið gjafabréf fyrir tveimur hundruðum í Hamri til Jóns Andréssonar fyrir 50 ríkisdali hvort hundrað. Við sama þing var þinglesið kaupbréf, dagsett 4. mars 1859, fyrir einu hundraði í Hamri frá uppboðshaldara til Jóns Andréssonar fyrir 70 ríkisdali.¹⁵⁸

¹⁵⁰ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 240–241, skjal H-12.

¹⁵¹ Skjal nr. 2(19).

¹⁵² Skjal nr. 2(105).

¹⁵³ J. Johnsen, *Jarðatal á Íslandi*, bls. 202, skjal nr. 4(1).

¹⁵⁴ Skjal nr. 2(107).

¹⁵⁵ Skjal nr. 2(24).

¹⁵⁶ Skjal nr. 2(27).

¹⁵⁷ Skjal nr. 2(81).

¹⁵⁸ Skjal nr. 2(89).

Við manntalsþing að Nauteyri 24. júlí 1863 var þinglesið kaupbréf Gísla Bjarnasonar á Ármúla, dagsett 26. júlí 1862, fyrir tveimur hundruðum í Hamri fyrir 140 ríkisdali.¹⁵⁹

Við manntalsþing að Nauteyri 30. júlí 1864 var þinglesið kaupbréf Gísla Bjarnasonar frá 12. september 1863 upp á fjögur hundruð í Hamri fyrir 280 ríkisdali.¹⁶⁰

Landamerkjabréf jarðarinnar Hamars á Langadalsströnd er dagsett 11. maí 1890 en það var þinglesið 21. maí sama ár. Efni þess er svohljóðandi:

Landamerki á jörðinni Hamri í Nauteyrarhreppi

1, Milli Hamars og Melgraseyrar.

Lækur, er rennur ofan svokallaða Landamerkjálág í skjólbrekku, og ofan með Strýtu-steyni og í sjó innan til við svokallaða Stóruvörðu frá Landamerkjálág beina sjónhending neðan upp í svo nefndan Sjónarhól, sem er á brúninni niður af svokölluðum Ölundarkrók, frá Sjónarhól beint í svonefnda Klettuvörðu, frá Klettuvörðu beint og hæðst í Miðmundahæð, sem er á hálsinum milli Hamars og Laugalands og þaðan eptir því sem vötnum hallar fram eptir hálsinum á hæðstu Leiðarborg, sem er ytri endi á Hamarsborg.

2, Milli Hamars og Hafnardals og Hallstaða

Blæfadals á, er rennur úr svonefndu Máfavatni og til sjáfar milli Hamars og Hallsstaða er að neðanverðu landamerki milli Hamars og Hallsstaða, en þá Hallsstaða land þrýtur er hún landamerki milli Hamars og Hafnardals upp í svonefnt Máfavatn, þaðan eru landamerki milli nefndra jarða eptir beinni sjónhending þaðan er síðstu lækimír renna í Máfavatn að ofan og þaðan beina sjónhending í Grástein

Ármúla 11 maí 1890

Guðmundur Kristjánsson

G. Bjarnason

Pjetur Pjetursson í umboði Sigfúsar

Jón Halldórsson¹⁶¹

Í undirmati I að fasteignamati Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir um landamerki jarðarinnar Hamars á Langadalsströnd að þau séu þinglesin. Jörðin var metin á 4.500 kr. Eigendur hennar voru Hávarður Guðmundsson og Guðmundur Kristjánsson.¹⁶²

Hinn 25. maí 1972 gerðu Jensína Arnfinnsdóttir frá Hamri og Rafveita Snæfjallahrepps og Nauteyrarhrepps með sér samning þar sem Rafveitan leigði land undir áhaldahús og veg og önnur mannvirki. Þá var Rafveitunni heimilt að byggja stíflu í Blævardalsá um 104 metrum yfir sjó, neðan við hólma sem var í ánni við Langholt á Hamarsdal, gegnt Sólheimum. Þá segir í samningnum að leigusali þyrfti að þola að eitthvað land færi undir vatn vegna hækkunar á vatnsyfirborði. Þá var leigutaka heimilt að byggja stíflu og vatnsmiðlun í Máfavötnum.¹⁶³

¹⁵⁹ Skjal nr. 2(90).

¹⁶⁰ Skjal nr. 2(83).

¹⁶¹ Skjal nr. 2(7).

¹⁶² Skjal nr. 2(35).

¹⁶³ Skjal nr. 2(158).

Með bráðabirgðasamningi dagsettum 30. september 1981 seldu Ragnar Magnússon og Björk Júlíusdóttir jörðina Hamar til Jarðasjóðs ríkisins. Andvirði hins selda var samkvæmt matsgjörð skipaðra matsmanna, dagsettri 16. apríl 1980.¹⁶⁴ Afsalið er dagsett 17. nóvember 1981 en þar kemur fram að sveitarsjóður Nauteyrarhrepps hafi ákveðið að nýta sér ekki forkaupsrétt á jörðinni. Kaupverðið var 263 þús.kr. en skjalið var móttekið til þinglýsingar 15. desember sama ár.¹⁶⁵

Hinn 30. maí 1996 afsalaði Jarðasjóði ríkisins jörðinni Hamri til Ragnars Heiðars Magnússonar fyrir 828 þús.kr.¹⁶⁶

5.7.3 Hallsstaðir á Langadalströnd

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Langadalströnd frá 1710 segir eftirfarandi um Hallsstaði:

Hallsstader.

Jarðardýrleiki viii hndr., og so tíundast iiii tíundum.

Eigandi að þessari jörðu var Anno 1706 Anna Gunnlaugsdóttir að Kirkjubóli, þá gaf hún hana til heimanfylgju dóttur sinni Guðrúnu Bjarnadóttir, sem andaðist í bólunni árinu síðar, og þá fjell jörðin til erfða hennar ektabarni, sem og so andaðist í sömu bólusótt. Vita menn því ógjörla hvört að þessi jörð heyrir til áðurnefndri Önnu, sem er móðurmóðir barnsins, eður Eggert Snæbjörnssyni að Kirkjubóli, sem er faðirfaðir sama barns.

Ábúandinn Andres Skúlason.

[...]

Afrjett engin. Skógtur til kolgjörðar og eldiviðar bjarglegur. Torfrista og stúnga lök og lítt nýtandi.

Engjar eru nær öngvar teljandi, nema það lítið sem barið verður innan um skógarrunna. Hætt er kvikfje fyrir sjáfarflæðum og fyrir hrakningi í sjóinn á vetur í stórviðrum. Kirkjuvegur langur og torsóktur yfir 4 ár að sækja til Kirkjubóls, sem oft eru mjög torsóktar og hættusamar yfirferðar í vatnavöxtum.

Heimræði hefur hjer brúkast á haust, sjaldan um annan tíma ársins fyrir fiskleysi, nú hefur þetta heimræði gagnlítið og næsta því gagnlaust verið í margt ár, því fiskur hefur ekki gengið inn á Ísafjörð.

Fornebær heitir eitt örnefni skamt út frá túninu. Það eru munnmæli að þaðan hafi bærinn fluttur verið þangað sem nú er hann, en litlar eða öngvar sjást þar þó byggingaleifar og ekki verður þar aftur bygt, því tungstæði er ekkert.¹⁶⁷

Með kaupbréfi dagsettu 19. desember 1803 seldi Magnús Þórðarson á Garðsstöðum fjögur hundruð í Hallsstöðum á Langadalströnd til Jóns Jónssonar faktors í Ísafjarðar-kaupstað. Kaupbréfið var þinglesið 6. júlí 1827.¹⁶⁸

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Hallsstaða á Langadalströnd metinn átta hundruð. Eigendur jarðarinnar voru Magnús Þórðarson á Garðsstöðum og ábúand-

¹⁶⁴ Skjal nr. 2(159).

¹⁶⁵ Skjal nr. 2(160).

¹⁶⁶ Skjal nr. 2(162).

¹⁶⁷ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 239–240, skjal H-12.

¹⁶⁸ Skjal nr. 2(74).

inn Þórður Þórðarson. Fram kemur að eyðihjáleigan Þornabær hafi verið nýtt sem beitiland.¹⁶⁹

Með bréfi til Vesturamts, dagsettu 13. júlí 1807, óskaði Jón Einarsson í Hafnardal eftir skjölum um landamerki jarðarinnar vegna þess að þræta væri um merki hennar gagnvart Hallsstöðum.¹⁷⁰ Amtmaður svaraði með bréfi dagsettu 10. október sama ár en kvað jarðabækur hjá embættinu engar upplýsingar veita um landamerkin.¹⁷¹

Við manntalsþing að Eyri 30. mars 1813 var upplestið kaupbréf, dagsett 8. maí 1812, fyrir fjórum hundruðum í Hallsstöðum. Seljandi var Þórður Þórðarson en kaupandi var Jón Jónsson faktor á Ísafirði. Kaupverðið var 106 ríkisdalir, 96 ríkisdalir í bancosmápeningum en 10 ríkisdalir í grófcourant.¹⁷²

Við manntalsþingsrétt að Nauteyri 4. júlí 1842 var upplestið kaupbréf þar sem M. Ásgeirsson á Eyri afhenti Sæmundi Árnasyni jörðina Hallsstaði fyrir 196 spesíur.¹⁷³

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Hallsstaðir á Langadalsströnd metin átta hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign. Í neðanmálgrein kemur fram að árið 1805 var eyðihjáleigan Þornabær notuð til beitar.¹⁷⁴

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Hallsstaði:

8. Það kot má landlagt heita bædi að beit og slægjum, og fátt er þar til bóta nema hægd að sjó og tún bærilegt.¹⁷⁵

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 168 ríkisbankadali.¹⁷⁶

Við manntalsþing að Nauteyri 4. júlí 1856 var friðlýst landi fyrir jörðinni Hallsstöðum. Á manntalsþingi árið 1855 var friðlýst fyrir Hallstaðalandi öllu út að Blævardalsá.¹⁷⁷

Landamerkjabréf jarðarinnar Hallsstaða á Langadalsströnd er dagsett 12. júlí 1889 en það var þinglesið 21. maí 1890. Efni þess svohljóðandi:

Landamerki fyrir Hallstaði í Nauteyrarhreppi eru, að innan. Landamerkjælækur frá sjó og í Stóraskarð, og þaðan sjónhending úr Stóraskarði og í Landamerkjavörðu, úr Landamerkjavörðu í Langyrjuvatn, en Blæfadalsá að utan og ofan

Laugabóli 12. júlí 1889

Jón Halldórsson

Gísli Bjarnason

Pjetur Pjetursson Í umboði Sigfúsar¹⁷⁸

Í undirmati I að fasteignamati Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um landamerki jarðarinnar Hallsstaða á Langadalsströnd:

¹⁶⁹ Skjal nr. 2(18).

¹⁷⁰ Skjal nr. 2(141).

¹⁷¹ Skjal nr. 2(142).

¹⁷² Skjal nr. 2(86).

¹⁷³ Skjal nr. 2(110).

¹⁷⁴ J. Johnsen, *Jarðatal á Íslandi*, bls. 202, skjal nr. 4(1).

¹⁷⁵ Skjal nr. 2(25).

¹⁷⁶ Skjal nr. 2(27).

¹⁷⁷ Skjöl nr. 2(81) og 2(99).

¹⁷⁸ Skjal nr. 2(6).

Að neðan Blævadalsá að sunnan svonefndur Landamerkjalekur upp í svonefnd Skörð, þaðan í Langyljavatn og þaðan í Blævadalsá.¹⁷⁹

Jörðin var metin á 2.000 kr. Eigendur hennar voru dánarbú Jóns Halldórssonar og Friðrik Bjarnason.¹⁸⁰

Með leigusamningi dagsettum 28. mars 1986 leigði Blælax h.f. land úr landi jarðarinnar Hallsstaða til 25 ára af Engilberg Guðmunssyni. Í samningnum segir eftirfarandi um afmörkun landsins:

Af beinni línu, sem tekin er úr fossbrún (Blævadalsár (neðsta fossinum). Lína þessi byrjar við foss brúnina Hallsstaðamegin og liggur beint í stein, sem er rétt utan og ofan við stöðvarhúsið. Síðan er tekin bein lína úr innra og efra horni stöðvarhússins, sem næst 42 metra löng inn á við í jarðfastan stein, sem þarna er. Úr þessum punkti er síðan tekin lína, sem myndar 90° horn í sjó fram. Síðan er fylgt fjörunni út á við að Blævadalsá og síðan ræður Blævadalsá mörkum að áður nefndum punkti í fossbrúninni. Til viðbótar þessu er þríhyrndur reitur, sem myndast þannig að fylgt er Blævadalsá frá punktinum í fossröndinni 50 metra upp með ánni og síðan er bein lína inn og niður sem næst kverkinni við holt, sem þarna er um flatan stein, sem þarna er rétt ofan við kverkina, þar til línan kemur í línu þá sem er úr fossröndinni í steininn ofan við stöðvarhúsið.

Framangreindir steinar skulu merktir með bókstafnum B.¹⁸¹

5.7.4 Melgraseyri á Langadalsströnd

Í máldaga Laurentiuskirkju á Kirkjubóli í Langadal frá um 1327 segir að til kirkjunnar hafi legið tvö bænhús, annað á Melgraseyri.¹⁸²

Í máldaga Vilchins fyrir Kirkjubólaskirkju í Langadal frá um 1397 segir hið sama og í máldaga kirkjunnar frá 1327.¹⁸³

Hinn 8. september 1492 var leyfð barna primsigning, skírn, hjónavígslur og kirkjuleiðslur kvenna í bænhúsinu á Melgraseyri.¹⁸⁴

Samkvæmt kaupmálabréfi Jóns Einarssonar og Margrétar Björnsdóttur frá 21. október 1529 gaf Einar Þorleifsson Jóni syni sínum 40 hundruð og hundruð hundruða í jörðum og kúgildum, fríðum peningum og ófríðum. Þar á meðal voru jarðirnar Melgraseyri og Skjaldfönn:

Jn nomine domine amen var so felldr kaupmale gior og stadfestur j mille jons Einarssonar og margretar biornsdottur. at so fyrir skildv. at einar þorleifsson fader greindz jons gaf syne sinvm thil quonvmvndar thil mothz uid adr greinda margrethv biornsdottur .xl. hvndrvth og hvndrat hvndrada. j jordvm og kugilldvm. j fridvm peningvm og ofridvm. at thil greindvm þessum jordvm er so heita. Melgrafseyre med rekaparttenvm þar fyrir nordan æ. hnettilsstade og kothit odkavtlvstade er selstadan er j. fyrir fiorethige hundrvt. Skialldfavnn sexttan hvndrvdvm er liggia æ langadalsstraund j jsafirde j kirkivbols kirkiv sokn og þar thil jordina stadr j adalvik fyrir fiorvm .c. og

¹⁷⁹ Skjal nr. 2(34).

¹⁸⁰ Skjal nr. 2(34).

¹⁸¹ Skjal nr. 2(161).

¹⁸² *Íslenzkt fornbréfasafn* II, bls. 615, skjal nr. 4(43).

¹⁸³ *Íslenzkt fornbréfasafn* IV, bls. 133, skjal nr. 4(44).

¹⁸⁴ Björk Ingimundardóttir, *Prestaköll, sóknir og prófastsdæmi á Íslandi* II, bls. 245, skjal H-15. Sjá einnig *Íslenzkt fornbréfasafn* VII, bls. 130, skjal nr. 4(55).

.xx. með avllvm þeim gognvm og gæðvm sem greindvm jordvm fylger og fylgt hefr at fornv og nyiv og greindr einar uard fremst eigandi ath.¹⁸⁵

Á móti gáfu Björn Þorleifsson og Ingibjörg Pálsdóttir Margræti dóttur sinni 60 hundruð í jörðum og silfri, þ.e. jarðirnar Hlíð, Hofsstaði og Kinnastaðir í Þorskafirði og jörðina Eyri í Kollafirði.¹⁸⁶

Í máldaga Gísla Jónssonar biskups frá 1570 er fjallað um bænhusið á Melgraseyri og eignir þess, en hvorki jarðeigna né ítaka er getið.¹⁸⁷

Í jarðaregistri sr. Magnúsar Einarssonar á Stað í Steingrímsfirði kemur fram að ein af jörðum hans var Melgraseyri ásamt hjáleigu þar af byggðri.¹⁸⁸

Í *Jarðabók Árna* og Páls yfir Langadalströnd frá 1710 segir eftirfarandi um Melgraseyri:

Melgraseyri.

Hjer er bænhus og embætti flutt þegar að heimamenn sacramentast.

Þessi jörð er í tvennu lagi og er þetta sjálf heimajörðin, og er annar parturinn í fjöllum uppi þar sem Hraundalur heitir, og sá partur talinn 2 fimtúngar allrar jarðarinnar en heimajörðin iii fimtupartar að dýrleika xviii hndr., og svo tíundast iiiii tíundum.

Eigendur að þessari jörðu þeir bræður Sr. Þorvarður Magnússon að Sauðlaussdal í Barðastrandasýslu, 2 Sr. Arnfinnur Magnússon að Ögri hjer í sýslu, 3 Andres Magnússon að Grænanesi í Strandasýslu, sinn þriðjung hvör þeirra bæði heima-jarðarinnar og Hraundals.

[...]

Landskuld síðan bóluna i hndr. lx álnir, áður ii hndr. með Hraundal, sem bæði fylgir heimajörðunni fyrir bóluna og síðan, því heimabóndinn stóð fyrir allri skulda útsvörun, þó að Hraundalur væri byggður.

[...]

Aftjett engin ut supra.

[...]

Hraundalur. Eyðihjáleiga byggð á fornu selstæði heimajarðarinnar hjer um fyrir 80 árum, og varaði byggðin alt til bólunnar.

Þessi Hraundalur liggur í fjarska við heimajörðina, og er land út af fyrir sig. Hafði býlið takmarkað slægjuland eftir því sem heimabóndinn aflagði, en haga óskamtaðan. Var þetta býli meðan byggðin varaði talið 2 fimtúngar allrar jarðarinnar, að dýrleika xii hndr., og tíundaði heimabóndinn þó sjálfur ásamt heimajörðinni.

Eigendur sem áður segir um heimajörðina.

[...]

Aftur má hjer byggjast ef fólk til fengist, en þó skerðir það heimajörðina, einkanlega uppá heyskapinn.¹⁸⁹

¹⁸⁵ *Íslenzkt fornbréfasafn* IX, bls. 502–503, skjal nr. 4(42).

¹⁸⁶ *Íslenzkt fornbréfasafn* IX, bls. 502–503, skjal nr. 4(42).

¹⁸⁷ *Íslenzkt fornbréfasafn* XV, bls. 566, skjal nr. 4(45).

¹⁸⁸ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* XIII, bls. 313, skjal H-17.

¹⁸⁹ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 242–244, skjal H-12.

Í Lögréttnu við Alþingi árið 1750 var upplestið kaupbréf Ólafs Jónssonar fyrir 15 hundruðum í jörðinni Melgraseyri við Ísafjörð með þremur kúgildum af Bjarna Markús-syni fyrir 100 ríkisdali. Bréfið var dagsett 29. maí 1749.¹⁹⁰

Í Lögréttnu við Alþingi árið 1765 var upplestin brigðalýsing Þórðar Ólafssonar á 24 hundruðum í jörðinni Melgraseyri á Langadalsströnd sem bróðir hans, Jón Ólafsson vicelögmaður, hafði selt til sr. Árna Ólafssonar. Þórður bauð hálfa fasteign við fyrsta hentugleika að innleysa fyrir eins marga peninga og faðir hans hafði fyrir þessa hálfa fasteign gefið. Bréfið var dagsett í Vigur 14. júní 1765.¹⁹¹

Í Lögréttnu við Alþingi árið 1769 var upplestið makaskiptabréf Jóns Ólafssonar vice-lögmans á óðalsjörðinni Melgraseyri, 18 hundruð að dýrleika, og sex hundruðum í Hraundal til sr. Árna Ólafssonar fyrir óðalsjörðina Hörgsholt, 30 hundruð að dýrleika, og 100 ríkisdali í millilag til vicelögmansins. Bréfið var dagsett 15. október 1764.¹⁹²

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Melgraseyrar á Langadalsströnd metinn 30 hundruð með Hraundal. Eigendur jarðarinnar voru Rannveig Guðlaugsdóttir og Árni Magnússon á Breiðabóli. Fram kemur að Hraundalur, sem hafi verið skráð í hina gömlu jarðabók sem eyðihjáleiga, sé nú jörð út af fyrir sig.¹⁹³

Við manntalsþing að Nauteyri 13. júlí 1830 óskaði Kristján Guðmundsson í Vigur eftur því að uplesinn væri útdráttur úr jarðabók yfir Melgraseyri og Hraundal, sem gera ætti fyrir landseta.¹⁹⁴

Á fundi sáttanefndar Langadalsumdæmis 31. maí 1831 var tekið fyrir mál um Hraundalsengjar. Ekki er skýrt nákvæmleg frá tilurð málsins, en sátt náðist þannig að Steinþór Jónsson á Hraundal gaf eftir að nefndum engjum yrði skipt milli jarðanna Hraundals og Melgraseyrar. Hinn 4. júní sama ár voru Bjarni Gíslason, hreppstjóri á Ármúla og Ásgeir Ásgeirsson á Rauðamýri útnefndir til að framkvæma deilinguna.¹⁹⁵

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Melgraseyri á Langadalsströnd metin 30 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeygn. Með henni er skráð hjáleigan Hraundalur. Í neðanmálgrein kemur fram að sýslumaður einn telji Melgraseyri vera 18 hundruð að dýrleika en Hraundal, sem hafi fyrst árið 1805 verið talin sér jörð, vera 12 hundruð að dýrleika.¹⁹⁶

Í verðlagsbók jarðamats Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 kemur fram að jörðin Melgraseyri var metin á 504 ríkisbankadali.¹⁹⁷

¹⁹⁰ *Alþingisbækur Íslands* XIII, bls. 472.

¹⁹¹ *Alþingisbækur Íslands* XIV, bls. 579.

¹⁹² *Alþingisbækur Íslands* XV, bls. 168.

¹⁹³ Skjal nr. 2(20).

¹⁹⁴ Skjal nr. 2(112).

¹⁹⁵ Skjal nr. 2(52).

¹⁹⁶ J. Johnsen, *Jarðatal á Íslandi*, bls. 202, skjal nr. 4(1).

¹⁹⁷ Skjal nr. 2(27).

Við manntalsþing var friðlýst fyrir Melgraseyjarlandi frá Selá og inn að Bæ árið 1850. Jafnframt var friðlýst fyrir Melgraseyri á manntalsþingum árin 1852, 1853, 1854, 1856, 1857 og 1860.¹⁹⁸

Við manntalsþing að Nauteyri á Langadalsströnd 29. maí 1855 var upplestið leyfisbréf Kristjáns heitins Guðmundssonar, dannebrogsmanns frá Vigur, um byggingarráð Gísla Bjarnasonar, hreppstjóra á Ármúla, yfir eignarjörðum sínum Melgraseyri og hálfum Hraundal, meðan bróðursonur sinn, Kristján Ebenesersson, fengi að búa á eign Gísla, þ.e. hálfum Reykjarfirði. Bréfið var dagsett 29. maí 1849.¹⁹⁹

Við manntalsþing að Nauteyri á Langadalsströnd 13. júní 1861 var lesið byggingarbréf Kristjáns Ebeneserssonar, dagsett 4. júní 1861, til Bjarna Einarssonar fyrir 10 hundruð úr Hraundal. Við sama þing komu fram mótmæli frá Gísla Bjarnasyni á Ármúla um að nokkur hefði byggingarrétt yfir jörðunum Melgraseyri og Hraundal skv. bréfi Kristjáns Guðmundssonar í Vigur frá 29. maí 1847, svo lengi sem parti Gísla úr Reykjarfirði væri ekki sagt lausum.²⁰⁰

Hinn 8. janúar 1869 fóru fram makaskipti hvar Sumarliði Sumarliðason gullsmiður afhenti 18 hundruð að fornu mati í Melgraseyri á Langadalsströnd til Jóns Halldórssonar bónda á Laugabóli en fékk á móti þrjú hundruð og 60 álnir að fornu mati í Æðey í Snæfjallahreppi. Makaskiptabréfið var þinglesið 21. og 23. júní 1869.²⁰¹

Í skýrslu, dagsettri 9. apríl 1878, um tekjur og útgjöld Kirkjubólspinga 1872–1878 segir frá slægjum Melgraseyjar og nefnt er svokallað Stykki sem liggi undir jörðinni en sé langt í burtu og erfitt að nota. Þar fáið nokkuð úthey en að stykkið sé notað til uppreksturs fyrir geldfé.²⁰²

Hinn 10. júní 1882 fóru fram makaskipti hvar Jón Halldórsson á Laugabóli afhenti sjö og hálft hundruð að fornu mati í Melgraseyri í Nauteyrahreppi til Gísla Steindórssonar á Rauðamýri en fékk á móti fimm hundruð að fornu mati í Rauðamýri í Nauteyrahreppi. Makaskiptabréfið var þinglesið 23. júní sama ár.²⁰³

Eignaskipti fóru fram á jörðinni Melgraseyri hinn 14. júlí 1884. Jón Halldórsson á Laugabóli hafði krafist eignaskipta. Fram kom að Jón væri eigandi sjö og hálfs hundraðs í jörðinni. Þá kom einnig fram að Gísli Steindórsson á Snæfjöllum væri eigandi að sjö og hálfu hundraði og Gísli Bjarnason í Ármúla væri eigandi að þremur hundruðum í jörðinni. Enginn mætti við skiptin fyrir þeirra hönd en Gísli lagði fram skriflegt forboð um að skiptin færu fram. Skiptin fóru engu að síður fram, þótt ekki hafi verið skipt landamerkjálág milli Melgraseyjar og Laugalands sem og stykki í Hraundal. Skiptin voru framkvæmd með eftirfarandi hætti:

¹⁹⁸ Skjöl nr. 2(79), 2(80)–2(82), 2(111), 2(114) og 2(125).

¹⁹⁹ Skjal nr. 2(99).

²⁰⁰ Skjal nr. 2(113).

²⁰¹ Skjal nr. 2(75).

²⁰² Skjal nr. 2(54).

²⁰³ Skjal nr. 2(61).

Enn að yfirveguðum málavöxtum álitum við skiptamenn að skiptunum bæri að halda áfram. Voru því næst byrjuð skiptin og þá fyrst tekið frá óskiptu lóð undir bæinn að stærð eptir sem merkjapollar vísa og svo lóð það sem bænhusið með kirkjugarðinum stendr [svo] á og skal þess um leið getið að Halldór búfræðingur krafðist að því væri skipt eins og hinu túninu, en bauð að gefa eptir sinn part úr nefndu lóði mót jafnstóru stykki úr Gísla hndr., en þar Gísli á Ármúla býður að sanna með gildum skilríkjum, að nefnt lóð sé sérstök eign bænhusins þá álitum við að lóðina bæri að undanskilja í þetta sinn, eða þar til ljósari upplýsingar fást hér um en sem við ekki álitum heyra undir okkar verkahring að skera úr.

Var því næst skipt úr 1/6 af túninu, það er hlutur Gísla á Ármúla og liggur hann sem merki sína úr garðinum að ofan yfir suðausturhornið á kirkjugarðinum frítt við neðra skemmuhornið og svo beina sjónhending sem merki sína niður að fjöru en að utanverðu 13 faðma beint út af ytra og neðra kirkjugarðshorninu. Þar beint upp í garð og niður að fjöru eptir sem merki vísa, frá þessum merkjum alstaðar úti garð og niður að fjöru hlaut Gísli Steindórsson en frá innri merkjum í part Gísla á Ármúla, hlaut Jón Halldórsson Laugabóli inn og upp að garði og ofan að fjöru.

Slægjum að undanteknu stykkinu í Hraundal var skipt þannig 1/6 parti Gísla á Ármúla, fylgir slægjur í Krókunum efri og neðri og illa kelda en parti Gísla Steindórssonar fylgir slægjur í miðnesinu eptir sem merki vísa á holtinu fyrir utan og ofan á 2 steina fram á nesinu og eptir beinni sjónhending æf og fram í haganeshvylt [svo] og ytri partar af mýrunum eptir merkjum settum á Stekkjarholtinu beina sjónhending á merki í mýrinni og þaðan beina sjónhending í stein fyrir ofan mýrina, sem hnausa merki er sett við, ennfremur fylgir þessum parti, allir slægnalettir fyrir innan tún. Parti Jóns Halldórssonar Laugabóli fylgir flóinn frá fyrsögðum merkjum á Stekkjarholtinu og innúr, þar með fylgir torflá, þess skal hérmeð getið að landamerkjagáinni milli Laugalands og Melgraseyrar með mósukurðinum var óskipt. Slægjum í stykkinu í Hraundal var ekki hægt að skipta, þar það enn var að miklu leyti undir fönn.

Samkvæmt kröfu Halldórs Jónssonar á Rauðamýri viðvíkjandi skiptum á kirkjugarðslóðinni, en sem hann nú ekki fékk framgengt, þá kveðst hann leigja Gísla Bjarnasyni á Ármúla ofanefndan kirkjugarðspart mót sanngjarnri leigu frá þessum degi.²⁰⁴

Landamerkjabréf jarðarinnar Melgraseyrar á Langadalsströnd er dagsett 13. júlí 1889 en það var þinglesið 21. maí 1890. Efni þess er svohljóðandi:

Landamerki fyrir jörðina Melgraseyri eru eru [svo] milli Laugalands og Melgraseyrar eru úr Haganeskvisl eptir landamerkjagarði og beint upp hlíðina, sem merki sýna upp í klettinn hjá Hrafnaskarði í brún inni síðan fram hálsinn, sem vötnum hallar En að innanverðu milli Hamars og Melgraseyrar skilur lönd lækur sem rennur innantil við stóruvörðu ofan svo kallaða Landamerkjala hjá steini þeim sem Strýta heitir og stendur á bökkunum Úr Landamerkjala í Skjólbrekku og þaðan beina stefnu í svokallaðan Sjónarhól nedan til við Önundarkrök og þaðan í Klettavörðu og úr henni í Hæðstu miðmundahæð, og frá hæðinni eptir því sem vötnum hallar fram eptir hálsinum í hæðstu Leiðarborg Ennfremur tilheyrir Melgraseyri stykkið austan til í Hraundal frá [svo] Hringfellsá ofan að læk, sem rennur framan til við svo kallaðan Stórhól frá brún ofan í Hraundalsá

Ármúla 13 júlí 1889

Gísli Bjarnason Jón Halldórsson²⁰⁵

²⁰⁴ Skjal nr. 2(423).

²⁰⁵ Skjal nr. 2(8).

Við manntalsþing að Nauteyri 22. júní 1910 var þinglesið afsalsbréf Páls Stephensen til Halldórs Jónssonar, dagsett 1. nóvember 1909, á þremur hundruðum úr jörðinni Melgraseyri fyrir 500 kr.²⁰⁶

Í undirmati I að fasteignamati Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um landamerki jarðarinnar Melgraseyrar á Langadalsströnd:

Frá Stóruvörðu milli Hamars og Melgraseyrir og sjónhending upp á hálsinn og þaðan af Haganes kvísl í Selá.²⁰⁷

Jörðin var metin á 7.200 kr. Eigandi hennar var Jón Halldórsson Fjalldal.²⁰⁸

Með afsali dagsettu 31. júlí 1955 seldi Jón H. Fjalldal Guðmundi Magnússyni eignarhlut sinn í Melgraseyri eða 10/16 hluta jarðarinnar og húsa ásamt upprekstrar- og slægjulandi á Hraundal fyrir 187.500 kr.²⁰⁹

Hinn 15. september 1985 fór fram mat á jörðinni Melgraseyri. Við matið voru höfð til hliðsjónar eftirfarandi skjöl: Landamerkjabréf nr. 121, dagsett 19. júlí 1889, landleigubréf dagsett 20. apríl 1936, þar sem nýbýlið Vonarland fékk til erfðafestu fimm hektara land og kaupsamningur og byggingarbréf, dagsett 31. júlí 1955. Loks var land jarðarinnar metið ásamt mannvirkjum á 3.594.000 kr.²¹⁰

Hinn 21. febrúar 1988 afsöluðu Guðmundur Magnússon, Sigríður Skúladóttir og Þorgerður Jónsdóttir Fjalldal til landbúnaðarráðherra, f.h. Jarðasjóðs ríkisins, jörðinni Melgraseyri fyrir 3.207.688 kr.²¹¹

Í skjalasafni Ríkiseigna er varðveitt loftmynd frá 19. júlí 1991 þar sem merkt eru inn landamerki Melgraseyrar.²¹²

Hinn 10. apríl 2000 fór fram skoðun og mat á jörðinni Melgraseyri. Í skjalinu segir að farið hafi verið yfir landamerki jarðarinnar og sömuleiðis reynt að afmarka spildu sem tilheyri Vonarlandi. Þá segir að ábúandi hafi sagt að jörðinni tilheyri allstórt land inni á Hraundal og var farið yfir mörk þess. Í því samhengi er í skjalinu vísað í landamerkjalýsingu nr. 122, sem líklega er vísun í færslu í landamerkjabók. Stærð heimalandsins var metin um 900 hektarar en með spildunni á Hraundal var stærðin metin um 1.100 hektarar. Loks var heildarsöluverð jarðarinnar með mannvirkjum metið á 3.050.000 kr.²¹³

Með afsali dagsettu 28. ágúst 2001 seldi landbúnaðarráðherra, f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins, Snævari Guðmundssyni eignarhluta ríkisins í jörðinni Melgraseyri fyrir 3.050.000 kr. Fram kemur að eyðibýlið Vonarland sé undanskilið sölnunni sbr. afsal frá 21. febrúar 1988. Þá segir að jörðin sé seld með þeim fyrirvara að það sé á

²⁰⁶ Skjal nr. 2(85).

²⁰⁷ Skjal nr. 2(36).

²⁰⁸ Skjal nr. 2(36).

²⁰⁹ Skjal nr. 2(163).

²¹⁰ Skjal nr. 2(164).

²¹¹ Skjal nr. 2(165).

²¹² Skjal nr. 2(166).

²¹³ Skjal nr. 2(167).

ábyrgð kaupanda hver niðurstaða óbyggðanefndar og dómstóla verði um landamerki samkvæmt lögum nr. 58/1998.²¹⁴

5.7.5 Ófeigsfjörður á Ströndum²¹⁵

Í *Jarðabók Árna og Páls* yfir Trékyllisvíkurhrepp frá 1706 segir eftirfarandi um Ófeigsfjörð:

Ófeigsfjörður.

Jarðardýrleiki xxiiii hndr.

Jarðareigendur, að xiii hndr. Sveinn Jónsson á Krossnesi, að v hndr. Sr. Halldór Magnússon að Kaldaðarnesi, að vi hndr. Jón Árnason skólameistari.

Jörðin liggur í eyði.

[...]

Í rekanum hafa öðrum verið og eru eignuð þessi ítök, Árnesskirkju tíundi partur úr öllum hvölum, ut supra á Dröngum. Helgafellskirkju eftir máldaga í Básam hálfur reki, allur milli Hrúteyjarkleifar og Merkihamars, hefur þó kirkjan aldrei þess notið so menn viti. Klaustrinu á Þingeyrum alt norður til Merkihamars í Ófeigsfirði hálfur viðreki og þrír hlutir í hálfum hval, en frá Merkihamri til Hvalár fjórðungur í hvalreka, frá Hvalá og til Dögurðardalsár allur reki hvala og viðá, en undan Hrúteyjarkleif og til Eyvindarfjarðarár allur viðreki og þrír hlutir í hálfum hval við Stafholt. Breiðabólstaðarkirkju í Vesturhópi er eignað sama og Helgafellskirkju, og það tekur Jón Magnússon á Reykjanesi hennar vegna ef uppber.

[...]

Selstaða hefur þar verið að fornu á Húsadal, langvarandi aldrei brúkuð, til hennar er langt. Önnur er þar, hún er kostalítill og mjög langt til, og á selveginum ein á kölluð Hvalá, jafnlega ófær í vatnavöxtum.

[...]

Þar er fyrir landi hólmi einn nafnlaus. Í hönum er eggver og dúntekja varla ómaksvert. Ey er þar ein fyrir landi, kölluð Hrútey. Í henni verpur ekkert, því hrafn í björgum þar fyrir ofan fælir burt allan fugl. Sker eru þar fyrir landi kölluð Ófeigsfjarðarsker. Í þeim má stundum hafa selveiði þá til vill, og einu sinni hefur á þeim fest óþekktanlegt hvalbrots tetur.

Í heimalandi hefur verið gamalt býli, kallað Strandatun. Þar sjest til tófta en túngarð ekki. Af því verður ekkert gagn haft og kann ekki að byggjast vegna slægnaleysis og skaða heimajarðarinnar.

Nálægt bænum eru tóftir, kallaðar Óskastader. Hvert þar hefur býli verið vita menn ekki. Kann ómögulegt að byggjast.²¹⁶

²¹⁴ Skjal nr. 2(168).

²¹⁵ Ítarlegri upplýsingar um Ófeigsfjörð er að finna í kafla 5.3.5 í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 1/2019.

²¹⁶ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 324–325, skjal H-12.

Landamerkjabréf jarðarinnar Ófeigsfjarðar er dagsett 21. janúar 1890 en það var þinglesið við manntalsþingsrétt að Árnesi 2. júlí sama ár. Efni þess er svohljóðandi:

Landamerki fyrir jörðinni Ófeigsfirði í Árneshreppi innan Strandasýslu.

Land jarðarinnar er frá Helgaskjóli og norður að Eyvindarfjarðará og eru þar skír landamerki, fram til fjalls á Ófeigsfjörður svo langt sem vötnum hallar að Ófeigsfjarðarlandi og liggur því undir Ófeigsfjörð allur Húsadalur og allur Sýrárdalur út á Seljanesmúla að vörðum þeim, sem skilja milli Ófeigsfjarðar og Seljaneslands. Á sjó á Ófeigsfjörður út þangaðtil Helgaskjól er að bera í landamerkjavörðu, sem þar er uppi á múlanum, þ.e. Ófeigsfjörður á nokkuð lengra á sjó úteptir en á landi.

Undir Ófeigsfjörð liggur allur reki frá Helgaskjóli norður að Hvalá og svo frá Dagverdardalsá norður í nyrðri klettinn fyrir nordan Hrúteyjarnes og þekkist hann af því, að skip fljóta að honum um flóð og fjöru, en fjarar út langt fram fyrir klettinn, sem er nær nestánni. Frá þessum tilgreinda nyrðra kletti norður að Vothellum liggur allur viðurreki undi Breiðabólstaðarkirkju í Vesturhópi í Húnavatssýslu. Frá Vothellum innað Eyvindarfjarðará liggur allur viðarreki undir Þingeyraklaustur svo er og viðarreki á svæðinu frá Dagverdardals á að Hvalá.

Varplönd, sem liggja undir Ófeigsfjörð eru: Hrútey skammt undan landi Ófeigsfjarðarmeginn við Hrúteyjarnes og hólmi, skammt undan landi innst á firdinum.

Sker, sem selveidi er við og liggja undir Ófeigsfjörð eru almennt nefnd Ófeigsfjardarsker, þau eru talsvert undan landi, og eru hin einstöku sker nefnd, Flatasker, Hnúasker, Austurklakkar og Brimilsklakkar.

Reykjafirði, 21. Jan. 1890.

J.J. Thorarensen.

Guðm. Pjetursson Þorkell Þorkelsson Gísli Gíslason. Jón Gíslason Ragnheidur Óladóttir jarðeigendur.²¹⁷

Í undirmati að fasteignamati Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir um landamerki jarðarinnar Ófeigsfjarðar að þau séu þinglesin og ágreiningslaus. Jörðin var metin á 25.100 kr. Eigendur hennar voru nokkrir.²¹⁸

Með kaupsamningi, dagsettum 7. maí 1921, seldi Guðmundur Pétursson Péttri Guðmundssyni hálfa jörðina Ófeigsfjörð. Kaupsamningurinn var þinglesinn 2. júlí 1928 en í honum segir eftirfarandi um landamerki jarðarinnar:

Landamerki jarðarinnar eru þessi

Milli Seljaness og Ófeigsfjarðar í læk, er fellur til sjávar hjá svonefndu Helgaskjóli, ræður hann merkjum frá sjó að vörðu á múlabrúninni þar upp af, þaðan sjónhending eptir sömu stefnu uppá há múlann. – Milli 4 Drangavíkur og Ófeigsfjarðar ræður Eyvindarfjarðará merkjum frá sjó til upptaka, en á aðra vegu á Ófeigsfjörður land eins langt og vötn falla þar til sjávar.²¹⁹

5.7.6 Staður í Steingrímsfirði

Í skrá Páls biskups Jónssonar um kirkjur í Skálholtsbiskupsdæmi um 1200 er kirkju getið á Breiðabólstað í Steingrímsfirði.²²⁰

²¹⁷ Skjal nr. 2(10).

²¹⁸ Skjal nr. 2(38).

²¹⁹ Skjal nr. 2(78).

²²⁰ Íslenzkt fornbréfasafn XII, bls. 15, skjal nr. 4(33).

Í máldaga allra heilgara kirkju á Stað í Steingrímsfirði, er Árni biskup Þorláksson setti um 1286, segir meðal annars:

Allra heilagra kirkia ä BreidaBolstad j steingrijms firdi a heima land allt: stackanes kirckiuBol: og trandilstadi oc alla þa dali er þar ganga af: reýcianes: hálft med ollum nýtium: Asparvijk alla med ollum gognum: nema settung oc ättunng hualreca: fiordunng j reka ollumm at Brautar ä Bædi vidreka og hualreka: suo j rennijngum oc j ägoda luta: sanndnes halft at grasnautnn enn allt at fioru nýtium eyiar. ij. a Biarnarfirdi.²²¹

Í máldaga Oddgeirs biskups Þorsteinssonar frá um 1367 segir að Mariúkirkja og allra heilagra að Stað í Steingrímsfirði eigi heimaland allt með gögnum og gæðum.²²²

Í máldaga Vilchins fyrir Staðarkirkju í Steingrímsfirði frá um 1397 segir meðal annars að kirkjan eigi allt heimaland, Kleppustaði, Kirkjuból í Steingrímsfirði, Hóla í Steingrímsfirði, Viðivelli, Grænanes, Kolbjarnarstaði, Ásmundarnes, Asparvík og tvær ónefndar eyjar. Þá segir enn fremur:

Stadurinn a Liotardal til vmmerkia vid Hroberg oc Geirmundarstade oc þa dale er þar gänga af.

Kolbiarnarstade. Hvannadal oc Selardal tveimmeiginn til vmmerkia vid Bolstadi oc Gilstadi.

Odzey oc Þordarey a Biarnarfirdi med ollumm gögnum oc giædum. gras oc eggver. selvers. hualreka oc vidreka oc agoda.

Asparvijk med ollumm gognumm oc giædumm nema settung oc attung hualreka.

a Reykianesi allann halfann hualreka oc vidreka.²²³

Í máldaga Gísla Jónssonar biskups frá 1570 og síðar segir meðal annars að Staðarkirkja í Steingrímsfirði eigi heimaland allt, Kleppustaði, allan Ljótárdal móts við Hrófberg, allan Selárdal móts við Gilstaði og Kolstaði, Hvannadal, Farmannsdal, Kirkjutungu, Norðdal, Sunndal hinn minni og Sunndal hinn stærri vestur að Þrívörðu, Aratungur, hálfan Vatnsdal, Oddsey og Þórðarey á Bjarnarfirði.²²⁴

Í biskupsvísitasíu um Staðarkirkju í Steingrímsfirði frá 5. ágúst 1639 segir meðal annars:

Kirkjann ä þessar bygdar Jarð, kirkiuböl xij hndr. höla viij [hndr.] Grænanes xij hndr. Gejrmundarstade xij hndr. Gilstade viij hndr. Sandnes viij hndr. tijundad. drängsnes viij hndr. asmundarnes v[iij] þar med leggiast tuær ejar kirkjunnar Oddsey og ^{borda[r]}ey a Bjarnarfyrde. Ask^{Asparvijk} viij hndr. med óllum gógnum og gj[ædum] nema siettung og 8ung hualreka. Ad Bruarä fiördung [...] reka óllum bæde hualreka og widreka. a Rejkianese all[ann] halffann hualreka og widreka.

[...]

Þessar jar[dir] obygðar og i ejde Bruarä iiij hndr. wýdeveller viij hndr. kolbjarnarstader kleppustader. kirkjutungur. hoffstader xij merkur Smjórs aff huorju bygdu bóle mille hröär og Selär. (Þad fær hun nu ecke).²²⁵

²²¹ *Íslenzkt fornbréfasafn* II, bls. 261, skjal nr. 4(52).

²²² *Íslenzkt fornbréfasafn* III, bls. 230, skjal nr. 4(35).

²²³ *Íslenzkt fornbréfasafn* IV, bls. 130, skjal nr. 4(53).

²²⁴ *Íslenzkt fornbréfasafn* XV, bls. 560, skjal nr. 4(54).

²²⁵ Skjal nr. 2(41).

Í biskupsvísitasíu um Staðarkirkju frá 11. ágúst 1643 segir meðal annars:

Mariukirkia og allra heylagra að Stad J Steingrimsfyrde a heimaland allt og hötárdal til ummerkia við hroberg. Geirmundarstade og þá dale er þar gönga aff, huánna dal og selardal tueimm eigenn til wmmreckia við Bolstade og Gilstade. Oddsey og Þordarey aa Biarnarfyrde með öllum gognum og giædum gras og eggver, Selver, hualreka og vidreka og ágoda xij Merckur Smiórs aff hueriu bue Jnnan taldra Landamerckia millum Röff är og Selär

[...]

fleira nu stadarens fastaeign finst in Prima visitatione. Enn a kirckian Farmanzdal. Kirkiutungu, Nord dal, Sunndal hinn minna, Sunndal hinn stærra vestur að því vórdur aratungur, halffann vatnadal.²²⁶

Í biskupsvísitasíum frá 11. ágúst 1675, 5. ágúst 1700, 8. ágúst 1733, prófastsvísitasíu frá 13. júní 1780 og biskupsvísitasíu frá 10. september 1833 koma fram sömu upplýsingar og í eldri vísitasíum, en í nokkrum þeirra er einnig fjallað um rekaréttindi.²²⁷

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Staðarhrepp frá 1709 segir eftirfarandi um Stað í Steingrímsfirði:

Stadur.

Beneficium.

Beneficiator prófasturinn Sr. Jón Árnason.

Kirkjukúgildi eiga að vera xxiii og eru þaug á kirkjujörðunum.

[...]

Skógur er ánægjanlegur til kola og eldiviðar, stundum ljeður lítið kirkjujarða ábúendunum, en ekki tollur fyrir tekinn. Sumarhagar eru yfirfljótanlega víðlendir. Silúngsveiði hefur til forna verið góð í Staðará, en nú engin. Grasatekja að nokkru gagni. Hvanna- og rötatekja nokkur ef vildi. Kirkjan á allan hálfan reka á Reykjanesi.

Tún er stórlega fordjarfað af grjótskriðu úr gili einu, og hætt af sama gili meiru af túninu, jafnvel staðnum og kirkjunni. Engjar spillast af skriðum og snjóflóðum. Hagar í sama máta af skriðum og uppblæstri. Selvegur geysilángur. Snjóasamt mjög á vetur. Hætt sumstaðar fyrir fjenað af snjóflóðum.

Hjálega er þar í heimalandi, kölluð **Kolbiarnarstader**. Menn halda þar hafi til forna fyrir öll mannaminni verið býli og eyðilagst. En fyrir vel xl árum hefur þessi hjáleiga verið uppbygð og síðan altíð byggt fyrr en nú í næst undanfarin vii ár.

[...]

Tún er slæmt og lítið, sumpart komið í skriðu. Engjar skemdar af vatnsaga. Hagar sömu með heimajörðunni. Vatnsból slæmt og þrýtur.

Þar á Selárdal hefur verið brúkaður lamba upprekstur, og hefur ábúandinn tekið lamba-tolla, en beneficiator öngva.

Menn halda þessi hjáleiga kynni að byggjast með lítilfjörlegu eftirgjaldi.

Önnur hjáleiga er í heimalandi staðarins, **Kleppustader**. Menn halda þar hafi verið gamalt býli og eyðilagst, en er uppbyggt aftur fyrir ekki fullum xl árum og altíð síðan til þessa byggt, nema á einu ári fyrir v árum.

Ábúandinn Sveinbjörn Jónsson.

²²⁶ Skjal nr. 2(42).

²²⁷ Skjöl nr. 2(43)–2(47).

[...]

Sumarheit rjett góð.

[...]

Rífhrís er nokkuð til eldiviðar. Grasatekja nokkur.

Túnið er hrakslæmt. Engjar grýttar, votar og spillast af skriðum og snjóflóðum. Hætt fyrir fjenað fyrir giljum, lækjum og í fjallinu á vetrardag. Annað er sama með heima-jörðunni. Kirkjusókn á vetrardag stundum ill af ófönnum.

Þriðja hjáleiga er í heimalandi, **Aratunga**. Menn halda þessi hjáleiga hafi verið forn selstaða frá heimastaðnum, sumir ætla þar hafi kunnað að vera gamalt býli af tóftum, sem þar sjást. Er nú uppbygð fyrir vel xl árum, hefur síðan altíð bygst fyrir en nú í næst undanfarin v ár.

[...]

Nú er þessi eyðihjáleiga ljeð kúgildalaus Einari Magnússyni á Kirkjubóli. Hann á eftir að gjalda xx álnir í landskuld.

Tún og engjar er í meðallagi ef bygðist. Annað er sama með heimajörðunni. Vatnsból er slæmt og þrýtur.

Kann aftur að byggjast ef fólk fengist.²²⁸

Í skrá yfir eignir Staðarkirkju frá 24. apríl 1788, en í afriti frá maí 1886, segir eftirfarandi:

Staðarkirkja við Steingrímsfjörð á Selárdal og Hvannárdal, Ljótárdal allan (Staðardal) ásamt Hólasunddal og Farmannsdal, Norðdal, Staðar-Sunddal og Aratungudal að þessum ummerkjum:

1. Bólstaðarmegin ræður landamerkjum Kópstaðagil ofan frá Selá og á fjall upp, þangað sem vötn greina að norðanverðu, en
2. Hrófbergsmegin ræður landamerkjum, samkvæmt úrskurði Þorsteins lögmanns Eyjólfssonar 1398 lækur sá, er nefnist Kúgildislækur, af fjalli ofan til Reiðgatna, og síðan sjónhending yfir þverar eyrnar í Staðará í enn forna farveg.²²⁹

Í jarðamati Strandasýslu frá 1804 er skráð að dýrleiki Staðar í Steingrímsfirði sé óviss. Eigandi jarðarinnar var Staðarkirkja í Steingrímsfirði. Með í matinu eru skráðar hjáleigurnar Aratunga og Kleppustaðir. Í matinu segir að milli þeirra sé eyðijörðin Skerpingsstaðir og nýtist hún báðum hjáleigum sem beitoland. Einnig segir að hjáleigurnar gætu hæglega haft sín eigin landamerki og verið metnar sem sér jarðir. Fram kemur að við landamerki jarðarinnar séu nýttir dalir sem tilheyri kirkjunni, þ.e. Hólasunddalur og Farmannsdalur. Einnig segir að aðrir fimm eyðidalir tilheyri kirkjunni, þ.e. Norðdalur, Aratungudalur, Selárdalur, Hvannadalur og Staðarsunddalur. Þá segir að kirkjunni tilheyri eyðijörðin Hofsstaðir sem nýtist mest sem beitoland.²³⁰

Við manntalsþing að Kaldrananesi 5. maí 1820 var uppleið skjal vegna fjallaskila og fjárheimta á afrétt Staðarsveitinga undirritað af sr. Hjalta Jónssyni. Sama fór fram við manntalsþing að Árnesi 8. maí sama ár.²³¹

²²⁸ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VII, bls. 384–386, skjal H-12.

²²⁹ Skjal nr. 2(53).

²³⁰ Skjal nr. 2(23).

²³¹ Skjal nr. 2(135)–2(136).

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 kemur ekkert fram um dýrleika jarðarinnar Staðar í Steingrímsfirði. Tvær hjáleigur eru skráðar frá Stað, þ.e. Aratunga og Kleppstaðir. Þá segir í neðanmálgrein að árið 1805 hafi hér verið brúkuð eyðijörð kirkjunnar Hofstaðir og fimm eyðidalir til grasatekju: Norðdalur, Aratungudalur, Selárdalur, Hvannárdalur og Staðarsunndalur. Einnig hafi tveir eyðidalir, Hólasunndalur og Formannsdalur verið notaðir til heyskapar. Fram kemur að Árni Magnússon geti um leigumála á hjáleigunum og eyðihjáleiguna Kolbjarnarstaði. Loks segir að árið 1805 hafi eyðijörðin Skerpingsstaðir, sem liggi milli hjáleignanna, hafi af þeim báðum verið nýtt til beitar.²³²

Landamerkjaskrá jarðarinnar Staðar í Steingrímsfirði er dagsett í júní 1866 en hún var þinglesin við manntalsþingsrétt að Hrófbergi 26. júní 1890 og að Kaldrananesi 28. júní 1890.²³³ Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá yfir eignir Staðarkirkju við Steingrímsfjörð

Staðarkirkja við Steingrímsfjörð á Selárdal og Hvannadal, Ljótárdal allan (Staðardal) ásamt Hóla-Sunddal og Farmannsdal Norðdal, Staðar-Sunddal og Aratungudal að þessum ummerkjum.

1. Bólstaðarmeginn ræður landamerkjum Kópstaðagil ofan frá Selá og á fjall upp, þangað sem vötn greina að norðanverðu.

2. Hrófbergsmegin ræður landamerkjum: úr Vatnadalsá eftir svonefndum heybands-götum, nokkuð fyrir vestan Tjaldhól, sjónhending á svonefndan Stórastein, úr Stórasteini í annan stein nær byggð, en þaðan skammt kemur sá lækur, sem Kúgildislækur hefur kallaður verið og er hann landamerki af fjalli ofan til reiðgatna, þaðan er sjónhending yfir þverar eyrnar í Staðará, í hinn forna farveg og síðan ræður hann ofan hjá Stakkanesi, fram í sjó, í svonefndan „Reiðarstein“ (eins og hann lá áður en hann fluttist úr stað fyrir nokkrum árum.

Vatnadalsá ræður landamerkjum að sunnan, þaðan sem hún rennur úr lækjum og tjörnum þá ræður sjónhending sunnanvert við Álptahnjúka í Þriðjungárvaðið á Kollabúðarheiði, og síðan suður eftir veginum og eru þetta landamerki milli Óslands og Kirkjubóls í Staðardal.

I þessari landareign eru þessar jarðir byggðar:

1. Gilstaðir, eftir jarðamati 1861 ... 6,2 hndr.
2. Geirmundarstaðir ... 5,6 hndr.
3. Grænanes ... 9,3 hndr.
4. Staður með hjáleigum, Aratungu og Kleppsstöðu, 28,1 hndr.
5. Hólar ... 7,0 hndr.
6. Kirkjuból ... 10,7 hndr.
7. Víðivellir ... 5,6 hndr.

Og ennfremur eyðijarðarinnar Kolbjarnarstaðir og Hofstaðir, sem báðar eru í heimalandi.

Ennfremur á Staðarkirkja í Kaldrananesshreppi jarðirnar:

1. Sandnes (í Sandneslandi eigna máldagarnir Reykhólakirkju „reka og renninga“ að helmingi) dýrleiki 8,4 hndr.

²³² J. Johnsen, *Jarðatal á Íslandi*, bls. 214–215.

²³³ Skjal nr. 2(137)–2(138).

2. Drangsnes ... 7,0 hndr.
3. Ásmundarnes ... 15,5 hndr. ásamt Oddsey og Þórðarey með Selsker, Klökkum og Dímon, sem þar liggja í kring
4. Brúará ... 1,4 hndr.
5. Asparvík ... 4,2 hndr.

Þessar jarðir lögfesti prófastur Jón Sveinsson 24. apr. 1788 og ljet þinglýsa að Kaldrananesi s.d. og enn fremur 22. apríl 1793.

Landamerki þessara jarða eru:

1. Sandnes að innanverðu: lækur eða lækjarskurður utan til við Kleifar (Hólma kleifana), bein stefna úr honum í holt, er nefnist Kolavarða og þaðan beint upp á háls í Ørlugstaðalæk (sem rennur utan til við Langahraun) og þaðan beint í norður í Øgmundarvatn. að utanverðu í Kollsá frá fjalli til fjöru. Frá Haugsvatni ræður merkjum holtrönd Sandnes megin við Haugsvatnsflóa norður í Grjóthólmavatnsenda norðari og þaðan sjónhending í vörðu á norðari enda Sogshryggs, þaðan í stóran stein á norðari Steinshæðarenda og í vörðu á Hásteinshæðum, og svo þaðan sem vörður vísa í norðari enda á Langahrauni og eru þetta landamerki að norðanverðu eptir endilöngum hálsinum.
2. Drangsnes: Lækur sá sem fellur frá fjalli og svo kölluðum Gollurshnúk til sjávar og almennt er kallaður landamerkjälækur, en að norðanverðu í svokallað Miðaptanshögg og læk þann, sem ^{þar} undan rennur til sjávar.
3. Ásmundarnes: að framanverðu Hallardalsá eptir því, sem hún að forngildu runnið hefur frá fjalli í Bjarnafjarðará en að norðanverðu í svo kallaða Deild.
4. Brúará: að innanverðu Brúará frá fjalli til fjöru sjávar
5. Asparvík: er á land að Fossá og Asparvíkurdal beggja megin árinna til Asparvíkurdalshöggs norðan fossinn.

Á Reykjanesi í Árneshreppi á Staðarkirkja allan hálfan hvalreka og viðarreka
í júní 1866

Ísl. Einarsson

Samþykkir:

Einar Einarsson (eigandi Bólstaðar og Skarðs)

Eymundur Guðbrandsson (umráðamaður Bæjar)

Ingim. Guðmundsson (umráðamaður Hellu)

Þorsteinn Guðbrandsson (meðeigandi Kaldrananes)

Magnús Kristjánsson meðeigandi Óslands

Þórarinn Hallvarðsson ábúandi á Ósi

Stephán Stephánsson eigari ½ Hrófbergs

Loptur Bjarnason (meðeigandi í Bassastöðum)

Þorsteinn Guðbrandsson (umráðamaður ekkjunnar á Klúku)

Að farið sje eptir lögfestu þeirri, sem Jón Björnsson gjörði fyrir Hrófbergslendi um landamerki milli Hrófbergslands og Staðarkirkju eigna er eg með öllu samþykkur 9/4 90

Magnús Magnússon

Þannig hefur mjer verið skýrt frá landamerkjum sem farið hefur verið eptir milli kirkju-jarðanna ^(hjál.) Staðar (Ljotar-) og Selárdal.

1. Milli Gilstaða og Geirmundarstaða: Landamerkjagil hinumegin Selár: Heiðargötugil
2. - - - Geirmundarstaða og Grænanes: Klettasnös framarlega á Múlanum.
- 3 Milli Grænanes og Staðar: Landamerkjælækur í Grásteinsengi.
4. - - - Staðar og Hóla: Þverá
5. - - - Hóla og Kirkjubóls: Ljáhryggur og þaðan beint í Hólatagl og eptir því miðu í Kálfafell og úr Kálfafelli í Hólasunnd^{dal}svatn. hinumegin Staðará: Heiðargötugil.
6. - - - Kirkjubóls og Kleppstaða: Landamerkjælækur fyrir framan Horngil. hinumegin Staðarár milli Kirkjubóls og Aratungu: Aratung^á.
7. - - - Hóla og Víðivalla: Miðmundagil, og beint úr botni þess og yfir í Miðmundarvatn, og svo úr læk sem rennur í Vatnadalsá og svo eptir Vatnadalsá fram úr, suður á fjall
8. - - - Víðivalla og Hofstaða: Úr Vatnadalsá í uppmjóan hól framan til við Þverholtaflóann, svo í miðja Lómatjörn og þaðan í miðja Borgartjörn (svo er Víðivöllum uthlutað land af prestum, sem hjer hafa verið eptir nokkuð óljósum landamerkjum). Það er talað um læk, sem rennur utan til Brúarsundsholtssendann ytri um vörðu á Vörðuholti, og ef til vill fleiri örnefni, en landamerki eru látin enda í slarki, sem eru fyrir framan alfaraveg utan úr sveitinni (fyrir framan Reiðsýki)

Ísl. Einarsson²³⁴

Í prófastsvísitasíu um Staðarkirkju í Steingrímsfirði frá 30. júlí 1888 segir að kirkjan haldi öllum sínum eignum óátöldum eftir máldögum og að landamerki kirkjueignanna séu flest viðurkennd, en landamerkjabréfin séu þó enn óþinglesin.²³⁵

Í prófastsvísitasíu um Staðarkirkju frá 26. júlí 1893 kemur fram að ágreiningur var um landamerki Hofstaðaparts Staða annars vegar og Hófborgs í Steingrímsfirði hins vegar.²³⁶

Í undirmati og yfirmati að fasteignamati Strandasýslu 1916–1918 segir um landamerki jarðarinnar Staðar í Steingrímsfirði að þau séu matmönnum ekki kunn. Jörðin var metin með Hofstöðum og Kolbjarnarstöðum á 3.200 kr. í undirmati en 3.500 kr. í yfirmati. Fram kemur að jörðin hafi nóg uppreksrarland í heimalandi en einnig eigi hún upprekstrarland á Selárdal og Hvannadal. Í yfirmatinu kemur fram að ekki sé hægt að fullyrða hvort landaþrætumál sé milli Staðar og Gilsstaða í Kolbjarnarstaðalandi.²³⁷

Við manntalsþing að Kaldrananesi 28. júní 1917 var þinglesin útskrift af vísitasíu-gerð Steingríms Jónssonar biskups á kirkjunni í Stað í Steingrímsfirði, dagsett 10. september 1833.²³⁸

Við manntalsþing 13. apríl 1920 voru dómkvaddir menn til að meta afgjöld á prestssetrum sýslunnar, Prestsbakka, Kollafjarðarnesi, Stað og Árnesi.²³⁹

Í úttekt á Staðarkirkju, sem fram fór 21. maí 1921, eru taldar upp hjáleigur staðarins, Kleppustaðir, Aratunga og eyðihjáleigan Kolbjarnarstaðir. Einnig segir frá ítökum

²³⁴ Skjal nr. 2(11).

²³⁵ Skjal nr. 2(49).

²³⁶ Skjal nr. 2(48).

²³⁷ Skjal nr. 2(39).

²³⁸ Skjal nr. 2(139).

²³⁹ Skjal nr. 2(140).

prestakallsins, varplandi í Ásmundarneseyjum á Bjarnarfirði og rekaítaki á Reykjanesi í Árneshreppi.²⁴⁰

5.7.7 Lágidalur á Langadalsströnd

Í skrá yfir jarðir Kristínar Björnsdóttur, dagsettri 3. maí 1458, kemur fram að meðal eigna hennar var jörðin Lágidalur, 12 hundruð að dýrleika.²⁴¹

Hinn 9. september 1681 segir í bréfi að Valgerður Jónsdóttir eigi 10 hundruð í Háadal, kallaður Lágidalur, eftir foreldra sína, Þorleif Jónsson og Steinunni Andrésdóttur.²⁴²

Hinn 4. september 1697 bauð Þorlákur Þorleifsson sr. Einari Ólafssyni, fyrir hönd konu Einars og systur Þorláks, Valgerðar Þorleifsdóttur, að taka við 14 hundruðum í fasteign, sem Valgerði bæri til rétttra arfaskipta, þ.e. átta hundruðum í Kirkjubóli á Bæjarnesi, fjórum hundruðum í Hofsstöðum í Barðastrandarsýslu og tveimur hundruðum í Lágadal. Sr. Einar Ólafsson kaus sér Lágadal í einu lagi, 12 hundruð að dýrleika, eins og honum stóð einnig til boða fyrir áður nefnda þrjá parta í fyrrskrifuðum jörðum.²⁴³

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Langadalsströnd frá 1710 segir eftirfarandi um Lágadal:

Lágiedalur.

Jarðardýrleiki xii <hndr.>, og svo tíundast iiii tíundum.

Eigandinn Sr. Einar Ólafsson að Stað í Aðalvík.

Ábúandinn Ólafur Þorsteinsson.

[...]

Afrjett engin. Skógur til eldiviðar og kolgjörðar eyddur að kalla. Rifhrís og fjalldrapi til kolgjörðar eyddur að kalla. Rifhrís og fjalldrapi til kolgjörðar og eldiviðar bjarglegt. Torfrista og stúnga lítt nýtandi. Berjalestur lítill og valla teljandi.

Enginu grandar skriður af smálækjum úr brattlendi með grjóts og sands áburði til stórskaða. Hætt er kvikfje fyrir Lágadalsá og holgryfjulækjum, sem oft verður mein að. Kirkjuvegur er erfiður einkanlega fyrir fannlögum yfir brattan háls að sækja, en þó ei mjög úr máta lágur.

Kula. Fornt eyðiból hjer í landinu þar sem selið er nú frá heimajörðinni. Þar sjest enn nú deili til túngarðsleifa, en menn ætla að selið standi á bæjartófta rústunum. Ekki má hjer aftur byggja því túnið er nú sumt komið í hrjóstur, sumt í grasleysu mosa með fjalldrapa.

Þorustader heitir örnefni hjer í sama jarðar landi. Það eru munnmæli að einhvörntíma hafi þar bygd verið, en engin sjást þess nú merki og þykir því ólíklegt að satt muni vera. Má hjer og með öngvu móti bygd setja, því þetta pláts er mest alt holt og klettur.²⁴⁴

²⁴⁰ Skjal nr. 2(50).

²⁴¹ *Íslenzkt fornbréfasafn* V, bls. 160–164, skjal nr. 4(38).

²⁴² *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 177, skjal H-16.

²⁴³ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 177, skjal H-16.

²⁴⁴ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 234–235, skjal H-12.

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Lágadals á Langadalsströnd metinn 12 hundruð. Eigandi jarðarinnar var Valgerður Marensdóttir á Garðsstöðum. Fram kemur að eyðijörðin Kúla hafi verið nýtt sem beutiland.²⁴⁵

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Lágidalur á Langadalsströnd metin 12 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign. Í neðanmálgrein kemur fram að árið 1805 hafi eyðijörðin Kúla verið höfð til beitar, en Árni Magnússon hafi einnig getið um eyðijörðina Þórustaði sem verandi í landi Lágadals.²⁴⁶

Við manntalsþing að Nauteyri 30. maí 1854 var þinglesin lögfesta, dagsett, 12. júlí 1852, fyrir landi Lágadals. Fært er til bókar að lögfestan hafi verið „eptir tilteknum örnefnum“ en þau eru ekki tilgreind.²⁴⁷

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Lágadal:

Tún lítid er þar og undir landbroti af á og íllvídrasamt í meira lagi.²⁴⁸

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 288 ríkisbankadali.²⁴⁹

Við manntalsþing að Nauteyri 27. júní 1859 var þinglesið kaupbréf Ólafs Magnússonar til Jóns Snjólfssonar fyrir einu hundraði í Lágadal fyrir 50 ríkisdali.²⁵⁰

Landamerkjabréf jarðarinnar Lágadals á Langadalsströnd er dagsett 5. júní 1889 en það var þinglesið sama dag. Efni þess er svohljóðandi:

Landamerki fyrir jörðinni Lágidalur á Langadalsströnd.

Niðri á dalnum eru 2 stórir steinar með vörðum á við Langadalsá, og byrja þar landamerkin að neðanverðu í þverkvísl, og bein sjónhending úr þverkvíslinni í Tröllholt upp í brúninni, og þaðan sjónhending í Vatnshlíð, og þaðan fram, eins og vötnum hallar, sem renna í Bæjardal og Miðdal, og vestan til við Miðdal út eptir hægtri kúlu og í vörðubrot á brúninni, og sjónhending í Heyhól, og sjónhending þaðan, og yfir á háháls, og út eptir hálsinum, eptir því sem hallar til beggja hliða, og út það, þar til sjónhending er úr áðurnefndum tveim stóru steinum, og upp á hálsbrún.

p.t. Reykjarfirði 5. júní 1889.

Ólafur Jónsson (Eigandi)

Jakob Rósinkarsson (Eigandi að Bakka)

Einar Magnússon (Eigandi í Tungu)

Jón Halldórsson, umráðamaður að hálfum Neðri-Bakka

Hannibal Jóhannesson (Eigandi í Tungu)

Magnús Arnórsson (Eigandi í Tungu).²⁵¹

Í undirmati I að fasteignamati Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 er ekkert tilgreint um landamerki jarðarinnar Lágadals á Langadalsströnd. Jörðin var metin á 2.000 kr. Eigendur hennar voru nokkrir.²⁵²

²⁴⁵ Skjal nr. 2(13).

²⁴⁶ J. Johnsen, *Jarðatal á Íslandi*, bls. 202, skjal nr. 4(1).

²⁴⁷ Skjal nr. 2(80).

²⁴⁸ Skjal nr. 2(25).

²⁴⁹ Skjal nr. 2(27).

²⁵⁰ Skjal nr. 2(89).

²⁵¹ Skjal nr. 2(1).

²⁵² Skjal nr. 2(29).

6 SJÓNARMÍÐ AÐILA

6.1 Íslenska ríkið

Af hálfu íslenska ríkisins er almennt byggt á því að þau svæði sem gerðar eru kröfur til teljist landsvæði utan eignarlanda í skilningi 2. mgr. 1. gr. laga nr. 58/1998. Þau atriði sem einkum sé litið til við skilgreiningu á þjóðlendumörkum á svæði 10B séu heimildir um landnám, jarðir og jarðamörk, ritaðar heimildir, landfræðilegar aðstæður og önnur atriði sem gerð sé grein fyrir í umfjöllun um hvert svæði fyrir sig. Að öðru leyti er vísað til almennra sjónarmiða sem gilda í þjóðlendumálum, dómafordæma Hæstaréttar Íslands og til almennra niðurstaða óbyggðanefndar, með viðaukum.

Af hálfu ríkisins er byggt á því að þegar vísað er í fjallsbrún eða fjallsbrúnir sé átt við frambrún fjalls þar sem skörp skil eru oft í hæðarlínu, s.s. frambrún kletta eða önnur skýr skil, nema annað sé tekið fram. Í slíkum tilvikum séu landfræðilegar aðstæður oft með þeim hætti að innan fjallsbrúnar/fjallsbrúna, þ.e. ofan á fjalli, liggi tiltölulega flatlent svæði eða skýrt afmarkað. Þegar landamerkjum sé lýst í fjallsbrún, í fjall eða á fjall sé almennt litið svo á að merki jarða séu dregin í fjallsbrúnir, eins og þeim sé lýst hér að framan, milli slíkra merkja. Sé merkjum ekki lýst lengra, séu landamerkjalýsingar óskýrar, séu landfræðilegar aðstæður með þeim hætti að svæði séu t.d. lítt aðgengileg, lítt gróin eða í töluverðri hæð sé víða gerð krafa um að slíkt land, ofan fjallsbrúna, verði lýst þjóðlenda.

Í nokkrum tilvikum sé þjóðlendukrafa afmörkuð með hæðarlínu. Það sé gert þegar fyrir liggi að um jörð sé að ræða en landamerkjalýsing liggi ekki fyrir, er óljós eða óskýr og ekki hægt að draga beina línu milli þekktra punkta þar sem það myndi leiða til niðurstöðu sem ekki væri hægt með sanngirni eða skynsemi að réttlæta og ekki hægt að finna skýra landfræðilega afmörkun sem hægt hafi verið að styðja kröfulínu við. Hæðarlína hafi þá jafnan verið valin með hliðsjón af þekktum punkti eða punktum í merkjalýsingu og reynt að miða við landshætti, s.s. gróðurfar og landslag.

Um lagarök er af hálfu ríkisins vísað til þjóðlendulaga nr. 58/1998 auk 72. gr. stjórnarskrárinnar. Byggt sé á meginreglum eignarréttar um nám, töku og óslitin not, meginreglna um eignarráð fasteignaeigenda, almennra reglna samninga- og kröfuréttar, auk hefðarlaga nr. 14/1905. Þá er vísað til laga um afréttarmálefni og fjallskil nr. 6/1986 auk ýmissa eignarréttarreglna Grágásar og Jónsbókar.

Um málsástæður og heimildir er í greinargerð íslenska ríkisins vísað til kröfulýsingar, dags. 15. september 2020, og sögulegrar greinargerðar Þjóðskjalasafns Íslands. Jafnframt sé byggt á því að þau landsvæði sem kröfur ríkisins ná til séu svæði utan eignarlanda og því þjóðlendur, sbr. 1. og 2. gr. laga nr. 58/1998.

Í greinargerð íslenska ríkisins segir að við afmörkun kröfulínu á kröfusvæðinu *Hafnardalur, Nauteyri, Rauðamýri og Tungu* sé fyrst og fremst stuðst við afmörkun á aðliggjandi jörðum samkvæmt landamerkjabréfum þeirra, en um sé að ræða jarðirnar Hraundal, Hafnardal, Nauteyri, Rauðamýri, Tungu, Stað og Ófeigsfjörð. Landamerkjalýsingum Hraundals og Hafnardals virðist ekki bera saman. Kröfusvæðið sé afmarkað

af lýsingu Hraundals sem miði við að merkin ráðist eftir því sem vötnum hallar. Jafnframt sé miðað við landfræðilega legu en land innan kröfussvæðis sé að mestu í yfir 450 m hæð, gróðursnautt og að líkum lítt nytjað. Þessu til stuðnings sé m.a. vísað til fylgiskjals með kröfulýsingu eigenda Rauðamýrar (skjals nr. 7(1) í málinu) þar sem fram komi að á heiðinni við Skúfnavötn séu melar og sandlendi ríkjandi vistgerðir og að votlendi sé þar takmarkað. Sömu ályktun megi draga af greinargerð Náttúrufræðistofnunar um gróðurfar í Árneshreppi frá nóvember 2019.

Einnig sé vísað til þess að lýsing landamerkja á öðrum jörðum sunnan og austan Drangajökuls til landsvæða upp til heiða séu óljós. Gögn bendi til þess að landnytjar og hlunnindi þessara jarða hafi að mestu leyti verið bundin við landsvæði við sjávarsíðuna, sbr. einnig umfjöllun í úrskurði óbyggðanefndar 21. febrúar 2020 í máli nr. 1/2019 (Suð austurhluti Drangajökuls), bls. 112–113.

Gögn frá Veðurstofu Íslands, dags. 12. júlí 2021, gefi ekki tilefni til breytinga á kröfugerð að mati íslenska ríkisins, enda ekki með beinum hætti vísað til upptaka í umræddum landamerkjabréfum, sbr. einnig umfjöllun í úrskurði óbyggðanefndar 21. febrúar 2020 í máli nr. 1/2019 (Suð austurhluti Drangajökuls), bls. 112–113.

6.2 Gagnaðilar íslenska ríkisins

6.2.1 Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd

Af hálfu eigenda jarðarinnar Tungu er á því byggt að hún sé forn jörð þó hennar sé ekki getið í *Landnámu*, en allt land jarðarinnar sé innan landnáms Ólafs jafnakolls, sem hafi numið land frá Langadalsár til Sandeyrarár samkvæmt túlkun Haraldar Matthíassonar í ritinu *Landið og Landnáma*.

Þjóðlendukröfur séu gerðar í heiðaland jarðarinnar á móti Staðarjörðum í Steingrímsfirði, en samt sé samkvæmt kröfulýsingu íslenska ríkisins kröfugerðin byggð á sömu rökum og kröfugerð landeigenda og því undarlegt að kröfurnar skuli ekki vera hinar sömu eða í það minnsta sambærilegar.

Hluti skýringarinnar kunni að vera sú að íslenska ríkið telji að landamerkjabréf Staðar í Steingrímsfirði liggi ekki fyrir. Það sé einfaldlega rangt. Landamerkjabréf Staðar og þeirra jarða sem staðnum hafi tilheyrt liggi fyrir sem landamerkjabréf nr. 65 í landamerkjabók Strandasýslu. Þar sé landamerkjum staðarins og jarða hans lýst skilmerkilega á móti jörð kröfulýsanda, auk annarra jarða í Strandabyggð. Þá sé þess að gæta að Strandasýsla hafi þegar verið tekin til meðferðar af óbyggðanefnd sem mál 10A en íslenska ríkið hafi engum kröfum lýst í land staðarins og því ætti vart að skipta máli fyrir úrlausn þessa máls hvort landamerkjabréf Staðar liggi fyrir eður ei.

Landeigendur telji með hliðsjón af framanrituðu, að íslenska ríkið hafi viðurkennt í verki landamerki aðliggjandi jarða í Steingrímsfirði. Vandséð sé að önnur sjónarmið eigi við í Djúpi handan Steingrímsfjarðarheiðar en hafi verið ráðandi þegar kröfum hafi verið lýst í Hrófbergshreppi hinum forna undir rekstri máls 10A fyrir óbyggðanefnd.

Þar sem íslenska ríkið virðist hafa gleymt fyrrgreindum athöfnum sínum hljóti ólíkur skilningur aðila á hugtakinu fjallsbrún að skýra mismun í kröfugerð aðila. Landeigendur telji að hugtakið fjallsbrún eins og íslenska ríkið virðist túlka það sé algerlega ósamrýmanlegt skilningi landeigenda sem og þorra innfæddra Vestfirðinga.

Íslenska ríkið hafi áður deilt við landeigendur um túlkun á hugtakinu fjallsbrún fyrir óbyggðanefnd, t.a.m. í málum nr. 3–4/2004 um Kjalarnes og Kjós, nánar tiltekið um landamerki á fjallinu Esju. Um þetta segi í úrskurði nefndarinnar:

Ljóst er að ágreiningur um þjóðlendumörk á því svæði sem hér er til umfjöllunar snertir einkum það álitaefni hvernig túlka beri hugtakið „fjallsbrún“ sem oft er notað í landamerkjabréfum jarða í kringum Esju. Af hálfu íslenska ríkisins er á því byggt að fjallsbrún sé þar sem halli breytist mest á tilteknum stað, t.d. í klettabrún. Af hálfu jarðeigenda er byggt á því að fjallsbrún sé þar sem fjall er hæst eða þar sem vötnum hallar. [...] Hér skal þess getið að í svari Gunnlaugs Ingólfssonar, fræðimanns hjá Orðabók Háskóla Íslands, við fyrirspurn óbyggðanefndar um merkingu hugtaksins fjallsbrún kemur fram að af dæmum í seðlasafni Orðabókar Háskólans megi ráða að fjallsbrún geti bæði verið hæsti hluti fjalls eða sá hluti sem hæst ber, séður af tilteknum stað.

Með heildstæðu mati á landamerkjabréfum umhverfis Esjuna hafi óbyggðanefnd hafnað skilningi íslenska ríkisins á hugtakinu fjallsbrún og þá niðurstöðu hafi íslenska ríkið ekki borið undir dómstóla og hafi því sætt sig við hana.

Svo hafi háttað í málum nr. 3–4/2004, að skammt hafi verið á milli byggða þótt fjallið hafi skilið á milli auk þess sem sum landamerkjabréf lýsi merkjum nánar en eingöngu með tilvísun í fjallsbrún. Samkvæmt lýsingu landamerkjabréfs fylgja landamerki jarðarinnar tveimur vatnsföllum á fjall upp og það sama eigi við í tilfelli aðliggjandi jarða í Steingrímsfirði handan heiðarinnar.

Í fyrrgreindum úrskurði óbyggðanefndar auk annarra úrskurða, t.d. í máli nr. 2/2005, hafi slíkar sambærilegar lýsingar beggja vegna fjallgarðs verið túlkaðar þannig að jarðir lægju þar saman:

Í þeim landamerkjabréfum sem að framan er vísað til er landamerkjum milli jarða oftast lýst að vatnaskilum í Smjörfjöllum eða að merki nái að fjallsbrún. Í öðrum tilvikum er vísað til upptaka áa sem liggja upp í Smjörfjöllum við sveitarfélagamörk Fljótisdals-heraðs og Vopnafjarðar. [...] Í vesturhlíðum Smjörfjalla liggja jarðir í Vopnafjarðarhreppi. Eins og fram kemur í umfjöllun um þær jarðir í máli nr. 3/2005 er þeim, líkt og þeim jörðum sem hér eru til umfjöllunar, lýst upp til fjallanna, gjarnan að vatnaskilum. Af því verður ráðið að jarðir í Vopnafjarðarhreppi og í Jökulsárhlíð liggi saman í Smjörfjöllum.

Íslenska ríkið hafi ákveðið að una þessum úrskurði.

Landeigendur telji því að aðstæður allar í málum nr. 3–4/2004 og 2/2005 séu öldungis sambærilegar við þær aðstæður sem uppi séu í því máli sem hér sé til úrlausnar og eigi bágt með að skilja kröfu íslenska ríkisins með hliðsjón af fyrri úrskurðum óbyggðanefndar og fyrri afstöðu ríkisins til þeirra.

Gagnstætt því sem haldið sé fram í kröfulýsingu íslenska ríkisins séu ekki heimildir um annað en að jörðin hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan landamerkja hennar hafi eigendur farið með umráð og hagnýtingu

og gert ráðstafanir með löggjörningum á sama hátt og gildi um eignarland almennt að engu undanskildu. Engin gögn bendi til annars en að land jarðarinnar hafi alla tíð verið undirorpið beinum eignarrétti.

Landeigendur leggi áherslu á að þegar óbyggðanefnd meti hvort um fullkominn eignarrétt sé að ræða á svæðinu verði að líta til þeirra atvika er varði núverandi eigendur og forvera þeirra sem styðji tilkall þeirra til beinna eignarrétta innan ummerkja jarðarinnar.

Landeigendur telji ljóst að land jarðarinnar eins og því sé lýst hafi verið innan landnáamssvæða og mótmæli því að óljósar lýsingar *Landnámu* verði til þess að frumstofnun eignarréttar yfir landi innan landamerkja jarðanna verði dregin í efa.

Landeigendur vísi til þess að frá öndverðu hafi lög kveðið á um merkjagerð í það minnsta þegar aðilaskipti urðu að jörðum. Í 2. kapítula landsbrigðabáttar Grágásar segi:

Ef maður ræður að selja öðrum manni land sitt við verði, og skulu þeir kveða á merki með sér of land og skóga og engjar og reka og veiðar og afrétu ef eru, og allra auðæfa þeirra er því landi eigu að fylgja, er selt er, í annarra manna lönd, og svo ef aðrir menn eigu í það land auðæfi. Síðan skulu þeir kaupandi og seljandi nefna sér votta að því að hann kaupir land það lagakaupi og lýritar, og hann handsalar honum land til þeirra merkja ...

Í 3. kapítula landsbrigðabáttar segi um merkjagöngu:

Menn eigu og að kveða á merkjagöngu með sér fyrir veturnætur hinar næstu eftir kaup þeirra, og skal vera til gengið, enda skulu þeir orð gera þeim mönnum öllum, er lönd eigu við, sjö nóttum fyrir. [...] Eigi er skylt að ganga á merki þar er fjöll þau eru er vatnföll deilast á millum héraða, og eigi er skylt að ganga úr búfjargangi á fjöll upp. Kveða skal þar á merki.

Sambærilegt ákvæði sé í 6. kapítula landsbrigðabálks Jónsbókar, en eftir lögtöku hennar hafi bréfun landakaupa verið lögskyld. Merkjalýsingar sé þó sárasjaldan að finna í kaupbréfum þeim sem varðveist hafi. Merkjagangan, sem hafi farið fram eftir kaup, hafi haldið þannig gildi sínu og heimildir um merki jarða þannig aðeins varðveitt í munnlegri geymd.

Það hafi fyrst verið við setningu landamerkjalaga árið 1882, með lögum nr. 5/1882, og síðar árið 1919, með lögum nr. 41/1919, að stjórnvöld hafi haft frumkvæði að því að gengið væri frá landamerkjum, þau skráð og leyst úr ágreiningi um þau ef hann væri uppi. Því sé staðan sú í miklum fjölda tilfella að elstu upplýsingar um landamerki jarða hafi ekki orðið til fyrr en í kjölfar landamerkjalaga. Landeigendur byggja kröfur sínar á eignarheimildum sem grundvöll eigi í fyrrgreindum lögum. Kröfur ríkisins hafi komið landeigendum á óvart þar sem þeir hafi athugasemdalausa og þinglýsta eignarheimild fyrir landi sínu.

Þegar haft sé í huga að samkvæmt landamerkjalögum sé opinberum aðilum falið að ganga úr skugga um að lýsingar landamerkjabréfa séu réttar samkvæmt formi sínu og efni styðji það þá meginreglu íslensks réttar að athugasemdalausri landamerkjalýsingu jarðar verði ekki hnekkta nema óbyggjandi sönnunargögn liggi því til grundvallar. Sönnunarbyrðin um inntak eignarréttar á landi jarðarinnar hvíli þannig á íslenska ríkinu.

Landeigendur telji að í kröfu ríkisins felist ásælni til beinna eignarréttinda þeirra án þess að skilyrði 72. gr. stjórnarskrárinnar séu uppfyllt og beri þegar af þeirri ástæðu að hafna kröfu ríkisins. Sambærilegt eignarréttarákvæði sé einnig að finna í 1. gr. 1. viðauka mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994. Telji landeigendur að eignarréttur þeirra njóti verndar þessara grundvallarlaga.

Málsmeðferð fyrir óbyggðanefnd lúti ákvæðum stjórnsýslulaga nr. 37/1993. Með hliðsjón af meðalhófsreglu þeirri sem lögfest sé í 12. gr. laganna sé óheimilt að leggja svo þunga sönnunarbyrði á landeigendur að þeim sé ómögulegt að mæta henni. Sem dæmi um slíkar óhóflegar sönnunarkröfur megi nefna að landeigendum sé gert að sanna eignatöku að fornu innan merkja jarðar sinnar, og rekja framsal þeirra eignarréttinda óskertra fram á okkar daga. Slíkum kröfum sé ekki hægt að fullnægja með skjallægum sönnunargögnum. Eins og að framan hafi verið rakið séu landamerkjabréf oftast eina gagnið sem landeigendur hafi undir höndum, sem sanni beinan eignarrétt þeirra.

Landeigendur haldi því og fram að eftir að ríkisvald hafi stofnast hér á landi hafi handhafar þess margsinnis bæði beint og óbeint viðurkennt fullkominn eignarrétt þeirra innan lýstra merkja. Landeigendur telji ennfremur að hafi ríkisvaldið einhvern tíma getað haft uppi véfengingarkröfu á hendur landeigendum, þá sé ljóst að slík krafa sé fyrir löngu fallin úr gildi fyrir tómlæti eða fyrningu handhafa ríkisvaldsins. Landeigendur minni á að heimildarskjölum þeirra fyrir jörðinni hafi verið þinglýst athugasemdalaust.

Landeigendur hafi þess vegna í gegnum tíðina haft réttmætar ástæður til að ætla að land jarðarinnar væri undirorpið fullkomnum eignarrétti þeirra og hafi aðgerðir ríkisins fram til þessa aðeins styrkt landeigendur í þeirri trú.

Undir rekstri málsins hafi aðilar verið sammála um að óbyggðanefnd hlutaðist til um að afla gagna frá Veðurstofu Íslands um upptök vatnsfalla og vatnaskil á svæðinu móti jörðum í Strandasýslu. Þegar þessi gögn hafi legið fyrir hafi flestir talið að íslenska ríkið myndi í kjölfarið breyta kröfugerð sinni eða falla jafnvel alfarið frá henni á hinu umdeilda svæði. Annað hafi komið á daginn, íslenska ríkið sitji fast við sinn keip og vandséð hvers vegna ráðist hafi verið í verkið á annað borð.

Landeigendur hafi talið að aðilar væru sammála um að miða ætti merkin við upptök vatnsfalla, en geri nú ráð fyrir því að íslenska ríkið hyggist halda því fram að Hvannadalur nái einungis að Austmannagili (punkti nr. 5 á kröfulínu ríkisins) og rökstyðji þá staðhæfingu með vísan til eftirfarandi orðalags í landamerkjabréfi Tungu: „Kvannadalsá greinir landamerki milli Rauðamýrar og Tungu, fremst úr Kvannadal og niður að Langadalsá.“

Íslenska ríkið byggi með öðrum orðum á því að Hvannadalsáin ráði merkjum ekki austar en að Austmannagili, en þar virðist íslenska ríkið telja að Hvannadalur hverfi, eins og fyrr hafi verið rakið.

Þessi skilningur íslenska ríkisins myndi þýða að eigendur Rauðamýrar hefðu samið um að minnka land sitt einungis rúmum þremur árum eftir gerð landamerkjabréfs

þeirrar jarðar en þar segir um merkin á móti Tungu: „Að sunnanverðu ræður Hvannadalsá niður í Langadalsá til sjáfar“. Landeigendur haldi því fram að sú hafi ekki verið raunin heldur séu bréfin bæði að lýsa sömu merkjum, þ.e. til upptaka Hvannadalsár, og Hvannadalur heiti það land sem Hvannadalsá renni um.

Þá telji landeigendur að miða beri við þau gögn um vatnafar sem næst standi gerð landamerkjabréfanna í tíma, sbr. 2. mgr. 3. gr. vatnalaga nr. 15/1923, en það séu kort danska herforingjaráðsins.

Mælingamenn á vegum herforingjaráðsins hafi verið við mælingar í Nauteyrarhreppi hinum forna og raunar víðar árið 1913 eða rúmum 20 árum eftir gerð landamerkjabréfanna. Vel sjáist á kortunum hversu skammt sé á milli upptaka Hvannadalsár annars vegar og Bæjardalsár hins vegar þannig að um afar glögg landamerki sé að ræða frá náttúrunnar hendi.

Þá sé ljóst að heimamenn hafi aldrei lagt þann skilning í texta landamerkjabréfsins sem íslenska ríkið geri eins og fram komi í örnefnaskrá Tungu, sem skráð hafi verið að meginstefnu árið 1983 eftir frásögn Ingibjarts Arnórssonar, sem fæddur hafi verið árið 1904 í Tungu og alist þar upp til fullorðinsára. Í örnefnaskránni segi um landamerki jarðarinnar:

Hvannadalsá skiptir landamerkjum milli Tungu og Rauðamýrar frá upptökum, þar til hún fellur í Langadalsá. [...] Þaðan skiptir Bæjardalsá löndum allt til sýslumarka. Að austan fylgja landamerki sýslumörkum Strandasýslu og N-Ísafjarðarsýslu, þar til móts við upptök Hvannadalsár.

Þá mótmæli landeigendur því harðlega að dregnar verði þær ályktanir af umfjöllun í úrskurði óbyggðanefndar í máli 1/2019, sem íslenska ríkið gerir.

Hafa verði í huga að í því máli hafi einungis verið deilt um eignarréttarlega stöðu Drangajökuls og því hafi takmörkuð eða engin sönnunarfærsla farið fram af hálfu landeigenda um merki jarða utan jökulsins, enda hafi íslenska ríkið viðurkennt að lönd jarða næðu að Drangajökli, sbr. skýrt orðalag í kröfulýsingu og greinargerð íslenska ríkisins í málinu, sbr. fylgiskjal með greinargerð vegna Skjaldfannar í máli nr. 7/2021.

Þá beri að átelja skort á samræmi í kröfum íslenska ríkisins um þjóðlendur í Strandasýslu annars vegar og N-Ísafjarðarsýslu hins vegar. Í Strandasýslu hafi einungis verið gerð krafa um að Drangajökull innan sýslunnar væri úrkurðaður þjóðlenda, en hinum megin sýslumarka séu gerðar einhverjar umfangsmestu þjóðlendukröfur sem sést hafi í nokkurri sýslu. Þó hátti svo til að lýsing landamerkja, stærð jarða, staðhættir aðrir og gróðurfar séu með mjög áþekktum hætti í báðum sýslum. Að áliti landeigenda séu slík vinnubrögð til þess fallin að mismuna landeigendum eftir því hvar þeir búi og hver lýsi kröfum fyrir hönd íslenska ríkisins hverju sinni, en slíkt eigi auðvitað ekki að viðgangast í nútíma réttarríki.

Landeigendur krefjast þess að við ákvörðun málskostnaðar verði tekið tillit til þess að kröfur íslenska ríkisins á svæði 10B séu óhóflegar og verulega úr samræmi við kröfugerðir þess undanfarin ár, auk þess sem stór hluti kröfugerðarinnar sé í fullkomnu ósamræmi við niðurstöður dómstóla og óbyggðanefndar í sambærilegum málum. Að mati

landeigenda hefði mátt komast hjá málsmeðferð þessari í yfirgnæfandi meirihluta þeirra jarða sem kröfugerð íslenska ríkisins tekur til ef samræmis hefði verið gætt og fordæmum fylgt.

Um lagarök er af hálfu framangreindra landeigenda vísað til meginreglna í eignarrétti og stjórnarskrár, einkum 72. gr. hennar, jafnræðisreglu stjórnarskrárinnar, málsmeðferðar og sönnunarreglna einkamálalaga nr. 91/1991, landamerkjalaga nr. 41/1919 auk eldri laga um landamerki, laga um hefð nr. 46/1905 og þinglýsingarlaga nr. 39/1978, þjóðminjalaga nr. 52/1969, laga um skráningu og mat fasteigna nr. 6/2001 auk eldri laga um sama efni, stjórnsýslulaga nr. 37/1993, einkum ákvæða laganna um rannsóknarreglu, jafnræðisreglu, álitsumleitan og meðalhófsreglu, laga um afréttarmálefni og fjallskil nr. 6/1986, laga nr. 64/1994 auk reglugerða með stoð í þeim, þjóðlendulaga nr. 58/1998, laga nr. 62/1994 um mannréttindasáttmála Evrópu og mannréttindasáttmála Sameinuðu Þjóðanna. Um málskostnað landeigenda vísist til 17. gr. laga nr. 58/1998 og 129., 130. og 131. gr. laga nr. 91/1991.

6.2.2 Rauðamýri á Langadalsströnd

Af hálfu eigenda jarðarinnar Rauðamýrar á Langadalsströnd er byggt á því að landamerki jarðarinnar séu skýr og engin fótur sé fyrir þeirri nálgun sem sé grundvöllur að kröfu íslenska ríkisins. Krafa landeigenda byggist á þinglýstum landamerkjabréfum jarðarinnar og jafnframt öðrum skráðum eignarheimildum sem þeir hafi fyrir þessari eign sinni, og einnig þinglýstum landamerkjabréfum aðliggjandi jarða, sem fari ekki í bága við landamerkjalyásingar Rauðamýrar.

Fullur hefðartími sé einnig liðinn frá því að ofangreind landamerkjabréf hafi verið samþykkt. Öll afnot og nytjar landsins séu háðar leyfi landeigenda, enda enginn notað landið með nokkrum hætti nema eigendur þess.

Samkvæmt framangreindum heimildum hafi landeigendur óskoraðan eignarrétt fyrir þessu eignarlandi sínu með öllum gögnum og gæðum, m.a. á grundvelli hefðar. Eigendur hafi farið með öll hefðbundin eignarréttindi.

Ekkert komi fram í kröfugerð ríkisins sem bendi til annars en að allt land innan landamerkja Rauðamýrar samkvæmt landamerkjabréfi hafi verið nýtt sem fullkomið eignarland eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Verði og að telja að það hafi mikla þýðingu að eigendur hafi um langt skeið gengið út frá því að merkjum sé rétt lýst.

Þá hafi Mannréttindadómstóll Evrópu sérstaklega litið til þess í úrlausnum sínum um eignarrétt hvaða væntingar menn hafi mátt hafa um eignarhald sitt, þegar litið hafi verið til athafna eða athafnaleysis ríkisvalds gagnvart réttindunum landeigenda.

Vísað sé sérstaklega til jafnræðisreglu stjórnsýslulaga og stjórnarskrár um að samþærileg mál hljóti sömu niðurstöðu og að jafnræði ríki milli borgaranna. Ekki verði gerð ríkari sönnunarkrafa á hendur landeigendum Rauðamýrar en til annara landeigenda.

Vísist einnig um þetta til almennra niðurstaðna óbyggðanefndar, þess efnis að landsvæði sem talið hafi verið jörð samkvæmt landamerkjalyðingu sé beinum eignarrétti háð. Sá er haldi öðru fram hafi sönnunarbyrði fyrir því. Því beri að hafna kröfu íslenska ríkisins.

Enginn vafi sé á því að landamerki Rauðamýrar gagnvart landi Tungu afmarkist af Hvannadalsá, sbr. landamerkjalyðingu. Punktur nr. 5 á kröfulínu ríkisins sé staðsettur rétt sunnan eða suðvestan við Austurmannagil en engin skýring sé gefin á því hvers vegna þessi punktur sé valinn önnur en sú að landið sé í yfir 450 m hæð, gróðursnautt og hafi ekki verið nytjað. Við þetta sé tvennt að athuga.

Annars vegar sé ítrekað að Hvannadalsá nái mun lengra austur og verði ekki miðað við annað en ána svo langt sem hún nái. Komi þetta fram á kröfulínukorti en einnig sé staðfest á herforingjaráðskorti Dana frá 1905–1915 að Hvannadalsá liggja mun lengra austur en punktur nr. 5 á kröfulínu ríkisins en þetta sé einnig staðfest í gögnum frá Veðurstofu Íslands sem óbyggðanefnd hafi aflað undir rekstri málsins. Þá segi í örnefnalýsingu Sölva Sveinssonar frá 23. september 1974 að upptök Hvannadalsár séu inn á öræfum en jafnframt sé tekið fram að Austurmannagil sé stærsta áin sem renni í Hvannadalsá. Verði því að miða landamerki, og þar með eignarland, Rauðamýrar a.m.k. við árfarveg Hvannadalsár að fornu og nýju alla leið að upptökum hennar. Þó skuli tekið fram að krafa landeigenda miðist við að landamerkin nái að mörkum svæða 10A og 10B en það sé í samræmi við eignamörk Loftmynda ehf. sem byggja á ýmsum gögnum sem rétt sé að hafa til hliðsjónar.

Hins vegar hafni landeigendur því að umrætt land teljist þjóðlenda á þeim grundvelli að landið sé gróðursnautt og hafi ekki verið nytjað. Fyrir það fyrsta hafi landið verið nytjað til beitar um langt skeið, þar hafi verið fuglaveiði auk þess sem veiði sé í fjölmörgum vötnum á svæðinu. Þá mótmæli landeigendur því að svæðið sé gróðursnautt enda mikið af vötnum, lindum og uppsprettum þar sem finna megja gróin svæði. Ekki verði heldur horft framhjá því að hugmyndir um Skúfnvatnavirkjun hafi verið á teikni-borðinu frá árinu 1948 að minnsta kosti og hafi sú nýting innan þess svæðis sem íslenska ríkið geri kröfu til komið upp með reglulegu millibili í meira en 70 ár. Þó vegi einna þýngst hvað þetta varði að málum á svæði 10A hafi lyktað með þeim hætti að einungis hluti Drangajökuls hafi verið úrskurðaður þjóðlenda og séu sambærileg landsvæði á svæði 10A því eignarlönd þeirra jarða sem þar um ræði, óháð gróðurfari, nytjum og hæð yfir sjávarmáli. Engin rök standi til þess að öðruvísi verði farið með land Rauðamýrar.

Á sama hátt sé byggt á landamerkjum Rauðamýrar við Nauteyri en þar ráði Þverá af fjalli niður til sjávar. Enginn vafi sé á því að Skúfnvötn séu á vatnasviði Þverár en á því hafi verið byggt m.a. í skýrslu sem Verkís hafi unnið fyrir Orkustofnun og Vesturverk vegna hugmynda um Skúfnvatnavirkjun. Sé með nokkrum ólíkindum að punktur nr. 4 á kröfulínu ríkisins sé staðsettur rétt sunnan við Fjalldal en samkvæmt kröfuleyðingu íslenska ríkisins miðist punktur 4 við upptök Þverár í Skúfnvötnum. Þessari

fullyrðingu sé mótmælt sem rangri og órökstuddri. Skúfnavötn séu hluti af vatnasviði Þverár en staðfest hafi verið af Veðurstofu Íslands að upptök árinna nái mun lengra í austur og verði að miða við árfarveg alla leið að upptökum hennar.

Ef fallist verði á þann skilning eigenda Rauðamýrar að Þverá nái lengra í austur, líkt og Veðurstofan hafi staðfest, og eignarland jarðarinnar afmarkist af Þverá allt að mörkum svæða 10A og 10B, þá sé því jafnframt mótmælt að íslenska ríkið geti byggt kröfu sína á gróðurháttum, nytjum og hæð yfir sjávarmáli. Á það sé bent að samkvæmt kröfulínukorti séu Skúfnavötn t.d. í um 400 m hæð yfir sjávarmáli en jafnframt sé ítrekað að sambærileg landsvæði á svæði 10A séu ekki þjóðlendur og verði ekki farið með öðrum hætti með landsvæði Rauðamýrar. Ekki hafi verið gerð krafa af hálfu íslenska ríkisins til þessa landsvæðis á svæði 10A og verði því að gæta jafnræðis meðan landeigenda og falla frá kröfu um sambærilegt landsvæði Rauðamýrar.

Vísað sé til tveggja dóma Hæstaréttar um mikilvægi þess að farið verði með svipuðum hætti um sams konar svæði, þ.e. dóma í málum nr. 40/2011 og nr. 41/2020. Þá sé vísað til tveggja dóma Hæstaréttar um sönnunargildi uppdráttar herforingjaráðsins, þ.e. í málum nr. 609/2013 og nr. 579/2014.

Af hálfu landeigenda sé tekið fram að miklar deilur hafi verið milli eigenda Rauðamýrar um nokkurt skeið. Hafi því ekki verið samstaða þeirra á meðal um að reka mál fyrir óbyggðanefnd. Að sama skapi séu ekki forsendur til þess að reka málið í samvinnu við eigendur jarða sem falli undir kröfu íslenska ríkisins. Sé í þessu sambandi bent á að rekin séu tvö dómsmál fyrir Landsrétti milli eigenda Rauðamýrar en Veiðifélag Langaðalsár, Hvannadalsár og Þverár eigi einnig aðild að málinu.

Sé greinargerð í málinu lögð fram af hálfu eigenda Rauðamýrar og sé gert ráð fyrir því að óbyggðanefnd úrskurði um kostnað í samræmi við þá vinnu sem lögð sé í málið. Einkum sé lögð á það áhersla að gögn staðfesti að kröfulýsing sé ekki með þeim hætti sem íslenska ríkið haldi fram og verði því að hafa í huga að kostnaður aukist verulega. Verði íslenska ríkið sem aðili málsins að bera allan þann kostnað sem af málarekstrinum hljóttist.

Um lagarök vísist til meginreglna í eignarrétti og stjórnarskrár einkum 72. gr., landamerkjálaga nr. 41/1919, laga um hefð, laga um skráningu og mat fasteigna nr. 94/1976, rannsóknarreglu, jafnræðisreglu og meðalhöfsreglu stjórnsýslulaga, jafnræðisreglu 65. gr. stjórnarskrárinnar auk þess sem minnst sé á reglu stjórnsýslulaga um álitsumleitan. Þá vísist til þinglýsingarlaga nr. 39/1978, einkum 25.–27. gr., laga um afréttarmál og fjallskil nr. 6/1986, þjóðlendulaga nr. 58/1998, einkum 1., 5., 15. og 17. gr. Einnig sé vísað til 11. gr. Þá vísast til mannréttindasáttmála Evrópu, einkum 2. og 6. gr. og 1. gr. 1. samningsviðauka. Krafa um málskostnað byggist á XXI. kafla laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála, sbr 17. gr. þjóðlendulaga.

6.2.3 Nauteyri á Langadalsströnd

Af hálfu eiganda Nauteyrar er m.a. vísað til sögulegrar greinargerðar Þjóðskjalasafns Íslands og greinargerðar Veðurstofu Íslands um upptök áa og vatnaskil á því svæði sem hér um ræði. Þá sé á því byggt að landeigandi hafi fest kaup á jörðinni af sveitarfélaginu Strandabyggð 28. nóvember 2014 og hafi í kaupsamningi um jörðina verið vísað til þess að um landamerki hennar færi samkvæmt ákvæðum landamerkjabréfs jarðarinnar frá 6. júní 1889. Í söluyfirliti fasteignasölu sem hafi verið hluti kaupsamningsins hafi m.a. komið fram af hálfu sveitarfélagsins að mörk jarðarinnar væru við vatnaskil á Ófeigsfjarðarheiði. Landeigandi telji að allt það landsvæði sem sé innan kröfulínu eiganda Nauteyrar í kröfulýsingu til óbyggðanefndar sé eignarland jarðarinnar og enga þjóðlendu sé að finna innan þeirra kröfu- og merkjalínu sem eigandi jarðarinnar hafi dregið inn á sameiginlegt kröfulínukort. Því beri að hafna framkominni þjóðlendukröfu fjármála- og efnahagsráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, í land Nauteyrar.

Í landamerkjabréfi jarðarinnar Nauteyrar frá 6. júní 1889 sé landamerkjum jarðarinnar lýst með eftirfarandi hætti:

Landamerki fyrir Nauteyri að sunnanverðu ræður Þverá á milli Rauðumýrar frá sjó og til fjalls, en að utan á milli Hafnardsals ræður Hafnardsá frá fjalli til fjöru.

Í fyrrgreindu landamerkjabréfi komi fram að Hafnardsalá ráði merkjum milli jarðanna Nauteyrar og Hafnardsals og að Þverá ráði merkjum milli Nauteyrar og Rauðamýrar. Tekið er fram að fyrrgreindrar ár ráði merkjum frá fjalli til fjöru. Ekki sé hins vegar sérstaklega tekið fram hvar upptök ána séu, né hvað taki við varðandi landamerki þegar upptökum þeirra sleppir, þ.e. hvernig merkjum sé háttað gagnvart aðliggjandi jörðum á fjalli.

Með hliðsjón af kröfugerð íslenska ríkisins í málinu sé ljóst að meginverkefni óbyggðanefndar sé að kveða á um upptök Hafnardsalsár og Þverár og jafnframt að skera úr um það hvort eignarland Nauteyrar nái að vatnaskilum á fjalllendinu upp af Langadalsströnd, þ.e. þar sem vötnum halli, sem séu á sveitafélagamörkum, við merki jarðanna Ófeigsfjarðar og Staðar í Strandasýslu eða hvort þar sé þjóðlenda þegar eignarlandi Nauteyrar sleppi.

Af kröfulýsingu íslenska ríkisins virðist sem ríkið telji að upptök Hafnardsalsár séu mun neðar en áður hafi verið talið. Telji íslenska ríkið að upptök Hafnardsalsár séu í u.þ.b. 437 metra hæð en hingað til hafi verið talið að upptök árinna séu mun austar og ofan í landinu eða við sveitarfélagamörk hins forna Nauteyrarhrepps (nú Strandabyggðar) og Árneshrepps í um það bil 500 metra hæð norðvestan við svonefndan Rjúkanda og sé við það miðað í kröfulýsingu eiganda Nauteyrar. Sama megi segja um upptök Þverár, en íslenska ríkið telji að upptök árinna séu mun neðar en áður hafi verið talið. Miði krafa íslenska ríkisins við að upptök Þverár séu í ca. 400 metra hæð rétt neðan við svonefnd Skúfnavötn en krafa eiganda Nauteyrar miðist við að upptök árinna séu talsvert ofar eða við sveitarfélagamörkin.

Þá telji eigandi Nauteyrar að landamerki jarðarinnar fylgi sveitarfélagamörkunum til suðurs gagnvart jörðunum Ófeigsfirði og Stað, og sé þannig miðað við vatnaskil í samræmi við aldagamla venju þar um, að landamerkjum Rauðamýrar í um 538 metra hæð. Kröfulína íslenska ríkisins virðist hins vegar miðast við að upptök Þverár séu í Skúfnavötnum og land ofan Skúfnavatna (og Hafnardsár) og að fyrrgreindum sveitarfélagamörkum tilheyri ekki eignarlandi Nauteyrar.

Samkvæmt framansögðu sé ágreiningur um upptök Hafnardsár og það landsvæði sem mögulega sé ofan við upptök Hafnardsár og Þverár og að áður nefndum sveitarfélagamörkum á Ófeigsfjarðarheiði, en sveitarfélagamörkin séu þar á vatnaskilum.

Krafa eiganda Nauteyrar byggist á þinglýstu landamerkjabréfi jarðarinnar og jafnframt á öðrum skráðum gögnum og eignarheimildum sem til staðar séu fyrir jörðina. Þá sé vísað til þinglýstra landamerkjabréfa aðliggjandi jarða og annarra gagna varðandi landamerki þeirra. Einnig sé vísað til venju um að vatnaskil ráði merkjum jarða. Um árhundraða skeið hafi verið talið að land Nauteyrar næði að landi jarðanna Ófeigsfjarðar í Árneshreppi og Staðar í Strandabyggð og hafi þannig náð að sveitarfélagamörkum fyrrum Nauteyrarhrepps og Árneshrepps/Hrófbergshrepps. Hafi alla tíð verið gengið út frá því að landamerki þessara jarða séu á vatnaskilum, þ.e. þar sem vötnum halli, og megi í því sambandi m.a. nefna að í örnefnaskrá fyrir Nauteyri segi svo um landamerki jarðarinnar: „Landamerki jarðarinnar eru að utanverðu Hafnardsá en Þverá að framanverðu, og á fjalli uppi eins og vötn falla.“ Nýting Nauteyrarjarðarinnar hafi einnig tekið mið af því að landamerki jarðarinnar séu með þessum hætti.

Því til viðbótar er einnig vísað til ákvæða laga nr. 46/1905 um hefð og á því byggt að fullur hefðartími sé liðinn með umráðum landsins um árhundraða skeið. Hafi núverandi landeigandi og fyrri eigendur jarðarinnar verið í góðri trú um að landamerki jarðarinnar hafi verið með þeim hætti sem lýst sé í kröfulýsingu þessari og þannig sé fullnægt öllum skilyrðum hefðar um eignarhaldstíma, virk umráð og huglæga afstöðu. Því verði að telja, án tillits til uppruna og sögu eignarheimilda, að hefð hafi unnist, sbr. 2. gr. laga nr. 46/1905, að því er varði hið umþrætta landsvæði. Öll afnot og nytjar landsins hafi verið og séu háðar leyfi landeigenda, enda enginn notað landið með nokkrum hætti nema eigendur þess. Með hliðsjón af afstöðu eigenda á hverjum tíma og nýtingu þeirra verði og að telja að sú hefð hafi verið til eignar á landinu, en ekki aðeins náð til takmarkaðra afnota eða ítaksréttinda.

Landeigandi telji að hann hafi óskoraðan eignarrétt fyrir þessu eignarlandi sínu með öllum gögnum og gæðum. Eigandi hafi farið með öll hefðbundin eignarréttindi lands jarðarinnar Nauteyrar sem m.a. hafi lýst sér í því að þeir hafi bannað öðrum not eignarinnar og hafi öll nýting verið háð leyfi frá eiganda jarðarinnar.

Landeigandi vísi jafnframt til þess að eignarheimildir eigenda jarðarinnar í þessu sambandi hafi frá upphafi verið taldar gildar í viðskiptum manna, og því byggist eignarhaldið enn fremur á viðskiptavenju. Grundvallarreglan um réttaröryggi í skiptum manna geri kröfu um traust og festu í lögskiptum. Samrýmist þá í engu þessari grundvallarreglu

réttarríkisins, að haft sé að engu réttmætt traust manna á lagalegri þýðingu gagna af því tagi, sem hér um ræði, þ.e. lögskiptum manna og lögaðila varðandi ráðstöfun á umræddu svæði. Gildi þessara gagna eigi sér örugga stoð í venjurétti, sem byggist á fastmótuðum viðhorfum og viðskiptavenjum. Í því sambandi sé einnig ítrekað að gengið sé út frá venjurétti, sem eignarheimild í athugasemdum með því frumvarpi er hafi orðið að þjóðlendlögum nr. 58/1998.

Á því sé byggt að ríkisvaldið hafi í aldanna rás margsinis viðurkennt að umrætt land, innan framangreindra landamerkja jarðarinnar Nauteyrar, sé undirorpið fullkomnum eignarrétti, og aldrei haldið öðru fram. Verði talið að ríkisvaldið hafi nokkru sinni getað haft uppi véfengingarkröfu á hendur eigendum jarðarinnar, þá sé ljóst að sú krafa sé niður fallin vegna fyrningar og tómlætis.

Vísist einnig um þetta til almennra niðurstaðna óbyggðanefndar þess efnis að landsvæði, sem talið hafi verið jörð samkvæmt elstu heimildum og landamerkjalyking fari ekki í bága við eldri heimildir, sé beinum eignarrétti háð. Sá er haldi öðru fram hafi sönnunarbyrði fyrir því.

Íslenska ríkið hafi ekki sýnt fram á með neinum haldbærum gögnum, að land innan fyrrgreindra landamerkja Nauteyrar sé ekki beinum eignarrétti háð. Landamerkjabréf Nauteyrar sé þinglesið, fært í landamerkjabók og á merkjunum byggt síðan um merki jarðarinnar og aðliggjandi jarða og sveitarfélaga. Ekkert komi fram í kröfugerð ríkisins sem bendi til annars en að allt land innan tilgreindra landamerkja Nauteyrar samkvæmt landamerkjabréfum hafi og verið nýtt sem fullkomið eignarland eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Verði og að telja að það hafi mikla þýðingu að eigendur hafi um langt skeið gengið út frá því að merkjum sé rétt lýst og eigendur grannjarða virt og viðurkennt merkin.

Þá hafi Mannréttindadómstóll Evrópu sérstaklega litið til þess í úrlausnum sínum um eignarrétt hvaða væntingar menn hafi mátt hafa um eignarhald sitt, þegar litið hafi verið til athafna eða athafnaleysis ríkisvalds gagnvart réttindum landeigenda.

Vísað sé sérstaklega til jafnræðisreglu stjórnsýslulaga og stjórnarskrár um að samþærileg mál hljóti sömu niðurstöðu og að jafnræði ríki milli borgaranna. Ekki verði gerð ríkari sönnunarkrafa á hendur eiganda Nauteyrar en til annarra landeigenda. Eigendur Nauteyrar hafi í ljósi eignarheimilda sinna, viðtekinna venja og viðurkenningar ríkisvaldsins á þeim, lengi haft réttmætar ástæður til að vænta þess að jörðin sé beinum eignarrétti háð. Þessi eignarréttur verði ekki af þeim tekinn bótalaust, enda hann varinn í stjórnarskrá Íslands og af mannréttindaákvæðum sem hafi lagagildi hér á landi.

Um kröfugerð ríkisins gildi ákvæði stjórnsýslulaga nr. 37/1993 en samkvæmt meðalhöfsreglu stjórnsýsluréttar, sem lögfest hafi verið í 12. gr. laganna, beri ríkisvaldinu að velja vægasta úrræðið sem völ sé á við úrlausn máls.

Varðandi lagarök er m.a. vísað til ákvæða þjóðlendlaga nr. 58/1998, einkum til 1., 5. og 17. gr laganna, landamerkjulaga nr. 41/1919 auk eldri laga um sama efni og þinglýsingarlaga nr. 39/1978, einkum til 25.–26. gr. laganna um rétt þinglýsts eiganda svo

og til 65. og 72. gr. stjórnarskrár lýðveldisins Íslands nr. 33/1944, sbr. 10. gr. stjórn-skipunarlaga nr. 97/1995 og 1. gr. samningsviðauka nr. 1 við mannréttindasáttmála Evrópu sem lögfestur var með lögum nr. 62/1994. Þá er einnig vísað til ákvæða þjóð-lendulaga nr. 58/1998, einkum til 1., 5., 11., 15. og 17. gr. laganna, laga nr. 6/2001 um skráningu og mat fasteigna, svo og til ákvæða landamerkjálaga nr. 41/1919 og eldri laga um sama efni. Auk þess er vísað til laga um hefð nr. 46/1905, einkum til 2. og 6. gr. laganna svo og til þeirra meginreglna sem fram koma í 10.–12. gr. stjórnsýslulaga nr. 37/1993 og meginreglna eignarréttar um beinan eignarrétt og skilgreiningu á eignar-löndum.

Krafa um málskostnað byggist á XXI. kafla laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála, sbr. 17. gr. þjóðlendulaga.

Kröfulýsingu íslenska ríkisins frá 15. september 2020, þar sem kröfum ríkisins sé m.a. lýst á því landsvæði sem þar er nefnt Hafnardalur, Nauteyri, Rauðamýri og Tunga, sé mótmælt þar sem ekki verði annað séð en að kröfulína ríkisins liggi inn í eignarland jarðarinnar Nauteyrar.

Samkvæmt 4. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga skuli ríkið ekki aðeins leggja fram kröfur sínar um eignarrétt að landi heldur beri því að leggja fram þær heimildir og gögn sem íslenska ríkið byggir rétt sinn á og rökstyðja kröfu sína ítarlega.

Telja verði að þær heimildir og gögn sem íslenska ríkið byggir rétt sinn á varðandi fyrrgreinda kröfulýsingu séu mjög rýrar og ekki verði byggt á þeim sem eignarheimild og því beri að líta beri til þeirra heimilda og sjónarmiða sem renni stoðum undir hvert sé eignarland Nauteyrar. Því til viðbótar virðist sem litið sé framhjá reglum um hefð og venjurétti.

Landeigandi leggi áherslu á þegar metið sé hvort um beinan eignarrétt sé að ræða á svæðinu eða ekki, sé eðlilegt að horft sé til eftirtalinna atvika sem styðji sjónarmið núverandi eiganda og forvera hans varðandi eignartilkall á umræddu landsvæði:

1. Landamerkjabréfi jarðarinnar og aðliggjandi jarða hafi verið þinglýst athuga-semdalaust og hafi landamerki verið viðurkennd af öllum aðilum, þ.m.t. hinu opinbera, um áratugaskeið. Hafi landamerki þessi aldrei áður verið véfengd af ríkisvaldinu.
2. Um áraraðir hafi öll landgæði verið nýtt af eigendum, jafnt til beitar og annarrar auðlindanýtingar. Enginn hafi getað nýtt jörðina án samþykkis eiganda hennar.
3. Skattar og önnur lögboðin gjöld hafi alltaf verið greidd af öllu landinu.
4. Samkvæmt ofangreindu sé ljóst að öll nýting á umræddu landsvæði hafi verið háð leyfi eiganda. Eignarréttur verði leiddur af samanburðarskýringu á því landa-merkjabréfi sem landeigandi hafi fyrir eign sinni sem og landamerkjabréfum aðliggjandi jarða, ómunahafð, venjurétti og svo þeim réttmætu væntingum sem eigendur hafi haft í gegnum aldirnar til eignarréttar síns af umræddu landsvæði, sbr. túlkun Mannréttindadómstóls Evrópu á 1. gr. samningsviðauka nr. 1 við mannréttindasáttmála Evrópu. Þessar væntingar styðjist meðal annars við fram-

komu ríkisins gagnvart þeim með athöfn og athafnaleysi. Ríkið hafi aldrei fyrr véfengt eignarrétt landeiganda að umræddu landsvæði.

Samkvæmt þinglýstu landamerkjabréfi jarðarinnar séu merki jarðarinnar skýr, þar sem tvö vatnsföll ráði merkjum frá fjöru til fjalls. Landamerkjabréfið gefi ekki tilefni til ágreinings, auk þess sem landamerkjabréfið sé í samræmi við landamerkjabréf aðliggjandi jarða, þ.e. Hafnardals, Rauðamýrar, Ófeigsfjarðar í Árneshreppi og Staðar í Steingrímsfirði. Í landamerkjabréfi Ófeigsfjarðar komi m.a. fram að landamerki þeirrar jarðar sé fram til fjalls svo langt sem vötnum halli á Ófeigsfjarðarlandi. Í landamerkjabréfi Staðar segi um merki jarðarinnar að Bólstaðarmegin ráði merkjum Kópstaðagil ofan frá Selá og á fjall upp, þangað sem vötn greini að norðanverðu. Séu landamerkjalysingar þessara jarða þannig í mjög góðu samræmi við sjónarmið eiganda Nauteyrar um að þessar jarðir eigi land að vatnaskilum en að þá taki við eignarland Nauteyrar, þ.e. þar sem vötnum halli á fjalllendu.

Í örnefnaskrá fyrir Nauteyri, sem skráð hafi verið á árunum 1937–1938 segi um landamerki jarðarinnar að þau séu „að utanverðu Hafnardalsá, en Þverá að framanverðu, og á fjalli uppi eins og vötn falla“.

Ljóst sé að ekki hafi verið litið svo á að um afréttarland eða sameiginlegt nytjaland jarðanna hafi verið að ræða á fjalllendu, heldur hafi allt landið verið undirorpið beinum eignarrétti þeirra jarða sem hér um ræðir.

Þá sé einnig til þess að líta að samkvæmt gildandi landamerkjalögum á hverjum tíma hafi opinberum aðilum verið falið það hlutverk að ganga úr skugga um það, m.a. við þinglýsingu landamerkjabréfa, að þau séu bæði rétt að formi og efni til. Með setningu landamerkjalaga nr. 5/1882 og síðar með lögum nr. 41/1919 hafi stjórnvöld haft frumkvæði að því að gengið yrði frá landamerkjum jarða og leyst úr ágreiningi um merki ef hann væri til staðar. Athugasemdalausum landamerkjalysingum í þinglýstum landamerkjabréfum verði einfaldlega ekki hnekkkt nema fyrir liggi óyggjandi sönnunargögn um að efni þeirra sé rangt. Engum slíkum sönnunum hafi verið teft fram af hálfu íslenska ríkisins í því máli sem hér um ræði. Landeigendur hafi gengið út frá því að landamerkjum sé rétt lýst í þinglýstum gögnum og byggt rétt sinn og réttmætar væntingar til þess sem þar komi fram. Hafi ríkisvaldið hins vegar talið að merkjalysingin væri röng hafi það getað haft uppi véfengingarkröfu á hendur landeigendum en engin slík krafa hafi komið.

Af fyrri úrskurðum óbyggðanefndar megi ráða að nefndin hafi ekki talið ástæðu til að herða sérstaklega kröfur um sönnun eignarlands innan lýsinga í landamerkjabréfa jarða þegar landamerkjalysingar séu í samræmi við lýsingar í landamerkjabréfum aðliggjandi jarða.

Í málinu liggi fyrir ítarleg greinargerð og greining Veðurstofu Íslands á upptökum Hafnardalsár og Þverár, sem ráði merkjum Nauteyrar, sbr. þinglýst landamerkjabréf jarðarinnar. Þá sé í greinargerðinni einnig fjallað um vatnaskil milli vatnasviða í Ísa-

fjarðarsýslum og Strandasýslu, allt frá Rauðanúpsvötnum í norðri og suður að upp-tökum Bæjardalsár.

Í áðurnefndri greinargerð Veðurstofunnar komi m.a. fram að upptök vatnsfallanna hafi verið skoðuð í mismunandi gögnum sem Veðurstofan hafi aðgang að. Upptök vatnsfallanna séu miðuð við lengsta greinanlega farveg þar sem sannanlega sé rennandi vatn að sjá á yfirborðinu. Niðurstöður greinargerðarinnar gefi til kynna að upptök Hafnardsárs og Þverár séu mun ofar í landinu en fram komi í kröfulýsingu íslenska ríkisins. Upptök Hafnardsárs séu talin mjög nálægt sveitarfélagamörkum og það sama megi segja um upptök Þverár. Komi niðurstöður Veðurstofunnar, sem unnar séu af óháðum sérfræðingum á þessu sviði, heim og saman við kröfúlínur eiganda Nauteyrar, þ.e. að upptök ána séu sem næst sveitarfélagamörkum. Þá gefi greinargerðin einnig til kynna að vatnaskil milli vatnasviða í Ísafjarðarsýslum og Strandasýslu séu á því svæði sem hér um ræði í næsta nágrenni við sveitarfélagamörkin.

Að mati eiganda Nauteyrar sé eðlilegt að líta til fyrrgreindra niðurstaðna Veðurstofu Íslands þegar lagt sé mat á hvar upptök vatnsfallanna séu og vatnaskil. Engum öðrum gögnum sé til að dreifa í málinu hvað þetta varði og þá hafi íslenska ríkið ekkert lagt fram til stuðnings því að upptök ána sé á allt öðrum stað en greining sérfræðinga á þessu sviði gefi til kynna. Hvorki í kröfulýsingu né greinargerð íslenska ríkisins sé að finna rökstuðning né sé vísað til einhverra gagna til stuðning þeirri staðhæfingu íslenska ríkisins að upptök ána séu á þeim stað sem íslenska ríkið miði kröfur sínar við.

Eitt þeirra atriða sem horfa beri til við úrlausn málsins sé hvernig nýtingu fjalllendisins hafi verið háttað um aldir. Ekkert bendi til annars en að allt land innan landamerkjna Nauteyrar samkvæmt þinglýstu landamerkjabréfi jarðarinnar hafi verið nýtt sem fullkomið eignarland og þá eftir aðstæðum og þeim búskaparháttum sem verið hafi á jörðinni á hverjum tíma. Landnotin hafi fyrst og fremst verið til beitar fyrir búfénað, auk annarra hefðbundinna nytja, s.s. til veiða og tínslu berja og fjallagrasa.

Því sé hafnað sem fram komi í greinargerð íslenska ríkisins að allt það land sem sé í yfir 450 metra hæð sé „gróðursnautt og að líkum lítið nýtt“. Engin greining liggi fyrir í málinu um gróðurfur á svæðinu. Ekki nægi í þessu sambandi að vísa til greinargerðar Náttúrufræðistofnunar Íslands um vistgerðir í norðanverðum Árneshreppi á Ströndum frá því í nóvember 2019, enda sé þar um að ræða heiðarland austan og suðaustan Drangajökuls og aðstæður um margt aðrar og ekki sambærilegt við það landsvæði sem hér um ræði.

Á því svæði sem hér um ræði séu víða grónir grasbalar þó vissulega sé einnig að finna mosmela, grýtta mela og sandlendi. Hins vegar sé einnig vert að hafa í huga að mjög líklegt sé að áður fyrr, t.d. við upphaf landnáms, hafi gróður hér á landi, þ.m.t. á landsvæðinu sem hér um ræði, verið mun víðáttu- og gróskumeiri en nú, og landnytjar því væntanlega enn meiri. Ekki liggi annað fyrir en að það land sem hér um ræði hafi verið nýtt til beitar í aldanna rás auk þess sem vötn, sem séu fjölmörg á svæðinu, hafi

verið nýtt til veiða af landeigendum. Þá hafi fuglaveiði einnig verið á svæðinu um langt skeið.

Landamerkjabréf aðliggjandi jarða á svæði 10A (Strandasýsla), þ.e. Ófeigsfjarðar og Staðar, séu um margt sambærileg landamerkjabréfum þeirra jarða sem eigi land hinum megin svæðamarkanna á svæði 10B, þ.e. landamerkjabréf jarðanna, Hafnardals, Nauteyrar, Rauðamýrar og Tungu, þar sem miðað sé við upptök áa og vatnaskil eða þar sem vötnum halli á fjalli.

Íslenska ríkið hafi ekki gert þjóðlendukröfu á aðliggjandi landsvæði á svæði 10A og því skjóti skökku við að annar háttur sé nú hafður á. Engar skýringar hafi fengist á þessari breyttu afstöðu íslenska ríkisins. Ekki dugi í því sambandi að vísa til þess eins að svæðið sé gróðursnautt og benda á greinargerð Náttúrufræðistofnunar Íslands um vistgerðir í norðanverðum Árneshreppi því þrátt fyrir það hafi íslenska ríkið ekki séð ástæðu til að gera kröfur í það land sem sé hinum megin vatnaskilanna. Íslenska ríkið hafi einfaldlega talið enga þjóðlendu á því svæði sem sé gegnt landi Nauteyrar, þ.e. í landi Ófeigsfjarðar og Staðar. Engin rök standi til þess að gera greinarmun á umræddu landi Nauteyrar annars vegar og aðliggjandi jarða hins vegar.

Þá beri einnig að líta til fyrri fordæma óbyggðanefndar varðandi upptök vatnsfalla og merkja upp til fjalla og við vatnaskil. Í því sambandi megi m.a. benda á úrskurð óbyggðanefndar í máli nefndarinnar nr. 2/2005 þar sem fjallað hafi verið um merki jarða við vatnaskil á Smjörfjöllum. Í landamerkjabréfum viðkomandi jarða hafi landamerkjum milli jarða oftast verið lýst við vatnaskil, fjallsbrún eða til upptök áa. Í fyrrgreindum úrskurði segi m.a. orðrétt:

Ekki eru heimildir um annað en að umræddar jarðir hafi verið byggðar og nýttar eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem hér er byggt á um landamerki hafa eigendur farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur þar ekki verið undanskilið, enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Óvissa um upptök einstakra áa eða eftir atvikum staðsetningu vatnaskila er ekki slík að hún skipti máli við mat á eignarréttarlegri stöðu landsvæðisins. Engin gögn benda til þess að land á þjóðlendukröfussvæði íslenska ríkisins, innan merkja jarða, hafi aðra eignarréttarlega stöðu en annað land þeirra. Þá verður fyrirkomulag smölunar á þessu svæði ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Vestan þess svæðis sem hér er til umfjöllunar eru landsvæði í Vopnafirði sem fjallað er um í máli nr. 3/2005 hjá óbyggðanefnd og talin eignarlönd, sbr. kafla 6.18 í því máli. Telur óbyggðanefnd að gögn málsins styðji ekki þá niðurstöðu að gera eigi mun á umræddu landsvæði og aðliggjandi jörðum að þessu leyti. Þá verður ekki séð að eldri heimildir mæli gegn afmörkun í landamerkjabréfum jarðanna.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að á þessu landi sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé eignarland, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlönda, sbr. 7. gr. laga nr. 57/1998.

Í þessu sambandi sé einnig ástæða til að hafa í huga jafnræðisreglu 11. gr. stjórn-sýslulaga nr. 37/1993 þar sem fram komi að stjórnvöldum beri við úrlausn mála að gæta

samræmis og jafnræðis í lagalegu tilliti. Þannig eigi sambærileg mál að fá sömu niðurstöðu.

Þá sé einnig ástæða til að vísa til ákvæðis 72. gr. stjórnarskrárinnar um friðhelgi eignaréttarins og sambærilegs ákvæðis í 1. gr. 1. viðauka um mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994. Þá hafi eigendur Nauteyrar í ljósi eignarheimilda sinna, viðtekinnar venju og viðurkenningar ríkisvaldsins á þeim lengi haft réttmætar væntingar til þess að líta svo á að það landsvæði sem hér um ræði tilheyri jörðinni.

Eigandi Nauteyrar vísi einnig í þessum sambandi einnig til hefðar, en öll afnot og nytjar landsins hafi verið í höndum eiganda Nauteyrar um aldir og þannig hafi eigendur jarðarinnar farið með öll hefðbundin eignarréttindi þess svæðis sem hér um ræði.

Íslenska ríkið beri sönnunarbyrðina fyrir þeim kröfulínum sem fram komi í kröfulýsingu ríkisins en þar sé gerð krafa um að vikið verði frá þinglýstum gögnum, s.s. landamerkjabréfum. Sönnunarbyrðin fyrir því að upptök Hafnardsár og Þverár séu á þeim stað sem fullyrt sé í kröfulýsingu íslenska ríkisins hvíli á ríkisvaldinu. Ekkert hafi verið lagt fram í málinu til stuðnings fullyrðingum íslenska ríkisins um að upptök áнна séu á þessum stöðum. Þá hafi engin gögn verið lögð fram um að það land sem hér um ræði hafi verið einhvers konar afréttarland eða sameiginlegt nytjaland þeirra jarða sem liggi að fjalllendinu og þannig ekki háð beinum eignarrétti.

Málsmeðferð fyrir óbyggðanefnd lúti ákvæðum stjórnarsýslulaga nr. 37/1993. Með hliðsjón af meðalhófsreglu 12. gr. laganna verði að telja óheimilt að leggja svo þunga sönnunarbyrði á landeigendur að þeim sé í raun ómögulegt að mæta þeim. Sem dæmi um slíkar óhóflegar sönnunarkröfur megji nefna ef krafa sé gerð um að landeigendum sé gert að sanna eignarrétt sinn innan þinglýstrar landamerkjálýsingar viðkomandi jarðar.

Með vísan til alls þess sem að framan telji eigandi Nauteyrar að fallast beri á aðalkröfu hans fyrir óbyggðanefnd eins og hún hafi verið fram sett í kröfulýsingu til nefndarinnar og sem færð hafi verið inn á sameiginlegt kröfulínukort.

6.2.4 Hafnardalur á Langadalströnd

Af hálfu eigenda Hafnards er byggt á landamerkjabréfi jarðarinnar og jafnframt öðrum skráðum eignarheimildum sem þeir hafi fyrir þessari eign sinni sem og þinglýstum landamerkjabréfum aðliggjandi jarða. Þinglýst gögn um landamerki Hafnards hafi verið viðurkennd af öllum aðilum, þ.m.t. íslenska ríkinu, og hafi aldrei áður verið véfengd.

Í sögulegri greinargerð Þjóðskjalasafnsins sé gerð ítarleg grein fyrir landnámi á svæðinu allt frá árinu 1404. Það sé á því byggt að Hafnardalur hafi verið numinn í öndverðu.

Jarðeigendur byggi á því að fyrir árið 1404 hafi verið stofnað til beins eignarréttar yfir ágreiningslandinu. Engin gögn liggi fyrir um að sá beini eignarréttur hafi fallið niður heldur þvert á móti, sbr. gildandi landamerkjabréf.

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Langadalsströnd frá 1710 segi m.a. annars um Hafnardal: „Afrjett engin ut supra“.

Jarðeigendur byggja á því að ágreiningslandið sé nú undirorpið eignarétti jarðeigenda og verði ekki af þeim tekið nema að gættum skilyrðum 72. gr. stjórnarskrárinnar.

Krafa eigenda Hafnardals byggist á landamerkjabréfi jarðarinnar og jafnframt öðrum skráðum eignarheimildum sem þeir hafi fyrir þessari eign sinni, sem og þinglýstum landamerkjabréfum aðliggjandi jarða.

Núverandi eigendur hafi átt jörðina frá 2007 og fyrri eigendur frá árinu 2000 en hafi fengið byggingarbréf árið 1988. Eignarhefð hafi því verið unnin á landinu með 22 ára (34 ára) óslitnu eignarhaldi. Hafi jarðeigendur og fyrri eigendur verið í góðri trú enda haft umráð landsins í árhundruð.

Vegna þessa sé fullnægt öllum skilyrðum stofnun eignaréttinda fyrir hefð um eignarhaldstíma, virk umráð og huglæga afstöðu. Því verði að telja, án tillits til uppruna og sögu eignarheimilda, að hefð hafi unnist, sbr. 2. gr. laga nr. 46/1905, að því er varði hið umþrætta landsvæði. Með hliðsjón af afstöðu eigenda á hverjum tíma og nýtingu þeirra verði og að telja að sú hefð hafi verið til eignar á landinu, en ekki aðeins náð til takmarkaðra afnota eða ítaksréttinda.

Fullur hefðartími sé auk þess liðinn frá því að ofangreindum landamerkjabréfum hafi verið þinglýst. Öll afnot og nýttar landsins séu háðar leyfi landeigenda, enda enginn notað landið með nokkrum hætti nema eigendur þess. Samkvæmt framangreindu hafi þinglýstir eigendur jarðarinnar allan eignarétt hennar.

Samkvæmt upplýsingum frá Landmælingum sé kröfulínukort það sem stuðst sé við í grunninn gert eftir loftmyndum sem teknar voru á árunum 1945–1946. Telja verði að nýrri loftmyndir hefðu varpað skýrara ljósi á umþrætt landsvæði að teknu tilliti til hæðarlína og upptaka áa, en ætla megi að tækni við töku loftmynda hafi orðið einhver frá árinu 1946.

Óbyggðanefnd hafi 5. júlí 2021 óskað eftir greiningu Veðurstofu Íslands á upptökum og vatnaskilum eftirtalinna vatnsfalla: Hafnardalsár, Þverár, Hvannadalsár og Bæjardalsár. Eftir því sem næst verði komist hafi upptök vatnsfallanna verið skoðuð og hnitsett í landfræðilegu upplýsingakerfi. Fyrir IS50V og vatnagrunn VÍ sé einfalt að merkja upptök þar sem vatnsföll endi á skýrt afmörkuðum stað (punkti) við enda lengsta samfellda farveg þess.

Austasti punktur Veðurstofu Íslands á upptökum Hafnardalsár samkvæmt framangreindum greiningum sé unninn úr kortagrunni Landmælinga Íslands frá 2019 og sé við sýslumörk. Sá punktur falli saman við kröfu jarðeiganda og sé til mikilla muna ofar (austar) en krafa íslenska ríkisins nái til. Sama eigi við um austasta punkt v/upptaka lækja sem renni í Máfavötn.

Jarðeigendur furði sig á því að íslenska ríkið telji framangreind gögn Veðurstofu ekki gefa tilefni til breytinga á kröfugerð þess.

Fyrir liggur að íslenska ríkið hafi enga þjóðlendukröfu gert á svæði 10A við málsmeðferð óbyggðanefndar gagnvart jörðunum Ófeigsfirði og Stað en þær liggi að sýslumörkum sem afmarki kröfuvæðið í málinu. Það skjóti óneitanlega skökku við að íslenska ríkið breyti afstöðu sinni og geri kröfu um þjóðlendu gagnvart þeim jörðum sem um ræði í núverandi máli. Íslenska ríkið hafi ekki fært nein rök fyrir þessari breyttu afstöðu sinni. Vísist til úrskurðar óbyggðanefndar í máli nr. 2/2005, sérstaklega hvað varði afstöðu nefndarinnar að gera ekki mun á því landsvæði sem þar hafi verið um fjallað og aðliggjandi jörðum.

Í úrlausnum óbyggðanefndar hafi gjarnan verið við það miðað að í tilvikum þar sem landamerkjum jarða sé lýst um ár allt til upptaka þeirra, þá ráði þær merkjum allt til efstu upptaka á vatnaskilum, sbr. úrskurði óbyggðanefndar í málum nr. 2/2005, 4/2008, 3/2016 og 1/2019.

Jarðeigendur byggji á því að hagnýting og ráðstöfun þeirra og forvera þeirra á ágreiningslandinu sé til marks um að þar sé enga þjóðlendu að finna.

Jörðin Hafnardalur hafi verið hagnýtt af ábúendum og jarðeigendum allt upp að sýslumörkum. Nýting jarðarinnar hafi lotið að búfjárbæit, heytöku, veiði í vötnum, fjallagrasa- og berjatínslu, svo fátt eitt sé nefnt. Grasblettir sem sauðfé sækir í séu allt upp að sýslumörkum, en við smölun og eftirleitir hafi búfé verið sótt þangað.

Túlkun íslenska ríkisins sem fram komi í greinargerð þess efnis að gögn bendi til þess að landnytjar og hlunnindi þessara jarða hafi að mestu leyti verið bundin við landsvæði við sjávarsíðuna sé harðlega mótmælt.

Framangreind nýting uppfylli skilyrði eignahefðar, sbr. 1. mgr. 2. gr og 1. mgr. 6. gr. laga nr. 46/1905. Jarðeigendur og forverar þeirra hafi ávallt verið í góðri trú og haft öll umráð landsins. Fullnægt sé öllum skilyrðum um hefðartíma, virk umráð og huglæga afstöðu. Því hafi jarðeigendur unnið fulla hefð á landinu án tillits til uppruna og sögu eignarheimilda fyrir jörðinni, sbr. 2. gr. laga nr. 46/1905.

Enga afrétti sé að finna innan merkja Hafnardals og sé ítrekun gerð á þeirri fullyrðingu í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Langadalsströnd frá 1710, en þar segi þar m.a. annars um Hafnardal: „Afrjett engin ut supra“.

Landeigendur byggji á því að lög nr. 58/1998 verði ekki skýrð á þá leið að þeir þurfi að sýna frekar fram á en þegar hafi verið gert, að umrætt landsvæði sé eignarland þeirra og þar með utan þjóðlendu. Þeir vísi til þess að íslenska ríkið hafi ekki sýnt fram á að það eigi nokkurn rétt til umrædds landsvæðis og byggji á því að til þess að íslenska ríkið geti öðlast þann rétt, sem skilgreindur sé í þjóðlendulögum, verði það að sýna fram á að heimildir um landamerki séu rangar og sömuleiðis þinglesnar landamerkjaskrár, en það hafi það ekki gert á nokkurn hátt. Íslenska ríkið hafi ekki haft uppi kröfu á hendur landeigendum Hafnardals í aldanna rás. Að mati landeigenda beri því að líta á slíka kröfu sem fyrnda eða niður fallna vegna tómlætis.

Kröfugerð ríkisins þar sem kröfulína ríkisins liggi inn á eignarland Hafnardals sé mótmælt í heild sinni.

Íslenska ríkið hafi ekki gert skýra grein fyrir hornpunktum í kröfulínu með vísan til örnefna á korti, né hafi punktarnir verið staðsettir með GPS-mælingu. Lýsing kröfulínu íslenska ríkisins sé svo óljós að hún uppfylli í engu kröfu um skýran málflutning, sbr. Hrd. 650/2006. Sérstaklega eigi það við um eftirfarandi: „Þaðan í línu eftir því sem vötnum hallar að Hraundal í efsta læk sem rennur í Mávavötn (2)“, en ekki sé minnst einu orði á Grástein.

Landeigendur árétti að krafa þeirra nái til alls landsvæðis að sýslumörkum.

Hvað varði staðsetningu punkts nr. 3 á kröfulínu ríkisins þá sé henni jafnframt mót-mælt og vísast til þess sem að framan sé getið um upptök Hafnardsárs, sem séu við sýslumörk.

Eigendur Hafnards telji sig hafa óskoraðan eignarrétt fyrir eignarlandi sínu með öllum gögnum og gæðum. Eigendur hafi farið með öll hefðbundin eignarréttindi jarðarinnar Hafnards sem m.a. hafi lýst sér í því að þeir hafi bannað öðrum not eignarinnar og öll nýting verið háð leyfi frá eigendum jarðarinnar. Skattar og önnur lögboðin gjöld hafi alltaf verið greidd af öllu landinu af landeigendum.

Landeigendur bendi á að íslenska ríkið skuli gæta meðalhófs og velja vægasta úrræði sem völ sé á við úrlausn máls, sbr. 12. gr. stjórnsýslulaga nr. 37/1993.

Landeigendur telji eignarrétt sinn að jörðinni Hafnardal leiddan af samanburðarskýringu á því landamerkjabréfi sem landeigendur hafi fyrir eign sinni, sem og landamerkjabréfum aðliggjandi jarða, ómunahéð, venjurétti og svo þeim réttmætu væntingum sem eigendur hafi haft í gegnum aldirnar til eignarréttar síns af umræddu landsvæði, sbr. túlkun Mannréttindadómstóls Evrópu á 1. gr. samningsviðauka nr. 1 við mannréttindasáttmála Evrópu. Þessar væntingar styðjist meðal annars við framkomu ríkisins gagnvart þeim með athöfn og athafnaleysi. Ríkið hafi aldrei fyrr véfengt eignarrétt landeigenda af umræddu landsvæði.

Um lagarök vísi landeigendur til ákvæða stjórnarskrár lýðveldisins Íslands nr. 33/1944, einkum 72. gr. og til ákvæða mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög þar um nr. 62/1994. Þá sé vísað til almennra meginreglna íslensks eignaréttar, ákvæða laga um hefð nr. 46/1905 og vatnalaga nr. 15/1923. Þá vísi jarðeigendur til ákvæða laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlenda og afrétta nr. 58/1998, til 25. og 26. gr. þinglýsingarlaga nr. 39/1978, og laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu nr. 57/1998. Loks sé vísað til landamerkjalaga nr. 41/1919 og eldri laga um sama efni nr. 5/1882.

6.2.5 *Orkubú Vestfjarða*

Hér verður fyrst gerð grein fyrir almennum sjónarmiðum Orkubús Vestfjarða vegna krafna Orkubúsins í málum nr. 6–7/2021.

Í greinargerð Orkubúsins er greint frá því að Orkubúinu hafi verið komið á fót með lögum nr. 66/1976. Samkvæmt 5. gr. þeirra skyldu Rafmagnsveitur ríkisins og ríkis-sjóður, svo og orkuveitur sveitarfélaga á Vestfjörðum afhenda Orkubúi Vestfjarða til

eignar sem stofnframlag öll mannvirki sín á Vestfjörðum í raforkuverum, rafstöðvum, kyndistöðvum og jarðvarmavirkjunum ásamt tilheyrandi flutnings- og dreifikerfi. Meðal stofnaðila að Orkubúinu hafi verið Snæfjallahreppur og Nauteyrarhreppur. Stofnframlaga þeirra sé getið í fylgiskjali með kröfulýsingu Orkubúsins. Afsalið sé dags. 8. febrúar 1980 og þar segi:

Hreppsnefndir Snæfjallahrepps og Nauteyrarhrepps gera kunnugt:

Að þær afsala til Orkubús Vestfjarða öllum eigum Rafveitu Snæfjalla, föstum og lausum, þ.e. Mýrarárvirkjun í Snæfjallahreppi og Blævardalsárvirkjun í Nauteyrarhreppi, ásamt öllu því sem þeim fylgir og fylgja ber.

Jafnframt afsala þær til Orkubúsins öllum rétti til virkjunar vatnsafls, jarðhita og fallvatns, sem þær eða Rafveita Snæfjalla eiga eða kunna að eiga í löndum hreppanna, rafveitunnar eða annars staðar og hrepparnir kunna að hafa samið um. Hreppunum er þó heimilt að hagnýta sér þessi réttindi á sinn kostnað að því leyti sem Orkubúið vill ekki hagnýta þau.

Að öðru leyti vísist um almenna umfjöllun um stofnun Orkubúsins, aðdraganda hennar og tilgangs til kröfulýsingar.

Af hálfu Orkubúsins er þess m.a. krafist að viðurkenndur verði nýtingarréttur Orkubúsins að vatnsréttindum á vatnasviðum Blævardalsárvirkjunar í máli nr. 6/2021 og Mýrarárvirkjunar í máli nr. 7/2021. Um sé að ræða virkjanir sem áður hafi verið í eigu Rafveitu Snæfjalla sem hafi verið í eigu Snæfjallahrepps og Nauteyrarhrepps. Samkvæmt áðurnefndu afsali Snæfjallahrepps og Nauteyrarhrepps til Orkubúsins hafi hrepparnir afsalað öllum eigum Rafveitu Snæfjalla, þ.m.t. Blævardalsárvirkjun og Mýrarárvirkjun, ásamt öllu því sem þeim fylgi og fylgja beri, til Orkubúsins. Meðal þess sem hafi fylgt hafi verið réttur til nýtingar vatnsréttinda á áhrifasvæðum virkjananna.

Eigendur þeirra jarða sem umrædd vatnasvið taki til hafi lýst kröfum fyrir óbyggðanefnd og sé tekið undir röksemdir þeirra fyrir því að með þjóðlendukröfum ríkisins sé seilst inn á jarðir þeirra. Kröfugerð ríkisins byggist að þessu leyti á mistúlkun á landamerkjabréfum jarðanna og þannig sé á því byggt að hafna beri þjóðlendukröfum ríkisins.

Orkubúið byggi auk þess sjálfstætt á því að viðurkenna beri nýtingarrétt Orkubúsins að vatnsréttindum innan þjóðlendukröfusvæða ríkisins, þrátt fyrir að komist yrði að þeirri niðurstöðu að um þjóðlendur væri að ræða, sbr. c-lið 7. gr. laga nr. 58/1998.

Í því sambandi bendi Orkubúið á að framsal sveitarfélaganna á umræddum réttindum hafi verið liður í stofnun Orkubúsins á grundvelli laga nr. 66/1976, í samræmi við fyrir-mæli 5. gr. laganna. Að því ferli komi sveitarfélög á Vestfjörðum og iðnaðarráðherra f.h. ríkisins. Ljóst sé að framsal réttindanna hafi þannig farið fram með þátttöku iðnaðarráðherra. Að mati Orkubúsins séu þjóðlendukröfur ríkisins nú ósamrýmanlegar þeirri fyrri afstöðu ríkisins að umrædd réttindi, eins og þau séu afmörkuð hér að framan, skyldu falla til Orkubúsins, og fari þannig beinlínis í bága við fyrri lögskipti og athafnir ríkisins.

Blævardalsárvirkjun hafi verið reist árið 1975 og Mýrarárvirkjun árið 1965. Á þeim tíma hafi umgjörð virkjanamála ekki verið jafn formföst og hún sé í dag. Þrátt fyrir það hafi á þeim tíma þurft heimild ráðherra eða eftir atvikum beina lagaheimild til að reisa virkjanir sem þessar. Þetta endurspeglar m.a. í ákvæðum laga nr. 66/1976 þar sem kveðið hafi verið á um að meðal hlutverka Orkubúsins væri að virkja vatnsafl og jarðhita á Vestfjörðum og að iðnaðarráðherra skyldi veita til þess leyfi, sbr. einnig til hliðsjónar raforkulög nr. 65/2003 sem hafi upphaflega gert ráð fyrir heimild ráðherra til virkjunar en nú Orkustofnunar. Blævardalsárvirkjunar sé m.a. getið í lögum nr. 26/1972, en með þeim hafi Alþingi samþykkt að verja skyldi 4 milljónum króna til byggingar virkjunarinnar, sbr. einnig samhljóða heimild í lögum nr. 8/1973. Því sé ljóst að viðeigandi yfirvöld, iðnaðarráðherra og eftir atvikum Alþingi, hafi samþykkt framkvæmdirnar á sínum tíma. Með því hafi ríkið skapað Orkubúinu og forvera þess réttmætar væntingar um nýtingarrétt vatnsréttinda vegna umræddra virkjana.

Hæstiréttur hafi í nokkrum dómum hafnað þjóðlendukröfum með vísan til þess að þær væru ósamrýmanlegar fyrri lögskiptum og aðkomu íslenska ríkisins, sbr. dóma Hæstaréttar í málum nr. 496/2005 (Skaftafell II), nr. 617/2012 (Hellisheiði) og nr. 94/2017 (Hvassafell). Sjá einnig úrskurði óbyggðanefndar frá 3. maí 2018 í máli nr. 3/2016 og frá 15. ágúst 2019 í máli nr. 4/2018.

Þessu til viðbótar byggji Orkubúið á því að hagnýting og ráðstöfun þess og forvera þess á umræddum réttindum á ágreiningssvæðinu uppfylli skilyrði laga um hefð nr. 46/1905. Orkubúið og forverar þess hafi um áratugaskeið farið með umrædd réttindi og nýtt þau í góðri trú. Öllum skilyrðum um hefðartíma, virk umráð og huglæga afstöðu hefðanda sé þannig fullnægt. Samkvæmt því verði að telja, án tillits til uppruna og sögu eignarheimilda fyrir réttindunum, að hefð hafi unnist á þeim samkvæmt ákvæðum laga nr. 46/1905.

Að því er varðar sérstaklega kröfur Orkubúsins vegna vatnsréttinda innan jarðarinnar Nauteyrar er af hálfu Orkubúsins á því byggt að jörðin Nauteyri hafi við stofnun Orkubúsins verið í eigu Nauteyrahrepps sem síðar hafi sameinast Hólmavíkurbhreppi og sé nú hluti Strandabyggðar. Núverandi eigandi jarðarinnar Nauteyrar hafi keypt jörðina af Strandabyggð, sbr. afsal dags. 17. júlí 2015. Samkvæmt áðurnefndu afsali Snæfjallahrepps og Nauteyrahrepps til Orkubúsins hafi hrepparnir afsalað öllum rétti til virkjunar vatnsafls sem hrepparnir hafi átt eða kynnu að eiga í löndum hreppanna. Þar sem Nauteyri hafi verið í eigu Nauteyrahrepps á þeim tíma sé ljóst að með afsalinu til Orkubúsins 8. febrúar 1980 hafi Orkubúið eignast allan rétt til virkjunar vatnsafls, jarðhita og fallvatns innan jarðarinnar.

Núverandi eigandi jarðarinnar Nauteyrar hafi lýst kröfu fyrir óbyggðanefnd og sé tekið undir röksemdir hans fyrir því að merki jarðarinnar nái allt austur að sýslumörkum. Svo virðist sem kröfugerð íslenska ríkisins byggist á mistúlkun á landamerkjabréfi Nauteyrar frá 6. júní 1889, þar sem því sé lýst að suðurmerkjum jarðarinnar ráði þverá frá sjó og til fjalls en að norðan Hafnardsá frá fjalli til fjöru. Greining

Veðurstofu Íslands á upptökum umræddra áa liggi fyrir í málinu og sýni að þær eigi upptök sín skammt frá sýslumörkum. Að mati Orkubúsins sé ljóst að merki jarðarinnar liggi frá sjó og á fjall upp að sýslumörkum. Þannig sé á því byggt að hafna beri þjóðlendukröfu ríkisins.

Orkubúið byggi auk þess sjálfstætt á því að viðurkenna beri eignarrétt Orkubúsins að vatnsréttindum innan þjóðlendukröfusvæðis ríkisins, þrátt fyrir að komist yrði að þeirri niðurstöðu að um þjóðlendu væri að ræða, sbr. c-lið 7. gr. laga nr. 58/1998.

Í því sambandi bendi Orkubúið á að framsal sveitarfélagsins á umræddum réttindum hafi verið liður í stofnun Orkubúsins á grundvelli laga nr. 66/1976, í samræmi við fyrir-mæli 5. gr. laganna. Að því ferli hafi sveitarfélög á Vestfjörðum og iðnaðarráðherra f.h. ríkisins komið. Ljóst sé að framsal réttindanna hafi þannig farið fram með þátttöku iðnaðarráðherra. Að mati Orkubúsins sé þjóðlenduक्रafa ríkisins nú ósamrýmanleg þeirri fyrri afstöðu ríkisins að umrædd réttindi, eins og þau séu afmörkuð hér að framan, skyldu falla til Orkubúsins, og fari þannig beinlínis í bága við fyrri lögskipti og athafnir ríkisins.

Hæstiréttur hafi í nokkrum dómum hafnað þjóðlenduक्रöfum með vísan til þess að þær væru ósamrýmanlegar fyrri lögskiptum og aðkomu íslenska ríkisins, sbr. dóma Hæstaréttar í málum nr. 496/2005 (Skaftafell II), nr. 617/2012 (Hellisheiði) og nr. 94/2017 (Hvassafell). Sjá einnig úrskurði óbyggðanefndar frá 3. maí 2018 í máli nr. 3/2016 og frá 15. ágúst 2019 í máli nr. 4/2018.

Þessu til viðbótar byggi Orkubúið á því að hagnýting og ráðstöfun þess og forvera þess á umræddum réttindum á ágreiningssvæðinu uppfylli skilyrði laga um hefð nr. 46/1905. Orkubúið og forverar þess hafi um áratugaskeið farið með umrædd réttindi og nýtt þau í góðri trú. Öllum skilyrðum um hefðartíma, virk umráð og huglæga afstöðu hefðanda sé þannig fullnægt. Samkvæmt því verði að telja, án tillits til uppruna og sögu eignarheimilda fyrir réttindunum, að hefð hafi unnist á þeim samkvæmt ákvæðum laga nr. 46/1905.

Til stuðnings kröfum sínum vísar Orkubúið til ákvæða stjórnarskrár lýðveldisins Íslands nr. 33/1944, einkum 72. gr., og til ákvæða mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994. Þá vísast til almennra meginreglna íslensks eignaréttar. Enn fremur er vísað til laga nr. 66/1976 um Orkubú Vestfjarða, laga nr. 26/1972 og 8/1973, laga um hefð nr. 46/1926 og vatnalaga nr. 15/923. Þá vísar Orkubúið til ákvæða laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta nr. 58/1998, laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu nr. 57/1998, raforkulaga nr. 56/2003 og eldri laga um raforkuver nr. 60/1981.

7 NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

7.1 Inngangur

Hér á eftir verður fyrst fjallað um ýmis almenn atriði í kafla 7.2. Þar verður gerð grein fyrir *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* og vikið að fyrirbyggjandi dómafordæmum í þjóðlendumálum. Að því búnu verður gerð grein fyrir landnámi á því svæði sem mál þetta varðar.

Því næst koma niðurstöður óbyggðanefndar um afmörkun og eignarréttarlega stöðu ágreiningssvæðis málsins í kafla 7.3. Í inngangskafla 7.3.1 er fjallað stuttlega um staðhætti á ágreiningssvæðunum, í kafla 7.3.2 um landamerki jarða og í kafla 7.3.3 um eignarréttarlega stöðu ágreiningssvæðisins. Þá verður tekin afstaða til krafna Orkubús Vestfjarða í kafla 7.4. Loks verður fjallað um ákvörðun málskostnaðar í kafla 7.5.

Þar sem heimildir benda ekki til þess að ágreiningssvæði málsins hafi lotið sjálfstæðri afmörkun í eignarréttarlegu tilliti ráðast niðurstöður fyrst og fremst af því hvort það telst vera innan landamerkja aðliggjandi jarða. Í rökstuðningi fyrir niðurstöðum nefndarinnar varðandi landamerki og eignarréttarlega stöðu eru gögnum málsins gerð skil að því marki sem þurfa þykir en saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar ágreiningssvæðisins er rakin ítarlegar í 5. kafla hér að framan.

Ágreiningssvæðið nær til heiðarlands upp af Langadalsströnd í Strandabyggð, innarlega í Ísafjarðardjúpi, en svæðið er milli Rauðanúpsvatns að norðanverðu og Bæjardalsár að sunnanverðu. Samkvæmt kröfugerð íslenska ríkisins miðast norðurmörk ágreiningssvæðisins við landamerki Hraundals. Að austanverðu er kröfulína ríkisins dregin eftir mörkum milli svæða 10B og 10A við málsmeðferð óbyggðanefndar sem eru jafnframt mörk milli Norður-Ísafjarðarsýslu annars vegar og Strandasýslu hins vegar. Af hálfu ríkisins hafa forsendur afmörkunar ágreiningssvæðisins að sunnanverðu ekki verið tilgreindar en að vestanverðu er kröfulína ríkisins dregin í beina stefnu milli tiltekinna punkta.

Af hálfu þeirra jarðeigenda sem lýst hafa kröfum um eignarréttindi, þ.e. eigenda Hafnardals, Nauteyrar, Rauðamýrar og Tungu, er á því byggt að einstakir hlutar ágreiningssvæðisins séu innan marka jarða þeirra. Af hálfu Orkubús Vestfjarða er síðan annars vegar gerð krafa um að viðurkenndur verði eignarréttur þess að vatnsréttindum innan jarðarinnar Nauteyrar en sú krafa tekur til alls þess svæðis þar sem einnig er gerð krafa um eignarréttindi vegna Nauteyrar. Hins vegar er gerð krafa um að viðurkenndur verði nýtingarréttur Orkubúsins að vatnsréttindum á vatnasviði Blævardalsárvirkjunar en sú krafa tekur til hluta svæðis sem einnig er gerð krafa til um eignarréttindi vegna Hafnardals.

7.2 Almenn atriði

7.2.1 *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar*

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 var í kaflanum *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Í úrskurðum í málum á svæði 2 var aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við. Kaflar þessir voru felldir saman, með lítils háttar breytingum, og birtir þannig sem viðauki við úrskurði í málum á svæðum 3–6. *Almennu niðurstöðurnar* fylgdu einnig í viðauka með úrskurðum í málum á svæði 7A, en þá hafði verið bætt við þær nokkrum köflum úr úrskurðum á svæðum 5–6. Í þeim köflum hafði verið tekin almenn afstaða til tiltekinna staðreynda og lagaatriða sem þar reyndi á. Þær útgáfur *Almennra niðurstöðna óbyggðanefndar* sem fylgdu úrskurðum á svæðum 7B, 8A, 8B og 10A höfðu með sama hætti verið uppfærðar með umfjöllun um almenn atriði úr úrskurðum á næsta svæði á undan. Þegar úrskurðað var um svæði 9A, 9B og 10C þótti hins vegar ekki þörf á að uppfæra þær að nýju með efni úr úrskurðum á svæðunum á undan. Nú hafa *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* að nýju verið uppfærðar með efni úr úrskurðum á svæði 10C um nýgengna dóma, einkum atriði sem varða stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunar frá 1776.

Umfjöllun og niðurstöður óbyggðanefndar um eignarland eða þjóðlendu á einstökum landsvæðum, sbr. kafla 7 hér á eftir, eru í beinu samhengi og samræmi við *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar*, með framangreindum viðbótum, og þar er vísað til þeirra eftir því sem við á.

7.2.2 *Dómafordæmi í þjóðlendumálum*

Í úrskurðum óbyggðanefndar á hverju svæði hefur jafnan verið gerð grein fyrir þeim dómum Hæstaréttar eða Landsréttar sem hafa fallið frá uppkvaðningu úrskurða á næsta svæði á undan. Úrskurðir í málum á svæði 10C, þ.e. Barðastrandarsýslu, voru kveðnir upp 22. desember 2020. Frá þeim tíma hefur Hæstiréttur kveðið upp einn dóm í þjóðlendumáli. Um er að ræða dóm réttarins frá 31. október 2021 í máli nr. 41/2020 (Þóreyjartungur). Því liggja fyrir samtals 69 dómar Hæstaréttar í málum sem varða ágreining um eignarréttarlega stöðu lands samkvæmt þjóðlendulögum, nr. 58/1998. Frá sama tíma hefur Landsréttur kveðið upp fjóra dóma í þjóðlendumálum sem ekki hafa komið til kasta Hæstaréttar og eru því endanlegir. Um er að ræða dóma réttarins frá 28. maí 2021 í máli nr. 104/2020 (Tvídægra, Sámsstaðaselland, Reykholtsselland, austurhluti Síðumúlaskógar og Helgavatnsselland)²⁵³, 3. júní 2022 í máli nr. 490/2020

²⁵³ Ekki var óskað áfrýjunarleyfis til Hæstaréttar.

(Austurhluti Ystutunguafréttar)²⁵⁴, og frá 4. nóvember 2022 í málum nr. 514/2021 (Fjalllendi Borgarhrepps)²⁵⁵ og nr. 515/2021 (Fjalllendi Hraunhrepps)²⁵⁶.

Í öllum framangreindum dómum Landsréttar voru niðurstöður óbyggðanefndar um svæðin sem deilt var um staðfestar. Í framangreindum dómi Hæstaréttar komst meirihluti réttarins hins vegar að þeirri niðurstöðu að svæðið sem deilt var um, Þóreyjartungur í Borgarfirði, væri eignarland, en óbyggðanefnd hafði komist að þeirri niðurstöðu að það væri þjóðlenda. Minnihluti Hæstaréttar taldi að staðfesta bæri niðurstöðu óbyggðanefndar. Verður nú vikið nánar að dómi Hæstaréttar.

Í úrskurði óbyggðanefndar 11. október 2016 í máli nr. 5/2014 komst nefndin að þeirri niðurstöðu að Þóreyjartungur í Borgarfirði væru þjóðlenda í afréttareign Sjálfseignarstofnunarinnar Oks. Í dómi Hæstaréttar kom fram að þrátt fyrir að lýsingar í hinum ýmsu gerðum *Landnámu* af landnámi á svæðinu væru ekki að öllu leyti glöggar og samrýmanlegar yrði sú ályktun dregin af þeim að umþrætt landsvæði hefði í upphafi tilheyrt hinu víðfeðma landnámi Skalla-Gríms. Um landnám Þóreyjartungna vísaði dómurinn til þess að óbyggðanefnd hefði komist að þeirri niðurstöðu að aðliggjandi heiðarlönd, Lundartunga og Oddsstaðatunga, hefðu verið numin í öndverðu og teldust eignarlönd. Þá hefði íslenska ríkið ekki gert kröfu fyrir óbyggðanefnd um að landsvæði norður af Þóreyjartungum teldist þjóðlenda. Að mati meirihluta Hæstaréttar ættu flest sömu sjónarmið við um Þóreyjartungur og umrædd heiðarlönd, að því er varðaði lýsingar *Landnámu* á landnámi á svæðinu, staðháttum, hæð yfir sjávarmáli og gróðurfari. Ekki stæðu rök til annars en að niðurstaðan yrði sú sama hvað varðaði nám Þóreyjartungna og því talið nægilega sýnt fram á að þær hefðu verið numdar með þeim hætti að beinn eignarréttur hefði stofnast yfir þeim.

Að fenginni þeirri niðurstöðu tók Hæstiréttur til skoðunar hvort beinn eignarréttur hefði haldist frá landnámi. Dómurinn tiltók að niðurstaða um það réðist einkum af heildarmati á heimildum um eignarréttindi yfir Þóreyjartungum og inntaki þeirra, heimildum um nýtingu þeirra og fyrirbyggjandi upplýsingum um gróðurfari og staðhætti. Að mati meirihluta Hæstaréttar veittu fyrirbyggjandi heimildir um jörðina Hrísa í Flókadalsdal og Þóreyjartungur því næga stoð að Þóreyjartungur hefðu lengst af verið hluti af jörðinni Hrísum og að beinn eignarréttur hefði ekki fallið niður þótt Reykholtskirkja, sem átti hálfa jörðina Hrísa og ýmist hálfar eða allar Þóreyjartungur, hefði í lok 19. aldar selt landsvæðið til sveitarfélags. Með vísan til ólíkrar niðurstöðu óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu Þóreyjartungna annars vegar og Lundartungu og Oddsstaðatungu hins vegar taldi dómurinn rétt að bera saman þá þætti sem helst þættu skipta máli varðandi eignarréttarlega stöðu landsvæðanna. Um þá þætti sem talið var að greindu Þóreyjartungur frá hinum heiðarlöndunum segir eftirfarandi í dóminum:

²⁵⁴ Beiðni um áfrýjunarleyfi til Hæstaréttar hafnað með ákvörðun réttarins 10. október 2022 nr. 2022-98.

²⁵⁵ Beiðni um áfrýjunarleyfi til Hæstaréttar hafnað með ákvörðun réttarins 31. janúar nr. 2022-151.

²⁵⁶ Beiðni um áfrýjunarleyfi til Hæstaréttar hafnað með ákvörðun réttarins 31. janúar nr. 2022-152.

Í fyrsta lagi eru heimildir ekki jafn skýrar um hvaða landnámi Þóreyjartungur tilheyrðu og hvað varðar Lundartungu og Oddsstaðatungu. Samkvæmt framansögðu er þó líklegast að öll landsvæðin hafi verið innan upphaflegs landnáms Skalla-Gríms. Í öðru lagi eru eignarréttarleg tengsl jarðarinnar Hrísa og Þóreyjartungna ekki jafn skýr og samfelld og jarðarinnar Lundar og Lundartungu annars vegar og jarðarinnar Oddsstaða og Oddsstaðatungu hins vegar að því leyti að á löngu tímabili átti Reykholtskirkja hálfa jörðina Hrísa en allar Þóreyjartungur. Í þriðja lagi var Þóreyjartungna jafnan getið sérstaklega í eldri heimildum þótt yfirleitt hafi það verið í tengslum við jörðina Hrísa en jörðinni Oddsstöðum og landamerkjum hennar hins vegar að jafnaði lýst þannig að landsvæðið Oddsstaðatunga taldist í raun hluti af henni. Í fjórða lagi hafði verið gert landamerkjabréf fyrir jörðina Oddsstaði 29. maí 1885 áður en Oddsstaðatunga var seld frá Oddsstöðum árið 1930 og náði lýsing á merkjum einnig yfir Oddsstaðatungu án þess að hún hafi sérstaklega verið þar tilgreind eða afmörkuð.

Hvað varðar þá þætti sem talið var að umrædd heiðarlönd ættu sameiginlega í eignarréttarlegu tilliti segir eftirfarandi:

Í fyrsta lagi eru landsvæðin afar einsleit hvað varðar landfræðilega legu, gróðurfar og hæð yfir sjávarmáli. Í öðru lagi hafa landsvæðin svo lengi sem elstu heimildir greina verið nýtt sem séreignarafréttir sem ekki hafa staðið öðrum en eigendum þeirra til afnota án leyfis. Í þriðja lagi rofnuðu eignarréttarleg tengsl milli landsvæðanna og þeirra jarða sem landsvæðin tengdust ekki fyrir en í lok 19. og byrjun 20. aldar og þau þá gerð að samnotafréttum. Í fjórða lagi hefur meðferð eigenda landsvæðanna verið án athugasemda yfirvalda og nágranna og að mestu ágreiningslaus. Í fimmta lagi fjalla heimildir um öll landsvæðin fyrst og fremst um beit og önnur þrengri og sambærileg not svo sem selstöðu sem heimildir eru um á þeim öllum. Í sjötta lagi var landsvæðanna ekki getið sérstaklega í lýsingu á jörðunum Hrísum, Lundi og Oddsstöðum í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá árinu 1708 en takmarkaðar ályktanir verða af því dregnar. Í sjöunda lagi var Lundartungu lýst með svipuðum hætti í eldri heimildum í tengslum við lýsingu á Lundi eða Lundarkirkju og Þóreyjartungum var lýst í tengslum við lýsingu á Hrísum. Lundartungu eða Lundarheiði var þannig ekki getið sérstaklega í eldri heimildum um jörðina Lund og Lundarkirkju en svæðisins fyrst getið í vísitasíu fyrir Lund frá árinu 1647 og staðsetningu hennar þar fyrst lýst. Í lögfestum Lundar frá árunum 1665, 1671, 1679, 1694 og 1703 var Lundarheiði tilgreind með svipuðum hætti gagnvart jörðinni Lundi og Þóreyjartungur gagnvart jörðinni Hrísum. Þannig var Lundarheiði lögfest Lundi sérstaklega í lögfestu frá árinu 1694 og í vísitasíum fyrir Lundarkirkju frá árunum 1827 og 1868 er landamerkjum Lundar lýst annars vegar og Lundarheiðar hins vegar gagnvart öðrum landsvæðum. Í áttunda lagi hafði hvorki verið gert landamerkjabréf fyrir Hrísa né Lund áður en Þóreyjartungur voru seldar árið 1895 og Lundartungur árið 1910, gagnstætt við Oddsstaði þegar Oddsstaðatunga var seld árið 1930.

Samkvæmt þessu taldi meirihluti Hæstaréttar að Þóreyjartunga og Lundartunga ættu að nær öllu leyti og Oddsstaðatunga að flestu leyti þá þætti sameiginlega sem mestu máli skiptu við afmörkun á eignarlöndum og þjóðlendum. Ekkert væri fram komið sem stutt gæti að munur yrði gerður á Þóreyjartungum og aðliggjandi landsvæðum og því stæðu ekki rök til annars en að niðurstaðan yrði sú sama hvað varðaði eignarréttarlega stöðu Þóreyjartungna, Lundartungu og Oddsstaðatungu, þ.e. að Þóreyjartunga teldist eignarland en ekki þjóðlenda.

Í sératkvæði tveggja dómara Hæstaréttar var komist að öndverðri niðurstöðu. Að því marki sem talið yrði að Þóreyjartungur hefðu verið numdar í öndverðu hefðu þær verið innan landnáms Björns gullbera, sem hefði numið land milli Grímsár og Flókadalsár.

Þar sem því væri lýst í *Landnámu* að síðarnefnda áin hefði skilið milli landa hans og jarðarinnar Hrísa hefðu Þóreyjartungur ekki verið hluti af landnámsjörðinni Hrísum. Að mati minnihluta Hæstaréttar veittu heimildir um Hrísa og Þóreyjartungur því ekki stöð að Þóreyjartungur hefðu verið hluti af jörðinni Hrísum, enda væru tungurnar tilgreindar sérstaklega og í lögfestum allt frá árinu 1739 með öðrum eignum og ítökum Reykholtskirkju. Þvert á móti taldi minnihluti Hæstaréttar að heimildir bentu fremur til þess að Þóreyjartungur hefðu verið sérstakt landsvæði og ekki hluti af jörðinni. Í sératkvæðinu er þess getið að ekkert hafi komið fram í heimildum um að Þóreyjartungur hefðu verið nýttar til annars en upprekstrar búfjár. Engin viðhlítandi rök stæðu því til annars en að líta svo á að réttindi Reykholtskirkju, og þeirra sem leiddu rétt sinn til landsins frá henni, hefðu verið fólgin í óbeinum eignarréttindum til hefðbundinna nota á því til upprekstrar og annars þess sem afréttir hefðu í aldanna rás almennt verið hafðir til. Um samanburð á Þóreyjartungum og aðliggjandi landsvæðum segir í sératkvæðinu:

Við tókum undir þá lýsingu í atkvæði meirihluta dómenda að niðurstaða um hvort landsvæði telst hafa verið numið í öndverðu og hvort það telst eignarland eða þjóðlenda geti meðal annars ráðist af samanburði við niðurstöður um aðliggjandi landsvæði sem telja verður sambærileg með tilliti til gróðurfars og hæðar yfir sjávarmáli. Þetta er þó aðeins einn af mörgum þáttum í heildarmati en kemur ekki í stað kröfu um að efnislega áþekkar heimildir séu til stuðnings eignarhaldi á samliggjandi landsvæðum.

Þegar lítið er til aðliggjandi landsvæða, Lundartungu og Oddsstaðatungu, sem liggja sunnan Þóreyjartungna og talin voru eignarlönd í fyrrnefndum úrskurði óbyggðanefndar, sést að til grundvallar þeirri niðurstöðu lágu mun skýrari heimildir í samanburði við Þóreyjartungur, bæði um nám í öndverðu og þaðan í frá um óslitin og óumdeild tengsl þeirra sem hluta viðkomandi landsnámsjarða. Allt þetta landsvæði er vissulega áþekkt að gróðurfari og staðháttum sem rennir stöðum undir þá ályktun að Þóreyjartungur hafi verið numdar í upphafi. Þar sem ekki nýtur við styrkari heimilda um að Þóreyjartungur hafi upphaflega verið hluti af landnámsjörðinni Hrísum og beinn eignarréttur að landinu hafi með henni færst á hendur annarra geta áþekkir staðhættir þó ekki einir sér ráðið úrslitum til staðfestingar því að um eignarland stefndu sé að ræða.

Að þessu virtu var niðurstaða minnihluta Hæstaréttar að staðfesta bæri niðurstöðu óbyggðanefndar.

Af dómnum má ráða að talsverð áhersla hafi verið lögð á samanburð við aðliggjandi landsvæði og miklu virðist hafa ráðið í niðurstöðu meirihluta Hæstaréttar að óbyggðanefnd hafi komist að öndverðri niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu Lundartungu og Oddsstaðatungu, þrátt fyrir að margt væri sameiginlegt með þeim og Þóreyjartungum. Þessi sjónarmið sem koma fram af hálfu meirihluta Hæstaréttar í dómnum eru meðal þess sem hlýtur að koma til skoðunar við mat á eignarréttarlegri stöðu í tilvikum sem talist geta sambærileg. Hins vegar virðist munurinn á niðurstöðu meirihluta Hæstaréttar og óbyggðanefndar einnig grundvallast á ólíku mati á sambandi jarðarinnar Hrísa og Þóreyjartungna, en óbyggðanefnd komst að þeirri niðurstöðu að heimildir um Hrísar og Þóreyjartungur bentu til þess að Þóreyjartungur hefðu ekki verið hluti jarðarinnar heldur sérstakt landsvæði, aðskilið frá jörðinni, líkt og minnihluti Hæstaréttar.

7.2.3 Landnám

Óbyggðanefnd hefur í fyrri úrlausnum sínum byggt á því að skýrar frásagnir *Landnámu* hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar en talið hæpið að af takmörkuðum lýsingum í *Landnámu* verði afdráttarlaugar ályktanir dregnar um hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.²⁵⁷ Má í þessu sambandi t.d. vísa til dóms Hæstaréttar frá 28. september 2006 í máli nr. 497/2005 (Hoffells-Lambatungur í Nesjum).

Í kafla 5.1 hér að framan er gerð grein fyrir frásögnum *Landnámu* sem lúta að landsvæði því sem hér er til umfjöllunar. Eins og þar kemur fram greinir *Landnáma* frá því að Ólafur jafnakollur hafi numið land frá Langadalsá til Sandeyrarár og búið í Unaðsdal.

Af þessum frásögnum verður almennt ekki ráðið hvort ágreiningssvæði málsins hafi verið numið, enda kemur ekki fram hve langt inn til landsins landnám hafi náð. Sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun landnámslýsinga verður þó að mati óbyggðanefndar talið líklegt að svæðið hafi verið numið, a.m.k. að einhverju leyti.

7.3 Fjallendi upp af Langadalsströnd

7.3.1 Inngangur

Kröfulína ríkisins í máli þessu er að austanverðu dregin eftir mörkum milli svæða 10B og 10A við málsmeðferð óbyggðanefndar sem eru jafnframt mörk milli Norður-Ísafjarðarsýslu annars vegar og Strandasýslu hins vegar. Krafa ríkisins tekur til stórs hluta heiðarlands upp af Langadalsströnd og er ágreiningssvæðið víðast hvar í 400–600 m hæð yfir sjávarmáli. Svæðið er um 19 km í beinni loftlínu frá nyrsta punkti til hins syðsta og um 8 km í beinni loftlínu þar sem það er breiðast, fyrir því miðju.

Óumdeild eignarlönd jarða sem gagnkröfur hafa verið gerðar vegna eru vestan við ágreiningssvæðið, á Langadalsströnd innst í Ísafjarðardjúpi. Fjarlægðir frá bæjarstæðum jarðanna að vesturmörkum ágreiningssvæðisins eru á bilinu 4,5–12 km í beinni loftlínu en frá bæjarstæðunum að austurmörkum ágreiningssvæðisins eru um 12–15 km í beinni loftlínu.

Af loftmyndum og vistgerðarkortum að dæma er heiðarlandið sem deilt er um í málinu víða lítt gróið en fjölmörg stöðuvötn eru á svæðinu. Nánar verður vikið að staðháttum í umfjöllun um einstaka hluta svæðisins hér á eftir, að því leyti sem tilefni þykir til.²⁵⁸

Í málinu er álitaefnið einkum hversu langt inn til landsins jarðir ná en eigendur Hafnardals, Nauteyrar, Rauðamýrar og Tungu telja Hafnardalsá, Þverá, Hvannadalsá og Bæjardalsá ráða merkjum jarðanna til upptaka sem séu á vatnaskilum. Við 2. fyrirhöfn málsins 9. júní 2021 gerði lögmaður ríkisins grein fyrir því að kröfulína ríkisins

²⁵⁷ Sbr. umfjöllun um landnám í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

²⁵⁸ Auk athugana í vettvangsferðum hefur hér m.a. verið stuðst við kortasjá Landmælinga Íslands (<https://kortasja.lmi.is>) og kortasjá Náttúrufræðistofnunar Íslands sem sýnir útbreiðslu ýmissa vistgerða á landi (<https://vistgerdakort.ni.is>).

miðaðist við tiltekin örnefni, bein lína væri dregin á milli þeirra og ef til vill væri ástæða til að kanna staðsetningu örnefnanna nánar. Fyrir liggur að tveir punktar á kröfulínu ríkisins miðast við upptök áa, þ.e. upptök Þverár og upptök Bæjardalsár. Við sömu fyrirtöku var borið undir lögmenn hvort þeir teldu ástæðu til að nefndin aflaði gagna um vatnafar og fékk það jákvæðar undirtektir. Í kjölfarið var m.a. óskað eftir greiningu Veðurstofu Íslands á upptökum Hafnardsárs, Þverár, Hvannadalsár og Bæjardalsár.

Samkvæmt svari Veðurstofunnar má skilgreina upptök vatnsfalla með tvennum hætti, annars vegar á vatnaskilum og hins vegar þar sem miðað er við lengsta greinanlega farveg og sýnilegt rennandi vatn á yfirborðinu. Veðurstofan staðsetti síðan síðarnefndu tegundina af upptökum Hafnardsárs, Þverár og Hvannadalsár með hliðsjón af tilteknum kortagrunni, vatnagrunni og loftmyndum. Nokkrir upptakastaðir reyndust koma til greina í tilfelli hvernar ár en þeir eru allir umtalsvert lengra inn til landsins en vesturmörk þess svæðis sem íslenska ríkið gerir kröfu til og nálægt austurmörkunum, þ.e. mörkum Norður-Ísafjarðarsýslu og Strandasýslu, eða 200–1.600 m frá línunni þar sem þau eru dregin á korti. Þess skal jafnframt getið að Veðurstofan gerði þann fyrirvara að afmörkun af þessu tagi er m.a. háð breytingum á loftslagi og/eða árstíðum þar sem farvegir geti verið þurrir hluta af ári, auk þess sem vatn geti verið undir yfirborði í þurrum farvegi vatnsfalls og þar af leiðandi ekki sýnilegt með berum augum.

Þegar vísað er til hugsanlegra upptaka Hafnardsárs, Þverár, Hvannadalsár og Bæjardalsár í eftirfarandi umfjöllun er byggt á greiningu Veðurstofunnar á greinilegum farvegi þar sem vatn er sýnilegt á yfirborðinu, með áðurgreindum fyrirvörum, nema annað sé tekið fram.

Í kafla 7.3.2 verður tekið til skoðunar hvað ráðið verður af fyrirbyggjandi heimildum um merki jarða sem liggja að ágreiningssvæðinu en ekki er fyrir að fara heimildum sem varða merki ágreiningssvæðisins sérstaklega. Rétt er að taka skýrt fram að í þeirri athugun sem gerð er grein fyrir hér á eftir felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, enda ekki á verksviði óbyggðanefndar að skera úr um þau. Markmið athugunarinnar er að upplýsa um merki ágreiningssvæðisins og þeirra jarða sem um ræðir að því leyti sem merkin varða ágreiningssvæðið, þar á meðal hvort samræmi sé á milli heimilda og afmörkunar málsaðila á svæðum sem kröfur þeirra varða. Krafa íslenska ríkisins um þjóðlendu á ágreiningssvæðinu byggist á því að um sé að ræða svæði utan landamerkja aðliggjandi jarða. Ágreiningur aðila er því fyrst og fremst um afmörkun jarða, þ.e. hvort merki jarðanna nái inn á ágreiningssvæðið og viðkomandi hlutar þeirra séu eignarland á þeim grundvelli. Um nánari afmörkun krafna aðila vísast til 3. kafla og úrskurðarkorts málsins. Að fenginni niðurstöðu um merki verður fjallað um eignarréttarlega stöðu svæðisins í kafla 7.3.3.

7.3.2 Afmörkun

Fyrst kemur til skoðunar hvað ráðið verður af fyrirbyggjandi heimildum um merki jarða sem liggja að ágreiningssvæðinu.

Líkt og áður segir tekur kröfussvæði ríkisins til stórs hluta heiðarlands upp af Langa-dalsströnd. Upphafspunktur er á norðurmörkum svæðisins, í ónefndum punkti í um 523 m hæð sunnan Rauðanúpsvatns við sýslumörk Norður-Ísafjarðarsýslu og Strandasýslu. Þaðan er línan dregin til vesturs eftir því sem vötnum hallar milli Hraundals og Hafnards í efsta læk sem rennur í Mávavötn. Þaðan er kröfulína ríkisins dregin milli punkta sem ríkið byggir á að séu við upptök áa sem renna ofan af ágreiningssvæðinu og til sjávar í Ísafjarðardjúpi: Hafnardsár, Þverár, Hvannadalsár og Bæjardalsár. Þaðan er línan svo dregin aftur til austurs upp á áðurnefnd sýslumörk og eftir þeim í upphafspunkt.

Sem fyrr segir byggja eigendur Hafnards, Nauteyrrar, Rauðamýrar og Tungu á því að einstakir hlutar ágreiningssvæðisins séu innan marka jarða þeirra og að fyrrnefndar ár; Hafnardsá, Þverá, Hvannadalsá og Bæjardalsá, ráði merkjum jarðanna til upptaka. Nánar tiltekið byggja umræddir landeigendur á því að land Hafnards ná frá vatna-skilum milli Hafnards og Hraundals í norðri að Hafnardsá í suðri, þá taki við land Nauteyrrar suður að Þverá, þá taki við land Rauðamýrar suður að Hvannadalsá og loks land Tungu að Bæjardalsá. Í öllum tilvikum byggja landeigendur á því að upptök ána séu við vatnaskil á sýslumörkum Norður-Ísafjarðarsýslu og Strandasýslu, sem jafnframt eru svæðamörk milli svæða 10B og 10A hjá óbyggðanefnd.

Til skoðunar kemur því einkum hversu langt inn til landsins framangreindar jarðir ná. Afmörkun íslenska ríkisins á þjóðlendukröfussvæðinu er fyrst og fremst sögð byggjast á landamerkjabréfum fyrrgreindra jarða auk Hraundals, Staðar í Steingrímsfirði og Ófeigsfjarðar. Land Hraundals er norðan og norðvestan við ágreiningssvæðið, jörðin Staður er inn af Steingrímsfirði á Ströndum, austan við suðurhluta ágreiningssvæðisins, og Ófeigsfjörður er í samnefndum firði í Árneshreppi, norðaustan við ágreiningssvæðið. Síðastnefndu tvær jarðirnar eru á svæði 10A hjá óbyggðanefnd, auk þess sem Ófeigsfjörður kemur við sögu í máli sem er til meðferðar samkvæmt 1. málsl. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga. Hér á eftir verður fjallað um merki fyrrgreindra jarða en einnig Lágadals, sem liggur að sunnanverðu ágreiningssvæðinu. Þar sem Ófeigsfjörður kemur við sögu í öðru máli sem er til meðferðar kemur sú jörð ekki til skoðunar hér.

Tilhögun umfjöllunar um landamerki verður þannig að fyrst verður fjallað um merki aðliggjandi jarða norðan og norðvestan við ágreiningssvæðið og þaðan rangsælis um ágreiningssvæðið.

Krafa vegna Hafnards skarast við þjóðlendukröfu íslenska ríkisins á nyrsta hluta ágreiningssvæðisins. Í landamerkjabréfi Hafnards frá 21. maí 1890 er merkjum jarðarinnar lýst svo:

Að innanverðu er Hafnardsá landamerki milli Hafnards og Nauteyrrar, milli Hafnards og Hallstaða eru lækur úr Stóraskarði til sjávar innan til við Hokinseyri, úr skarðinu í Landamerkjavörðu, úr Landamerkjavörðu í Langyrjuvatn við Blæfadalsá, ræður svo Blæfadalsá landamerkjum milli Hamars og Hafnards upp í Máfavatn og úr síðstu lækjum, er renna í Máfavatn beina sjónhending í Grástein.

Að norðanverðu er merkjum jarðarinnar þannig lýst um Blævardalsá austur í syðstu lækki sem renna í Mávavötn og þaðan sjónhendingu í Grástein. Að sunnanverðu er Hafnardsá sögð ráða merkjum milli Hafnards og Nauteyrar.

Af hálfu eigenda Hafnards er á því byggt að úr Grásteini liggi norðurmörk jarðarinnar áfram austur eftir vatnaskilum milli Hafnards og Hraundals og allt að sýslumörkum.

Fyrir liggur eldri heimild sem getur um landamerki Hafnards en í lögfestu frá 3. maí 1843 eru merkin m.a. sögð úr vörðurústum „hédan á efsta Fjallgardi hvaðan Vötn[um] hallar, á Þverfell og Þverfellshæð, sem liggur [í] Hafnards Á“. Samkvæmt örnefnaskrá Hafnards er Þverfell í grennd við þá punkta sem samkvæmt greiningu Veðurstofunnar sýna hugsanleg upptök syðstu lækja sem renna í Mávavötn. Í athugasemdum við örnefnaskrá Hafnards, sem hafðar voru eftir Axel Péturssyni sem fæddur var í Hafnardal og bjó þar í 16 ár, segir að Þverfellshæð sé stór. Hún nái að Hafnardsá og nærri yfir á Hraundal.

Framangreind merkjalýsing lögfestunnar frá 1843, þar sem merkjum er lýst í efsta fjallgarði hvaðan vötnum hallar, styður að ákveðnu leyti þá túlkun landeigenda Hafnards að norðurmörk jarðarinnar fylgi vatnaskilum norðan Hafnardsár, eftir því sem vötnum hallar að ánni. Hins vegar er ekki tekið afdráttarlaust af skarið um það í lögfestunni hversu langt til austurs norðurmörk jarðarinnar nái. Orðalagið „hédan á efsta Fjallgardi hvaðan Vötn[um] hallar, á Þverfell og Þverfellshæð“ getur bæði vísað til þess að merki jarðarinnar teygji sig allt austur að efsta hluta fjallgarðsins, að vatnaskilum milli Norður-Ísafjarðarsýslu og Strandasýslu, þaðan sem vötnum hallar að Hafnardsá og Þverfelli, en líka að merki jarðarinnar teygji sig eftir vatnaskilum á Hafnardsfjalli austur í Þverfell. Að mati nefndarinnar verða ekki dregnar afdráttarlausar ályktanir um þetta atriði af orðalagi lögfestunnar. Hins vegar bendir vísun til Þverfellshæðar, sem samkvæmt athugasemdum við örnefnaskrá Hafnards virðist teygja sig yfir stórt landsvæði á hálendinu norðan Hafnardsár, frekar til þess að með orðalaginu „á efsta Fjallgardi“ sé átt við svæði austan Þverfells og því a.m.k. nærri vatnaskilum og sýslumörkum milli Norður-Ísafjarðarsýslu og Strandasýslu. Ekki liggja fyrir aðrar heimildir um merki jarðarinnar.

Af landamerkjabréfum Hafnards og aðliggjandi jarða að norðanverðu má ráða að norðan lands Hafnards séu óumdeild eignarlönd þriggja jarða, Hallsstaða næst sjónum, síðan Hamars og þá Hraundals. Hallsstaðir eru ekki í grennd við ágreinings-svæðið en ástæða er til að taka heimildir um merki Hamars og Hraundals til nánari skoðunar.

Landamerkjabréfum Hamars og Hafnards, sem eru dagsett 11. maí og 21. maí 1890, ber saman um að Blævardalsá ráði merkjum milli jarðanna upp í Mávavatn,²⁵⁹

²⁵⁹ Í gögnum um svæðið er ýmist vísað til Mávavatns eða Mávavatna en eintölumyndin Mávavatn er notuð í landamerkjabréfunum sem hér eru til umfjöllunar.

síðan eru merkin dregin í syðstu lækni sem renna í vatnið og þaðan sjónhendingu í Grástein.

Í greinargerð íslenska ríkisins segir að staðsetning Grásteins sé ekki þekkt. Því taki kröfugerð ríkisins mið af næsta punkti samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar og punktur nr. 2 á kröfulínu ríkisins miðist því við „efsta læk sem rennur í Mávavötn“.

Samkvæmt greiningu Veðurstofu Íslands eru hugsanleg upptök lækja sem renna í Mávavötn á nokkrum stöðum sem hafa verið merktir inn á kröfulínukort málsins en þar er í meginatriðum um tvær mismunandi staðsetningar að ræða, annars vegar þrjá punkta norðaustan Mávavatna en hins vegar þrjá punkta austan þeirra, sem eru þá jafnframt sunnar en hinir. Kröfulína eigenda Hafnards, sem miðast við syðstu lækni sem renna í Mávavatn, liggur um þrjá síðarnefndu punktana og punktur nr. 2 á kröfulínu ríkisins er á sama stað og einn þeirra. Samkvæmt landamerkjabréfi Hafnards er þó ljóst að merki jarðarinnar ná lengra inn til landsins en þau ná a.m.k. að Grásteini, sem samkvæmt landamerkjabréfinu er austar en syðstu lækir sem renna í Mávavatn. Staðsetning Grásteins var könnuð í vettvangsferð 6. september 2022 og í ljós kom að hann er ekki langt austan við hugsanleg upptök lækjanna samkvæmt greiningu Veðurstofunnar. Ekki er ágreiningur milli aðila um að kennileitið sem fannst sé í reynd Grásteinn.

Næsta jörð norðan við Hafnardal, austan við Hamar, er Hraundalur í samnefndum dal. Í landamerkjabréfi Hraundals frá 13. júlí 1889 er merkjum jarðarinnar vestan við Hraundalsá m.a. lýst úr Miðkrossdýi og „þaðan sjónhending upp á háls sem vötnum hallar“ en austan árinna úr læk og „fram fjall sem vötnum hallar að Hraundal og að vestan sem vötnum hallar að Hraundal ofan að fyrrgreindum merkjum“. Í kröfulýsingu íslenska ríkisins kemur fram að norðurmörk kröfusvæðisins miðist við landamerki Hraundals sem ráðist af því sem vötnum halli en tekið er fram að landamerkjalyásingum Hraundals og Hafnards virðist ekki bera saman. Samkvæmt landamerkjabréfi Hafnards er merkjum jarðarinnar ekki lýst lengra inn til landsins en að Grásteini en eins og fram hefur komið varðar sá hluti merkjalýsingarinnar sem nær að honum mörk jarðarinnar gagnvart Hamri.

Líkt og fjallað var um í kafla 7.1 var óskað eftir vatnafarsgreiningum frá Veðurstofu Íslands vegna meðferðar málsins og m.a. voru greind vatnaskil við norðurmörk kröfusvæðis ríkisins þ.e. milli punkta nr. 1 og 2 á kröfulínu ríkisins, en samkvæmt mála-tilbúnaði ríkisins fylgir sá hluti kröfulínunnar vatnaskilum.²⁶⁰ Af framangreindu má draga þá ályktun að óumdeilt sé að land Hraundals nái að umræddum vatnaskilum.

Sem fyrr segir er ljóst að landamerkjabréf Hafnards lýsir einungis norðurmörkum jarðarinnar gagnvart Hamri og ekki lengra inn til landsins en að Grásteini. Landamerkjabréf Hraundals lýsir merkjum jarðarinnar aftur á móti berum orðum til vatnaskila

²⁶⁰ Samkvæmt textalýsingu fylgir kröfulína ríkisins vatnaskilum milli punkta nr. 1 og 2 en ríkið hefur ekki aðlagð línuna á kröfulínukorti að fyrrgreindri greiningu Veðurstofunnar. Milli punktanna eru dregnar tvær beinar línur á kröfulínukorti en ekki er ljóst við hvað er miðað þar sem stefnan breytist.

umhverfis dalinn. Óumdeilt er að svæðið norðan vatnaskila milli Hraundals og Hafnardals, austan við Grástein, er eignarland en ríkið byggir á því að svæðið sunnan sömu vatnaskila sé þjóðlenda.

Ljóst er að landamerkjabréf Hafnardals lýsir ekki heildarmerkjum jarðarinnar þar sem ekki er tilgreint hvernig draga skuli línu milli Grásteins sem er efsti punktur í merkjalýsingu að norðanverðu og Hafnardalsár sem ræður merkjum jarðarinnar að sunnanverðu. Í ýmsum tilfellum af því tagi má að mati óbyggðanefndar telja ljóst að ekki hafi verið ætlunin að gera merkjum viðkomandi jarða tæmandi skil til fjalla eða takmarka beinan eignarrétt jarðanna við land neðan efstu kennileita sem nefnd eru.

Athugun á landamerkjabréfum í Ísafjarðarsýslum leiðir í ljós að almennt eru merkjalýsingar til fjalla ekki eins nákvæmar og niðri á láglendinu. Að mati nefndarinnar er líklegt að oft stafi það annars vegar af því að meiri hagsmunir voru bundnir við að merki milli nytjalanda jarða á láglendi væru skýr heldur en merki til fjalla. Við mat á því hvernig túlka beri merkjalýsingar í tilfellum þar sem heildarmerkjum jarðar er ekki lýst þarf m.a. að hafa hliðsjón af merkjalýsingum aðliggjandi jarða og eignarréttarlegri stöðu nærliggjandi svæða.

Í ljósi skýrs orðalags landamerkjabréfs Hraundals um að merki jarðarinnar nái að vatnaskilum má að mati óbyggðanefndar leiða líkur að því að ekki hafi þótt þörf á að lýsa merkjum Hafnardals frekar inn til landsins að norðanverðu en raunin var. Við það bætist einnig að orðalag áður nefndrar lögfestu fyrir Hafnardal frá 3. maí 1843 virðist frekar benda til þess að norðurmörk jarðarinnar hafi náð allt austur að sýslumörkum, en að minnsta kosti talsvert lengra austur en að Grásteini. Þá verður ekki séð að staðhættir og gróðurfar, sem ríkið byggir málalátibúnað sinn að miklu leyti á, séu með öðrum hætti í Hafnardal en í Hraundal. Þvert á móti er um mjög sambærileg svæði að ræða.

Að teknu tilliti til framangreinds er það niðurstaða óbyggðanefndar að gögn málsins, svo og staðhættir og gróðurfar, veiti afmörkun eigenda Hafnardals á norðurmörkum jarðarinnar stoð. Því verður lagt til grundvallar að mörk Hafnardals að norðanverðu nái allt austur að sýslumörkum, sem einnig eru mörk milli svæða 10B og 10A.

Suðurmörkum Hafnardals og öðrum merkjum milli jarða sem liggja að kröfussvæði ríkisins er lýst um tilteknar ár. Eftirfarandi umfjöllun um þau merki verður þannig háttað að fjallað verður um heimildir um öll umrædd merki og að því búnu verða dregnar ályktanir um túlkun þeirra með hliðsjón af málalátibúnaði aðila.

Næsta jörð sunnan Hafnardals er jörðin Nauteyri en eigendur beggja jarða eru sam-mála um að Hafnardalsá ráði merkjum milli þeirra. Punktur nr. 3 á kröfulínu ríkisins miðast einnig við Hafnardalsá, nánar tiltekið „Hafnardalsá í u.þ.b. 437 m hæð“ en engin rök eru færð fyrir því að merki jarðanna nái ekki austar en að þeim hæðarpunkti. Eigendur Hafnardals og Nauteyrar telja að túlka beri landamerkjabréf jarðanna svo að Hafnardalsá ráði merkjum að vatnaskilum á sýslumörkum sem eru lengra inn til landins en kröfulína ríkisins. Samkvæmt landamerkjabréfi Hafnardals ræður Hafnardalsá merkjum að sunnanverðu gagnvart Nauteyri en ekki er tilgreint nánar hversu langt inn

til landsins áin ráði merkjum. Samkvæmt landamerkjabréfi Nauteyrar frá 6. júní 1889 ræður „Hafnardsá frá fjalli til fjöru“ gagnvart Hafnardal. Ekki liggja fyrir eldri heimildir en landamerkjabréfið um merki Nauteyrar en í fasteignamati 1916–1918 segir að merki jarðarinnar séu Hafnardsá að norðan. Í örnefnaskrá Nauteyrar segir að landamerki að utanverðu séu Hafnardsá en Þverá að framanverðu og „á fjalli uppi eins og vötn falla“.

Þrír punktar hafa verið merktir inn á kröfulínukort málsins sem hugsanleg upptök Hafnardsár samkvæmt greiningu Veðurstofunnar, sbr. umfjöllun í kafla 7.1, en þeir eru allir talsvert austan við vesturmörk kröfuvæðis ríkisins og sá austasti mjög skammt frá sýslumörkum Norður-Ísafjarðarsýslu og Strandasýslu.

Sunnan Nauteyrar er jörðin Rauðamýri en eigendur beggja jarða eru sammála um að Þverá ráði merkjum milli þeirra. Punktur nr. 4 á kröfulínu ríkisins miðast við „upptök Þverár í Skúfnavötnum“. Samkvæmt landamerkjabréfi Nauteyrar ræður Þverá merkjum milli jarðarinnar og Rauðamýrar „frá sjó og til fjalls“ að sunnanverðu og í fasteignamati 1916–1918 segir að merki jarðarinnar séu Þverá að sunnan. Ekki liggja fyrir eldri heimildir en landamerkjabréfið um merki Nauteyrar. Eigendur Nauteyrar vísa til þess að túlka skuli orðalagið „frá sjó til fjalls“ í landamerkjabréfinu svo að áin ráði merkjum milli jarðarinnar og Rauðamýrar að vatnaskilum við sýslumörk.

Í landamerkjabréfi Rauðamýrar frá 6. júní 1889 segir m.a. að landamerki jarðarinnar séu „að utan og norðan Þverá frá sjó til fjalls“. Í landamerkjabréfinu er ekki vísað berum orðum til upptaka Þverár en þó tekið fram að áin ráði „til fjalls“. Í lögfestu frá 20. mars 1853 segir að merki Rauðamýrar séu að utanverðu, eða norðanverðu, „eptir sem Þvera heldur til Nauteyraróss“ og hið sama kemur fram í fasteignamati 1916–1918, þ.e. „að norðan Þverá niður í Nauteyrar-Ós“.

Hugsanleg upptök Þverár samkvæmt greiningu Veðurstofunnar, sbr. umfjöllun í kafla 7.1, hafa verið merkt inn á kröfulínukort á tveimur stöðum, umtalsvert lengra inn til landsins en punktur nr. 4 á kröfulínu ríkisins og sá austari mjög nálægt sýslumörkum. Þótt íslenska ríkið taki sérstaklega fram í textalýsingu að punktur nr. 4 miðist við upptök Þverár, en þar er gengið út frá því að upptök árinna séu í Skúfnavötnum, hefur staðsetningu punktsins á kröfulínukorti ekki verið breytt með hliðsjón af greiningu Veðurstofunnar á upptökunum.

Sunnan Rauðamýrar er jörðin Tunga en eigendur beggja jarða eru sammála um að Hvannadalsá ráði merkjum milli þeirra. Punktur nr. 5 á kröfulínu ríkisins miðast við „Hvannadalsá fremst í Hvannadal“. Samkvæmt landamerkjabréfi Rauðamýrar frá 1889 ræður „Hvannadalsá niður í Langadalsá til sjáfar“ að sunnanverðu en í bréfinu er ekki vísað sérstaklega til upptaka árinna. Í áðurnefndri lögfestu frá 1853 segir að suðurmörkin séu „eptir Hvannadalsá til þess hún fellur í Lángadalsá“ og í fasteignamati 1916–1918 segir að landamerki jarðarinnar séu að „sunnan Hvannadalsá niður í Laugadalsá, er ræður merkjum að vestan“.

Í landamerkjabréfi Tungu, dags. 2. febrúar 1892, er Hvannadalsá sögð ráða merkjum milli Rauðamýrar og Tungu en vísað er til þess að áin greini merki milli jarðanna „fremst úr Kvannadal og niður að Langadalsá“. Í lögfestu frá 12. júlí 1852 er merkjum Tungu lýst „eptir sem Hvannadalsá heldur og eptir sem votnum hallar að Hvannadal til Trollaholts og sjónhending til Þvergils, sem rennur í Hvannadalár“. Þá segir um merki Tungu í örnefnaskrá jarðarinnar að Hvannadalsá skipti landamerkjum milli Tungu og Rauðamýrar frá upptökum.

Íslenska ríkið staðsetur punkt nr. 5 á kröfulínu sinni, sem miðast við „Hvannadalsá fremst í Hvannadal“, við Austurmannagil á korti en segir hann vera fremst í Hvannadal og má af því ráða að ríkið telji land Tungu og Rauðamýrar ekki ná lengra en að gilinu. Gagnaðilar ríkisins byggja aftur á móti á því að túlka beri framangreindar heimildir svo að mörk jarðanna nái allt að vatnaskilum og sýslumörkum. Í örnefnaskrá Rauðamýrar segir að Hvannadalsá eigi upptök fram á öræfum og sé þar mjög lítil, en hún sé dragá og vaxi því fljótt. Hugsanleg upptök Hvannadalsár samkvæmt greiningu Veðurstofunnar, sbr. umfjöllun í kafla 7.1, hafa verið merkt inn á kröfulínukort málsins sem þrír punktar, en punktarnir eru allir umtalsvert austar en kröfulína ríkisins og ekki langt frá sýslumörkum.

Um landamerki Tungu að sunnanverðu segir í fyrrgreindu landamerkjabréfi jarðarinnar frá 1892 að milli Neðri-Bakka, sem er í Langadal, og Tungu séu landamerkin „í Bæjardalsá fram“. Í örnefnaskrá fyrir Tungu segir um suðurmörk jarðarinnar:

Merki eru síðan eftir brúnum Lágadalsfjalls „eins og vötnum hallar“ í Bæjardalsá. Lágadalur á þannig land upp á brúnir sýnilegar neðan úr dalnum, en Tunga land uppi í fjallinu þar fyrir austan, bæði meðfram Lágadal og Bæjardal, allt þar til Bæjardalsgljúfri lýkur. Þaðan skiptir Bæjardalsá löndum allt til sýslumarka. Að austan fylgja landamerki sýslumörkum Strandasýslu og N-Ísafjarðar-sýslu, þar til móts við upptök Hvannadalsár.

Syðsti punkturinn á kröfulínu ríkisins, punktur nr. 6, miðast einnig við Bæjardalsá og í kröfulýsingu er vísað til upptaka árinna. Þrátt fyrir að bæði íslenska ríkið og eigendur Tungu miði við upptök Bæjardalsár er munur á afmörkun þeirra á kröfulínukorti. Eigendur Tungu miða við að upptök Bæjardalsár séu á vatnaskilum við sýslumörk. Íslenska ríkið staðsetur upptök árinna hins vegar um 2 km frá sýslumörkunum. Hugsanleg upptök Bæjardalsár samkvæmt greiningu Veðurstofunnar, sbr. umfjöllun í kafla 7.1, hafa verið merkt inn á kröfulínukort, en þau eru nokkuð austar en kröfulína ríkisins, skammt frá sýslumörkum.

Sunnan við óumdeilt eignarland Tungu er jörðin Lágidalur í samnefndum dal. Landamerkjabréf jarðarinnar, dags. 5. júní 1889, lýsir merkjum m.a. í Vatnshlíð „og þaðan fram, eins og vötnum hallar, sem renna í Bæjardal og Miðdal“. Landamerkjabréfið lýsir því merkjum jarðarinnar eftir vatnaskilum ofan við Bæjardal og Miðdal en Bæjardalsá rennur um Bæjardal og þar eru merki milli Tungu og Lágadals.

Hér að framan hefur verið fjallað um landamerkjabréf og aðrar merkjalýsingar kröfjarða og annarra jarða aðliggjandi ágreiningssvæði málsins á svæði 10B, en sem fyrir

segir er á því byggt af hálfu eigenda Hafnards, Nauteyrar, Rauðamýrar og Tungu að einstakir hlutar ágreiningssvæðisins séu innan marka jarða þeirra. Samkvæmt landamerkjabréfum jarðanna er ljóst að merki þeirra miðast að miklu leyti við tilgreind vatnsföll á svæðinu. Framar hefur verið komist að þeirri niðurstöðu að gögn málsins og staðhættir styðji við afmörkun eigenda Hafnards á norðurmörkum jarðarinnar, en af hálfu eigenda Hafnards er á því byggt að þau nái austur að sýslumörkum.

Að öðru leyti eru álitafnir á svæðinu einkum hvernig túlka skuli landamerkjabréf jarðanna sem lýsa merkjum milli jarða um vatnsföll. Eigendur Hafnards, Nauteyrar, Rauðamýrar og Tungu byggja á því að Hafnardsá, Þverá, Hvannadalsá og Bæjardalsá ráði merkjum jarðanna til upptaka sem séu á vatnaskilum við sýslumörk. Í kafla 7.1 var fjallað um tvær mismunandi skilgreiningar Veðurstofunnar á upptökum vatnsfalla, þ.e. að þau geti annaðhvort talist vera á vatnaskilum eða miðast við lengsta greinanlegan farveg og sýnilegt rennandi vatn á yfirborðinu en þar er jafnframt gerður fyrirvari um að slík afmörkun sé m.a. háð breytingum á loftslagi eða árstíðum. Einnig hefur verið fjallað um greiningu Veðurstofunnar á síðarnefndu tegundinni af upptökum fyrrgreindra vatnsfalla þar sem upptökin voru staðsett skammt frá sýslumörkum Norður-Ísafjarðarsýslu og Strandasýslu.

Við aðstæður þar sem ekki hefur þótt ljóst að ár ættu sér greinileg upptök á tilteknum stöðum neðan vatnaskila hefur gjarnan verið við það miðað í úrskurðum óbyggðanefndar að upptökin séu í reynd á vatnaskilum, en sem fyrr segir liggur fyrir að einnig megi skilgreina upptök vatnsfalla á þann hátt. Í fyrri niðurstöðum óbyggðanefndar hefur sú skilgreining verið lögð til grundvallar í ýmsum sambærilegum tilvikum. Má í því sambandi t.d. vísa til úrskurðar nefndarinnar frá 19. júní 2009 í máli nr. 4/2008 (Skaga-fjörður austan Vestari-Jökulsár), að því er varðar merki jarðanna Egilsár, Flatatungu, Merkgils og Ábæjar. Þar miðuðust merkjalýsingar við upptök fjögurra áa og í tilvikum tveggja var talað um „fremstu“ upptök. Í landamerkjabréfunum kom þó ekki fram hvar upptök ána væru og varð það heldur ekki ráðið með afgerandi hætti af kortum sem málsaðilar höfðu lagt fram, staðháttalýsingum eða öðrum gögnum í málinu. Í úrskurði nefndarinnar frá 3. maí 2018 í máli nr. 3/2016 (Hörðudalshreppur og Miðdalahreppur vestan Miðár) var sú skilgreining að upptök miðuðust við vatnaskil einnig lögð til grundvallar hvað varðar upptök Njóladalsár. Í málinu var merkjum jarðanna Fremri-Hundadals og Neðri-Hundadals m.a. lýst eftir því sem vötnum hallar til Njóladalsár og að „fyrstu upptökum“ Njóladalsár. Samkvæmt gögnum frá Veðurstofu Íslands var ljóst að ekki væri um að ræða einn tiltekinn stað sem öðrum fremur bæri ótvírætt að líta á sem punktupptök Njóladalsár, þ.e. þar sem vatn sést birtast í lengsta samfellda farvegi á yfirborði.

Í máli því sem hér er til meðferðar verður að horfa til þess að landamerkjabréf jarðanna lýsa merkjum þeirra ekki berum orðum til upptaka líkt og í fyrrgreindum málum. Þó eru staðhættir að því leyti sambærilegir að eftir því sem ofar dregur verður land hallaminna og skil milli daladraga og gilja annars vegar og annars lands hins vegar

verða óljósari. Þar sem íslenska ríkið hefur ekki tekið mið af greiningu Veðurstofunnar á upptökum áa og vatnaskilum á svæðinu virðist ágreiningur aðila því helst snúa að því hvernig skuli túlka landamerkjabréf jarðanna þegar texti þeirra vísar ekki berum orðum til upptaka áa.

Sem fyrr segir byggja gagnaðilar ríkisins á því að fjögur vatnsföll skilji að jarðir á svæðinu. Landamerkjabréf Tungu lýsir suðurmerkjum jarðarinnar „í Bæjardalsá fram“. Bréfið vísar jafnframt til þess að Hvannadalsá ráði merkjum gagnvart Rauðamýri „fremst úr Kvannadal“. Í landamerkjabréfi Rauðamýrar er ekki vísað sérstaklega til Hvannadals líkt og í bréfi Tungu heldur segir einfaldlega að Hvannadalsá ráði að sunnanverðu. Norðurmerkjum Rauðamýrar er aftur á móti lýst í þverá frá „sjó til fjalls“. Hið sama á við um merki Nauteyrar gagnvart Rauðamýri þar sem merkjum er lýst í þverá „frá sjó og til fjalls.“ Merkjum Nauteyrar gagnvart Hafnardal er lýst þannig að þar ráði „Hafnardalsá frá fjalli til fjöru“ en merkjum Hafnardals gagnvart Nauteyri er einfaldlega lýst þannig að Hafnardalsá ráði merkjum milli jarðanna. Landamerkjabréf fyrrgreindra jarða eiga það sameiginlegt að í þeim er hvorki tekið fram hversu langt inn til lands árnar ráði merkjum né hvernig austurmörk jarðanna ákvarðast, þ.e. hvernig þau skuli dregin milli ána sem tilgreindar eru. Samkvæmt þessu er því ljóst að landamerkjabréfin lýsa ekki heildarmerkjum jarðanna.

Þrátt fyrir óljósar lýsingar á merkjum jarða inn til landsins og skort á skýrum merkja-lýsingum innan ágreiningssvæðisins er til þess að líta að árnar mynda glögg merki af náttúrunnar hendi þar sem þær skilja að jarðir á svæðinu. Má því leiða líkur að því að ekki hafi þótt þörf á að lýsa merkjum frekar inn til landsins en í raun var gert. Því telur nefndin rétt að álykta að merki jarðanna nái að vatnaskilum við sýslumörk milli Norður-Ísafjarðarsýslu og Strandasýslu en samkvæmt áður nefndri greiningu Veðurstofu Íslands má skilgreina upptök vatnsfalla þannig að þau séu þar sem dropi lendi á landi og renni þaðan út í sjó og séu þessi upptök afmörkuð af vatnasviði, en milli vatnasviða liggja vatnaskil. Til stuðnings því mati óbyggðanefndar að réttara sé að miða við að upptök áa á svæðinu séu við vatnaskil heldur en við lengsta greinanlega farveg þar sem sannarlega er rennandi vatn að sjá á yfirborðinu má benda á að samkvæmt greiningu Veðurstofunnar er síðarnefnda gerðin af upptökum ána óljós og oftar en ekki getur fleiri en einn upptakapunktur komið til greina í hverju tilfelli. Ennfremur er ljóst að samkvæmt greiningu Veðurstofunnar eru hugsanlegir upptakapunktar allra þeirra áa sem hér um ræðir afar nálægt eða beinlínis á vatnaskilum við sýslumörk.

Hér er jafnframt til þess að líta að merki annarra jarða á svæðinu eru gjarnan miðuð við tilgreind vatnaskil eða vatnsföll. Má sem dæmi nefna landamerkjabréf Melgraseyrar á Langadalsströnd, dags. 13. júlí 1889, sem lýsir merkjum gagnvart Laugalandi m.a. „síðan fram hálsinn, sem vötnum hallar“ en gagnvart Hamri m.a. „frá hæðinni eptir því sem vötnum hallar fram eptir hálsinum í hæðstu Leiðarborg“. Landamerkjabréf Hallsstaða, dags. 12. júlí 1889, lýsir merkjum að utan og ofan í „Blæfardalsá“ en framan-greindar jarðir eru báðar norðvestan við ágreiningssvæðið. Hér má einnig nefna landa-

merkjabréf Lágadals sem áður er getið en þar er merkjum jarðarinnar lýst um vatnaskil ofan við Bæjardal og Miðdal. Eru landamerkjabréf þeirra jarða sem hér um ræðir þannig skýrð til samræmis hvert við annað og með hliðsjón af staðhættum en ekki virðist hafa verið uppi ágreiningur um merki jarðanna að þessu leyti. Þá er ljóst að lýsingar í örnefnaskrá og öðrum heimildum sem að framan hafa verið raktar styðja við þá túlkun að merki jarða nái að vatnaskilum við sýslumörk, eða mæla þeim a.m.k. ekki í mót.

Austurmörk ágreiningssvæðisins afmarkast af sýslumörkum Norður-Ísafjarðarsýslu og Strandasýslu sem jafnframt eru mörk milli svæða 10A og 10B. Landsvæðið austan við norðurluta ágreiningssvæðisins og svæðamörkin, þ.e. það landsvæði sem liggur að ágreiningssvæðinu og er innan staðarmarka Árneshrepps, sætir nú málsmeðferð fyrir óbyggðanefnd samkvæmt 1. málsl. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendlaga. Þar hefur íslenska ríkið lýst kröfu um þjóðlendu og af hálfu eigenda jarðarinnar Ófeigsfjarðar hefur verið lýst gagnkröfu. Í ljósi þess að umrætt landsvæði er til meðferðar í öðru yfirstandandi máli fyrir nefndinni kemur það ekki til frekari skoðunar hér.

Landsvæðið sem er aðliggjandi ágreiningssvæðinu að austanverðu, sunnan við það landsvæði sem sætir málsmeðferð samkvæmt 1. málsl. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendlaga, er óumdeilt eignarland. Um er að ræða landsvæði sem er innan staðarmarka Strandabyggðar. Við málsmeðferð á svæði 10A, sem lauk með úrskurði óbyggðanefndar 21. febrúar 2020 í máli nr. 1/2019, gerði íslenska ríkið ekki kröfu til þess hluta svæðisins sem er aðliggjandi ágreiningssvæði þessa máls og innan staðarmarka Strandabyggðar. Af málalítilbúnaði íslenska ríkisins má ráða að byggt sé á því að land Staðar í Steingrímsfirði sé aðliggjandi ágreiningssvæðinu sem hér er til umfjöllunar.

Í landamerkjabréfi Staðar í Steingrímsfirði, dagsettu í júní 1866, segir að Staðarkirkja eigi allan Staðardal og dalina inn af honum og einnig Selárdal. Selárdalur gengur norður úr botni Steingrímsfjarðar og nyrstu drög Selárdals teygja sig í átt að Ófeigsfjarðarheiði en vestan við Selárdal er fjalllendi sem liggur að austurmörkum ágreiningssvæðisins í máli þessu. Í landamerkjabréfinu er norðurmörkum landareigna Staðarkirkju lýst frá Selá um Kópstaðagil „og á fjall upp, þangað sem vötn greina að norðanverðu“. Ljóst er að svæðið sem er aðliggjandi ágreiningssvæðinu er norðan og norðvestan við bæjarstæðið á Stað, vestan við Selárdal.

Kópstaðagil er í austanverðum Selárdal og af texta landamerkjálýsingarinnar verður því ráðið að merkin liggi um gilið á fjall upp austan Selárdals eftir því sem vötnum hallar að dalnum og jafnframt að vatnaskil ráði norðurmörkum. Eins og áður segir er Ófeigsfjarðarheiði norðan Selárdals en vestan við dalinn er fjalllendi sem liggur að austurmörkum ágreiningssvæðisins. Þegar texti landamerkjálýsingarinnar á norðurmörkum Staðarkirkjueigna er túlkaður með hliðsjón af því að Selárdalur allur sé innan merkjanna þykir ljóst að umhverfis Selárdal ráði vatnaskil merkjum, þ.m.t. gagnvart ágreiningssvæðinu. Að mati óbyggðanefndar styður það enn fremur við málalítilbúnað gagnaðila íslenska ríkisins.

Samkvæmt því sem að framan er rakið er það niðurstaða óbyggðanefndar að fyrir-
liggjandi heimildir um merki jarða á svæðinu sem hér eru til umfjöllunar, túlkaðar með
hliðsjón af staðháttum, styðji við afmörkun gagnaðila íslenska ríkisins og því er niður-
staða óbyggðanefndar að ágreiningssvæðið sé allt innan merkja jarða.

7.3.3 Eignarréttarleg staða

Hér kemur til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða ágreiningssvæðis málsins. Í kafla
7.2.3 er fjallað um landnám á svæðinu og komist að þeirri niðurstöðu að af frásögnum
Landnámu verði almennt ekki ráðið hvort það hafi verið numið, enda eru landnáms-
mörk inn til landsins ekki tiltekin. Sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun
landnámslýsinga verður þó að mati óbyggðanefndar talið líklegt að svæðið hafi verið
numið, a.m.k. að einhverju leyti.

Um almenna þýðingu landamerkjabréfa og hugtakanna jörð og afrétt(ur) við mat á
sönnun um eignarhald á landi vísast til fyrirliggjandi dóma Hæstaréttar og *Almennra*
niðurstaðna óbyggðanefndar, sem birtar eru í viðauka með úrskurði þessum. Við mat
á eignarréttarlegri stöðu landsvæða skiptir almennt mestu máli hvort viðkomandi svæði
sé eða hafi verið jörð eða hluti af jörð samkvæmt fyrirliggjandi heimildum. Þá liggur
fyrir að landsvæði hvernjarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkj-
um. Landamerkjabréf hafa þó bæði verið gerð fyrir jarðir og annars konar réttindasvæði,
svo sem ítök og afrétti(r). Það á einnig við um aðrar tegundir heimilda um merki land-
svæða en auk landamerkjabréfa er t.a.m. algengt að merkjum landsvæða sé lýst í mál-
dögum, vísitasíum og lögfestum. Landamerkjabréf jarða hafa almennt haft ríkara vægi
en aðrar heimildir sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og í fyrirliggjandi dómum
og úrskurðum hefur að meginreglu verið komist að þeirri niðurstöðu að þau afmarki
eignarlönd. Frá þessari meginreglu eru tilteknar undantekningar, enda hefur sú áhersla
dómstóla á landamerkjabréf jarða sem að framan var lýst frá upphafi verið með skýrum
fyrirvörum, sjá t.d. dóm Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Fram-
afréttur og efstu jarðir í Biskupstungum). Þar kemur fram að meta verði sérstaklega
gildi hvers landamerkjabréfs og að með því að gera landamerkjabréf hafi menn ekki
getað aukið einhliða við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Um þetta
segir einnig svo: „Er þá einkum til þess að líta hvort fyrir hendi séu eldri heimildir, sem
fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfinu, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við
staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu landsins.“ Við úrlausn þessara mála
reynir því helst á hvort ágreiningssvæðin hafi upprunalega verið hluti af jörð eða
jörðum, og verið háð beinum eignarrétti á þeim grundvelli, eða hvort svæðin hafi frá
upphafi verið utan marka jarða og séu þar með þjóðlendur sem eftir atvikum eru háðar
óbeinum eignarréttindum.

Að framan var komist að niðurstöðu um ágreiningssvæðið væri allt innan merkja
jarða en við matið var jafnframt litið til atriða á borð við staðhætti, gróðurfar og fjarlægð
frá byggð, sem eru allt atriði sem kunna að hafa áhrif á sönnunarmat í þjóðlendumálum.

Þá er af hálfu aðila málsins ekki deilt um að viðkomandi jarðir séu eignarlönd heldur snýst ágreiningur málsins einkum um afmörkun jarðanna inn til landsins. Þær heimildir sem raktar eru í köflum 5.3–5.6 styðja aukinheldur að um jarðir sé að ræða. Staða landsvæðis sem hluta af jörð hefur að jafnaði afgerandi þýðingu að því er varðar eignarréttarlega stöðu þess.

Ekki eru heimildir um annað en að umræddar jarðir hafi verið byggðar og nýttar eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem hér er byggt á hafa eigendur farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Engin gögn benda til þess að landsvæði innan ágreiningssvæðisins hafi haft aðra eignarréttarlega stöðu en land jarðanna að öðru leyti, svo sem með því að þar hafi verið almenningar eða afréttir. Í umfjöllun *Jarða-bókar* Árna og Páls um jarðir á Langadalsströnd kemur fram í tilfelli allra jarða, að undanskilinni jörð Hraundals, að þar séu ekki afréttir. Þá er til þess að líta að landsvæðið umhverfis svæðið sem hér er til umfjöllunar er að langmestu leyti óumdeilt eignarland. Í þessu samhengi skal bent á að meðal atriða sem geta haft áhrif á úrlausn þjóðlendu-mála er eignarréttarleg staða aðliggjandi svæða, sbr. t.d. dóma Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004, að því er varðar efstu jarðir í Biskupstungum, og 16. maí 2007 í máli nr. 448/2006, að því er varðar Stórhöfða í Mýrdal.

Að mati óbyggðanefndar er ekki uppi sú staða að staðhættir, gróðurfar eða önnur atriði mæli því sérstaklega í mót að ágreiningssvæði málsins sé eignarland, enda leiðir það ekki sjálfkrafa til niðurstöðu um þjóðlendu að svæði sé hálent, lítt gróið, fjarri byggð og lítt nytjað. Má í því sambandi t.d. nefna dóm Hæstaréttar frá 18. október 2007 í máli nr. 47/2007 sem varðaði ágreining um eignarréttarlega stöðu jarða í Fljótshverfi í Skaftárhreppi. Með dómnum var staðfest niðurstaða óbyggðanefndar um að hin umdeildu svæði, sem afmörkuð voru í landamerkjabréfum viðkomandi jarða, væru eignarlönd. Þar á meðal var lítt gróið land í um og yfir 1.000 m hæð yfir sjávarmáli.

Að öllu framangreindu virtu hefur íslenska ríkið ekki sýnt fram á að innan marka kröfussvæðis þess, eins og það er skilgreint hér að framan, sé þjóðlenda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998, sbr. einnig a-lið 7. gr. laganna. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar séu eignarlönd, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998. Með vísan til sama ákvæðis ber jafnframt að taka fram að í umfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja á milli eignarlanda, enda ekki á verksviði óbyggðanefndar að skera úr um þau.

7.4 Um kröfur Orkubús Vestfjarða

Af hálfu Orkubús Vestfjarða er þess annars vegar krafist að viðurkenndur verði eignarréttur þess að vatnsréttindum innan jarðarinnar Nauteyrar og hins vegar að viðurkenndur verði nýtingarréttur þess að vatnsréttindum á vatnasviðum Blævardalsárvirkjunar og Mýrarárvirkjunar. Samkvæmt 7. gr. þjóðlendlaga, nr. 58/1998, hefur óbyggðanefnd það þripætta hlutverk að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver

séu mörk þeirra og eignarlanda, að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur og að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna. Nefndin fer aftur á móti ekki með vald til að úrskurða um réttindi innan eignarlanda. Það svæði sem krafa Orkubús Vestfjarða lýtur að telst til eignarlands samkvæmt þeirri niðurstöðu nefndarinnar sem lýst er í kafla 7.3.3. Krafan verður því ekki tekin til úrlausnar í málinu.

7.5 Um málskostnað

Í samræmi við 2. mgr. 17. gr. laga nr. 58/1998 hefur óbyggðanefnd lagt mat á það hvað telja megi nauðsynlegan kostnað vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni í máli þessu. Við það mat lítur nefndin almennt til þess hvort aðilar, sem svipaðra hagsmuna eigi að gæta, hafi sameinast um aðstoð lögmanns og annarra sérfræðinga, enda rekist hagsmunir ekki á.

Í samræmi við framangreint var gagnaðilum íslenska ríkisins í máli þessu úrskurðaður málskostnaður á fundi óbyggðanefndar 2. mars 2023. Við mat á fjárhæð kostnaðar var litið til þess hvað telja mætti sanngjarnt og eðlilegt endurgjald fyrir hagsmunagæslu í máli þessu, miðað við framlagðar tímaskýrslur og umfang ágreiningsmálsins, og var málskostnaður úrskurðaður til málsaðila að því marki sem aðild og sundurliðun málskostnaðarreikninga gaf tilefni til.

Úrskurður um málskostnað er birtur í viðauka II.

8 ÚRSKURÐARORÐ

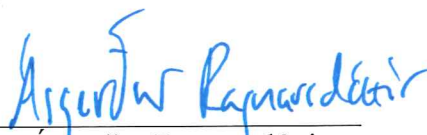
Ekki eru þjóðlendum á landsvæðinu sem fjallað hefur verið um í máli þessu.

Hulda Árnadóttir

Allan V. Magnússon

Ásgerður Ragnarsdóttir

**ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR
ÓBYGGÐANEFNDAR**

— með viðaukum —

Svæði 1–10A og 10C

Sérprentun 30. ágúst 2023

EFNISYFIRLIT

FORMÁLI.....	III
1. INNGANGUR	IV
2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR	V
3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA	VI
3.1. Landnám	VI
3.2. Hefð	VIII
3.3. Lög.....	XII
4. FLOKKUN LANDS.....	XIV
4.1. Almennt	XIV
4.2. Jörð	XV
4.3. Almenningar	XX
4.4. Afréttir	XXII
4.5. Jörð eða afréttur?	XXIX
4.6. Jöklar.....	XXX
4.7. Fjallskil	XXXV
4.8. Ítök.....	XXXIX
4.9. Fjörur og rekæign.....	XLII
5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD	XLVII
5.1. Almennt	XLVII
5.2. Jarðamöt og jarðabækur.....	XLVII
5.3. Máldagar og vísitásiur.....	XLIX
5.4. Lögfestur.....	LI
5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf.....	LII
5.6. Afsals- og veðmálabækur	LVI
5.7. Aðrar heimildir	LVIII
6. NIÐURSTAÐA.....	LIX
7. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 5.....	LXIV
7.1. Almenn atriði og dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXIV
7.1.1. Gildi landamerkjabréfa jarða	LXIV
7.1.2. Heiðarbýli á Norðausturlandi	LXVII
8. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 6.....	LXIX
8.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXIX
8.2. Afréttir einstakra jarða og stofnana.....	LXIX
9. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7A	LXXIII
9.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXXIII
10. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7B	LXXIII
10.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXXIII
10.2. Heimildir mæla í mót landamerkjabréfi jarðar.....	LXXIV
10.3. Heimildir um legu jarða til forna	LXXVI
11. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 8A	LXXVIII
11.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXXVIII
11.2. Um túlkun landamerkjabréfa jarða og samspil við aðrar heimildir.....	LXXVIII
11.3. Áhrif fyrri lögskipta íslenska ríkisins og annarra vegna viðkomandi landsvæðis.....	LXXXI
11.4. Réttaráhrif og sönnunargildi eldri dómsúrlausna.....	LXXXIV
12. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 9B	LXXXVIII
12.1. Þinglýsing landamerkjabréfa og færsla í landamerkjabækur	LXXXVIII
12.2. Almenningar stöðuvatna	LXXXIX
13. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 10C	XCI
13.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	XCI
11.1 Stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunar frá 1776	XCI

FORMÁLI

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 er í kaflanum *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Í úrskurðum í málum á svæði 2 var aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við. Kaflar þessir voru felldir saman, með lítilsháttar breytingum, og birtir þannig sem viðauki við úrskurði frá og með svæði 3. Fer sá texti hér á eftir, í 1.–6. kafla.

Í úrskurðum á svæðum 3–10A og 10C hefur jafnan verið gerð grein fyrir nýgengnum dómum í þjóðlendumálum og öðrum atriðum sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Lagt hefur verið á það mat hvort breyta þyrfti eða bæta enn við fyrirbyggjandi *Almennar niðurstöður*. Tilefni til umfjöllunar eða viðauka af þessu tagi gafst einkum á svæðum 5, 6, 7A, 7B, 8A, 9B og 10C og fer sá texti lítillega stytur hér á eftir í 7.–13. kafla.

Niðurstöður óbyggðanefndar um eignarland eða þjóðlendu á einstökum landsvæðum eru í beinu samhengi og samræmi við *Almennar niðurstöður* með viðaukum og vísa til þeirra.

1. INNGANGUR

Hér verður gerð grein fyrir almennum athugunum og niðurstöðum óbyggðanefndar um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra.

Í upphafi verður gefið yfirlit um gróðurfar á Íslandi við landnám og þeim breytingum sem á því hafa orðið síðan. Þá verður fjallað um landnám, hefð og lög sem stofnunarhætti eignarréttinda.

Því næst verður gerð grein fyrir flokkun lands í *jarðir*, *almenninga* og *afrétti* og eignarréttarlegri þýðingu þessara hugtaka. Hugað verður sérstaklega að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka ásamt eignarhaldi á landi undir jöklum og mörk við jökul eða á. Þá verður fjallað um hvort og þá hvaða vísbendingar um eignarréttarlega stöðu lands má draga af fyrirkomulagi fjallskila og tilvist ítaka til lands eða sjávar, hvaða réttur felist í fjörueign og hver séu merki sjávarjarða til hafsins.

Loks verður fjallað um efni og gildi þeirra heimilda sem einna helst fjalla um eignarréttindi fyrr á tímum. Gerð verður sérstök grein fyrir jarðamötum og jarðabókum, mál-dögum og vísitasíum, lögfestum, jarðabréfum og landamerkjabréfum, afsals- og veðmálabókum.

2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR

Íslandi má skipta í þrjú hæðar- eða gróðurbelti, þ.e. *láglandisbelti*, *hlíðabelti* og *hálendis- eða fjallbelti*.¹ Þessi skipting byggist á því að lífsskilyrði fyrir plöntur og aðrar lífverur, þ. á m. búsetuskilyrði fyrir fólk, fara stigversnandi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli og lækkandi meðalhita. Höfuðeinkenni gróðurfars breytast því frá láglandisbelti og upp til efstu gróðurmarka á hálendi, tegundum plantna fækkar mjög, harðgerar tegundir verða ríkjandi, uppskerumagn minnkar og gróðurþekjan verður gisnari.

Gróðurbeltin eru í mismunandi hæð í hinum ýmsu landshlutum, eftir því hvort um er að ræða innhérað eða útnes, eftir snjóalögum o.s.frv. Milli gróðurbeltanna eru að sjálfsögðu ekki skörp skil heldur breytist gróðurfar stig af stigi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli. Í grófum dráttum nær láglandisbelti landsins upp í 100–150 m hæð og sums staðar nokkru hærri sunnanlands. Hlíðabeltið tekur við og nær upp í 300–400 m hæð, en þar ofan við er hálendisbeltið. Ætla má að um landnám hafi mörkin legið nokkru ofar.

Talið er að við landnám hafi gróður þakið um $\frac{2}{3}$ hluta af yfirborði landsins.² Mikill hluti láglandis- og hlíðabelta, svo og hálendisbeltis upp að 600–700 m hæð á miðhálendinu, hefur verið þakinn nokkuð samfelldum gróðri og jarðvegi. Ofar hefur gróðurinn orðið stöðugt gisnari, uns hann hefur horfið að mestu í 800–1000 m hæð. Í fjalllendi útnesja og í bröttum fjallahlíðum hafa efri mörk samfellds gróðurs legið neðar.

Við landnám hefur birkiskógur og kjarr sett mestan svip á gróðurfar í láglandis- og hlíðabeltum og jafnvel teygt sig upp í hálendisbelti við bestu aðstæður. Áætlað er að skóglendi og kjarr hafi þakið um $\frac{1}{4}$ hluta landsins. Það var langverðmætasta gróðurlendi landsins vegna mikillar grósku, fjölþættra nota og jarðvegsverndar. Ofan skógarmarka hafa smárunnar, ýmsar lyngtegundir og harðgerar jurtir verið ríkjandi tegundir. Þar sem jarðvatnsstaða var há, á láglandi og hálendi, var gróskumikill votlendisgróður. Rýr mosagróður tók við þegar nálgadist efri mörk gróðurs, og loks voru plöntur á stangli á því landi sem í daglegu tali er nefnt ógróið.

Nú þekur gróður aðeins um $\frac{1}{4}$ hluta landsins í heild og um $\frac{10}{100}$ hluta ísfrírra svæða miðhálendisins, í stað nær helmings um landnám. Aðeins um $\frac{1}{100}$ hluti landsins er skógi eða kjarri vaxinn. Gróðurþekja landsins hefur þannig bæði dregist saman og gæði hennar rýrnað.

Langmest hefur rýrnun landgæða orðið í hálendisbeltinu, einkum á miðhálendinu. Afleiðingar þessa eru m.a. þær að verulegur hluti miðhálendisins, sem um landnám og fram eftir öldum var vel fallið til sumarbeitar, er nú gróðursnauðar auðnir.

¹ Steindór Steindórsson, 1964: *Gróður á Íslandi*. Reykjavík. S. 28.

² Ingvi Þorsteinsson og Sigurður Blöndal, 1986: *Gróðureyðing og endurheimt landgæða*. Reykjavík. S. 13.

3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA

Þeir stofnunarhættir eignarréttinda sem huga þarf sérstaklega að í þessu sambandi eru landnám, hefð og lög.

3.1. Landnám

Hér á landi var fyrst stofnað til eignarréttar yfir landi með námi. Telja verður líklegt að eigi síðar en með gildistöku ákvæða Jónsbókar um afrétti og almenninga hafi nám verið útilokað. Vafalaust er þó að eftir lögtöku nýbýlatilskipunar 1776 er nám úr sögunni sem stofnunarháttur eignarréttar hér á landi.³

Landnámabók hefur löngum verið talin mikilvægasta heimildin um upphaf byggðar á Íslandi. Þar eru nefndir um 430 karlar og konur sem námu land eða eignuðust það úr landnámi annarra. Þá eru þar nöfn um 600 bæja sem risið eiga að hafa á landnámsöld, þ.e. á árunum 874–930. Efni Landnámu er spunníð úr þremur meginþáttum: landnámafrásögnum, greinargerð fyrir landnámsmönnum, ætt þeirra og niðjum og fróðleik af ýmsum toga sem lýsir m.a. viðskiptum manna, stjórnarfari, trú og siðum, skipakosti, húsakynnum, búpeningseign og landsháttum.

Landnáma er varðveitt í fimm gerðum, misjafnlega heillegum. Þrjár þeirra eru að stofni til frá miðöldum en tvær voru ritaðar á 17. öld. Melabók mun vera elst þeirra og standa næst frumgerð Landnámabókar, sem talin er rituð á fyrri hluta 12. aldar en er nú glötuð. Ljóst er því að tvö hundruð ár hið minnsta hafa liðið þar til frásagnir um landnám voru skráðar. Allmikill efnislegur munur er á varðveittum gerðum Landnámabókar en þó eru landnámalýsingar yfirleitt nokkuð samhljóða.

Ýmsar sagnir er að finna í Landnámu um það hvernig menn fóru að því að nema land. Í Hauksbókargerð Landnámu er greint frá því að Íslendingar hafi leitað til Haralds konungs hárfagra um aðstoð við að setja reglur um stærð landnáma. Þá voru sett ákvæði um að enginn skyldi víðara nema en hann mætti eldi yfir fara á einum degi með skipverjum sínum.⁴ Um konur virðist hins vegar hafa gilt sú regla að þær skyldu ekki nema víðara land en leiða mætti kvígu tvævetra vorlangan dag sólsetra á milli, vel fóðraða.⁵ Fleiri aðferðir eru tilfærðar. Helgi magri, sem nam allan Eyjafjörð, er t.d. sagður hafa gert eld mikinn við hvern vatnsós og helgað sér svo allt hérað, væntanlega allt vatnasvæði árinna. Stundum virðist kvikféð sjálft hafa ráðið ferðinni. Í upphafi þess hluta Landnámu sem fjallar um Sunnlendingafjórðung segir m.a. á þessa leið: „Sumir þeir, er fyrstir kómu út, byggðu næstir fjöllum ok merköu at því landskostina, at kvikféit fýstisk frá sjónum til fjallanna.“⁶

³ Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“, óbirt fjölrít, bls. 10–11. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignarréttur* II (fjöl.). Reykjavík. S. 133–134. Þorgeir Örlygsson, 1994: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit. Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 565.

⁴ *Landnámabók*, 1986. Jakob Benediktsson gaf út. (Íslensk fornrit. 1. b.) Reykjavík. S. 337.

⁵ *Landnámabók* 1986, s. 321.

⁶ *Landnámabók* 1986, s. 337.

Á síðustu áratugum hafa ýmsir fræðimenn á sviði sagnfræði og bókmennta sett fram kenningar um sannfræði Landnámu. Annars vegar hefur því verið haldið fram að treysta megi frásögnum Landnámu í meginatriðum. Hér má nefna kenningar eins og þær að markmiðið með ritun Landnámu hafi verið að skapa grundvöll fyrir innleiðingu óðalsréttar hér á landi, undirbúa skiptingu landsins í kirkjusóknir eða varðveita ættartölur, með tilliti til erfða, hjúskapar o.fl., auk áhuga á sögu forfeðranna.⁷ Hins vegar hefur því verið haldið fram að frásagnir Landnámu eigi lítið skylt við sögulegan veruleika. Í því sambandi ber að nefna þá kenningu að markmiðið hafi verið að renna stoðum undir eignarheimildir höfðingjaættanna fyrir þeim jörðum, einkum aðalbólum, sem þær töldu sig eiga á ritunartíma Landnámu.⁸ Ennfremur hefur því verið haldið fram að sum nöfn landnámsmanna séu dregin af kennileitum, náttúrufari eða búskaparhátum.⁹ Heimildargildi Landnámu er því umdeilt meðal fræðimanna.

Í úrlausnum dómstóla hafa skýrar lýsingar Landnámu á umfangi landnáms verið taldar hafa sönnunargildi við mat á því hvort stofnast hafi til eignarréttar yfir tilteknu landsvæði. Þessi afstaða kemur fram í H 1994 2227 (Geitland). Þar er frásögn Landnámu um nám Geitlands talin sanna að í kjölfar landnáms hafi landsvæðið verið eignarland. Jafnframt ber að nefna H 1960 726 (Skeljabrekka) þar sem talið var auðsætt af frásögn Landnámu að landspilda hefði í öndverðu verið hluti af landi jarðarinnar Skeljabrekku. Takmarkaðar lýsingar í Landnámu hafa hins vegar fremur verið taldar mæla gegn því að land hafi verið numið og þannig orðið undirorpið beinum eignarrétti, sbr. H 1997 1162 (Auðkúluheiði), H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi). Þá hafa dómstólar lítið til gróðurfars og staðhátta við mat á því hvort líkur séu á að landsvæði hafi verið numið, sbr. einkum H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá).

Það er álit óbyggðanefndar að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða. Þá er ljóst að landnámalýsingar hennar hafa verið vel kunnar landsmönnum og sannleiksgildi þeirra óumdeilt fram á síðustu áratugi. Þetta endurspeglast í úrlausnum dómstóla. Nefndin telur því að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Jafnframt benda frásagnir Landnámu almennt séð til þess að landnám hafi í einhverjum tilvikum náð lengra inn til landsins en lýst landamerki jarða á síðari tímum. Rannsóknir á sviði sagn-

⁷ Sbr. Barði Guðmundsson, 1938: „Uppruni Landnámabókar.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 6–7, 20. Jón Jóhannesson, 1954–58: „Sannfræði og uppruni Landnámu.“ *Saga. Tímarit Sögufélags*. S. 225–226. Einar Gunnar Pétursson, 1986: „Efling kirkjuvalds og ritun Landnámu.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 193–222.

⁸ Sveinbjörn Rafnsson, 1974: *Studier i Landnámabók. Kritiska bidrag till den isländska fristatstidens historia*. Lund. S. 203–217. Sveinbjörn Rafnsson, 1976: „Aðferðir og viðhorf í Landnámurannsóknunum.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 222–225, 231–233.

⁹ Sbr. Þórhallur Vilmundarson, 1982: „-stad. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 16. b. Kaupmannahöfn. D. 578–584. Sjá ennfr. greinar Þórhalls Vilmundarsonar í *Grímnir. Riti um nafnfræði*. 1–3. b. (1980–1996).

fræði, fornleifafræði og náttúrufræði styðja þetta.¹⁰ Svo sem fram kemur í kafla 2. hefur gróðurfar inn til landsins verið þannig að landnámsmenn kunna að hafa séð sér hag í að nema land ofar en byggð hefur náð á síðari tímum. Hins vegar hljóta staðhættir, þar á meðal hæð yfir sjávarmáli og fjarlægð frá byggð, að hafa takmarkað möguleika á nýtingu. Afar takmarkaðar ályktanir verða því dregnar af gróðurfari.

Í Landnámu er hins vegar sjaldan lýst nákvæmlega umfangi landnáms eða landamerkjum. Þetta á ekki hvað síst við inn til landsins. Óbyggðanefnd telur hæpið að af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verði afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Þá er ýmislegt óljóst um aðferðir við landnámið og hverju landnámsmenn sóttust eftir, þ.e.a.s. hvort þeir hafi einvörðungu miðað við gróðurfar og staðhætti eða hvort önnur atriði skiptu einnig máli, svo sem heppileg kennileiti, samgönguleiðir, völd og áhrif o.s.frv. Óvissa um aðferðir við landnám er of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli.

3.2. Hefð

Hugtakið hefð er hvorki að finna í Grágás né Jónsbók. Í Jónsbók má þó sjá þess merki að afnot manna af tilteknum fasteignatengdum hlunnindum hafi þótt benda til ákveðinna réttinda. Í 26. kapitula landsleigubálks stendur m.a.: „Nú hefir maður skóg, eng eða haga, reka eða aðrar landsnytjar .xx. [þ.e. 20] vetr eða lengr ,átölulaust, þá á sá er haft hefir, nema hinn hafi lögleg vitni til, at hann á, ef hann skal úrænt vera.“¹¹

Enda þótt hugtakið komi ekki fyrir í lögbókunum virðist sem mönnum hafi snemma verið það kunnugt. Undir lok 12. aldar deildu leikmenn og Þorlákur biskup Þórhallsson um yfirráð kirkjueigna (staðamál fyrri). Bændur kröfðust forræðis yfir kirkjueignum í krafti „landsskapar ok forræðs hefðar“ en biskupinn kvað forna hefð ekki vega þyngra en lög kirkjunnar¹². Þessi frásögn getur ekki ein og óstudd talist heimild um hefð í laga-legum skilningi. Allt eins er líklegt að orðið sé hér notað um eitthvað sem haldist hafi órofa um ótiltekinn tíma (sbr. orðasambandið „í hefð og haldi“).

Sumir fræðimenn hafa getið sér þess til að hefð sé komin inn í norræn lög úr kanónískum rétti. Í því sambandi er bent á að orðasamböndin „...sem að fornu hefir verið“ og „frá arilds tíð“ gætu verið þýðingar á latneska hugtakinu „praescriptio immemorialis“.¹³

¹⁰ Sbr. Kristján Eldjárn, 1974: „Fornþjóð og minjar.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 115. Jakob Benediktsson, 1974: „Landnám og upphaf allsherjarrikis.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 165.

¹¹ *Jónsbók*. Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281 og rettarboetr de for Island givne retterbøder af 1294, 1305 og 1314. Kaupmannahöfn 1904. S. 156.

¹² Sbr. *Biskupa sögur*. 1. b. Kaupmannahöfn 1858. S. 281 (Oddaverja þáttur, ritaður í byrjun 13. aldar).

¹³ Wallén, Per-Edwin, 1981: „Hævd. Sverige.“ *Kulturhistorisk lexikon for nordisk middelalder*. 7. b. Kaupmannahöfn (2. útg.). D. 285. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hævd. Island.“ Sama rit, d. 287–288.

Kaldangursrecess (Koldinghúsrecess) frá 13. desember 1558 var lögleiddur með konungsbréfi 20. mars 1563. Í konungsbréfi þessu segir að recessinn „skuli einnig ganga fyrir lög um þau efni, „sem íslensk lög þar um ekki áhræra né forklára“.“ Í recessnum, 50. kapitula, segir m.a. um 20 vetra hefð:

Item huada godz og eigner nauckur madur hefur med haund haft og halldit xx wetur oklagad og okiært. þui ma hann kuijdulaust hallda og skal það ecki wndan honum ganga nema suo finnist og bijuijsist það sie j panta sett edur lient.¹⁴

Jón Þorkelsson þjóðskjalavörður athugaði á sínum tíma hvar vitnað væri til Kaldangursrecess í dómum og skjölum. Nefndi hann að í alþingisdómi 30. júní 1581, um Bjarneyjartolla, og í dómi Erlends sýslumanns Magnússonar 9. apríl 1594, um Kleifarblá, sé vitnað í 50. kapitula í recessinum.¹⁵ Af rannsókn Jóns verður ekki séð að recess þessi hafi haft þýðingu utan þessa.

Rétt er að taka fram að Kaldangursrecess er að engu getið í þeim umræðum sem fram fóru um miðja 19. öld um setningu hefðarlaga.

Af athugun á dómum í Íslensku fornbréfasafni og Alþingisbókum Íslendinga verður ekki dregin önnur og víðtækari ályktun en sú, að sá sem hafði haft umráð eignar um árabíl væri líklegur eigandi hennar nema annað kæmi fram í dómum eða skjölum, svo sem oft er gerður fyrirvari um. Er sá fyrirvari einnig í samræmi við fyrrneft ákvæði Jónsbókar.

Í Dönsku lögum Kristjáns V. frá 1683 voru ákvæði um hefð og fleira. Samsvarandi ákvæði voru í Norsku lögum frá 1687 og segir þar m.a. svo í 5. bók, 5. kapitula, 3. gr:

Hvis andet Gods og Ejendom nogen haver haft i Haand og Hævd i tyve Aar ulast og ukært til Tinge, det beholder hand uden anden Adkomst at fremvise, angerløst og uafvundet, med mindre det bevisis, at hand hafde det, enten til Pant, eller i Forlæning, eller i Forsvar.

Ákvæði þessi voru aldrei birt hér á landi en mörg dæmi eru þess að Yfirréttur og Landsyfírréttur beittu þessum lögum, sbr. t.d. dóm frá 5. maí 1830 þar sem vitnað er án nokkurs fyrirvara til Norsku laga 5-5-3.¹⁶

Þá var í erindisbréfi fyrir biskupana á Íslandi frá 1. júlí 1746 ákvæði í 16. gr. þar sem gert var ráð fyrir því að á 100 árum mætti hefða eignir og réttindi, sem verið hefðu kirkjueign.¹⁷

Vorið 1836 lagði Bjarni Thorsteinson amtmaður til við kansellíð í Kaupmannahöfn að 26. kapituli landsleigubálks Jónsbókar yrði numinn úr gildi og tekin upp ákvæði Dönsku laga um hefð. Fram kom að óljóst þætti hvort reglan í Jónsbók tæki einungis til hlunninda eða einnig til fasteigna. Kansellíð bar málið undir Landsyfírrétt og síðan embættismannanefndina sem skipuð var 22. ágúst 1838. Við athugun lögfróðra manna

¹⁴ *Íslenskt fornbréfasafn*. 13. b. Reykjavík 1933–1939. S. 355. Sbr. *Alþingisbækur Íslands*. 1. b. Reykjavík 1912–1914. S. 425–426. *Alþingisbækur Íslands*. 3. b. Reykjavík 1917–1918. S. 33–35.

¹⁵ *Íslenskt fornbréfasafn*. 13., s. 351.

¹⁶ *Landsyfírrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenskum málum 1802–1873*. 3. b. Reykjavík 1925–1931. S. 360–374.

¹⁷ *Lovsamling for Island*. 2. b. Kaupmannahöfn 1853. S. 653.

kom í ljós að íslenskir dómstólar á 17. og 18. öld og fram á þá 19. höfðu í langflestum tilvikum tekið mið af Dönsku og Norsku lögum í þeim málum sem snertu hefð. Flestir nefndarmanna voru þeirrar skoðunar að rétt væri að innleiða hér dönsk hefðarlög.¹⁸

Árið 1845 var lagt fyrir ráðgjafafingið frumvarp kansellísins til tilskipunar um hefð og fyrningu. Var þar gert ráð fyrir að ákvæði Dönsku laga um hefð og fyrningu yrðu lögleidd hér á landi.

Í umræðum á ráðgjafafinginu kom fram að algengt var að farið væri að ákvæðum Dönsku og Norsku laga um hefð enda þótt þau ákvæði hefðu ekki verið lögleidd hér. Skiptar skoðanir voru um þetta frumvarp. Þeir sem voru því fylgjandi töldu að hefðarlög gætu verndað eignarréttinn og leyst úr þeirri réttaróvissu sem ríkt hefði. Þeir sem andvígir voru tilgreindu ýmis rök gegn frumvarpinu. Í fyrsta lagi væru eignir og ítök oft langt hvert frá öðru og frá eigendum og þess vegna væri erfitt fyrir þá að verja rétt sinn gagnvart þeim sem vildu sölsa undir sig eignir þeirra í skjóli hefðarlaga. Að auki vísaði frumvarpið almennt til danskra lagareglna um hefð án þess að ljóst væri hver ákvæði lögleiða ætti hér. Ef hin danska hefð fengi lagagildi hér á landi gegn vilja þjóðarinnar þá væri það band á komið sem ekki yrði seinna leyst. Einnig var bent á að ákvæði Jónsbókar hefði ekki valdið neinum ágreiningi eða misskilningi fyrr en á síðustu tímum þegar íslenskir lögfræðingar hefðu farið að meta íslensk lög minna en hin dönsku. Loks tóku þeir fram að búast mætti við málaferlum sem ekki yrði séð fyrir endann á og myndu valda ærnum kostnaði ef frumvarpið yrði samþykkt. Lyktir málsins urðu þær að frumvarpið var fellt með 16 atkvæðum gegn 8 og engin tilskipun sett.¹⁹

Þrátt fyrir að Landsyfirrættur hefði um árábil dæmt eftir Dönsku og Norsku lögum fór að bera á efasemdum um gildi þeirra er leið á 19. öld. Loks var kveðið á um það í dómi 19. desember 1887 að enda þótt „eignar-hald á fasteign (possessio)“ hafi varað óátalið í 30–40 ár, veitti það eigi eignarheimild eftir íslenskum lögum.²⁰ Í dómi Landsyfirrættar frá 12. október 1896 var upprekstrarfélagi fjögurra hreppa í Mýrasýslu hins vegar dæmdur beinn eignarrættur að landsvæðinu Hellistungum á grundvelli uppreksturs „um ómuna tíð“ og með skírskotan til Jónsbókar, 26. kap. IIb. i.f.²¹

Samkvæmt framansögðu voru réttarreglur um hefð yfir fasteignum óljósar og lagaframkvæmd misvísandi allt til loka 19. aldar. Með setningu hefðarlaga, nr. 46/1905, fengust loks skýrar reglur á þessu sviði. Felld voru úr gildi þau ákvæði hér að lútandi sem löggjafinn taldi gildandi rétt, þ.e. ákvæði 26. kapítula landsleigubálks Jónsbókar sem og 16. gr. í erindisbréfi til biskupa frá 1. júlí 1746. Fleiri atriði tengd lögtöku hefðarlaga skipta og verulegu máli í þessu sambandi. Í greinargerð með frumvarpi til hefðarlaga segir svo:

¹⁸ *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga. Fyrsta þing 1. júlí til 5. ágúst 1845.* Reykjavík 1845. S. 2–12.

¹⁹ *Tíðindi frá Alþingi ... 1845,* s. 466.

²⁰ *Landsyfirrættardómar og hæstarættardómar í íslenskum málum.* 3. b. (1886–1889). Reykjavík 1890. S. 236–241.

²¹ *Landsyfirrættardómar og hæstarættardómar í íslenskum málum.* 5. b. (1895–1898). Reykjavík 1901. S. 327–330.

Þar sem nú hefur fundizt ástæða til að leggja fyrir alþingi frumvarp til laga um hefð, þá byggist þetta ekki að eins á því, að eins og hefð er til í lögum allra siðaðra þjóða og hefur verið álitin nauðsynleg til að tryggja viðskiptalíf, eins muni vera þörf á þessu rjettartæki hjer á landi, heldur miklu fremur á því, að svo að segja árlega eykst þörfin á því fyrir landbúnaðinn að hafa greið og góð lántökuskilyrði, en eitt aðalskilyrði fyrir því er, að eigendur jarðanna hafi formlega eignarheimild fyrir jörðum sínum. Nú er það vitanlegt, að hjer á landi hafa menn verið mjög skeytingarlausir með að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. Hefur löggjafinn fundið það vel, að þetta var óheppilegt fyrir viðskiptalíf, og sjest það meðal annars af því, að með lögum 15. febr. 1895 var fasteignarsölugjaldið afnumið, til þess að fá menn því heldur til að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. ...

Auk framangreindra ástæðna fyrir því að lögleiða hefð hjer á landi, skal það einnig tekið fram, að með því að nú mun víðast vera búið að þinglýsa landamerkjum fyrir jörðum samkv. landamerkjälögum 17. marz 1882, þá er þar viss grundvöllur á að byggja um eignarhaldið milli jarðanna innbyrðis, og virðast því að miklu leyti burtfallnar ástæður þær, er menn höfðu á móti hefðinni 1845 ...²²

Af þessu má ráða að setning laga um hefð 1905 hafi verið þáttur í viðleitni löggjafans í lok 19. aldar og byrjun þeirrar 20. að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 5.2. og 5.5. Þess er jafnframt að geta að eitt meginhlutverk hefðar er að styðja við og auka réttarvernd eignarréttinda sem eru lögmæt einnig af öðrum ástæðum.²³

Samkvæmt 1. gr. hefðarlaga má vinna hefð á hverjum hlut, jafnt fasteign sem lausafé, er getur verið eign einstakra manna, án tillits til þess, hvort hann var áður einstaks manns eign eða opinber eign. Niðurlag ákvæðisins verður ekki skilið svo að hefð verði ekki unnin á verðmætum sem ekki eru beinum eignarrétti háð. Þvert á móti verður að líta svo á að þar sem hægt er að hefða eign einstaklings eða hins opinbera sé því fremur hægt að hefða fasteignarréttindi sem ekki eru beinum eignarrétti háð.²⁴ Meginskilyrðið fyrir hefð á fasteign er 20 ára óslitið eignarhald sem fullnægir tilteknum huglægum og hlutlægum skilyrðum, sbr. 2. gr. laganna.

Ótvírætt er að virk yfirráð og bein hagnýting án löggernings eru veigamiklir þættir við mat á eignarhaldi samkvæmt hefðarlögum. Jafnframt hafa ráðstafanir að lögum, t.d. afsal eignar, veðsetning, stofnun ítaks og veiting leyfa til hagnýtingar eignar, verið taldar veigamikil vísbending um eignarhald. Þá getur viðhorf hefðanda og annarra aðila haft þýðingu í þessu sambandi, auk annarra atriða sem minna máli skipta.

Í Hæstarétti hafa gengið nokkrir dómar þar sem reynt hefur á hvort aðilar hafi hefðað beinan eignarrétt að afréttum eða öðrum svæðum utan landamerkja jarða. Ber hér að nefna H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði). Í öllum tilvikum var eignarhefð talin ósönnuð en ekki örlar á ráðagerð um að eigendalaus svæði verði ekki hefðuð. Af þessum dómum er ljóst að hefðbundin afréttarnot, þ.e.a.s. sumarbeit og e.t.v. önnur takmörkuð notkun, eru ekki nægjanleg ein sér. Jafnframt

²² *Alþingistíðindi* 1905. A. Þingskjöl. Reykjavík 1905. S. 148, sbr. s. 426–428.

²³ *Alþingistíðindi* 1905, A, s. 140. Gaukur Jörundsson, 1982–1983: *Eignarréttur* II, s. 156, 159.

²⁴ Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“ (óbirt fjölrit), s. 14–15.

virðast ráðstafanir að lögum, svo sem sala tiltekinna réttinda, ekki hafa þýðingu við þetta mat. Samt sem áður verður af þessum dómum ráðið að ekki sé útilokað að hefða eignarrétt að slíku landsvæði. Skilyrði til þess eru hins vegar þröng.

Þá kemur til skoðunar hverjar séu kröfur dómstóla til eignarhefðar þegar um er að ræða land sem liggur innan merkja jarðar. Í H 1997 2792 (Laugavellir) var eignarhefð viðurkennd, enda þótt not hefðanda, sem jafnframt studdi rétt sinn við kaupsamning, hefðu verið sambærileg afréttarnotum, þ.e. beit og eftir atvikum önnur þrengri nýting. Í H 1939 28 (Einarsnes) taldist eignarhefð einnig fullnuð, enda þótt eignarheimild væri sögð glötuð og ekki annar grundvöllur fyrir hendi en takmörkuð not.

Þá er og ljóst að nýttar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkja-bréfi hennar, sbr. H 1991 1444 (Skógar og Brúsholt) og H 1995 2120 (Nefsholt og Gata).

Það er áður rakið að skýrum réttarreglum um hefð var ekki til að dreifa fyrir setningu hefðarlaga nr. 46/1905. Í 12. gr. laganna kom fram að telja mætti eignarhald hefðanda fyrir gildistöku laganna til hefðartíma, þó þannig að engin hefð teldist fullnuð fyrr en í árslok 1910. Ljóst er að með þessu var ákveðið að hefðarlög giltu afturvirkir en ákvæðið tók þó aðeins til hefðarhalds sem fyrir hendi var við gildistöku laganna.

Um þýðingu venjuréttar er það að segja að afnot lands sem ekki uppfylla skilyrði hefðarlaga til hefðarhalds, geta ekki stofnað til eignarréttinda yfir landinu. Hins vegar kann viðurkennd beiting tiltekinna eignarráða, sem styðjast við aðrar eignarheimildir, að hafa áhrif á mat á því hvers eðlis eignarráðin eru, t.d. um sönnunarbyrði fyrir gildi eða efni eignarheimildar. Þýðing venju er því sönnunarlegs eðlis fremur en að þar geti verið um að ræða sjálfstæða eignarheimild.

3.3. Lög

Þá verður hugað að stofnun eignarréttinda með lögum. Átjándi öldin hefur löngum verið talin eitt mesta harðindatímabil í sögu þjóðarinnar og fjöldi jarða lagðist í eyði. Viðbrögð stjórnvalda voru þau að senda til landsins þriggja manna nefnd (landsnefndina fyrri) til að kynna sér landshagi og leggja fram tillögur um úrbætur. Það var við þessar aðstæður sem nýbýlatilskipunin um landnám og byggingu eyðijarða var gefin út, 15. apríl 1776. Í henni fólst heimild til að byggja jarðir á óbyggðum svæðum, jafnvel innan eignarlanda. Tilgangurinn var að hamla gegn fólksfækkun og eyðingu jarða með því að hvetja ungt fólk til að stofna heimili og byggja upp hin eyddu býli.

Samkvæmt ákvæðum tilskipunarinnar var skylt að taka í notkun „útlendi“ jarða sem lá notalaust og átti jarðeigandinn að hafa forgangsrétt til að byggja þar upp nýbýli. Ef hann gerði það ekki var öðrum látið það eftir. Á öðrum óbyggðum landsvæðum, þ. á m. „afréttaralmenningum“, höfðu allir jafnan rétt til að stofna nýbýli samkvæmt tilteknum reglum. Þetta gildi einnig um lönd og jarðir sem forðum voru í byggð en höfðu um

langan aldur legið í eyði. Var þá litið svo á að enginn gæti lengur talist eigandi eða erfingi slíkra jarða.

Nýbýlatilskipunin var í gildi í rúm hundrað ár en ekki verður séð að hún hafi borið þann árangur sem til var ætlast. Þó er talið að um þrjátíu jarðir og hjáleigur hafi verið byggðar fyrstu tíu árin sem tilskipunin var í gildi, flestar að frumkvæði þeirra sem töldust eigendur þessara eyðijarða. Sjaldgæft er því að stofnað hafi verið til eignarréttinda á grundvelli nýbýlatilskipunar.²⁵

Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni var kveðið á um að nýbýli mætti stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn gæti sannað sína eign. Í 2. gr. laganna var kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skyldi láta vita um fyrirætlun sína ef hann vildi stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu. Skilyrði til stofnunar nýbýla voru þannig þrengd verulega og munu þess engin þekkt dæmi að nýbýli hafi verið reist á grundvelli þessara nýbýlalaga.²⁶

²⁵ Þorkell Jóhannesson, 1950: *Saga Íslendinga*. 7. b. Reykjavík. S. 254–255.

²⁶ Þorkell Jóhannesson, 1948: *Alþingi og atvinnumálin. Landbúnaður og útvegsmál. Höfuðþættir*. (Saga Alþingis IV.) Reykjavík. S. 70.

4. FLOKKUN LANDS

4.1. Almenn

Flokkun lands á grundvelli eignarhalds hefur verið með ýmsu móti í íslenskum rétti og hugtakanotkun ekki alltaf samræmd. Lengst af var að meginstefnu til greint á milli *jarða* og *afrétta*, auk *almenninga*. Þessi skipting kemur þegar fram í Grágás og má glögglega sjá í eftirfarandi ákvæði Jónsbókar:

Svá skulu almenningar vera sem at fornu hafa verit, bæði hit efra ok hit ytra; en ef menn skilr á, kallar annarr sér, annar afrétt eða almenning, þá festi sá lög fyrir er sér kallar ok stefni þing er menn eigu því máli at skipta, ok hafi haft upp þingboð fyrir fimt.²⁷

Hér má að auki nefna tilskipun um veiði á Íslandi 1849 og frumvarp til landbúnaðarlaga 1878.²⁸ Í nýbýlatilskipun 1776 og landamerkjalogum, bæði 1882 og 1919, er gengið út frá flokkun lands í jarðir og afrétti en hugtakið almenningur er ekki notað. Þess í stað er í nýbýlatilskipun talað um „afréttaralmenninga“ og í landamerkjalogum um „aðrar óbyggðar lendur“.²⁹ Á síðari tímum hefur þessi flokkun riðlast, ný hugtök komið fram og hin eldri verið notuð í fleiri en einni merkingu.

Með þjóðlendulögunum er komið á þeirri nýskipan að land er flokkað í tvennt, *eignarland* og *þjóðlendu*, sjá 1. gr. laga nr. 58/1998. Eignarland er skilgreint sem „landsvæði sem er háð einkaeignarrétti þannig að eigandi landsins fer með öll venjuleg eignarráð þess innan þeirra marka sem lög segja til um á hverjum tíma.“ Þjóðlenda er skilgreind sem „landsvæði utan eignarlanda þó að einstaklingar eða lögaðilar kunni að eiga þar takmörkuð eignarréttindi.“ Hugtakið afréttur er ekki lengur notað sem lýsing á ákveðnu eignarformi lands og er skilgreint sem „landsvæði utan byggðar sem að staðaldri hefur verið notað til sumarþeirra fyrir búfé.“ Afréttur getur þannig verið hvort heldur er í eignarlandi eða þjóðlendu.

Hugtökin jörð, afréttur og almenningur samkvæmt hinni eldri flokkun hafa þýðingu við úrlausn mála á grundvelli þjóðlendulaga. Ræðst hún nánar af því hvernig þau falla að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*. Verður nú hugað að *jörðum*, *afréttum* og *almenningum* í þessu sambandi og einkanlega litið til stofnunar, nýtingar, afmörkunar og inntaks réttinda og skyldna. Óbyggðanefnd leggur þó áherslu á að sú flokkun er ekki fortakslaus og að dæmi finnist um landsvæði sem ekki verða felld í neinn framangreindra flokka, sbr. einnig umfjöllun í kafla 4.5.

²⁷ Jónsbók 1904, s. 185 (52. k. IIb). Sbr. einnig Grágás. *Lagasafn íslenska þjóðveldisins*. Gunnar Karlsson, Kristján Sveinsson, Mörður Árnason sáu um útgáfuna. Reykjavík 1992. S. 342, 369 (46. k., 74. k. Ibp.).

²⁸ Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit meirihlutans), Reykjavík 1877. Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit minnihlutans). Reykjavík 1878. Sjá einnig 1.–2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849 (*Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 316).

²⁹ Í nýbýlatilskipuninni er greint á milli víðátta í byggðum sveitum, eignarlanda, afréttaralmenninga og loks eyðilanda og eyðijarða í byggð (*Lovsamling for Island*. 4. b. Kaupmannahöfn 1854. S. 251–257). Sjá 1. gr. landamerkjalaga nr. 5/1882 og 41/1919.

4.2. Jörð

Komið hefur fram að helstu stofnunarhættir beins eignarréttar hér á landi eru nám, hefð og lög. Samkvæmt því sem í Landnámu greinir voru sum landnám í öndverðu mjög stór en var smám saman skipt niður í smærri einingar, jarðir. Um þetta eru ýmis dæmi, sbr. t.d. eftirfarandi frásögn af Skalla-Grími Kveldúlfssyni:

Skalla-Grímr var þar um vetrinn, sem hann kom af hafi, ok kannaði þá allt herað. Hann nam land útan frá Selalóni ok et efra til Borgarhrauns ok suðr allt til Hafnarfjalla, herað allt svá vítt sem vatnföll deila til sjóvar. ...Síðan skipaði hann heraðit sínum félögum, ok þar námu margir menn síðan land með hans ráði. Skalla-Grímr gaf land Grími enum háleyska fyrir sunnan fjörð á milli Andakílsár ok Grímsár; hann bjó á Hvanneyri. Úlfr hét son hans, faðir Hrólfs í Geitlandi.³⁰

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög gert ráð fyrir að landsvæði jarðar væri afmarkað með landamerkjum.³¹ Þannig er mælt fyrir um það í Jónsbók að við sölu lands skyldu aðilar „kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka, veiðar ok afréttu ef eru, ok allra gœða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í önnur lönd, eða aðrir menn eigi þanneg tók“. Jafnframt var seljanda jarðar skylt að ganga á merki innan tólf mánaða, með þeirri undantekningu m.a. að eigi var „skylt at ganga á merki þar er fjöll þau eru, er vatnföll deilaz millum heraða, ok eigi er skylt at ganga ór búfjárgangi á fjöll upp, kveða skal þar á merki“³². Væri uppi ágreiningur um eignarhald á tilteknu landsvæði og „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ skyldi leysa úr því máli eftir ákveðnum reglum. Í því fólst m.a. að sá „er sér kallar þá jörð“ þurfti að leiða fram vitni máli sínu til stuðnings. Svadagi vitnis skyldi vera á þessa leið: „þat hefir ek heyrt, at þar skilr mark á meðal eignar bónda ok almenning eða afréttar ...“³³

Með landamerkjalögum, nr. 5/1882, var þó fyrst kveðið á um almenna skyldu landeiganda eða umráðamanns jarðar til að setja glögg landamerki fyrir jörð sinni, þar sem þau voru ekki fyrir, halda þeim við og skrásetja, sbr. 1.–3. gr. Samsvarandi ákvæði eru í 1.–3. gr. núgildandi landamerkjalaga, nr. 41/1919.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur jarðeiganda innan merkja jarðar sinnar. Þar verður einna helst litið til þeirra landsnytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, veiði, vatns, reka og jarðefna. Síðar verður vikið að hliðstæðum atriðum varðandi afrétti.

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur landeigandi átt beit og annan jarðargróður á jörð sinni, sjá nánar í kafla 4.7. Hann hefur sjálfur stjórnað því hvenær, hversu lengi og hvaða fjölda fjár þar væri beitt.

³⁰ *Landnámabók* 1986, s. 71, sbr. einnig s. 139–146, 230–232.

³¹ *Grágás* 1992, s. 342 (46. k. lb.).

³² *Jónsbók* 1904, s. 124 (6. k. llb.). Samkvæmt ákvæðum Jónsbókar voru menn einnig í vissum tilvikum skyldir til að gera svokallaðan „löggarð“ um töðuvöll sinn, engjar og einnig bæja á milli, sbr. bls. 159–163 (31.–32. k. llb.).

³³ *Jónsbók* 1904, s. 186 (52. k. llb.).

Á sama tíma hefur að meginreglu verið kveðið á um einkarétt jarðeiganda til veiði fugla, fiska og annarra nytjadyra á jörð sinni.³⁴ Í sumum tilvikum hefur beinlínis verið tekið fram að rétt landamerki jarðar hveirrar skyldu ráða veiði á landi.³⁵

Hér má að auki nefna þá meginreglu vatnalaga, nr. 15/1923, að vatnsréttindi fylgi landareign hverri, sbr. ákvæði 2. gr.³⁶ Regla þessi á rætur að rekja til ákvæða Grágásar og Jónsbókar.³⁷ Um vatnsréttindi voru þó að sönnu fábrotin fyrirmæli lengst af í íslenskri löggjöf og lutu þá fyrst og fremst að notum vatns til neyslu og áveitu. Stóð um það nokkur fræðilegur ágreiningur í hvaða mæli vatnsréttindi tilheyrðu viðkomandi fasteign og endurspeglast sá ágreiningur m.a. í viðhorfum innan Fossanefndarinnar svaðkölluðu sem lagði drögin að gildandi löggjöf um vatnsréttindi, vatnalögum nr. 15/1923.³⁸ Með þeim var sú tilhögun þó óumdeilanlega staðfest að allir helstu þættir vatnsréttinda og vatnsnota tilheyrðu þeirri fasteign sem land ætti undir vatninu, þ.m.t. orkunýtingarrétturinn, sbr. 49. gr. laganna. Hefur það enn frekar verið staðfest með síðari niðurstöðum Hæstaréttar, sbr. t.d. H 1955 431 og H 1963 173. Með lögtöku laga nr. 57/1998 var jafnframt staðfest að eigandi fasteignar færi með eignarráð þess grunnvatns sem undir fasteign hans fyndist.

Á sama hátt hefur sú meginregla gilt að hver maður ætti reka fyrir sínu landi.³⁹ Rekaþálgur Jónsbókar er að stærstum hluta enn í gildi, sjá nánar í kafla 4.9.

Af ákvæðum Grágásar um rétt leiglendings til mótaks í leigulandi og Jónsbókar um sams konar rétt til torfskurðar verður jafnframt ályktað að jarðeigandi hafi átt einkarétt til jarðefna á jörð sinni.⁴⁰ Sama meginregla virðist koma óslitið fram í síðari tíma löggjöf.⁴¹ Framangreind lagaákvæði miðast við og endurspegla tilganginn með stofnun hveirrar jarðar, að stunda þar búskap og nýta þannig landið til viðurværis.

³⁴ Sjá t.d. *Jónsbók* 1904, s. 188–192 (56.–57. k. llb.); 1. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 121. gr. vatnalaga, nr. 15/1923; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970, og 2. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.

³⁵ Sjá t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954 og 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966.

³⁶ Sjá nú einnig 2.–3. gr. laga nr. 57/1998 um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu.

³⁷ Sjá t.d. *Grágás* 1992, s. 324–325, 350–351 (34., 35. og 52. k. lbb.). *Jónsbók* 1904, s. 188–190 (56. k. llb.).

³⁸ Ólafur Lárússon sýnist þó hafa verið þeirrar skoðunar að vatnsréttindi, þ.m.t. réttur til grunnvatns, hafi jafnan fylgt landareign og studdi þá skoðuna sína m.a. túlkun ákvæða Grágásar og Jónsbókar þ.a.l., sbr. Ólafur Lárússon, *Skrifaðir kaflar úr hlutarétti, Vatnsrjettur*, Reykjavík 1929. Í H 1963 173 segir síðan beinlínis að það sé forn regla í íslenskum rétti að hver maður eigi vatn og veiði fyrir sinni jörð, sbr. 56. kap. llb. Jónsbókar.

³⁹ Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134–136, 194–196 (6. og 60. k. llb.).

⁴⁰ Sjá *Grágás* 1992, s. 345 (48. k. lbb.). *Jónsbók* 1904, s. 135–136 (6. og 7. k. llb.).

⁴¹ Sjá 3. k., 8.–10. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi (*Lovsamling for Island*. 5. b. Kaupmannahöfn 1855. S. 454–455), 1. mgr. 3. gr. og 13. gr. námulaga, nr. 61/1907, 1. gr. námulaga, nr. 24/1973 og 3. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998.

Þá hafa eigendur og ábúendur jarða átt sérstökum lögakveðnum skyldum að gegna. Nefna má að samkvæmt ákvæðum Grágásar og Jónsbókar skyldu þeir bera boð um þinghald milli bæja.⁴² Höfuðskyldan hefur þó fyrr og síðar falist í skattgreiðslum.

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögnum 1096/97.⁴³ Tíund var í reynd 1% eignarskattur sem lagður var á jarðnæði bænda og flestar aðrar eigur landsmanna. Með jarðabókum á 17. öld og síðar leituðust stjórnvöld við að fá sem gleggsta hugmynd um skattskyldar jarðeignir í landinu og verðmæti þeirra og eru dæmi um að reynt hafi verið að meta jarðir að nýju til að komast sem næst raunvirði þeirra. Sjá nánar í kafla 5.2.

Notkun hugtaksins *jörð* í löggjöf hefur verið breytileg og á stundum óljós. Þannig bregður fyrir hugtakinu *aðalbóli* í Grágás og *höfuðbóli* í Jónsbók þegar rætt er um þær jarðir sem síst skyldi farga undan ættargóssi. Hugtakið *staður* er einnig víða notað í heimildum um sérstakan flokk kirkjujarða. Það táknaði fyrst og fremst full eignarráð kirkjustofnunar yfir heimalandi sínu.⁴⁴

Í Grágás og Jónsbók er ekki minnst á hjáleigur enda var leiguliða óheimilt að leigja út frá sér nema með leyfi landeiganda.⁴⁵ Ekkert virðist þó hafa verið því til fyrirstöðu að sjálfseignarbóndi leigði öðrum skika af landi sínu. Sjálft hugtakið *hjáleiga* kemur ekki fyrir í heimildum fyrr en í byrjun 15. aldar.⁴⁶ Fram að þeim tíma voru önnur hugtök notuð eins og *heimalönd*, *smálönd* og *hjábyli*.⁴⁷ Hjáleigubýggð mun fyrst hafa myndast á 13. öld en vaxið mjög á 14. öld.⁴⁸

Sumar hjáleigur urðu til í sellöndum þegar reynt var að breyta selstæði í varanlegan bústað.⁴⁹ Á grundvelli nýlegra rannsókna hefur þeirri kenningu verið haldið fram að seljabúskapur hafi mjög snemma orðið mikilvægur þáttur í íslenskum landbúnaði. Þar er jafnframt dregin sú ályktun að selstæði hafi í fyrstu verið í heimalöndum en snemma færst yfir á svæði sem öllum var heimilt að nýta. Þessi sameiginlegu sellönd hafi síðan

⁴² Grágás 1992, s. 182 (42. k. um fjárleigur). Jónsbók 1904, s. 106–108, 110–112 (29. og 32. k. ffb.).

⁴³ Sjá einnig t.d. lög um fasteignamat, nr. 22/1915, 3/1938, 70/1945, 28/1963, 94/1976, 6/2001.

⁴⁴ Sbr. Magnús Stefánsson 2000: *Staðir og staðamál. Studier i islandske egenkirkelige og beneficialrettslige forhold i middelalderen*. I. Bergen. S. 35.

⁴⁵ Grágás 1992, s. 344 (48. k. lbp.).

⁴⁶ *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 660 (árið 1401). Ólafur Lárusson (1944) telur elstu öruggu heimildina þar sem *hjáleiga* kemur fyrir vera frá 1431 (*Byggð og saga*. Reykjavík. S. 55).

⁴⁷ Árni Daníel Júlíusson, 1996: *Bønder i pestens tid. Landbrug, godsdrift og social konflikt i senmiddelalderens islandske bondesamfund*. Kaupmannahöfn. S. 94.

⁴⁸ Helgi Þorláksson, 1991: *Vaðmál og verðlag*. Reykjavík. S. 462–463.

⁴⁹ Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 398. *Jarðabók Árna og Páls* 5 (Kph. 1931–1933), s. 98. *Jarðabók Árna og Páls* 6 (Kph. 1938), s. 231. *Jarðabók Árna og Páls* 7 (Kph. 1940), s. 232. *Jarðabók Árna og Páls* 8 (Kph. 1926), s. 382, 398, 431. *Jarðabók Árna og Páls* 9 (Kph. 1930), s. 335. *Jarðabók Árna og Páls* 10 (Kph. 1943), s. 4, 298. *Jarðabók Árna og Páls* 11 (Kph. 1943), s. 13, 66, 96, 98, 111, 123, 148, 153, 225, 252, 257, 272, 280, 333, 347, 368.

komist í einkaeigu eða ábúendur einstakra jarða gert tilkall til þeirra.⁵⁰ Um þetta verður þó varla fullyrt nema hvert tilvik sé skoðað sérstaklega.

Hvernig sem til hjáleigubúskapar var stofnað í öndverðu var lengi ekki gert ráð fyrir að hjáleigur væru tíundaðar sérstaklega í jarðabókum. Það er ekki fyrr en í tilskipun um nýtt jarðamat frá 1. september 1848 að kveðið er á um að hjáleigur skuli metnar sem sérstakar jarðir ef þær hafi sín sérstöku landmerki og virðist þeirri reglu hafa verið fylgt í löggjöf eftir þann tíma.

Lögbýli var annað hugtak yfir jörð og þá gjarnan notað til að greina á milli *heimajarðar* og hjáleigu. Elstu dæmi þess í Orðabók Háskólans eru frá 16. öld. Í Grágás kemur þó fyrir hugtakið *lögþú* þegar rætt er um þá menn sem rétt sé að kveðja til búa-kviðar, en merkingin er að öðru leyti óljós. Í Jarðabók Árna og Páls má einnig sjá þess merki að lögbýli hafi verið skilgreint sem jörð er ætti skyldurekstur á afrétt.⁵¹ Þau hugtök sem hér hefur verið gerð grein fyrir lýsa mismunandi tegundum jarða en veita ekki frekari vitneskju um eignarréttarlega þýðingu hugtaksins jörð í samanburði við hugtökin afréttur og almenningur.

Þá kemur til athugunar hvort land innan jarðar geti haft mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Hugtakið *heimaland* kemur víða fyrir í heimildum, ekki síst máldögum. Í Jónsbók birtist það fyrst í fyrirsögn 53. kafla landsleigubálks: „Um afréttarfé ef það gengur í heimaland.“ Einnig er minnst á það í réttarbót Hákonar Magnússonar konungs árið 1305:

Þat er góðr vilji várr um geldfé at þat sé sektalaust í heimalöndum ef hreppstjórar og grannar lofa ok gefa enga sök á því.⁵²

Hér sýnist *heimaland* merkja jörð aðskilda frá því landsvæði þar sem geldfé gengur að jafnaði, þ.e. afrétti.

Í máldögum er heimaland haft um þá jörð sem kirkja stóð á, stundum til aðgreiningar frá öðrum jörðum sem eignaðar voru kirkjunni. Í yngri heimildum eru þó dæmi um að heimaland hafi verið sérstök bújörð, aðskilin frá þeirri jörð sem hún heyrði undir. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir t.d. um jörðina Íshól í Ljósavatns-hreppi að hún sé eign staðarins í Laufási og kallist „heimaland þess staðar“, þó að þaðan liggi næstum hálf önnur þingmannaleið, eða 50 km, til Íshóls.⁵³

Einnig hefur verið bent á að í heimildum frá 18. öld virðist heimaland stundum vera haft um „einskonar millistig á milli lögbýlis og hjáleigu, þó skyldara hjáleigu“. Býli sem á þennan hátt nefnist heimalönd í fyrrgreindum heimildum séu einatt mjög forn hjálönd eða hjáleigur sem byggst hafi áður en kom til hinnar eiginlegu hjáleigubýggðar.

⁵⁰ Hitzler, Egon 1979: *Sel – Untersuchungen zur Geschichte des isländischen Sennwesens seit der Landnahmezeit*. Ósló. S. 213–215, 226.

⁵¹ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 13. b. Fylgiskjöl. Reykjavík. S. 24.

⁵² *Jónsbók* 1904, s. 292.

⁵³ *Jarðabók Árna og Páls* 11, s. 143.

Venjuleg merking orðsins heimaland sé önnur, þ.e. afmörkuð landareign ákveðinnar, einstakrar jarðar heima fyrir, gagnstætt afrétti.⁵⁴

Hugtök þau sem hér hefur verið fjallað um koma víða fyrir í fjallskilareglugerðum án þess að þau séu skilgreind nánar. Þó er að finna undantekningar eins og fjallskilareglugerð fyrir Mýrasýslu, nr. 88/1892, en þar segir meðal annars svo í 4. gr.:

Heimalönd. Heimaland jarðar liggur umhverfis bæ hennar og út frá túni, og er hvergi sundur skorið af annarri landareign. Sumra jarða heimalandi utanhúss má aftur skipta í tvennt:

- a. *Búffárhagar* er sá hluti af landareign jarðar, er búpeningur hennar gengur jafnaðarlega í árið um kring. Hér með teljast og engjar í heimalöndum. Flestra jarða heimaland heyrir allt undir þennan staflíð.
- b. *Útlenda* kallast hér sá hluti af heimalandi jarðar, er liggur út frá búfjárhögum hennar á eina hlið eða fleiri, og verður sökum fjarlægðar eða afstöðu eigi varinn almennings fé, eða notaður stórum meir til sumarbeitar af ábúanda þeirrar jarðar en mörgum öðrum. Þetta á aðeins við um landmiklar jarðir, er liggja við afrétt.⁵⁵

Í tilvitnaðri fjallskilareglugerð er gert ráð fyrir að útlenda sé hluti heimalands. Sami eða svipaður skilningur kemur reyndar fram í nýbýlatilskipuninni 15. apríl 1776 þegar fjallað er um „útlendi“ eignarlanda en þar skyldi jarðeigandinn hafa forgangsrétt til að byggja upp nýbýli. Einnig er rétt að benda á það sem Þorvaldur Thoroddsen segir í riti sínu *Lýsing Íslands* að útlendur „[heiti] þeir hlutir af heimalandi, er liggja út frá búfjárhögum“.⁵⁶

Í löggjöf tuttugustu aldar gætir þess í sívaxandi mæli að þær fasteignir eða fasteignaréttindi sem áður höfðu án sundurgreiningar verið felld undir jarðarhugtakið séu flokkaðar og skipt upp með nýjum hætti. Í fjölda laga er vikið að hugtökunum jörð, lögbýli, landareign lögbýla, eyðijarðir og heimaland jarða. Settar eru fram ýmsar skilgreiningar, sem oft vísa til annarra laga að einhverju leyti.⁵⁷

Niðurstaða óbyggðanefndar er sú að almennt megi gera ráð fyrir því að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámmum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hvernar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsöögðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur ráðist af búskaparháttum og umfangi bús á hverjum tíma. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi farið með umráð og hagnýtingu, ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland almennt.

Landsvæði hvernar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

⁵⁴ Björn Teitsson, 1973: *Eignarhald og ábúð á jörðum í Suður-Þingeyjarsýslu 1703–1930*. Reykjavík. S. 78–79.

⁵⁵ *Stjórnartíðindi fyrir Ísland árið 1892*. B-deild. Reykjavík 1892. S. 140.

⁵⁶ Þorvaldur Thoroddsen, 1919: *Lýsing Íslands*. 3. b. Kaupmannahöfn. S. 189.

⁵⁷ Sjá t.d. vatnalög, lög um lax- og silungsveiði, jarðalög, ábúðarlög og lög um fasteignamat.

Heimaland jarðar sýnist að jafnaði hafa tekið til alls lands henni tilheyrandi, gagnstætt hins vegar afréttum. Ekki virðist almennt hafa verið gert ráð fyrir skiptingu jarðar í heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og annað land, úthaga eða afréttarland, í takmarkaðri notum. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar undir einstakar jarðir lá eða liggur sjálfstætt afréttur, sjá einnig kafla 4.4. og 4.5. Í slíkum tilvikum er þó oft fyrir að fara glöggum og óumdeildum merkjum milli heimajarðar og afréttar, sbr. t.d. afréttina Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði. Af slíkum einstökum dæmum verða hins vegar engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar. Sýnist þvert á móti mega leggja þá meginreglu til grundvallar að heimaland jarðar nái til alls lands henni tilheyrandi, nema sérstök frávik leiði til annars.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum er eða hefur verið jörð eða hluti hennar sé beinum eignarrétti háð.

Þó svo að hugtakanotkun hafi ekki fyrr og síðar verið samræmd milli einstakra laga á þessu sviði, er ekki þar með sagt að hún stangist á. Mestu máli skiptir í þessu sambandi að við það mat sem fram fer fyrir óbyggðanefnd sýnist eftir sem áður mega líta til hinnar fornu og almennu skiptingar í *jarðir*, *afrétti* og *almenninga*, þar sem *jörð* hefur þá réttarstöðu og réttarsögulegu stöðu, sem hér hefur verið gerð grein fyrir.

4.3. Almenningar

Hugtakið almenningur hefur haft margræða merkingu í löggjöf fyrr og síðar. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að almenningar séu á landi, hafi og í vötnum en hugtakið hefur allt eins verið notað um ítaksrétt, t.d. rétt til nytja af skógi eða fjöru.⁵⁸ Eftirfarandi umfjöllun miðast fyrst og fremst við landalmenninga, þ.e. afmarkað landsvæði. Um slík landsvæði giltu tilteknar reglur sem einkum vörðuðu rétt til beitar, veiði og reka.

Fræðimenn hefur greint á um hvernig háttað sé eignarrétti að almenningum og hvort þá sé fyrst og fremst að finna inn til lands eða út við haf.⁵⁹ Sett hefur verið fram sú kenning að land sé annað hvort eignarland eða almenningur. Almenningar séu svæði inn til lands sem fjórðungsmenn hafi átt saman á grundvelli Grágásar og síðar Jónsbókar. Þar væri um að ræða sektarfé til fjórðungsmanna, land sem varð eftir þegar farið var að setja merki á milli býla, eða ónumið land.⁶⁰ Eignarrétturinn hefði flust yfir til ríkisins ekki síðar en við gildistöku nýbýlatilskipunarinnar 1776. Hugtakið afréttur fæli einvörðungu í sér ítaksrétt í almenningssland, þ.e. ríkisland, að þeim tilvikum undan-

⁵⁸ Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn*. 2. b. Kaupmannahöfn 1893. S. 305, 310, 620, 708, 866, 868–869. *Íslenskt fornbréfasafn*. 4. b. Kaupmannahöfn 1897. S. 141. *Íslenskt fornbréfasafn*. 9. b. Reykjavík 1909–1913. S. 642.

⁵⁹ Sbr. Þorvaldur Thoroddsen 1919, s. 187–189.

⁶⁰ Bjarni Jónsson frá Vogu, 1917–1919: *Almenningar og afriðjettir*. Nefndarálit meiri hluta Fossanefndar (B). S. 20–22, 24. Sjá hins vegar Eggert Briem, 1917: „Um afriðjettir og almenninga.” *Löggrjetta* 11. apríl 1917. S. 61–62.

skildum þegar um beutiland tilheyrandi einstökum jörðum væri að ræða.⁶¹ Ítaksrétturinn fæli fyrst og fremst í sér rétt til beitar og veiði. Þessum sömu sjónarmiðum var haldið fram af hálfu ríkisins í H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari) en var hafnað.

Einnig hafa komið fram gerólíkar kenningar um almenninga. Almenningar hafi legið við sjó og verið veiðistöðvar en ekki grasnytjar eða upprekstrarlönd til fjalla. Þeir hafi orðið til löngu eftir að landið var numið, með samkomulagi við landeiganda. Alþýða manna í fjórðungnum hafi þá öðlast þar þau réttindi sem lög gerðu ráð fyrir í almenningum, yfirleitt gegn greiðslu tolls.⁶²

Helsta ákvæði Grágásar um almenninga hljóðar svo:

Það er mælt að almenningar eru á landi hér. Það er almenning er fjórðungsmenn eiga allir saman. Þar eiga menn að fiskja og fygla svo að koma þangað er mánaður lifir vetrar og vera þar sjö mánaði. Þá skal almenning liggja fimm mánaði svo að sá einn skal þá beita er næstur býr. Þar eiga menn að höggva við og telgja og færa til skips eða búða, og er þá heilagur viðurinn.⁶³

Helsta ákvæði Jónsbókar um almenninga hljóðar svo:

Þat eru almenningar er at fornu hafa verit. Sætr má hverr þeira gera er þann almenning eigu er vill at sitja í sumarsetri, ef þat er ór búfjárgangi. En ef tveir menn ganga báðir í eina sláttu senn, hafi báðir þat er þeir slá. En ef þá skilr á, hvárr þeira fyrri orti á, hafi sá sitt mál er sannar með einseiði, nema hinn hafi fleiri vátta í móti. Fiskivötn öll í almenningi eru öllum jafnheimil; þar megu menn fiskja ok fygla. Engi skal beita almenning frá krossmessu á vár ok til Bótólfsvöku; þar eigu menn at telgja við ok færa til skips eða búða, ok er þá heilagur viðurinn. Nú koma menn þar öðru skipi ok fá eigi þar farm, en aðrir hafa meirr en farm sínu skipi, hvárt er þat er viðr eða hvalr, þá er rétt at þeir taki farm sínu skipi, ok bæti hinum fyrir starf sitt. Nú kemr hvalr, þá er menn eru í almenningi, þá skal boð upp skera sá er næstr býr ok láta fara alla vega sem dagr deiliz; sekr er hann sex aurum við konung, ef hann skerr eigi boð upp, en eyri hverr er fellir, nema nauðsyn banni ...⁶⁴

Samkvæmt Jónsbók var gerður sá meginmunur á almenningum og afréttum að í þeim fyrrnefndu mátti slá og gera sel en í þeim síðarnefndu ekki.⁶⁵

Því hefur verið haldið fram að ýmis ákvæði Jónsbókar um almenninga upp til fjalla miðist við aðstæður í Noregi en ekki á Íslandi.⁶⁶ Í því sambandi hefur verið bent á beina samsvörun tveggja helstu ákvæða Jónsbókar um þetta efni, í 52. og 59. k. IIb., við norsk lög.⁶⁷ Óvíst er því að hve miklu leyti þau hafa haft raunverulega þýðingu hér á landi, a.m.k. er ljóst að afréttarsvæði er að finna víða um land en almenninga „hið efra“ sér lítinn stað. Að löggjöf frátalinni eru heimildir um þá ekki aðrar en örnefni á stöku stað. Heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru hins vegar allnokkrar. Þá sjaldan vísað

⁶¹ Bjarni Jónsson frá Vogu 1917–1919, s. 27–30.

⁶² Eggert Briem 1917, s. 61–62.

⁶³ Grágás 1992, s. 369 (74. k. IIb.).

⁶⁴ Jónsbók 1904, s. 193–194 (59. k. IIb.).

⁶⁵ Jónsbók 1904, s. 176, 193 (46. og 59. k. IIb.).

⁶⁶ Eggert Briem 1917, s. 61–62.

⁶⁷ Sjá eldri Frostþingslög (k. XIV, 7 og 8) og landslög Magnúsar Hákonarsonar (IIb., 61. k.) í *Norges gamle love indtil 1387*. 1. b. Christiania 1846. S. 250–251. *Norges gamle love indtil 1387*. 2. b. Christiania 1848. S. 144–145.

er í fyrrnefnt ákvæði Jónsbókar virðist hafa verið um slíka almenninga að ræða.⁶⁸ Hins vegar verður ekki séð að almenningur hafi almennt verið notað um óbyggð svæði sem enginn hafði nýtt af. Um slík svæði virðist fremur hafa verið notað orðið óbyggðir, stundum e.t.v. einnig öræfi.⁶⁹

Þess eru samt sem áður ýmis dæmi í síðari tíma löggjöf að fjallað sé um almenninga.⁷⁰ Hugtakið er þá oft notað í mun víðtækari merkingu en áður. Þannig er gert ráð fyrir að almenningar séu landsvæði sem enginn aðili geti talið til einstaklingseignarréttinda yfir.⁷¹ Ekki er þá gerður greinarmunur á annars vegar almenningum skv. hinum eldri skilningi hugtaksins, og hins vegar öræfasvæðum, sem engar hefðbundnar nýttjar eru af.⁷²

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram.⁷³ Heimildir skortir hins vegar um hvernig það kann að hafa gerst. Í því sambandi má benda á að í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns eru jöfnum höndum notuð orðin afréttur og almenningur eða almenningsafrétt, þegar um er að ræða afrétt sem margir nota sameiginlega.⁷⁴ Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Ekki er þó útilokað að slík landsvæði finnist og eins getur hugtakið haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignarréttindum.

4.4. Afréttir

Uppruni hugtaksins *afréttur* er óljós en sett hefur verið fram sú kenning að afréttur hafi í upphafi merkt þá athöfn að reka geldfé úr heimahögum til fjarlægara beitolands. Síðar

⁶⁸ Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn*. 8. b. Reykjavík 1906–1913. S. 485. Að vísu kemur hugtakið almenningur fyrir sem afmarkað beitoland í svonefndum Þjórsártungudómi, en um sanngildi hans leikur vafi. Sbr. Aðalgeir Kristjánsson og Stefán Karlsson, 1979: „Fimm hundruð ára dómur eða fals?“ *Gripla* III. S. 104–114.

⁶⁹ Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 43.

⁷⁰ Sjá t.d. 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1879 ásamt fylgiskjöllum þeirra laga, 4. gr laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 4. gr. laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.

⁷¹ Gaukur Jörundsson, 1982–1983: *Eignaréttur* II, s. 133. Þorgeir Örlygsson: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 576. Sjá einnig 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; 8.–1. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi. Sjá einnig 1. gr. námulaga, nr. 50/1909.

⁷² Sbr. t.d. 1. gr. landamerkjálaga, nr. 5/1882, 1. mgr. 1. gr. landamerkjálaga, nr. 41/1919.

⁷³ Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur*. Reykjavík. S. 83.

⁷⁴ Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 12. b. Atriðisorðaskrá. Reykjavík 1990. S. 7 (almenningsafrétt, almenningur).

hafi það að auki farið að merkja réttinn til að reka fé í þetta beitiland. Loks hafi þriðja merkingin komið við hlið hinna, þ.e. svæðið sem rekið var á.⁷⁵

Afréttur hefur oft verið skilgreindur sem afmarkað landsvæði, að jafnaði utan byggðar, sem að fornu og/eða nýju hefur verið nýtt sem sumarbeitiland.⁷⁶ Þessi skýring virðist komast einna næst því sem sagt er um afrétti í Grágás og Jónsbók.⁷⁷

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög fyrst og fremst gert ráð fyrir að afréttur væri afmarkaður frá aðliggjandi jörðum, fremur en að þess gerðist þörf að hann væri skýrt afmarkaður í heild sinni. Í kafla 4.2. var gerð grein fyrir ákvæðum Jónsbókar um úrlausn ágreinings er „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ og merkjalýsingu (eða merkjagöngu) við sölu lands. Sá er næstur bjó afrétt gat stefnt þeim við sig til garðlags er afréttinn áttu, að tilteknum skilyrðum uppfylltum.⁷⁸ Ákvæði Grágásar voru mjög keimlík því sem hér hefur verið lýst en ekki eins ítarleg. Í landamerkjalögum, nr. 5/1882, er einungis kveðið á um að landamerkjum afrétta og annarra óbyggðra lendna skuli haldið við „að því leyti því verður við komið“. Skylda jarðeigenda til merkjasetningar, viðhalds merkja og skrásetningar þeirra er hins vegar afdráttarlaus. Landamerkjalög, nr. 41/1919, sem enn gilda, verður að skilja svo að landamerki afrétta skuli skrásett. Hins vegar kemur skýrt fram að einungis skuli setja merki og halda við merkjum ef sá krefst þess sem land á að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Síður er talin þörf á að afmarka afrétti í heild sinni með skýru móti. Sjá nánar í kafla 5.5.

Ætla má að sum afréttarlönd hafi legið innan upphaflegra landnáma. Önnur hafa legið utan þeirra. Sú kenning hefur verið sett fram að réttur til afrétta hafi í upphafi orðið til með afnotanámi á landi sem hvorki var háð eignarrétti einstaklinga né ríkis.⁷⁹ Af heimildum verður hins vegar ekki ráðið að landnámsmenn hafi numið land til annars en fullrar eignar. Afréttir virðast þannig hafa orðið til á þrennan hátt. Í fyrsta lagi er mögulegt að landsvæði hafi verið numið, gengið kaupum og sölum og fyrr eða síðar verið lagt til afréttar. Í öðru lagi getur verið um það að ræða að land hafi verið numið en beinn eignarréttur ekki yfirfærst og fallið niður. Í aldanna rás hafi menn óátalið farið að nýta svæðið sem afrétt. Í þriðja lagi kann ónumið landsvæði að hafa verið tekið til afnota sem afréttur, enda þótt með óformlegum hætti væri.

Með tilliti til uppruna afrétta má flokka þá í þrennt. Í fyrsta lagi er um þá afrétti að ræða sem kalla má *samnotaafrétti*. Þar er um að ræða afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Sýnast afréttir þeir sem lögbækurnar tóku til einkum falla í þennan flokk. Óhætt sýnist

⁷⁵ Bjarni Jónsson frá Vogu 1917–1919, s. 43.

⁷⁶ Efnislega svo í lögum um afréttarmálefni, fjallskil o.fl. Sjá jafnframt 1. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998.

⁷⁷ *Jónsbók* 1904, s. 176–177, 187 (46. og 54. k. llb.). Sbr. einnig Grágás 1992, s. 330–331, 340, 342 (38., 44. og 46. k. llb.).

⁷⁸ *Jónsbók* 1904, s. 187 (54. k. llb.).

⁷⁹ Þórður Eyjólfsson: „Um afrétti og réttindi, sem afréttareign fylgja.“ September 1970 (ópr. fjölr.). S.1.

að álykta sem svo að hluti þeirra landsvæða, a.m.k., sem viðkomandi afréttir taka og/eða tóku til hafi legið utan þeirra svæða sem numin voru en eignarheimildir snemma fallið niður, hafi svo verið. Rétturinn til þeirra hafi orðið til með því að íbúar byggðarlagsins hafi tekið viðkomandi landsvæði, sem legið hefur utan þáverandi byggðarmarka, til sumarbeitar fyrir búpening og eftir atvikum annarra takmarkaðra nota.

Í öðru lagi er um að ræða *afrétti einstakra jarða og stofnana*, en þar er um þá afrétti að ræða sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Rekstur annarra aðila var þá heimill skv. venjum og samningum, en gegn greiðslu afréttartolls. Umræddir afréttir eru að meginstefnu til skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða í sumum tilvikum af öðrum fasteignum. Tilurð þessara afrétta er ekki með öllu ljós en þeim skýringum hefur m.a. verið hreyft að umræddir afréttir hafi verið hluti af landnámi einstakra landnámsjarða, en vegna legu sinnar, landkosta og búskaparháttanna verið nýttir til upprekstrar.

Í þriðja lagi er svo um það að ræða að land eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lagt til afréttar.

Eignarréttarleg þýðing hugtaksins í löggjöf hefur verið á reiki. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að afréttir verið flokkaðir í þrennt. Í fyrsta lagi er um að ræða afrétti sem eru fullkomið eignarland, t.d. þegar lönd jarðar hafa verið lögð til afréttar. Í öðru lagi geta afréttir verið í afréttareign, og hún eingöngu talin fela í sér þrengri eignarráð, fyrst og fremst beitarrétt og veiði. Í þriðja og síðasta lagi er um að ræða afréttarítök sem felast þá í rétti jarðar eða jarða til uppreksturs á afrétt tilheyrandi annarri jörð eða stofnun, oftast gegn gjaldi. Sá afréttur getur verið hvort heldur er háður beinum eignarrétti eða einungis afréttareign, sbr. fyrri flokkana tvo. Hugtakið afréttareign getur svo haft víðtækari skírskotun, þ.e. framangreint afbrigði takmarkaðra eignarréttinda að landi.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur manna til landsnytja innan afrétta (og almenninga). Þar verður einna helst litið til þeirra landsnytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, reka, veiði, vatns og jarðefna, sbr. kafla 4.2.

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur verið kveðið á um það í löggjöf hverjir mættu reka á afrétt, hvenær, hversu lengi mætti beita þar og hverjar skorður yrðu settar við fjölda fjár. Ákvæði Grágásar og Jónsbókar miðuðust við afrétt er menn „eigu tveir eða fleiri saman.“ Samkvæmt lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969 áttu „allir búfjáreigendur, sem landsafnot hafa í hreppi eða á félagssvæði ...“ upprekstrarrétt á afrétt hrepps eða annars upprekstrarfélags. Um upprekstrarrétt á afréttarland, sem lá undir einstaka jörð eða stofnun, fór hins vegar eftir fornri venju eða samningum. Sömu reglur er að finna í núgildandi lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.⁸⁰ Sjá nánar í kafla 4.7.

⁸⁰ Jónsbók 1904, s. 176–177 (46. k. llb.). Grágás 1992, s. 330–331 (38. k. llb.). Lög um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 7.–8. gr., og nr. 6/1986, 7.–8. gr.

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru rýmri en varðandi afréttina. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur, sjá nánar í kafla 4.9.⁸¹

Í Grágás er kveðið á um rétt manna til að veiða í almenningum.⁸² Sams konar ákvæði voru í gildi samkvæmt Jónsbók.⁸³ Ekki er minnst á afrétti sérstaklega í þessu sambandi. Árið 1849 er gefin út tilskipun um veiði á Íslandi og réttur til veiði á afréttum, sem fleiri eigi saman, bundinn við þá menn sem afrétt heyri til en í almenningum er veiði öllum mönnum jafnheimil.⁸⁴ Með lögum nr. 63/1954 eru reglur um fuglaveiðar rýmkaðar mjög og öllum íslenskum ríkisborgurum heimilaðar fuglaveiðar í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra. Heimild til dýraveiða í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda geti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra, er veitt íslenskum ríkisborgurum og erlendum ríkisborgurum með lögheimili hér á landi með lögum nr. 64/1994.⁸⁵

Engin sérákvæði hafa verið í íslenskri löggjöf um vatnsréttindi á afréttum og almenningum. Miklar deilur urðu um það í byrjun síðustu aldar hvernig eignarrétti að vatni væri háttað, í tilefni af auknum möguleikum til nýtingar vatnsorku. Lyktir urðu þær að í vatnalögum, nr. 15/1923, er sett sú almenna regla að vatnsréttindi fylgi eignarrétti að landi. Þess skal þó getið að við undirbúning vatnalaganna var Fossanefndin svokallaða sammála um að ríkið ætti öll vatnsréttindi utan landareigna einstakra manna.⁸⁶

Með vatnalögum, nr. 15/1923, var heimild til veiða í vötnum á afréttum og almenningum, sem héruð ættu eða notuðu með löglegri heimild og væru ekki einstaks manns eign, bundin við héraðsmenn. Öllum var hins vegar heimil veiði í vötnum á afréttum og almenningum og öðrum lendum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað einstaklingsréttar heimild til þeirra. Umrædd regla þótti ekki fyllilega skýr og var það fyrst með dómi Hæstaréttar í Landmannaafréttarmálinu, H 1955 108 og með gildistöku 5. gr. lax- og silungsveiðilaga nr. 53/1957 sem tekið var af skarið um það, og án tillits til þess hvort að fyrir lægi sönnun um eignarrétt að viðkomandi landsvæði, að veiði í vötnum á afrétti tilheyrði búendum sem upprekstrarrétt ættu á afréttinn til búsparfa á sama hátt sem verið hefði enda væri veiðiréttur í þeim vötnum ekki í einkaeign, sbr. nú 5. gr. laga nr. 76/1970 um lax- og silungsveiði.

⁸¹ Jónsbók 1904, s. 193–194 (59. k. llb.). Grágás 1992, s. 369 (74. k. llb.).

⁸² Grágás 1992, s. 349, 369 (50. og 74. k. llb.).

⁸³ Jónsbók 1904, s. 193–194 (59. k. llb.).

⁸⁴ Sjá 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

⁸⁵ Sjá 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954, 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966 og 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.

⁸⁶ Nefndarálit minnihluta Fossanefndar, bls. IV og 32 og Nefndarálit meirihluta Fossanefndar, sbr. 16. og 17. gr. þess frumvarps og athugasemdir við þær greinar.

Allt að einu þykir verða að skýra 5. gr. lax- og silungsveiðilaga til samræmis við eignarhald viðkomandi afréttar/landsvæðis og að hún samkvæmt hljóðan sinni taki fyrst og fremst til samnotaafréttar. Lúti viðkomandi landsvæði, þ.e. afréttur beinum eignarrétti er veiðirétturinn að sama skapi á hendi þess sama aðila og fer með hinar beinu eignarréttarheimildir, skv. meginreglu 1. mgr. 2. gr. laga nr. 76/1970, einstaklinga, sveitarfélaga eða annarra. Sé afréttarland ekki undirorpið beinum eignarrétti, en allt að einu í afréttareign ákveðinna aðila, sbr. flokkunin í afrétti kirkna og stofnana hér að framan og afréttareignin eftir atvikum verið framseld sem slík, þá er ástæða til þess að ætla að veiðiréttur sé á hendi þess aðila sem er handhafi afréttareignarinnar. Á öðrum þeim landsvæðum sem hvorki falla í flokk afrétta né sýnt verði fram á tilvist einstaklingseignarréttarheimilda til veiði þá tilheyrir veiðiréttur, að óbreyttu, íslenska ríkinu, sbr. 1. mgr. 2. gr. laga nr. 58/1998.⁸⁷

Í Grágás og Jónsbók er ekki fjallað um rétt til jarðfna utan eignarlanda. Með tilskipun frá árinu 1878 er mælt fyrir um heimild hvers og eins til hagnýtingar tilgreindra jarðfna á fjöllum, þjóðvegum og öðrum stöðum, sem einskis eign væru. Árið 1907 er kveðið á um það í lögum að landssjóður teljist námueigandi í „afrjettum, almenningum og öræfum, sem ekki eru metin til dýrleika“.⁸⁸

Skyldur þeirra er hagsmuna hafa átt að gæta á afréttum hafa fyrst og síðast falist í að fylgja lagareglum, samþykktum eða samningum um tilhögun nýtingarinnar. Heimildir benda ekki til þess að afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts fyrr en á 20. öld. Sjá nánar í kafla 5.2.

Frá tíma nýbýlatilskipunarinnar 1776 má, a.m.k. framan af, merkja þann mun á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana að löggjafinn hefur talið sig hafa rýmri heimildir til að skipa málum á hinum fyrrnefndu.⁸⁹ Í nýbýlatilskipuninni er einn flokkur óbyggðra landsvæða nefndur *afréttaralmenningur*, sbr. kafla 4.3. Það hugtak á sér eldri sögu og kemur m.a. fyrir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns í svipaðri merkingu og *samnotaafréttur*. Í nýbýlatilskipuninni virðist ekki gert ráð fyrir að afréttaralmenningar séu háðir beinum eignarrétti en viðurkennt að eigendur og ábúendur nærliggjandi jarða kunni að eiga þar einhvern nýtingarrétt.

Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni segir svo:

⁸⁷ Sjá 123. gr. vatnalaga, nr. 15/1923, lög um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; lög um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957 og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

⁸⁸ Sbr. tilskipun frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi, 8.–10. gr.; 13. gr. námulaga, nr. 61/1907; og 1. gr. námulaga, nr. 50/1909. Í síðari löggjöf um þetta efni er ekki fjallað sérstaklega um afrétti og almenninga.

⁸⁹ Skýr dæmi um þetta má sjá í 1. og 4. gr. nýbýlalaga frá 1897, hugsanlega 2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849, 1. og 13. gr. námulaga nr. 61/1907, 1. mgr. 12. gr. laga um fasteignamat og fasteignaskráningu nr. 28/1963, 7. og 8. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl. nr. 6/1986, sbr. greinargerð með upphaflegu frumvarpi til þeirra laga. Auk þess má benda á þau gögn sem lágu til grundvallar þingsályktunartillögum frá 1917 og 1919 og svo sjálfum vatnalögum frá 1923. Það veldur þó vafa að í viðkomandi lögum eru ekki alltaf gerðir fyrirvara vegna þeirra landsvæða eða afrétta sem sveitarfélög hafa eignast á síðari tímum og eiga hugsanlega fullkomnar eignarheimildir fyrir.

Nýbýli má stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn getur sannað sína eign. Svo má og stofna nýbýli í afrjettum, er sveitarfélög eiga, og almenningum, ef sveitarstjórnir þeirra sveitarfélaga er afrjettina eiga eða eiga hagsmuna að gæta í almenningnum, leyfa það, og sýslunefndin veitir til þess samþykki sitt.

Í 2. gr. laganna er kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skuli láta vita um fyrirætlun sína ef hann vilji stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu.

Í upphaflegu frumvarpi til nýbýlalaga var ekki miðað við afrétti sveitarfélaga heldur afrétti ótilgreint. Stjórnarráðið taldi það hins vegar ekki ætlun þingsins að lögin tækju til afrétta sem væru eign einstakra aðila, jarða eða kirkna og því var orðalagi ákvæðisins breytt til þessa horfs.

Á sama tíma sýnast afréttir einstakra jarða og stofnana hafa verið aðgreindir frá samnotaafréttum og þá yfirleitt ekki neinir fyrirvarar gerðir varðandi grunneignarrétt jarðeigandans. Sama afstaða endurspeglast og í þeim sölum ríkisjarða sem áttu sér stað á fyrstu áratugum aldarinnar en þá voru afréttir einstakra jarða og stofnana seldir, að því er virðist sem bein og fyrirvaralaus eignarlönd.⁹⁰ Breytingar má þó merkja í síðari tíma löggjöf þar sem ekki virðist gerður neinn grundvallarmunur á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana.⁹¹

Dómstólar hafa frá árinu 1955 fjallað um eignarréttartilkall einstaklinga, sveitarfélaga og ríkis til einstakra afrétta.⁹² Í H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri) og H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari) var tekist á um eignarréttartilkall að Landmannaafrétti. Í fyrra málinu var beinu eignarréttartilkalli afréttarhafa hafnað, enda voru þeir ekki taldir hafa sýnt fram á tilvist slíks réttar, hvorki fyrir nám, löggerninga, hefð né með öðrum hætti. Afnot sem falist hefðu í sumarheit fyrir sauðfé, veiði og öðrum takmörkuðum notum styddu ekki eignarréttartilkall í beinni merkingu. Í H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1971 1137 (Reyðarvatn) um afrétt Lundarreykjadalshrepps austan Reyðarvatns, H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði) var eignarréttartilkalli afréttarhafa í öllum tilvikum hafnað.

Auk þeirra atriða sem réðu tilhögun sönnunarbyrði í Landmannaafréttardóminum fyrri sýnast lega, staðsetning og landshættir hafa áhrif, sem og upplýsingar sem raktar verða til Landnámu og þá eru gerðar kröfur um heimildir varðandi órofa framsal réttinda yfir viðkomandi afréttum. Afsöl og/eða aðrar eignarheimildir sýnast þá ekki heldur duga einar og sér heldur eru þær kröfur gerðar að meintur rétthafi sýni fram á að sá sem afsalaði hafi í raun verið réttilega komin að umræddum réttindum. Í H 1971 1137 (Reyðarvatn) var eignarréttur Andakílshrepps að afrétti sínum staðfestur en til af-

⁹⁰ Sjá H 1994 2227 (Geitland) og H 1997 1162 (Auðkúluheiði).

⁹¹ Í dæmaskyni má benda á að samkvæmt ákvæði 2. mgr. 5. gr. laga nr. 33/1966 um fuglaveiði og fuglafriðun og 2. gr. námulaga nr. 24/1973, sbr. athugasemdir með þeirri grein, sýnist sönnunarbyrðin um beinan eignarrétt að afrétti í öllum tilvikum hvíla á þeim aðila, sem heldur slíkum rétti fram.

⁹² Sjá jafnframt Lyfrd. eldri VII-223 og Lyfrd. yngri V-327.

réttarins hafði sérstaklega verið lögð Gullberastaðatunga, úr landi jarðarinnar Gullberastaða. Til athugunar í því sambandi er einnig niðurstaðan í H 1975 55, landamerkjamáli á Arnarvatnsheiði, þar sem engir fyrirvarar voru a.m.k. gerðir um eignarrétt Hálsa- og Reykholtisdalshreppa að afrétti sínum, landsvæði sem fyrrum hafði verið skipt út úr jörðinni Kalmanstungu.

Séu framangreindir dómar skoðaðir með hliðsjón af því sem áður greindi um flokkun afrétta með tilliti til uppruna virðist óhætt að fella Landmannaafrétt undir *samnotaafrétt*, sbr. H 1955 108 og H 1981 1584. Þá sýnast afréttir Lundarreykjadalshrepps austan Reyðarvatns, Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði verða felldir undir flokkinn *afréttir einstakra jarða og stofnana*, sbr. H 1971 1137, H 1997 1162, H 1997 1183 og að auki H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur). Loks virðast Gullberastaðatunga við Reyðarvatn og Kalmanstunguland á Arnarvatnsheiði dæmi um það að *lönd eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lögð til afréttar*, sbr. H 1971 1137 og H 1975 55.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarheit fyrir búfenað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðbyggjandi jarða. Þá er ljóst að löggjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar jarðar eða stofnunar er undirorpin beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem lagt hefur verið til afréttar vísast til kafla 4.2. um hugtakið *jörð*, sbr. einnig H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).

4.5. Jörð eða afréttur?

Hér hefur að framan verið gerð grein fyrir þeirri flokkun lands sem byggt var á fram að gildistöku þjóðlendlaga og fól í sér skiptingu í jarðir, afrétti og almenninga. Í kafla 4.2. kemur fram að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámunum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Um hugtakið jörð segir einnig að þó svo hvorki verði ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt sé gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu, annars vegar heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og hins vegar annað land, úthagi eða afréttarland í takmarkaðri notum, þá finnst allt að einu einstök dæmi um slíka skiptingu. Af slíkum dæmum verði þó engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar.

Afrétti hefur óbyggðanefnd flokkað í þrennt á grundvelli uppruna, sbr. kafla 4.4. Í fyrsta lagi samnotaafrétti, þ.e. þá afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Í öðru lagi afrétti einstakra jarða og stofnana, sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Umræddir afréttir eru að meginstefnu skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða, í sumum tilvikum, af öðrum fasteignum. Í þriðja lagi er um að ræða jarðir sem að hluta eða öllu leyti hafa verið lagðar til afréttar og gilda þar um sambærilegar sönnunarkröfur og um eignarhald að landi jarða yfirleitt.

Til viðbótar og fyllingar þessum meginforsendum er óhjákvæmilegt að huga nokkru nánar að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka. Innan merkja jarða kunna að finnast svæði sem kölluð eru afréttur en hafa þó ekki sjálfstæða afmörkun. Jafnvel er sá möguleiki fyrir hendi að þau séu á einhvern hátt afmörkuð. Hér má einnig nefna svæði sem kölluð eru afréttarland, fjallhagi, beitoland, upprekstrarland eða eru auðkennd með sambærilegum hætti. Í þessu þarf ekki að felast mismunandi eignarréttarleg staða lands innan jarðarinnar. Hugsanlegt er að vísað sé til gamalgroinnar notkunar á viðkomandi jarðarhluta sem beitarlandi. Þýðing hugtaksins afréttur hefur lengi verið á reiki og ekki ósennilegt að notkun þess í tímans rás sé með einhverjum afbrigðum, e.t.v. tengdum staðháttum. Í sveitarfélögum þar sem ekki finnst afréttir samkvæmt þeirri flokkun sem óbyggðanefnd hefur lagt til grundvallar kann það jafnvel að vera notað um fjalllendi jarða á svæðinu almennt. Það er mat óbyggðanefndar að slík aðstaða ein og sér, og þá einkum ef svæði er kallað afréttur án sjálfstæðrar afmörkunar, raski ekki þeim eignarréttarlegu forsendum, þ.m.t. sönnunarstöðu, sem óbyggðanefnd hefur byggt á viðvíkjandi réttarstöðu jarða. Gera þarf hins vegar skýran greinarmun á tilvikum af þessu tagi og afréttum einstakra jarða eða stofnana sem eru skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða öðrum fasteignum.

Í þessu samhengi skal það rifjað upp að land jarða kann að vera nýtt sem beitoland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaframkvæmd. Eins og fram kemur í almennri umfjöllun óbyggðanefndar

um fjallskil, sbr. kafla 4.7., gefur slík tilhögun ein og sér hins vegar enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi. Í sögulegu ljósi getur það þó haft þýðingu við sönnunarmat um tilvist eignarréttar ef einstök landsvæði, sem gert er tilkall til sem hluta jarðar, hafa verið nýtt sem upprekstrarland af einhverju tagi af eigendum og ábúendum annarra jarða. Einstök tilvik af þessum toga verður að meta sérstaklega.

4.6. Jöklar

Í Landnámu er þess hvergi getið að menn hafi numið jökla til eignar, og kann því að hafa verið trúað að þar byggju hálftröll eða goðumlíkar persónur (sbr. frásagnirnar um Bárð Snæfellsás og Hallmund í Balljökli). Enda þótt jöklar séu ekki nefndir sérstaklega í lögbókunum fornu verður sú ályktun dregin að lögsaga þjóðveldisins hafi einnig náð til þeirra; sakamenn voru a.m.k. ekki óhultir á „fjöllum“ og í „óbyggðum“.⁹³ Ef marka má frásögn Grettis sögu hafa grið milli manna tekið jafnt yfir fjöll og jökla sem byggðar lendur.⁹⁴

Því hefur verið haldið fram að einhverjir hinna norsku landnámsmanna hafi þekkt jökla af eigin raun úr heimkynnum sínum. Hins vegar er erfitt að segja til um hversu nákvæm og víðtæk þekking þeirra á jöklum var.⁹⁵ Elsta lýsing á jöklum á Íslandi er í riti Saxo Grammaticus (Saxa hins málsþaka), *Gesta Danorum*, sem samið var um 1200. Þar er í fyrsta skipti lýst hreyfingu skriðjökla, nánar tiltekið hverfihreyfingu, þegar neðri hluti jökulsins hverfist upp á yfirborðið.⁹⁶ Saxi lýsir þessu sem furðufregn, og er alls ekki víst að frumbyggjar Íslands hafi í öndverðu verið betur að sér en hann um þann eiginleika skriðjökla að færast úr stað.⁹⁷ Hér er einnig ástæða til að benda á það sem stendur í formála Guðmundar sögu Arasonar eftir Arngrím ábóta Brandsson (rituð um 1350):

Á sjánum liggja þeir hafisar, at með sínum ofvægilegum vexti taka þeir at fylla norðr-höfin, en yfir háfjöll landsins svo *óbræðiligir jöklar* með yfirvættis hæð og vidd, at þeim mun ótrúligt þykkja, sem fjarri eru fæddir.⁹⁸

Landsmenn áttu eftir að komast að því, þótt síðar yrði, að stærð jökla var ekki föst og óbreytanleg heldur gátu þeir hlaupið fram í náttúruhamförum eins og gerðist við eldgosið í Knappafellsjökli 1362. En hægfara breytingar gátu einnig átt sér stað, og má nefna sem dæmi að um 1700 var landnámsbærinn Fell (Fjall) við Breiðá kominn undir jökul.⁹⁹ Um svipað leyti (1695) lauk Þórður Þorkelsson Vídalín Skálholtsrektor við rit-

⁹³ Sbr. Grágás 1992, s. 472. *Jónsbók* 1904, s. 43, 272–273.

⁹⁴ *Íslendinga sögur*. 6. b. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 233 (72. k.): „Nú skulum vér vera sáttir ok sammála hverr við annan í huga góðum, hvárt sem vér finnumst á fjalli eða fjöru, skipi eða skíði, jörðu eða jökli, í hafi eða á hestbaki...“

⁹⁵ Sigurður Þórarinnsson, 1960: „Glaciological Knowledge in Iceland before 1800. A Historical Outline.“ *Jökull. Ársrit Jöklarannsóknafélags Íslands*. S. 1–2, 15.

⁹⁶ Sigurður Þórarinnsson 1960, s. 14–15.

⁹⁷ Sbr. Saxo Grammaticus, 1985: *Danmarks Krønike*. Kaupmannahöfn. S. XXII–XXIII.

⁹⁸ *Byskupa sögur*. 3. b. Hólabyskupar. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 150. (Skáletur óbn.)

⁹⁹ *Landnámabók* 1986, s. 233 (1. nmgr.).

gerð sína um jökulfjöll á Íslandi þar sem hann, sennilega fyrstur manna, setti fram frostþenslukenninguna svonefndu til skýringar á jöklaskriði.¹⁰⁰ Þá er þess að geta að jökulhlaup voru eitt af því sem Árni Magnússon og Páll Vídalín áttu að gefa sérstakan gaum að þegar þeir voru sendir í rannsóknarleiðangur um landið í byrjun 18. aldar.¹⁰¹

Jökull hefur verið skilgreindur sem massi af ís og snjó sem orðinn er þjáll og hreyfanlegur og hnígur og skríður undan eigin fargi.¹⁰² Í aðdraganda að setningu vatnalaga í byrjun 20. aldar var ágreiningur um eignarrétt að vatni og eignarhæfi þess. Niðurstaðan varð sú að í vatnalögum, nr. 15/1923, er ekki kveðið á um eignarrétt landeiganda að vatni á landi sínu heldur felst í þeim að landeigandi á aðeins þann rétt sem lögin heimila honum sérstaklega. Þar var raunar um að ræða allar helstu hagnýtingarheimildir vatns.¹⁰³ Vatnalögin gera mun á mismunandi afbrigðum vatns en um jökla er ekki fjallað sérstaklega.

Eignarréttarleg staða jökulsvæða hefur ekki verið til sérstakrar umfjöllunar í íslenskri lögfræði. Jöklar hafa einna helst verið nefndir sem dæmi um óbyggð svæði sem enginn hafi nýtt af, eða landalmenninga samkvæmt síðari tíma flokkun. Með því hefur þó alls ekki verið útilokað að jökull geti fallið innan eignarlands og jafnvel gerður skýr fyrirvari um að sá möguleiki væri fyrir hendi.¹⁰⁴

Í almennum athugasemdum við frumvarp til þjóðlendulaga kemur fram að byggt sé á nokkrum meginatriðum, m.a. þessum:

Tekið verði upp nýtt hugtak fyrir landsvæði utan eignarlanda, þjóðlenda. Þetta hugtak taki til þeirra landsvæða sem nú eru ýmist nefnd afreittur, almenningur, óbyggðir eða hálendi utan eignarlanda. Jöklar, sem ekki teljast innan eignarlanda, falli undir flokk þjóðlendna.¹⁰⁵

Um jökla er ekki fjallað að öðru leyti í greinargerðinni og þeir eru ekki nefndir í ákvæðum laganna.

¹⁰⁰ *Dissertationcula de montibus Islandiæ chrystallinis* (Smárit um jökulfjöll Íslands) (sbr. Sigurður Þórarinnsson 1960, s. 16–17).

¹⁰¹ *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 38.

¹⁰² Minnisblað Odds Sigurðssonar, jöklafræðings, til óbyggðanefndar, dags. 13.1.2003.

¹⁰³ Um aðdragandann að setningu vatnalaganna, sjá t.d. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignarréttur* I. Reykjavík. S. 43.

¹⁰⁴ Sbr. þessi orð Sigurðar Línals: „Auk afretta og almenninga kunna að vera til lönd inni á hálendinu, til dæmis öræfa- og jöklasvæði, sem enginn einstaklingur getur leitt heimildir að eða skírskotað til sérreittinda yfir né heldur neinn almannaréttur er bundinn við“ („Eignarréttur á landi og orkulindum.“ *Sérprentun úr skýrslu aðalfundar Sambands íslenskra rafveitna* 1983. S. 18). – Sbr. einnig Þorgeir Örlygsson: „Landalmenningur er landsvæði, sem enginn aðili telur til einstaklings- eignarréttinda yfir. Nú á tímum er erfitt að benda á staði, sem ótvírætt verða taldir til landalmenninga, þótt e.t.v. sé það ekki útilokað. Miðað við landnýtingu og búskaparhætti síðustu áratugi má ætla, að erfitt sé að finna landsvæði utan fullkominna eignarlanda og sérstakra friðlanda, sem ekki hafa að einhverju marki verið nýtt til sauðfjárbætur eða sauðfé farið þar um á sumrin og verið smalað að hausti. Ekki er þó hægt að útiloka, að slík svæði finnist inni á hálendinu. Jöklar landsins, að því marki sem þeir falla ekki innan fullkominna eignarlanda, teljast að öllum líkindum almenningar“ („Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september* 1994. Reykjavík 1994. S. 592).

¹⁰⁵ Þskj. 598. Alþtíð. 1997–1998, 122. lögþ. A: 2598.

Um ákvörðun eignarmarkna/landamerkja að eða á jökli hefur ekki verið tekið af skarið í íslenskri réttarframkvæmd. Jaðrar jökla taka breytingum, ýmist ganga fram eða hopa. Meginálitaefnið er hvernig með skuli fara þegar landamerki virðast miðuð við jökuljaðar og merkjum jarðar að jökli því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi.

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 er vikið að mörkum afréttar innan þjóðlendu við jökul og talið að með hliðsjón af því að um einhliða ákvörðun afréttarmarkna sé að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands sé fullnægjandi að miða við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna, enda eingöngu um beittarréttindi að ræða sem ráðist af gróðurfari og hafi ekki þýðingu í öðru sambandi. Engin afstaða er tekin til þessa álítamáls að því er eignarland varðar, enda ekki gefið að sömu reglur eigi að gilda.¹⁰⁶ Verður nú hugað nánar að því atriði.

Í grein sinni „Landamerki fasteigna“ reifar Tryggvi Gunnarsson þrjár leiðir sem til álita komi um mörk eignarlanda við jökul. Í fyrsta lagi mætti hugsa sér að merkin væru breytileg og miðuðust við jökulbrún á hverjum tíma. Í öðru lagi gætu þau náð að elstu þekktu jökulbrún, sbr. reglu vatnalaga um „fornan miðjan farveg“ í ám. Loks væri í þriðja lagi hægt að taka mið af jökulbrún á þeim tíma þegar landamerkin voru skráð eða þau ákveðin með öðrum hætti.¹⁰⁷ Taka ber fram að grein þessi er rituð fyrir gildistöku þjóðlendulaganna 1998. Niðurstaða Tryggva er sú að réttast sé að landamerkin séu breytileg og miðist við jökulbrúnina eins og hún er á hverjum tíma. Telur Tryggvi að þeir sem völdu jökul sem landamerkjaviðmiðun hafi gert sér grein fyrir því að jökulbrúnin færðist til. Með vísan til reglna íslensks réttar varðandi breytingu á fjöru og landauka sem þar myndast sé ástæða til að ætla að dómstólar beiti hliðstæðri reglu varðandi breytingar á landamerkjum þar sem jökulbrún færist til og landamerki í samræmi við breytingar á jökulbrúninni. Sérstök sjónarmið kunni síðan að koma upp, ef jökull hverfi með öllu þar sem hann hafi áður skilið að fasteignir.

Ástæða er til að huga hér nánar að reglum um merki sjávarjarða til hafsins, sjá einnig kafla 4.9. Þau hafa ýmist verið miðuð við neðri mörk fjöru eða netlög.¹⁰⁸ Fjaran er svæðið á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls. Netlög eru í ýmsum lögum skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar. Dómstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist landauka til sjávar.¹⁰⁹ Fjara jarðarinnar og netlög færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki hennar þar með. Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotnsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands

¹⁰⁶ Sjá t.d. kafla 12.10. í máli nr. 5/2000 hjá óbyggðanefnd.

¹⁰⁷ Tryggvi Gunnarsson, 1994: „Landamerki fasteigna.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 510–512.

¹⁰⁸ Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.

¹⁰⁹ Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I. Reykjavík. S. 45. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* II. Reykjavík. S. 136.

nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að ætlunin hafi verið að afnema til fram-búðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávar-jarða til hafsins væru endanlega fastsett.

Samkvæmt ákvæði 1. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóð-lendna og afrétta, nr. 58/1998, er eignarhaldi á landi skipt í tvo flokka, eignarlönd og landsvæði utan eignarlanda, þ.e. þjóðlendur. Um leið eru þjóðlendur lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 2. gr. Í greinargerð með frumvarpi til þjóðlendulaganna kemur skýrt fram að jökull getur hvort heldur er verið í eignarlandi eða þjóðlendu, sbr. þá athugasemd sem að framan greindi. Þetta bendir ótvírætt til þess að löggjafinn hafi ekki álitnið að jökulrönd væri í eðli sínu afmörkun á eignarlandi og þjóðlendu. Breytingar á stöðu jökuls ættu því ekki að hafa í för með sér að eignarland breyttist í þjóðlendu og öfugt. Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer þannig eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Gildistaka þjóðlendulaganna hafði í för með sér endanlega skiptingu lands í annars vegar eignarland og hins vegar þjóðlendur. Hér skilur á milli laga um eignarrétt íslenska ríkisins að auðlindum hafsbotsins og þjóðlendulaga. Í fyrra tilvikinu er gert ráð fyrir að nýtt land, þ.e. landauki, eigi eftir að verða til og merki eða eignamörk því ekki fastsett. Í síðara tilvikinu er hins vegar fjallað um allt land sem við gildistöku laganna var ofan sjávar, þ.m.t. landsvæði undir jökli, og merki endanlega fastsett. Land sem kemur undan jökli er þannig ýmist eignarland eða þjóðlenda, um það fer ekki eftir reglunni um merki sjávarjarða til hafsins.

Vatnsréttindi á jökulsvæðum í eignarlandi og túlkun vatnalaga í því sambandi er ekki til úrlausnar fyrir óbyggðanefnd. Tilkall annarra en íslenska ríkisins til vatnsréttinda á jökulsvæðum í þjóðlendum verður að meta í hverju tilviki fyrir sig.

Kemur þá til skoðunar hvort taka skuli mið af elsta þekkta jökuljaðri, legu jökuls þegar landamerki voru skráð, við gildistöku þjóðlendulaganna eða einhverju öðru, í þeim tilvikum að landamerki virðast miðuð við jökuljaðar.

Vísindamenn hafa slegið því föstu að jöklar landsins séu stærri nú en á landnáms-tíma.¹¹⁰ Hafi landnám náð að jökli hefur það land sem horfið hefur undir jökul tilheyrir aðliggjandi jörðum. Þar getur jafnvel verið um að ræða heilar jarðir sem lítið eða ekkert er vitað um í dag. Lega jökuls á landnáms tíma verður ekki ákvörðuð með nokkurri vissu. Töluvert er hins vegar vitað um stöðu jökuls við lok nítjándu aldar og byrjun

¹¹⁰ Sjá eftirfarandi greinar Odds Sigurðssonar jarðfræðings: „Útbreiðsla jökla á Íslandi á sögulegum tíma.“ Greinargerð, júlí 2001. „Minnispunktur um breytingar jökla frá landnámi Íslands“, dags. 7.6.2002. „Variations of termini of glaciers in Iceland in recent centuries and their connection with climate.“ Óbirt handrit, ódags. Minnisblað Odds Sigurðssonar, jarðfræðings, um hugtakið jökul o.fl., dags. 13.1.2003. – Helgi Björnsson, 1979: „Glaciers in Iceland.“ *Tímaritið Jökull. Jöklarannsóknafélag Íslands*. 29. árg. – Sigurður Þórarinnsson, 1974: „Ofgnótt jökla.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 43–48.

þeirrar tuttugustu, þegar sett höfðu verið landamerkjalog og ætla má að flest landamerkjabréf hafi verið gerð. Jöklar voru þá stærstir á sögulegum tíma en síðan hafa þeir almennt hopað, þó ekki alla leið aftur til stöðu sinnar um landnám. Innan þess jökuljaðars sem miðað kann að hafa verið við í kringum 1900 er í sumum tilvikum jökullaust land nú. Við gildistöku þjóðlendulaga 1998 lá jökuljaðarinn þannig á milli upphaflegra landnámsmarka og stöðu við gerð flestra landamerkjabréfa um aldamótin 1900, almennt séð þó nær hinni síðarnefndu. Óhætt er þannig að slá fastri þeirri meginreglu að land sem komið hefur undan jökli á tímabilinu frá því landamerkjalog eru sett 1882 og þar til þjóðlendulög taka gildi 1998 var jökullaust við landnám.

Óljóst er hvort landnámsmenn hafa gert sér grein fyrir því að jökuljaðar væri breytingum undirorpin en ekki fer á milli mála að um aldamótin 1900 var löngu orðið ljóst að svo væri. Jaðar jökulsins hefur að sjálfsögðu afmarkað það landsvæði sem nýtanlegt hefur verið og með honum eru dregin glögg skil frá náttúrunnar hendi. Eðli máls samkvæmt er hins vegar erfitt að finna þar fastan viðmiðunarpunkt. Mun þetta ástæða þess að merkjum er oft lýst „í jökul“ ótilgreint eða kennileiti skammt undan jökli. Sums staðar á landinu hagar þannig til að ein og sama jörðin liggur milli sjávar og jökuls. Jafnlgögg merki af völdum náttúrunnar kunna að hafa verið talin svo sjálfsögð viðmiðun að ekki þyrfti umfjöllunar við í landamerkjalyngu. Gagnvart jöklinum sjálfum er þá engri landamerkjalinu lýst. Ekki verður talið að viðkomandi jarðeigandi hafi þar með lýst því yfir að hann gæfi eftir eignarrétt eða afsalaði sér tilkalli til þess lands sem í tímans rás hefur horfið undir jökul. Líkur eru hins vegar á að í flestum tilvikum sé útilokað að afmarka það. Óbyggðanefnd ber að draga mörk á milli eignarlanda og þjóðlendna, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998, og niðurstaðan hverju sinni hlýtur að ráðast af tiltækum heimildum og almennum sönnunarreglum. Staðhættir og sönnunarstaða geta því leitt til sambærilegrar niðurstöðu og ef eignarréttur hefði verið gefinn eftir.

Ef líkindi eru fyrir því að land hafi verið numið inn til jökla styður það þá niðurstöðu að land sem jökullinn hefur skilað frá gerð landmerkjabréfanna falli til aðliggjandi jarða. Ekki verður talið að jökull hafi hopað svo hratt undanfarna rúma öld að komið sé í ljós að ráði land jarða sem ofar kunna að hafa legið, enda staða jökuls 1998 nær því sem var um 1900 en um landnám. Tilkall til lands sem komið hefur undan jökli kann jafnframt að byggjast á hefðarreglum. Til skoðunar koma þá almenn atriði eins og tímalengd, yfirráð, hagnýting, ráðstafanir að lögum, viðhorf hefðanda og annarra aðila o.fl. Staðhættir kunna að vera með þeim hætti að um eðlilegt framhald tiltekinnar jarðar sé að ræða, líkt og landauki til hafs, og nýting annarra útilokuð. Frávik frá þessum almennu ályktunum eru þó að sjálfsögðu möguleg og verður að skoða hvert tilvik fyrir sig. Jafnframt hlýtur réttur þessi að takmarkast við land sem komið var undan jökli við gildistöku þjóðlendulaga 1998, þegar löggjafinn kvað á um eignarhald ríkis á öllu því landi sem ekki væri sannanlega undirorpið beinum eignarrétti. Mögulegar væntingar jarðeigenda um rétt til þess lands sem kemur undan jökli eftir þann tíma njóta ekki réttarverndar sem eignarréttindi í skilningi 72. gr. stjórnarskrár. Þá ber þess að geta að

frá gildistöku þjóðlendulaganna er ekki unnt að öðlast eignarréttindi innan þjóðlendna fyrir nám eða hefð, sbr. 8. mgr. 3. gr.

Niðurstaða óbyggðanefndar er því sú að gildistaka þjóðlendulaga hafi undir þessum kringumstæðum haft það í för með sér að merki jarða gagnvart jökli væru fastsett, án tillits til síðari breytinga á jökuljaðrinum. Sú niðurstaða er jafnframt í eðlilegu samræmi við markmið og tilgang löggjafarinnar. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll., enda sé jökullinn í þjóðlendu. Lega jökuljaðarsins kann þó að virðast óljós þar sem smájöklar eða fannir liggja aðskilið frá meginjöklinum. Í þeim tilvikum þar sem eignarland liggur að jökli í þjóðlendu verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem þannig kann að vera fyrir hendi. Óbyggðanefnd telur því eðlilegt að í slíkum tilvikum miðist þjóðlendulína við jaðar meginjökuls, eins og hann er skilgreindur af sérfræðingum á því sviði. Smájöklar og fannir verða þá innan eignarlands á sama hátt og jökulsker eða annað land umlukið jökli verður innan þjóðlendu.

Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar þau almennu sjónarmið um túlkun landamerkja sem óbyggðanefnd hefur áður gert grein fyrir. Ljóst er að enda þótt lega jökuljaðarsins verði ákvörðuð með landfræðilegum gögnum er hann óhentug viðmiðun vegna lögunar sinnar og breytileika. Önnur og e.t.v. heppilegri útfærsla er hins vegar ekki á valdsviði óbyggðanefndar, en sá möguleiki fyrir hendi að ríkisvaldið og einstakir jarðeigendur nái um slíkt samkomulagi, eftir atvikum með nauðsynlegri aðkomu löggjafarvalds, sbr. ákvæði 40. gr. stjórnarskrár og II. kafla þjóðll.

4.7. Fjallskil

Af dómsúrlausnum má ráða að fyrirkomulag og tilhögun fjallskila og smölunar og nýting því tengd kunni að hafa áhrif við mat á eðli og inntaki eignarréttar að viðkomandi landi og þá þannig að litið sé til þess hvort með land hefur verið farið sem eignarland varðandi fjallskil eða ekki.

Lagafyrirmæli um smölun og fjallskil hafa haldist í hendur við byggð og búskap í landinu. Í þjóðveldislögunum, Grágás, voru allmörg ákvæði um afrétti, almenninga og ágang búfjár og munu þau flest hafa verið tekin upp í Jónsbók. Þá voru enn fremur tekin upp ákvæði í þessa veru í Réttarbót Eiríks konungs frá 1294. Þessi ákvæði giltu, a.m.k. að formi til, allt til þess að sett voru lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl.

Í Jónsbók kemur skýrt fram að landeigandi eða leiguliði hans átti einn beit á jörð sinni og skyldi greiða honum bætur, áverkabót og landnám, ef þessi réttur var brotinn.¹¹¹ Í réttarbót Hákonar konungs frá 1305 er þó mælt til þess að geldfé sé sektarlaust í heimalöndum ef hreppstjórar og grannar lofa og gefa enga sök á því.¹¹² Jarðeigandi átti

¹¹¹ Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134–136, 144–145 (6. og 18. k. llb.).

¹¹² *Jónsbók* 1904, s. 292.

einnig gróður á jörð sinni að því undanskildu að sá sem átti engi á annars manns landi mátti eiga þar rifhrís.¹¹³

Í Grágás og Jónsbók giltu mjög svipaðar reglur um hvenær mætti fara með búfé í sel, almenninga og afrétti og hvaða leiðir skyldu farnar. Markmiðið var hvort tveggja að vernda nærliggjandi bújarðir fyrir ágangi upprekstrarfjár og tryggja hagsmuni allra þeirra sem hlut áttu í afréttinum. Meginreglan var sú að allir þeir sem afrétt áttu skyldu reka fé sitt í miðjan afrétt er átta vikur voru af sumri en úr afrétti er fjórar vikur lifðu sumars. Tekið var sérstaklega fram að menn skyldu ekki reka málnytu sína í afrétt nema ítala væri. Samkvæmt Grágás máttu þeir menn er næstir bjuggu afrétti beita þangað búfé sínu yfir vetrarmánuðina en í Jónsbók var þetta bundið því skilyrði að þeir ættu hlut í afréttinum. Afréttareiganda var vetrararbeit því aðeins heimil að hann þyrfti ekki að reka fé sitt yfir land annarra. Þó skyldi ævinlega hvíla afrétt í tvær vikur, frá því er sex vikur voru af sumri til áttundu viku.¹¹⁴

Fleiri ákvæði voru sett til að vernda hina sameiginlegu beit afréttareigenda; t.d. mátti ekki gera sel og slá í afrétti.

Um lögréttir á haust og fjallgöngur sagði svo m.a. í 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar:

Eigi skulu réttir fyrr vera en .iiii.[þ.e. fjórar] vikur lifa sumars. Hverr maðr er sauði á skal ganga eitt sinn á fjall, ok um landeign sína hvert sinn er lögrétt skal vera, skipa svá qðrum göngum sem þeir ráða. Sekr er sá hálfri mörk við konung er eigi gengr um landeign sína, ok ábyrgiz sauði við þá er eigu, alla þá er í hans landi váru sénir þá er hann átti gönguna.

Síðan er kveðið á um það hvað gert skuli við óskilafé. Í tilvitnaðri grein er gert ráð fyrir að hver maður smali sitt eigið land jafnframt því sem hann gangi á fjall að hausti ásamt öðrum afréttareigendum. Ef afréttarfé gekk í land bónda var honum heimilt að reka það í miðjan afrétt. Hann gat einnig haft það áfram í sínu eigin landi eða rekið það heim til þess manns sem féð átti. Í Jónsbók er ekki fjallað um aðra afrétti en þá sem voru í sameign tveggja manna eða fleiri. Í heimildum frá miðöldum má þó finna dæmi um beitarlönd sem kölluð voru afréttir og töldust í einkaeign. Var þá greint á milli „eignar sérlegrar“, sem var í einkanotum, og „afréttar“, sem tilteknir bændur höfðu heimild til að nýta gegn ítölu.¹¹⁵

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru að því leyti frábrugðin því sem hér hefur verið greint frá að nýtingartími þeirra var annar. Samkvæmt Grágás var heimilt að beita almenning frá því er mánuður lifði vetrar og næstu sjö mánuði en með lögtöku Jónsbókar virðist beit hafa verið leyfð í almenningi allan ársins hring nema frá krossmessu á vor (3. maí) til Bótólfsvöku (17. júní). Í Grágás var þeim sem næstur bjó almenningi heimilað að beita almenning þá fimm mánuði sem hann annars átti að liggja ónýttur en um slíkt er ekki getið í Jónsbók. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi

¹¹³ *Jónsbók* 1904, s. 152–154 (24. k. llb.).

¹¹⁴ *Jónsbók* 1904, s. 176–177 (46. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 330–331 (38. k. llb.).

¹¹⁵ *Íslenskt fornbréfasafn*. 8. b. Reykjavík 1906–1913. S. 149.

mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur.¹¹⁶

Í tilskipun um sveitarstjórn 4. maí 1872, 39. gr., var svo fyrir mælt að sýslunefnd skyldi semja reglugerðir um notkun afrétta, fjallskil, fjárheimtur o.fl. Fóru sýslunefndir eftir það að semja fjallskilareglugerðir. Voru í fjallskilareglugerðunum sett ítarleg ákvæði um þessi efni er byggðu að mestu á ákvæðum Jónsbókar. Í mörgum tilvikum voru ákvæði þessara reglugerða misvísandi og í öðrum tilvikum stönguðust þau beinlínis á við gildandi rétt. Af fjallskilareglugerðum verða ekki dregnar almennar ályktanir um það efni sem hér er til úrlausnar, en einstaka reglugerð, sett með stoð í tilskipuninni frá 1872 eða síðari löggjöf, getur vissulega skipt máli að því er tekur til mats einstakra svæða.

Um afréttamálefni og fjallskil voru fyrst sett heildarlög hér á landi árið 1969, lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl. Voru þau lög síðar endurútgefin með áorðnum breytingum sem núgildandi lög nr. 6/1986. Það var þannig fyrst með löggjöf þessari sem hin dreifðu ákvæði í landsleigubálki Jónsbókar og réttarbót Eiríks konungs frá 1294 voru leyst af hólmi. Ákvæði gildandi laga taka í ýmsu mið af reglum eldri löggjafar.

Ef litið er til helstu fyrirmæla gildandi laga er ljóst þegar af 3. og 4. gr. laganna að fyrirmæli þeirra taka að meira eða minna leyti til afrétta, annarra sameiginlegra sumarbeitolanda og heimalanda. Skulu nánari fyrirmæli sett í fjallskilasamþykktir fyrir einstök svæði, sbr. 3. gr. Í 4. gr. er skilgreint það land sem fjallskil taka til og það greint í annars vegar afrétti og hins vegar heimalönd. Samkvæmt lögunum er stjórn afréttamálefna og fjallskila í höndum héraðsnefndar. Í II. kafla laganna er fjallað um afrétti og notkun þeirra og þá greint á milli sameiginlegra afrétta hreppa eða upprekstrarfélaga, sbr. 7. gr., afréttarlanda, sem liggur undir einstaka jörð eða stofnun, sbr. 8. gr., og loks beitolanda einstakra jarða sem notað sé sameiginlega til beitar með líkum hætti og afréttir, sbr. 12. gr., og skuli reglum laganna um afrétti beitt um þau svæði eftir því sem við geti átt. Í V. kafla laganna eru síðan fyrirmæli um göngur og réttir, í VI. kafla er fjallað um smölun heimalanda eftir réttir og í VII. kafla er fjallað um eftirleitir og öræfaleitir.

Í meginatriðum má greina lagareglur þessar á þann veg að þar er í fyrsta lagi fjallað um notkun afrétta og rétt til þeirra nota. Í annan stað er síðan fjallað um smölun afréttanna og fyrirkomulag smölunar sem og skiptingu þess sameiginlega kostnaðar sem af hlýst og falla í þann flokk lönd þeirra einstöku jarða sem fjallað er um í 12. gr. laganna. Allt að einu er í lögunum, sbr. einkum ákvæði V. og VI. kafla, fjölþætt ákvæði sem taka til heimalanda einstakra jarða og kveða m.a. á um skyldu til vorsmölunar, sbr. 36. gr., skyldu jarðeiganda til smölunar heimlands samhliða leitum á afrétti, sbr. 39. gr., skyldu til smölunar heimalanda eftir réttir, sbr. 52. gr. o.s.frv. Um smölun eyðijarða er svo ákvæði í 41. gr. laganna. Að meginstefnu til er hins vegar gert ráð fyrir því að

¹¹⁶ Jónsbók 1904, s. 193–194 (59. k. llb.). Grágás 1992, s. 369 (74. k. llb.).

smölun heimalands annist jarðeigandinn sjálfur og beri af henni allan kostnað. Sinni eigandi ekki þeirri skyldu skal honum gert að greiða kostnað eftir mati. Í 2. mgr. 40. gr. laganna er svo sérstök regla þess efnis að heimilt sé að ákveða í fjallskilasamþykkt að haustsmölun heimalanda verði metin til aðalfjallskila, að meira eða minna leyti, eftir því sem til hagar á hverjum stað.

Þá mun nokkuð víða háttá þannig til að bændur sammælist um smölun heimalanda sinna og standa sameiginlega að smölun í landi tveggja eða fleiri jarða. Slík samvinna um smölun fellur þó alla jafna algjörlega utan þeirra lögbundnu fjallskila sem um er fjallað í lögum og fjallskilasamþykkt.

Af öllu þessu má sjá að löggjafinn hefur um langan aldur mælt fyrir um skyldur landeigenda til að smala jarðir sínar, sbr. upphaflega fyrirmæli 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar. Þá sýnist líka beinlínis hafa verið gengið út frá því að land einstakra jarða sé nýtt sem beitiland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaframkvæmd. Í slíkum tilvikum gefa fjallskil þannig alls enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi.

Í dómum Hæstaréttar Íslands hefur svo sem fyrr segir verið litið til þess í nokkrum tilvikum hvernig fjallskilum hefur verið háttáð á landsvæði því sem þá er til eignarréttarlegrar meðferðar. Í þessum dómum hefur ekki verið talið sannað að um beinan eignarrétt væri að ræða að viðkomandi landsvæði og sú niðurstaða þá m.a. rökstudd með vísan til þess að ekki hafi verið sýnt fram á eða í ljós leitt að með viðkomandi land hafi verið farið sem eignarland varðandi fjallskil. Verður ekki annað ráðið af dómum þessum en að fjallskil geti út af fyrir sig haft þýðingu um úrlausn máls en verði þó ekki ráðandi um niðurstöðu. Í dómum eru vísbendingar fremur í þá átt að framkvæmd fjallskila gæti hugsanlega stutt eignartilkall en að eignarréttur sem talin verður sannaður á grundvelli annarra gagna verði vefengdur á grundvelli þess hvernig framkvæmd fjallskila hefur verið háttáð.

Í ljósi alls þessa er það mat óbyggðanefndar að ekki verði dregnar víðtækar ályktanir um eignarrétt að landi af upplýsingum um framkvæmd fjallskila að fornu og nýju. Skiptir þar auðvitað mestu máli sú staðreynd að lengst af hefur smölun heimlanda, þ.e. lands einstakra jarða, ekki einungis verið háð lögbundnum skyldum og kvöðum um skyldur til smölunar, heldur hefur því jafnframt verið þannig háttáð að lönd einstakra jarða hafa verið nýtt með sambærilegum hætti og afréttir og þá fallið í einu og öllu undir viðkomandi fjallskilaframkvæmd. Eftir sem áður hafa slík landsvæði ekki verið talin falla í flokk afrétta, þau óumdeilt legið innan landamerkjá viðkomandi jarðar og eftir atvikum enginn ágreiningur verið uppi um eignarrétt að þeim. Þannig getur bæði háttáð svo til að með öllu skorti á upplýsingar um fjallskilaframkvæmd og/eða smölun á viðkomandi landsvæði eða að forsendur séu með einhverju því sérstaka móti sem nú hefur verið gerð grein fyrir. Hvað sem þessu líður verður þó ekki útilokað fyrirfram að upplýsingar í þessa veru geti haft eitthvert vægi við eignarréttarlegt mat. Það þarfnast þá

sérstakrar skoðunar í hverju einstöku tilviki þar sem glöggar upplýsingar um tilhögun og forsendur fjallskila liggja á annað borð fyrir.

4.8. Ítök

Í íslenskum rétti hafa ítök eða ítaksréttindi verið skilgreind sem réttindi er veiti rétthafa tiltekin þröng umráð og takmörkuð not fasteignar sem er í eigu og umráðum annars eða annarra aðila.¹¹⁷ Réttindi af þessum toga eiga sér langa sögu hér á landi og verður fyrst vikið að því hvað ráða megi af eldri rétti um ítök og inntak ítaksréttinda.

Í lögbókunum Grágás og Jónsbók er hugtakið *ítak* ekki skilgreint sérstaklega, en af einstökum ákvæðum má ráða í merkingu þess. Í landabrigðisþætti Grágásar er fjallað um þær réttarathafnir sem fram áttu að fara þegar maður vildi brigða öðrum land. Þar segir m.a. að brigðandi skyldi kveðja sér kviðar (væntanlega búakviðar) til að ganga úr skugga um hvort unnt væri að selja leiguból „eða ítök í annarra manna löndum“ áður en til þess kæmi að aðalbólið væri selt.¹¹⁸

Kaflinn um landamerki og lagakaup í Jónsbók (6. k. landsbrigðabálks) hefst á þessa leið:

Nú vill maðr selja land sitt við verði, þá skulu þeir kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka, veiðar ok afrétu ef eru, ok allra gæða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í önnur lönd, eða aðrir menn eigi þanneg ítök; síðan skulu þeir takaz í hendr ok kaupa með vátum tveim eða fleirum.¹¹⁹

Annars staðar í lögbókinni er nánar rætt um sams konar réttindi án þess þó að tekið sé fram að um ítök sé að ræða. Þannig er fjallað um skóg, beituteig, fjöru, veiði og engi í annars jörðu en síður eða jafnvel ekki notuð orðin skógar-, beitar-, fjöru-, veiði- og engjaítak.¹²⁰ Ákvæði lögbókanna leiðir því til þeirrar niðurstöðu að ítak sé „réttur til ákveðinna nytja á landi annars“,¹²¹ og fær það vel samrýmst hinni lögfræðilegu skilgreiningu hugtaksins nú á dögum.

Til ítaka var stofnað með ýmsum hætti. Ítakaeign mun t.d. hafa orðið til við tíma-bundin lán hlunninda, kaup og ítakaskipti.¹²² Elsta skjalllega heimildin um ítakaeign mun vera máldagi Stafholtskirkju sem talinn hefur verið frá miðri 12. öld.¹²³ Þar er greint frá því að prestur nokkur, Steini Þorvarðsson, hafi gefið kirkjunni m.a. þrjá hluti laxveiðar í Þverá, kerveiði í Norðurá undir fossi, Engines á Ströndum norður „ok reki

¹¹⁷ Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarétti* I. Reykjavík. S. 28 (hdr.). Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* I, s. 6. Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 13.

¹¹⁸ Sbr. Grágás 1992, s. 288.

¹¹⁹ Jónsbók 1904, s. 124. Sambærilegur kafli er í Grágás (1992, s. 290) án þess að orðið *ítak* sé þar notað.

¹²⁰ Sbr. Grágás 1992, s. 296, 321, 329. Jónsbók 1904, s. 147–148, 150.

¹²¹ Grágás 1992, s. 537. Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Jordejendom. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. b. Kaupmannahöfn. D. 671.

¹²² Páll Sigurðsson, 1992: „Kirknaítök. Saga þeirra og réttarþróun.“ *Svipmyndir úr réttarsögu. Þættir um land og sögu í ljósi laga og réttarframkvæmdar*. Reykjavík. S. 277.

¹²³ *Íslenskt fornbréfasafn*. 1. b. Kaupmannahöfn 1857–76. S. 178–180. Sbr. Páll Sigurðsson 1992, s. 279.

með“ og selför í Þverárdal upp frá Kvíum. Í máldaganum er lýst einum algengasta stofnunarhætti kirknaítaka sem var gjöf í sáluhjálparskyni. Þannig hefur frá fyrstu tíð byggðar hér á landi verið stofnað til ítaka með beinni yfirfærslu eða afhendingu tiltekinnna réttinda.

Frá 13. öld hafa varðveist nokkrar skrár um ítök, einkum reka, m.a. elsta rekaskrá Skálholtskirkju frá um 1270. Bendir það til þess að á þeim tíma hafi ítök verið orðin eftirsótt gæði sem ekki síst kirkjulegar stofnanir sóttust eftir.¹²⁴ Ítökum fjölgaði síðan jafnt og þétt, og í byrjun 18. aldar, þegar Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns var tekin saman, hafði myndast þéttriðið net ítaka um land allt.¹²⁵

Ljóst er að ítakaeign skipti í margar aldir verulegu máli fyrir afkomu landsmanna og mun að einhverju leyti hafa stuðlað að jafnari dreifingu landgæða. Á sumum stöðum á landinu hagaði þannig til að jörð sem ekki átti mikilvæg hlunnindi eins og upprekstrarland, skóg eða fjörunytjar eða gat ekki nýtt þau í eigin landi vegna staðhátta fékk þau sem ítök í öðru landi. Nefna má sem dæmi að í Þórisdal í Lóni áttu nokkrar jarðir skógarítak. Ein þeirra var Efri-Fjörður í Lóni. Hún átti skógarítak í Skálahvömmum í Þórisdal eða Laxárdal, en í staðinn var heimilað útræði frá Klifunum (Þorgeirsstaðaklif).¹²⁶ Slík ítakaskipti munu víðar hafa tíðkast, ekki síst á þeim svæðum þar sem útræði var gott. Hraunskarð undir Jökli átti t.d. „frí kolatak í Hrisaskóg og raptvidahögg í jörðunne til upheldis“ í staðinn fyrir uppsátur og „ítaksbúðir“ í Hraunskarðsjörð.¹²⁷ Annars staðar þar sem ekki var um ítök eða ítakaskipti að ræða var venjulega greitt ákveðið gjald fyrir útræðið, svonefndur vertollur.¹²⁸

Mörg ítök gengu smám saman úr sér ýmist af völdum eyðingarafla náttúrunnar, ofnýtingar eða vegna breyttra búskaparhátta og urðu því ekki annað en inntakslaus réttur sem setti ákveðnar hömlur á eignarrétt fasteigna.¹²⁹ Um miðbik nýliðinnar aldar var því svo komið að fjölmörg þeirra ítaka sem á jörðum hvíldu komu ítakshafanum að litlu sem engu gagni auk þess sem ýmis þeirra virtist augljóslega hagkvæmara að nýta samhliða nýtingu á viðkomandi jörð. Lagasetning frá þeim tíma ber skýran vott um þá stefnu löggjafans að tryggja það, að eðlileg gæði fasteigna fylgi þeim sjálfum og séu nýttjuð í sambandi við notkun þeirra.¹³⁰ Það var einkum gert með því að banna að tiltekin

¹²⁴ *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 67–76. Tímasetning rekaskrárinnar er ekki örugg. Sbr. einnig sama rit, s. 4, 246–248 (ítakaskrá Viðeyjarklausturs [1284]), 248–251 (reka- og landamerkjaskrá Þingeyraklausturs [1285]).

¹²⁵ Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 12. b. (Atriðisorðaskrá), undir *afrétt, beit/beitarítak, melaslægja/meltak, lax/laxveiði, fugl/fuglatekja, eggjatak/eggjatekja/eggver, skógur/skógarítak, hris/hrisrif/hrístak, torf, mósukurður/mótak, engjatak/engjaitak, reki/rekaitak*.

¹²⁶ Þetta kom fram í vitnisburði Vilhjálms Geirs Þórhallssonar, eiganda Efra-Fjarðar, við skýrslutöku 9.9. 2002 í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd. Sbr. einnig vitnisburð Þorsteins Geirssonar á Reyðará við sömu skýrslutöku.

¹²⁷ *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 141. Fleiri dæmi eru um slík ítakaskipti í þessari heimild sem talin er frá um 1360.

¹²⁸ Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 12, undir *naust, uppsátur, útræði, verbúð, vertollur*.

¹²⁹ Sbr. hugtakið *servitut* í merkingunni *ítak eða ískýlda*.

¹³⁰ Þegar um miðja 19. öld tók að gæta þeirrar tilhneigingar löggjafans að sporna við frekari stofnun ítaka, sbr. 4. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

hlunnindi, sem fasteign fylgdu, væru frá henni skilin auk þess sem eigendum fasteigna sem ítök hvíldu á var gert kleift að leysa þau af eignum sínum gegn fjárgreiðslu. Þannig var t.d. lausn veiðiítaka í ám og vötnum heimiluð með lögum nr. 40/1942, sbr. nú lög nr. 76/1970 og lausn skógarítaka af jörðum með lögum nr. 100/1940, sbr. nú lög nr. 3/1955, sbr. lög nr. 76/1984. Þá fjalla lög nr. 13/1956 um sölu kirkjuítaka. Veigamesti þátturinn í þessari viðleitni löggjafans var þó setning laga nr. 113/1952 um lausn ítaka af jörðum en þau taka til allra ítaka í jarðir annarra en lax- og silungsveiðiítaka í ám og vötnum og skógarítaka, sbr. 2. og 3. gr. laganna.¹³¹ Með þeim var sú skylda lögð á þá sem töldu sig eiga slík ítök að lýsa þeim í samræmi við efni laganna. Væri það ekki gert féll ítakið úr gildi. Lögin hafa enn fremur að geyma reglur um það hvernig eigandi jarðar, sem ítak er í, eldra en 25 ára, getur leyst það af jörð sinni. Þrátt fyrir þessa viðleitni löggjafans er þó ljóst að enn kunna að finnast gild ítök hér á landi.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíma verið eignarland.¹³² Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti.

Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna óbyggjandi fram á að hafi nokkurn tíman verið það. Sem dæmi um slíkt má nefna ákvæði í máldögum um takmörkuð réttindi kirknanna í Biskupstungum á Biskupstungnaafrétti. Þannig segir í máldaga kirkjunnar á Torfastöðum frá 1331 að hún eigi „skógarteig í Sandvatnshlíð“.¹³³ Hið sama kemur fram í Vilkinsmáldaga frá 1397¹³⁴ og Gíslamáldaga frá 1570.¹³⁵ Þá segir í Gíslamáldaga um kirkjuna í Bræðratungu að hún eigi „Skógartungu undir Bláfelli“.¹³⁶ Í máli nr. 4/2000, Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi, komst óbyggðanefnd að þeirri niðurstöðu að Framafréttur Biskupstungna, það landsvæði sem framangreind réttindi kirknanna náðu til, væri þjóðlenda. Nefndin útilokaði þó ekki að umrætt landsvæði hefði einhvern tíma verið undirorpið beinum eignarrétti en taldi umrædda máldaga eina og sér ekki veita næga sönnun í þeim efnum. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu lögfræðilegu merkingu hugtaksins.

¹³¹ Í 1. gr. laga nr. 113/1952 segir að ítak merki í lögunum hvers konar afnot fasteignar, sem eigi séu samfara vörslum hennar eða þess hluta hennar, sem afnotin taki til, enda sé réttur til afnotanna byggður á heimild einkaréttareðlis. Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að umræddum lögum segir í athugasemdum að fylgt sé hinni venjulegu fræðilegu skýringu á því hvað ítak sé.

¹³² Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að lögum nr. 113/1952 er í athugasemdum tekið fram að lögin taki ekki til ítaka í kaupstaðarlóðir eða í afrétti, sem sveitarfélög eiga. Í lögunum er þannig gert ráð fyrir því að unnt sé eða hafi verið að stofna til ítaka í afréttarlöndum. Með hliðsjón af hinni almennu lögfræðilegu skilgreiningu á hugtakinu ítak verður þó að ætla að með því sé átt við afréttarlönd sem undirorpin eru beinum eignarrétti eða hafi verið það á þeim tíma þegar til ítaksins var stofnað.

¹³³ *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 669.

¹³⁴ *Íslenskt fornbréfasafn* 4, s. 49.

¹³⁵ *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 647.

¹³⁶ *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 648.

4.9. Fjörur og rekæign

Eignarréttur að fasteign sem liggur að sjó nær einnig til fjörunnar fram af henni, þ.e. svæðisins á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls.¹³⁷ Undir yfirborði sjávar taka við svokölluð netlög, sem í ýmsum lögum eru skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar, sjá nánar síðar í þessum kafla.¹³⁸ Óumdeilt er að netlög fylgi sjávarjörðum en um hitt hefur fremur verið ágreiningur hvort eignarráð fasteignareiganda feli í sér beinan eignarrétt eða séu bundin við þau réttindi sem sérstaklega er mælt fyrir um í einstökum lögum.¹³⁹

Kemur þá til skoðunar hver hafi verið réttur landeigandans í fjöru og netlögum jarðar sinnar. Þar verður helst litið til þeirra fjörunytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. reka og veiði.

Rekinn hefur verið helsta verðmæti fjörunnar. Elstu ákvæði laga um reka eru í Grágás. Þau voru síðan tekin upp lítið breytt í rekabálg Jónsbókar, og er sá bálgur enn í gildi ásamt viðbótum um skotinn hval og skotmannshlut sem gefnar voru út í konungsbréfum 1778 og 1779.¹⁴⁰ Meginreglan var sú að jarðeigandi átti reka fyrir landi sínu. Í Jónsbók er reki nánar skilgreindur með svofelldum hætti: „Hverr maðr á reka allan fyrir sínu landi viðar ok hvala, sela ok fiska, fugla og þara, nema lögum sé frá komit.“¹⁴¹ Eignarréttur jarðeiganda á viðar- eða hvalreka var þó því aðeins hafinn yfir vafa að hann merkti sér rekann eða kæmi böndum á hann.¹⁴² Allan reka utan *rekamarka* var hverjum manni heimilt að flytja að landi, marka sér og slá eign sinni á, en landeigandi skyldi eiga alla aðra flutninga hvals og viðar.¹⁴³

Sú skýring hefur verið gefin á rekamarki að það sé „sá hluti fjöru og hafs sem bóndi eða rekamaður má nýta á allan reka“.¹⁴⁴ Lúðvík Kristjánsson taldi hins vegar rekamark vera sömu merkingar og fjörumark og tákna merki milli deildra reka.¹⁴⁵ Í Staðarhólsbók Grágásar er rekamark við það miðað „að sjá mundi mega þaðan fisk á borði ef eigi bæri

¹³⁷ Ólafur Lárússon, 1950: *Eignarréttur* I, s. 45. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignarréttur* I, s. 37.

Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarrétti* I, s. 57.

¹³⁸ Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; og 1. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

¹³⁹ Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.

¹⁴⁰ Sbr. opið bréf um rekatilkall á Íslandi frá 4. maí 1778, 5. gr., og konungsbréf (til stiftamtmanns) um landshlut af flutningshvöllum á Íslandi frá 23. júní 1779, 1.–2. gr.

¹⁴¹ *Jónsbók* 1904, s. 194.

¹⁴² *Grágás* 1992, s. 351–352. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 194–195.

¹⁴³ *Grágás* 1992, s. 353–354. *Jónsbók* 1904, s. 196–197. Á öðrum stað í *Jónsbók* (s. 203) segir þó að þess hvals sem fluttur sé, eigi flytjendur þriðjung en landeigandi tvo hluti nema skot finnist í, þá eigi skotmaður þriðjung. Þetta ákvæði virðist eiga sér nokkra samsvörun í 71. k. landabrigðisþáttar Grágásar (*Grágás* 1992, s. 365).

¹⁴⁴ *Grágás* 1992, s. 552. Í *Jónsbók* virðist einnig gert ráð fyrir að rekamark geti tekið til hafsvæðis út fyrir netlög, sbr. þetta orðalag: „Ef maðr veiðir hval í rekamarki, þar er fisk sér á borði ok fyrir utan netlög, þá á sá allan er veiðir“ (*Jónsbók* 1904, s. 206 sbr. einnig s. 197).

¹⁴⁵ Lúðvík Kristjánsson, 1980: *Íslenzkir sjávarhættir*. 1. b. Reykjavík. S. 219.

land fyrir“.¹⁴⁶ Lýsing Konungsbókar á rekamarki er nokkru ítarlegri, og er hún sambærileg við skilgreiningu Jónsbókar á *fiskhelgi*:

Maður á að flytja við þann er hann finnur á floti fyrir utan það er fisk sér af borði, óflattan, fyrir annars manns landi. Það skal þorskur vera, sá skal svo mikill vera að hann sé álnar í öxarþærum flattur [álnarbreiður milli þunnildisnefja]. Sá fiskur heitir gildingur. Á því borði skal sjá þann fisk er til lands veit, þaðan úr fjöru er fyrirvir [fellur út] utast.¹⁴⁷

Fiskhelgi í þessu samhengi táknar svæðið út að rekamörkum sem að sínu leyti miðast við að óflattur þorskur sé í sjónmáli frá ströndinni.¹⁴⁸

Síðar, sennilega snemma á 14. öld, var kveðinn upp svofelldur alþingisdómur um rekamark til lands:

Rekamark til landz sem leingst ut fiarar. og flod geingur leingst i logne. þa hvorke æser brim nie vindur.

Það var logtekid um rekamark a Auxararþijnge af badum l¹gm¹nnunum og allri logriettunne a dogum Håkonar kongz. sem væri i almennelegu flæðarmåle þa siör ræður sier. Enn hvad hann æser brim edur vindur. edur kastar yfer Målarkamp. edur eifartanga. so sem i logbok utvijsar. edur a land upp. þar sem so vid vijkur. þa eignast það landeigande hvort það er trie edur hvalur.¹⁴⁹

Hér virðist lögrétta skilgreina það sem í síðari löggjöf er nefnt stórstraumsflóðmál.

Algengt var á miðöldum og síðar að fjara innan merkja tiltekinnar jarðar væri nýtt frá annarri jörð. Eigandi hinnar síðarnefndu nefndist þá *rekamaður* eða *fjörumaður*, en rétturinn var þó bundinn jörð hans en ekki persónu. Landeigandi og fjörumaður skiptu með sér fjörugögnum eftir ákveðnum reglum. Um þetta segir í Jónsbók:

Ef maðr kaupir reka af landi manns at lög máli réttu, ok skilja þeir þat eigi gjör en svá, þá á landeigandi af fjöru þeiri álnarlöng kefli öll ok smæri, en rekamaðr á þar við allan annan útelgdan er þar rekr upp, ok svá hvali alla er þar hlaupa kvikir á land, nema menn valdi, og svá á hann þá hvali er þar rekr. Sá maðr er land á, hann á þara allan ok fugla alla, sela alla ok rostunga, ok svá ef maðr drepr sel; hann á þar at hafa hnísur ok háskerðinga, ok fiska alla, nema þar reki fleiri senn á land en .v. [5], þá á rekamaðr.¹⁵⁰

Rekamaður átti einnig allan ómerkthan við og hval sem menn fluttu úr almenningi¹⁵¹, ef þeir fylgdu ekki festum eins og skylt var, og að auki allt það sem flaut í netlögum. Landeigandi átti hins vegar veiði alla í netlögum, flutninga hvals og viðar og allt það sem flaut utan netlaga og að rekamörkum og aðrir höfðu ekki áður eignað sér.¹⁵² Enn fremur skyldi landeigandi en ekki fjörumaður (rekamaður) varðveita vogrek, þar til eigandi kæmi fram en eignast ella, og skotmannshlut og fá ágóða af og hafa þriðjung af

¹⁴⁶ Grágás 1992, s. 353 (Staðarhólsbók). Skilgreining Konungsbókar er ítarlegri (sbr. Grágás 1992, s. 353–354). Samkvæmt Jónsbók 1904 (s. 206) var rekamark „þar er fisk sér á borði“.

¹⁴⁷ Grágás 1992, s. 353–354. Sbr. Jónsbók 1904, s. 203 og 206 (6. og 8. k. rekabálks).

¹⁴⁸ Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hvalfangst“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. Kaupmannahöfn. D. 169.

¹⁴⁹ *Íslenskt fornbréfasafn* 11, s. 1–2.

¹⁵⁰ Jónsbók 1904, s. 196–197.

¹⁵¹ Í Jónsbók er landeiganda eignaður allur flutningur (Jónsbók 1904, s. 197).

¹⁵² Grágás 1992, s. 354–355, 365. Jónsbók 1904, s. 196–197. Sambærilegt ákvæði um rétt rekamanns til flutninga úr almenningi er ekki í Jónsbók.

öllum þeim hvölum „er fyrir mönnum hlaupa á land“.¹⁵³ Í heimildum frá miðöldum eru einnig mörg dæmi um að rekinn væri ekki miðaður við ákveðið svæði heldur tiltekið magn af veiði sem ýmist var kallað afdráttur eða afreiðsla.¹⁵⁴

Af því sem hér hefur verið rakið má álykta að fjörueign í landi annarrar jarðar hafi fyrst og síðast verið ítak en ekki falið í sér eignarrétt á landinu sjálfu.¹⁵⁵ Í því sambandi má benda á þau orð Hans Kuhn að fjöruítök séu í elstu máldögum og skráum aðeins kölluð fjörur eða rekafjörur.¹⁵⁶ Hér verður þó að hafa á þann fyrirvara að rekamanni tilheyrði ekki einvörðungu fjaran í merkingunni fjöruítak heldur einnig *rekagrúnnurinn*, enda missti hann ekki rétt sinn til rekans þótt orpinn væri sandi eða grjóti.¹⁵⁷ Þegar þess er gætt að fjörur (reki) voru í mörgum tilvikum ítak í landi annarra en þeirra sem áttu rekann, þarf ekki að koma á óvart að fjörumörk og landamerki jarða til sjávar fóru ekki alltaf saman eins og t.d. landamerkjabréf jarða í Örfum vitna um. Samkvæmt lögum um lausn ítaka af jörðum, nr. 113/1952, féllu önnur ítök en skógarítök og lax- og silungsveiðiítök úr gildi væri ítaksrétti ekki lýst með tilteknum hætti, sjá nánar í kafla 4.8.

Í lögbókunum er einnig gert ráð fyrir að fjörur geti verið almenningur og heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru allnokkrar.¹⁵⁸ Þar skyldu fjórðungsmenn eiga reka allan nema þann sem skot var í. Þá skyldu þeir menn varðveita „er lönd eigu næst“.¹⁵⁹ Samkvæmt þessu virðist ekki gert ráð fyrir því að almenningsfjara sé ítak í eignarlandi, en dæmi um slíkt kunna þó að finnast.¹⁶⁰

Netlögum má líkja við „fiskveiðilögsögu“ sjávarjarða. Þau eru skilgreind á þessa leið í fornlögum:

Þar eru netlög utast í sæ er selnet stendur grunn, tuttugu möskva djúpt, af landi eða af skeri og komi flár [þ.e. flotholt] upp úr sjánum að fjöru þá er þinur [þ.e. teinn á neti] stendur grunn. En fyrir það utan á hver að veiða að ósekju er vill.¹⁶¹

Landeigandinn átti einn alla veiði í netlögum og í fjörunni, og gildi einu þó að annar hefði eignast aðrar nýttar í fjöru og netlögum.¹⁶² Eins og áður hefur komið fram virðist

¹⁵³ Grágás 1992, s. 354. *Jónsbók* 1904, s. 197, 201–203, 208–209.

¹⁵⁴ Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 220. Sjá einnig *Íslenskt fornbréfasafn* 3, s. 56–57.

¹⁵⁵ Sbr. einnig hugtakið *ítaksreki* um þann reka jarða eða hluta hans sem gengið hafði undan jörðinni (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 204).

¹⁵⁶ Kuhn, Hans, 1943–1948: „Hátúningamelur og Gnúpverjahreppur.“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags*. S. 73. Austfirðingar nota orðið *sandur* um það sem Sunnlendingar kalla fjöru (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 218).

¹⁵⁷ Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.

¹⁵⁸ Sjá nánar í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar um hugtakið almenningar.

¹⁵⁹ Grágás 1992, s. 369. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 193–194.

¹⁶⁰ Af þessu yfirliti má sjá að samkvæmt lögbókunum, Grágás og *Jónsbók*, áttu nokkrir aðilar lögverndaðan rétt til hvals eftir ákveðnum reglum: Í fyrsta lagi var það landeigandinn, í öðru lagi rekamaður, ef rekinn hafði verið seldur undan jörð, í þriðja lagi skotmaður, sem átti hálfan hval sem hann náði ekki að festa í fjöru og loks fjórðungsmenn ef um almenningsfjöru var að ræða. Fleiri áttu einnig sinn rétt til rekahvals að uppfylltum ákveðnum skilyrðum eins og leiglendingur og sá sem fyrstur kom að hval er fluttur hafði verið úr almenningi (sbr. „finnandasþik“). Sbr. Grágás 1992, s. 356, 365. *Jónsbók* 1904, s. 135.

¹⁶¹ Grágás 1992, s. 354. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 196.

¹⁶² *Jónsbók* 1904, s. 197.

fiskhelgi samkvæmt Jónsbók hafa verið miðuð við rekamörk og verður því ekki í öllum tilvikum lögð að jöfnu við netlög.

Ekki er ljóst af lögbókunum hversu langt til sjávar netlög náðu enda mun það að nokkru hafa farið eftir aðstæðum eins og grunnsævi við sjávarstrendur. Lúðvík Kristjánsson getur sér þess til að netlög hafi verið miðuð við 6 þumlunga selmöskvalagg, og hefur því mesta dýpt netlaga um fjöru verið 120 þumlungar eða 6 álnir.¹⁶³ Alin jafngilti um 47,7 sm svo að netlög hafa náð út að 2,9 m dýpi.

Í skipan goðorðsmannsins Sæmundar Ormssonar um almenninga í Hornafirði, sem talin er frá um 1245, er því lýst yfir að land og fjöru skyldi helga 30 faðma þaðan frá sem efst féll í meðalflæðum. Rekald þar fyrir utan skyldi vera *almennigur*.¹⁶⁴ Talið hefur verið að Sæmundur hafi í skipan sinni verið að lýsa netlögum.¹⁶⁵ Í löggjöf frá miðbiki 19. aldar var miðað við 60 faðma (u.þ.b. 112 metra) frá stórstraumsfjörumáli.¹⁶⁶ Í 20. aldar löggjöf hefur fyrst og fremst verið við það miðað að netlög séu 115 metrar á haf út miðað við stórstraumsfjörumál.¹⁶⁷ Sýnist nú óhætt að miða þau mörk sem meginreglu, þó svo önnur viðmið gildi vissulega skv. þeim eldri lögum sem enn eru í gildi.

Merki sjávarjarða til hafsins miðast annað hvort við ytri mörk fjöru eða netlaga. Um þetta álitafni er ekki þörf ítarlegrar umfjöllunar hér, enda fjalla þjóðlendulögin einungis um land ofan sjávar. Ljóst er að strandlengja landsins tekur breytingum, á einum stað kann að verða landrof en á öðrum landauki. Dómsstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist þann landauka sem til verður í fjöru og netlögum fyrir landi hans.¹⁶⁸ Það á a.m.k. við um þann landauka sem til verður af náttúrulegum ástæðum eða fyrir tilverknað þriðja manns.¹⁶⁹

Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að ætlunin hafi verið að afnema til frambúðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávarjarða til hafsins væru endanlega fastsett. Fjara og netlög

¹⁶³ Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.

¹⁶⁴ *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 536.

¹⁶⁵ Sbr. Þorgeir Örlygsson, 1993: „Er Hornafjörður almenningur?“ *Tímarit Háskóla Íslands*. 6. árg. nr. 6. Reykjavík. S.33.

¹⁶⁶ Sbr. t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

¹⁶⁷ Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994, og 1. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

¹⁶⁸ Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 45 og Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* II, s. 136.

¹⁶⁹ Ekki verður ráðið af fyrirliggjandi réttarheimildum og fræðiskrifum að greinarmunur sé í þessu sambandi gerður á landauka sem til verður fyrir tilstilli fasteignareigandans sjálfs. Á það er þó bent að réttur fasteignareiganda í þessa veru geti ekki, í ljósi tækniframfara og nýrra viðhorfa, verið án takmarkana. Þær takmarkanir helgast þá af hagsmunum íslenska ríkisins, fullveldisrétti þess og eignarrétti, sbr. t.d. lög nr. 73/1990.

færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki þar með.

5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD

5.1. Almenn

Í köflunum „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru“ undir „Gögn og gagnaöflun“ í hverjum úrskurði fyrir sig kemur fram hvaða flokkar frumheimilda, útgefinna og óútgefinna, voru yfirfarnir á vegum óbyggðanefndar í þeim tilgangi að fullnægja rannsóknarskyldu nefndarinnar, sbr. einnig sérstakan kafla í hverjum úrskurði um það efni. Hér verður gerð nánari grein fyrir nokkrum mikilvægum heimildum og þýðingu þeirra fyrir úrlausnarefni óbyggðanefndar.

5.2. Jarðamöt og jarðabækur

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögunum 1096/97. Jarðir voru metnar til hundraða en eitt hundrað á landsvísu jafngilti 120 álnum vöruvaðmáls eða einu kýrverði. Í tilefni af sölu konungsjarða á 17. öld var ákveðið að hvert jarðarhundrað skyldi jafngilda tveimur hundruðum á landsvísu (kúgildum).¹⁷⁰

Lítið er vitað um matsreglur eða viðmiðanir þegar jarðamatið fór upphaflega fram. Þegar elsta varðveitta jarðabókin var gerð 1639, um jarðeignir konungs, var við það miðað að dýrleiki skyldi vera tuttuguföld landskuld. Sama var gert í jarðabókinni 1686 en hún er elsta varðveitta jarðabókin sem hefur að geyma jarðir í einkaeign. Í jarðabókinni 1695 var aftur snúið til hins gamla mats enda jafnan við það stuðst í fasteignaviðskiptum.¹⁷¹ Þó ber að taka fram að í þessari jarðabók var eignarhlutur kirkju í heima-landi yfirleitt ekki reiknaður með í jarðamatinu og þess vegna var dýrleiki sumra kirkjujarða ekki í fullu samræmi við raunvirði þeirra.¹⁷²

Á árunum 1702–1712 var gerð hér á landi ný og mjög nákvæm jarðabók. Jarðabók þessi er jafnan kennd við þá tvo menn sem unnu mest að henni, Árna Magnússon og Pál Vídalín. Jarðabókin þykir mjög traust heimild og skýrist það einkum af því hvernig að verki var staðið. Þeir Árni og Páll eða umboðsmenn þeirra ferðuðust um nær land allt að boði konungs og reyndu að kynna sér aðstæður á hverjum stað en jafnframt höfðu þeir þann háttinn á að boða bændur í héraði til fundar og láta hvern ábúanda gera vandlega grein fyrir jörð sinni. Þetta var jafnharðan skráð niður og í lokin staðfest af áreiðanlegum mönnum í sveitinni. Þrátt fyrir það voru brögð að því að vitnisburður manna um jarðir sínar væri ekki nákvæmur, t.d. að meira væri gert úr landspjöllum en efni stóðu til eða að ekki væri samræmi á milli þess sem landeigendur sögðu og leiguliðar þeirra. En þá var stundum hægt að leiðrétta misræmið með samanburði við jarðabréf sem þeir Árni og Páll söfnuðu einnig á ferðum sínum. Í tengslum við jarðabókarverkið voru samdar tillögur að nýju jarðamati. Í tillögunum var gert ráð fyrir að grundvöllur matsins

¹⁷⁰ Sbr. *Lovsamling for Island*. 1. b. Kaupmannahöfn. S. 356.

¹⁷¹ Sbr. Björn Lárússon, 1967: *The Old Icelandic Land Registers*. Lundi. S. 18. Björn Lárússon, 1982: *Íslands jordebok under förindustriell tid*. Lundi. S. 18.

¹⁷² Björn Lárússon 1967, s. 63.

væri fóðurgildi jarðar, þ.e. hversu mörg kúgildi hún gæti borið í meðalári. Afréttur, útigangur, sellönd og ýmis hlunnindi skyldu metin til hundraða eftir ákveðnum reglum og greiða af þessu bæði tíund og landskyld. Frá því var horfið að ráðast í nýtt jarðamat hér á landi. Í stað þess lögðu þeir Árni og Páll hið forna jarðamat til grundvallar og höfðu hliðsjón af „almúgans tilsögn og undirrjettingu“ í votta viðurvist. Þó má sjá þess merki að reynt hafi verið í einhverjum mæli að leggja nýtt mat á jarðirnar, einkum þegar getið er sérstaklega um heyfóður og nýtingu úthaga, afrétta og hlunninda.

Tillögur þær sem hér hefur verið vikið að eru að verulegu leyti í samræmi við svo nefnda „Bergþórsstatútu“ sem sögð var frá fyrri hluta 12. aldar. Í statútunni var þó reiknað með að ákveðið hlutfall væri á milli fóðurgildis jarðar og stærðar hennar; eins kýreldis tún væri 140 norskir faðmar að stærð. Afrétti og heiðalönd skyldi meta til helmings á við beit í heimalandi og virðast því tún hafa verið sex sinnum verðmætari miðað við hverja einingu lands en afréttir.¹⁷³ Þess skal getið að samkvæmt Jónsbók var meðalkýr lögð að jöfnu við sex ær „og fæði lömb sín, órotnar, loðnar og lembdar.“¹⁷⁴

Flestum fræðimönnum ber saman um að Bergþórsstatúta sé fölsuð. Hún getur því ekki talist heimild um annað en það hvernig menn töldu á sínum tíma eðlilegt að meta jarðir og hlunnindi þeirra. Engu að síður má ætla að fóðurgildið, bæði af heyfeng og hagbeit, hafi upphaflega verið lagt til grundvallar jarðamatinu og þá ef til vill reiknað sem ákveðið hlutfall af smjörfjórðungum.¹⁷⁵ Þessu til stuðnings má nefna að skerðing á engi jarðar gat lækkað dýrleika hennar verulega og einnig eru dæmi um að selland hafi verið metið sérstaklega til tíundar.¹⁷⁶ Á sama hátt er svo að sjá sem afréttur einstakra jarða hafi, að minnsta kosti í sumum tilvikum, verið reiknaður með í jarðamatinu, einkum ef þær höfðu tekjur af upprekstrattollum.

Dýrleikinn var mikilvægt auðkenni jarða og grundvöllur skattlagningar og erfðaskipta en ýmsar heimildir, einkum kaupbréf, benda til að dýrleikinn hafi ekki ævinlega sýnt raunvirði jarða. Úr því var reynt að bæta í byrjun 19. aldar þegar fram fór jarðamat um land allt á árunum 1800–1806. Viðmiðunarreglur voru þó hinar sömu og áður, þ.e. hversu mörg kúgildi hver jörð gat borið, en jafnframt skyldu ýmis hlunnindi og útigangur metin sérstaklega til dýrleika.¹⁷⁷ Árið 1848 kom út jarðatal kennt við J. Johnsen en þar var nær einvörðungu farið eftir gömlu jarðamati. Sama ár, 27. maí, gaf konungur út tilskipun um nýtt jarðamat á Íslandi og skyldi hver jörð metin til peningaverðs „að því sem slíkar jarðir verða sanngjarnlega seldar eptir gæðum sínum.“¹⁷⁸ Hjáleigur voru ekki metnar sérstaklega til dýrleika fyrr en 1848 og því ekki getið um dýrleika þeirra í jarðamötum fyrr en eftir þann tíma. Jarðamat þetta var gefið út 1861 undir heitinu *Ný*

¹⁷³ Halldór Einarsson, 1833: *Om Værdie-Beregning paa Landsviis og Tiende-Ydelsen i Island*. Kaupmannahöfn. S. 165–175.

¹⁷⁴ *Jónsbók* 1904, s. 215 (6. k. kb.).

¹⁷⁵ Björn Lárusson 1982, s. 17.

¹⁷⁶ Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vidalíns*. 10. b. Kaupmannahöfn 1943. S. 177. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vidalíns*. 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 317.

¹⁷⁷ *Lovsamling for Island*. 6. b. Kaupmannahöfn 1856. S. 475–481.

¹⁷⁸ *Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 175.

jarðabók fyrir Ísland. Hinni fornu verðeiningu, hundraði, er haldið, en að baki henni stóð ekki lengur kúgildi heldur slegin mynt og seðlar.

Með lögum um fasteignamat nr. 22/1915, var kveðið svo á í 1. gr., að allar jarðeignir, lóðir og hús á landinu skyldi meta til peningaverðs tíunda hvert ár. Hér var um að ræða mikla breytingu frá því óreglulega fasteignamati sem tíðkast hafði, oft með löngu millibili.

Heimildir segja ekki ótvírætt til um það hvort afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts þó að sjá megi viðleitni í þá veru í þeim tillögum um nýjar jarðamatsreglur frá byrjun 18. aldar sem Árni Magnússon og Páll Vídalín virðast hafa ætlað að fara eftir og áður er getið. Þær tillögur tóku þó aldrei gildi. Í reglugerð rentukammers um nýtt jarðamat 1. sept. 1848 er gert ráð fyrir að tún og engjar, hagi og útbeit séu metin og einnig hlunnindi jarða en ekki er þar minnst á afrétti. Það mun ekki hafa verið fyrir en með fasteignalögunum nr. 22/1915 sem kveðið var skýrt á um að afréttir skyldu teknir til greina við jarðamat. Í 7. gr. laganna segir á þessa leið:

Afrjettarlönd þau, sem eru eign sveita og einungis notuð til uppreksturs, skal eigi meta sjerstaklega, en aftur á móti ber að taka upprekstrarrjettinn til greina við mat jarða þeirra, er hann eiga.

Þrætulönd milli jarða skulu metin sjer í lagi.

Óbyggðanefnd telur að jarðamöt sýni tilvist sjálfstæðrar jarðar á þeim tíma sem um ræðir. Dýrleiki jarðar sé hins vegar fyrst og fremst heimild um landgæði fyrir á tímum, einkum grasfeng og útigang, en miklu síður um stærð jarða eða víðáttu. Jarðabækur og jarðamöt geta þannig gefið vísbendingar um eignarréttindi, landnýtingu og í einstaka tilvikum jafnvel um landamerki.

5.3. Máldagar og vísitásiur

Hugtakið *máldagi* var í fornu máli haft um hvers kyns samninga, munnlega og skriflega, en í þrengri merkingu var máldagi samningur sem gerður var við stofnun kirkju. Máldaginn kvað á um réttindi og skyldur allra þeirra sem hagsmuna áttu að gæta, en hann var jafnframt skrá yfir eignir viðkomandi kirkju. Í kristinna laga þætti Grágásar segir svo:

Þar er maður leggur fé til kirkju, hvort sem það er í löndum eða lausum aurum, í búfé eða tíundum af þeim bólstöðum er héraðsmenn skulu þangað inna, og skal sá maður er kirkju varðveitir láta gera þann máldaga á skrá allan, hvað hann hefir fjár gefið þangað, eða aðrir héraðsmenn til þeirrar kirkju. Þann máldaga er honum rétt að lýsa að Lögbergi eða í lögréttu eða á vorþingi því er hann heyr, hvað þar liggur fjár til þeirrar kirkju. Hann skal láta ráða [lesa] skrá og lýsa þann máldaga heima að kirkju um sinn [einu sinni] á tólf mánuðum hverjum, þá er menn hafa þangað tíðasókn flestir.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Grágás 1992, s. 12.

Ákvæði þetta er talið vera frá biskupsárum Gissurar Ísleifssonar (1082–1118) og að líkindum sett í kjölfar tíundarlaganna 1096/1097.¹⁸⁰ Eins og fram kemur í tilvitnuðu ákvæði öðlaðist máldagi gildi um leið og honum hafði verið þinglýst á alþingi eða vorþingi.

Máldagi var í reynd samningur milli þriggja aðila: kirkjubóna, biskups og safnaðar. Bóndinn lagði kirkjunni til ákveðið stofnfé í samráði við biskup og nefndist það *heimanfylgja* hennar. Ávöxtur stofnfjár, svonefnd *afvinna*, ásamt tíund átti að duga fyrir rekstri kirkju en að auki bættust smám saman við gjafir af ýmsum toga, bæði í föstu og lausu, sem kirkjubóndinn eða einhver annar, er biskup skipaði til þess, hafði umsjón með. Sóknarfólkið greiddi tíund en fékk í staðinn kirkjulega þjónustu, sálusorgun og sakramenti í kirkju sinni. Hlutverk biskups var fyrst og síðast fólgið í því að gæta þess að kirkjan væri ekki hlunnfarin. Það gerði hann einkum í árlegum vísitásiuferðum sínum.¹⁸¹

Eins og flest opinber skjalagögn frá miðöldum fylgdi efnisskipan máldaga ákveðinni reglu sem var þáttur í trúverðugleika skjalsins. Venja var að greina fyrst frá stofnfé kirkjunnar. Engin eign var kirkju mikilvægari en grunnurinn sem hún stóð á og þess vegna var yfirleitt byrjað á því að tilgreina hversu stóran hlut kirkjan átti í heimalandi, þ.e. þeirri jörð sem hún stóð á. Hvorki aðrar fasteignir, eins og útjarðir (þ.e. jarðir utan heimajarðar kirkjunnar), né heldur afréttir gátu myndað þann grundvöll sem kirkja þurfti til að geta talist myndug og sjálfstæð, m.ö.o. *staður* að skilningi kirkjulaga. Þetta kom skýrt fram í svokölluðum *staðamálum* á síðari hluta 13. aldar.¹⁸² Jafnframt gildi sú regla að kirkjueign mátti aldrei láta af hendi hvorki að hluta til né í heild sinni, nema önnur jafngóð kæmi í staðinn.¹⁸³

Því næst voru aðrar eignir kirkjunnar taldar upp, fasteignir, fríður peningur og hlunnindi, síðan kirkjugripir, messuskrúði og bækur sem notaðar voru við helgihaldið. Að lokum var lýst kvöðum sem hvíldu á kirkjueigninni, ef nokkrar voru, og greint frá tíundarumdæmi eða upphæð tíundar um tiltekinn tíma. Þessi niðurröðun gat raskast af ýmsum ástæðum. Það gerðist t.d. þegar ný eign var færð inn í máldaga neðan við þann texta sem fyrir var í stað þess að skrifa hann allan upp að nýju. Í máldögum má því stundum sjá fasteignir nefndar á fleiri en einum stað ef þær voru lagðar til kirkju á mismunandi tímum.

Í kristinna laga þætti Grágásar var tekið fram að máldaginn skyldi lesinn upp við kirkju á þeim degi þegar tíðasókn þangað var mest. Trúlega hefur það verið á vígsludegi kirkjunnar eða einhverjum öðrum hátíðisdegi. Á þann hátt var reynt að tryggja hagsmuni kirkju og sóknarbarna í viðurvist vitna jafnframt því sem réttargildi heimildar-

¹⁸⁰ Magnús Stefánsson, 1999: „Die isländischen Stiftungsurkunden – Kirkjumáldagar.“ *Karl von Amira zum Gedächtnis*. Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften. S. 134–135.

¹⁸¹ Hólabiskup átti að fara um allt umdæmi sitt á einu ári en Skálholtsbiskup á þremur árum.

¹⁸² Sjá t.d. Magnús Stefánsson, 1978: „Frá goðakirkju til biskupskirkju.“ *Saga Íslands*. 3. b. Reykjavík. S. 123–126, 223–226.

¹⁸³ Sjá *Álitsgerð kirkjueignanefndar*. Fyrri hluti. 1984. S. 40–49.

innar var endurnýjað. Ákvæði þetta hélst að mestu óbreytt í nýjum kristinrétti sem samþykktur var fyrir Skálholtsbiskupsdæmi 1275 og síðar (1354) einnig fyrir Hólabiskupsdæmi.¹⁸⁴ Þar var hins vegar ekki lengur tekið fram að máldaga skyldi lýst á alþingi (Lögbergi, lögrétu) eða vorþingi. Líklega hefur staðfesting biskups í viðurvist votta þá verið talin nægja til löggildingar máldaga. Um líkt leyti hafa biskupar eða skrifarar þeirra farið að skrá máldaga í sérstakar máldagabækur sem geymdar voru á biskupsstólunum. Á vísitasíuferðum hefur biskup síðan borið saman máldaga einstakra kirkna við það sem áður hafði verið skráð í máldagabók embættisins og var máldagabókin talin að öllu jöfnu hafa meira réttargildi. Elsta varðveitta máldagasafnið er frá 1318, kennt við Auðun rauða Þorbergsson biskup á Hólum.¹⁸⁵

Máldagar eru flestir varðveittir í afskriftum frá 17. öld og eru þeir birtir í Íslensku fornbréfasafni. Sú útgáfa er með þeim annmörkum að þar hefur máldagasöfnum verið sundrað og einstakir máldagar tímasettir af mismikilli nákvæmni. Engu að síður hafa máldagar verið taldir með mikilvægustu heimildum okkar frá fyrri tíð. Til marks um það má geta þess að í íslensku lagasafni er enn að finna konungsbréf frá 5. apríl 1749 þar sem kveðið er á um að máldagi Gísla biskups Jónssonar (frá um 1575) sé auk máldagabókar Vilkins biskups (frá 1397) „áreiðanlegt og autentískt“ kirkjuregistur.¹⁸⁶ Eftir siðaskipti tóku vísitasíubækur við af máldagabókum og voru þær lögboðnar með konungsbréfi 1. júlí 1746.¹⁸⁷

Sagnfræðingar hafa yfirleitt ekki séð ástæðu til að efast um heimildargildi máldaga þó að sjálfsagt þyki að kynna sér varðveislusögu þeirra, aldur og samsetningu. Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildargildi máldaga og vísitasía um tilvist eignarréttinda er metið með mikilli varfærni en að þessar heimildir geti þó, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.4. Lögfestur

Í íslenskum réttarheimildum kemur hugtakið *lögfesta* fyrst fyrir í Jónsbók (1281) en mun þangað komið úr landslögum Magnúsar lagabætis. Lögfesta var að fornu notuð um lögformlega athöfn sem átti að tryggja tiltekin réttindi í fasteign. Leiguliði gat lögfest ábúðarrétt sinn gagnvart landeiganda (IIb. 4), heimilt var að lögfesta landamerki milli jarða, beitarrétt og önnur ítök o.s.frv. (IIb. 16, 26). Í öllum þessum tilvikum beindist lögfestan gegn ákveðnum einstaklingum (IIb. 26). Einnig var unnt að lögfesta réttindi í þeim tilgangi að hún gildi almennt, en þá skyldi henni lýst við kirkju eða á þingi. Slík lögfesta gildi aðeins í 12 mánuði (IIb. 17).¹⁸⁸

¹⁸⁴ *Norges gamle love indtil 1387*. 5. b. Christiania, 1895. S. 35.

¹⁸⁵ Magnús Már Lárusson, 1981: „Máldagi.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 11. b. Kaupmannahöfn. D. 265.

¹⁸⁶ *Lagasafn. Íslensk lög 1. október 1995*. S. 513–514.

¹⁸⁷ Björn K. Þórólfsson, 1956: *Biskupsskjalasafn*. Skrár Þjóðskjalasafns 3. Reykjavík. S. 47–48.

¹⁸⁸ Sbr. Sigurður Línal, 1982: „Foreløpige rettsmidler. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 21. b. Kaupmannahöfn. D. 175–176.

Í Jónsbók er ætlast til að lögfestu sé fylgt eftir með dómsmáli, að öðrum kosti falli hún úr gildi (IIb. 52). Í 26. kafla landsleigubálks segir í upphafi:

Alt þat er menn skilr á um áverka á akri eða eng, holti eða haga, skóga, eða reka, þá skal lögfesta fyrir. Sá leggi fimtarstefnu er heldr þykkiz þurfa; hann skal svá mæla: Ek lögfesti eign þessa er N. heitir eða þar liggir, bú ok lóð, og alt þat er þar má til gagns af hafa, þar til er dómr fellur á, at lögmáli réttu...

Að vísu er ekki alls staðar tekið fram þar sem fjallað er um lögfestur að þeim skuli fylgt eftir með málsókn en gera verður ráð fyrir að til þess hafi verið ætlast. Páll Vídalín lögmaður skýrir þetta svo að lögfesta sé „að festa lög, lofa lögum“, þ.e. fylgja máli eftir til laga.¹⁸⁹ Fleiri dæmi má nefna um að löglærðir menn hafi lagt þennan sama skilning í ákvæði Jónsbókar um lögfestur. Ólafur Árnason á Höfðaströnd í Jökulfjörðum greinir t.d. frá því í bréfi 10. apríl 1704 að hann hafi 12. apríl 1686 lögfest 6 hundruð í Neðrabakka. Lögmaðurinn hafi hins vegar sagt sér í lögréttu (á Alþingi) að hafa lagasókn á eigninni eftir landabrigðum. Ólafur hafði enn ekki komið lagasókninni í verk með heimstefnu, þegar hann ritaði fyrrnefnt bréf, „sökum harðinda, fjúka og óveðráttu“. Hann varð því að sjá af þessum 6 hundruðum í Neðrabakka.¹⁹⁰ Annað dæmi er fimmtarstefna og dómsúrskurður sem fylgdi í kjölfar lögfestu Sigurðar Sigurðssonar landþingsskrifara fyrir jörðinni Háeyri.¹⁹¹

Hér má einnig geta þess að á Alþingi 1751 var langvarandi hefð eigenda Holts í Flóa á engjaplássinu Ljósateigi dæmd áreiðanlegri eignarheimild en einhliða lögfesta ráðsmannsins í Skálholti.¹⁹² Þrátt fyrir fleiri dæmi af sama toga¹⁹³ virðist sú skoðun hafa verið almenn að lögfesta hafi nægt sem eignarheimild ef enginn hreyfði við andmælum.

Dómstólar hafa lagt lítið upp úr lögfestum sem sönnunargögnum um tilvist eignarréttinda en ekki er þó útilokað að þær geti, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf

Fyrir gildistöku landamerkjalaga, nr. 5/1882, voru í gildi ákvæði Jónsbókar um að gera skyldi skriflegan samning við jarðakaup.¹⁹⁴ Fjöldi jarðabréfa hefur varðveist frá fyrri tíð en jafnljóst er að mikið hefur glatast auk þess sem ekki er víst að slíkir samningar hafi ævinlega verið gerðir við jarðakaup þrátt fyrir ákvæði laganna. Jarðabréfin eru einnig með þeim annmörkum að í þeim er sjaldan lýst umfangi jarða eða landamerkjum. Á vegum óbyggðanefndar fór fram athugun á rúmlega 1500 útgefnum jarðabréfum frá ýmsum tímum, einkum 17. og 18. öld. Niðurstaðan var sú að í 72 þeirra (um 5%) er landamerkjum lýst, stundum ítrekað um sömu jörð. Tekið skal fram að hér er ekki

¹⁸⁹ Páll Vídalín, 1854: *Skýringar yfir Fornyrði Lögbókar þeirrar, er Jónsbók kallast...* Reykjavík. S. 165.

¹⁹⁰ *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 303. Sbr. *Jarðaskjöl frá 16. og 17. öld. Útdráttir*. Reykjavík 1993. S. 162.

¹⁹¹ *Alþingisbækur*. 15. b. Reykjavík 1982. S. 519–521.

¹⁹² Sjá *Alþingisbækur*. 14. b. Reykjavík 1977. S. 17, 28. Sbr. einnig *Alþingisbækur* 15, s. 300.

¹⁹³ Sjá t.d. *Alþingisbækur*. 10. b. Reykjavík 1967. S. 179.

¹⁹⁴ Sjá *Jónsbók* 1904, s. 222 (12. k. kb.).

einungis um kaupbréf að ræða, heldur jarðabréf af hvers kyns toga, svo sem testamentisbréf, eignayfirlýsingar og vísitasíur. Jarðir voru gjarnan seldar „með öllum þeim gögnum og gæðum, landsnytjum og ítökum sem fylgt hefur og fylgja ber að fornu og nýju í ystu landamerki“ eða álíka orðalagi. Gera verður ráð fyrir að samningsaðilum hafi verið kunnugt um landamerkin, hvort sem þau voru til skráð eða einvörðungu varðveitt í munnlegri geymd.

Frá 1847 og til setningar landamerkjálaga 1882 komu ítrekað fram á Alþingi mál er vörðuðu nauðsyn þess að landamerki jarða hér á landi yrðu skýrð og skráð.¹⁹⁵ Af umfangllun þingsins má ráða það almenna álit þingmanna að landamerki víða um land væru í ólestri.¹⁹⁶ Þingmenn virtust sammála um að eignarrétturinn væri að sama skapi óviss og brýn þörf úrbóta. Gera þyrfti mönnum mögulegt að vernda eignarréttindi sín til fasteigna landsins. Koma þyrfti fastri og áreiðanlegri skipan á landamerki og fyrirbyggja óvissu eftirleiðis.¹⁹⁷ Skyldu landeigenda til að gera landamerkjálýsingar var líkt við að skipa mönnum að merkja fé sitt, svo sem lögskipað hefði verið frá ómunatíð.¹⁹⁸ Þá var nefnt að slík skrásetning skapaði hentugan grundvöll fyrir nýtt fasteignamat.¹⁹⁹ Af þessu má ráða að setning landamerkjálaga 1882 hafi verið þáttur í viðleitni löggjafans í lok nítjándu aldar og byrjun þeirrar tuttugustu að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 3.3. og 5.2.

Í lögum um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Skyldi einnig getið ítaka eða hlunninda annarra í viðkomandi jörð svo og meðfylgjandi henni í annarra manna lönd. Eigendur aðliggjandi lands sem og aðilar ítaka skyldu rita samþykki sitt á bréfið, enda væru þeir sammála efni þess. Auk þinglesturs á næsta manntalsþingi var varðveisla landamerkjaskráa nú tryggð með færslu í landamerkjabók sýslumanns. Skrásetningu landamerkja, merkjasetningu og þinglýsingu landamerkjaskráa skyldi lokið innan fimm ára frá gildistöku laganna, að viðlögðum sektum. Kveðið var á um eftirlit sýslumanns með því að menn uppfylltu skyldur sínar í þessu efni. Ágreining skyldi útljá fyrir merkjadómi.

Skylda til að halda við glöggum landamerkjum gildi því aðeins um afrétti og aðrar óbyggðar lendur „að því leyti því verður við komið“, sbr. 1. gr., í stað afdráttarlausrar skyldu jarðeigenda. Í ákvæði 2. gr. um skyldu til merkjasetningar virðist miðað við mörk milli tveggja jarða og skylda til skrásetningar landamerkja hvíldi á eiganda eða

¹⁹⁵ Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1847, s. 67–68; 1849, s. 26, 261–263. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 515–516; 1879 (fyrri partur), s. 24–28; 1881 (síðari partur), s. 118.

¹⁹⁶ Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1849, s. 28–29, 31, 337 *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516–518; 1879 (fyrri partur), s. 197, 485; 1879 (síðari partur), s. 763–764, 766; 1881 (fyrri partur), s. 553; 1881 (síðari partur), s. 408, 422.

¹⁹⁷ Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1849, s. 29, 31, 261, 274–275, 281, 513. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 517; 1879 (síðari partur), s. 763–764, 766, 783; 1879 (fyrri partur), s. 485. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919 A I, s. 172.

¹⁹⁸ Sjá *Alþingistíðindi* 1879 (síðari partur), s. 766.

¹⁹⁹ Sbr. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516–518; 1879 (síðari partur), s. 783. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.

umráðamanni „hverrar jarðar“, sbr. 3. gr. Ekkert er minnst á afrétti eða aðrar óbyggðar lendur í því sambandi. Lögnum virtist þannig fyrst og fremst ætlað að fjalla um landamerki milli jarða.

Landamerkjalögin frá 1882 þóttu ekki ná tilgangi sínum til hlítar. Landamerkjaskrár voru ekki gerðar fyrir allar jarðir á landinu og margar einungis að nafninu til, án samþykkis allra hlutaðeigandi. Af þessum ástæðum þótti nauðsynlegt að endurskoða lögin og lauk þeirri vinnu með setningu núgildandi laga um landamerki o.fl., nr. 41/1919.²⁰⁰ Í 1. gr. þeirra laga er kveðið á um skyldu eigenda eða fyrirsvarsmanna jarða til merkja-setningar. Jafnframt segir svo í ákvæðinu: „Sama er um merki milli jarða og afrjetta eða annara óbyggðra lendna, ef sá krefst þess, er land á að afrjetti eða lendu.“ Í ákvæði laganna um viðhald merkja segir að eiganda eða fyrirsvarsmanni „lands“ sé skylt að halda við löglega settum merkjum að sömu tiltölu sem í 1. gr. segi um merkjagerð, sbr. 3. gr. Þá virðist ákvæði laganna um skyldu til skrásetningar landamerkja rýmra en ákvæði eldri laga að því leyti að þar er nú fjallað um „land“ í stað „jarðar“ og „fyrirsvarsmann“ í stað „umráðamanns“, sbr. 2. gr. laga nr. 41/1919 og 3. gr. laga nr. 5/1882. Eðlilegt virðist að túlka ákvæðið þannig að afréttir falli þar undir eins og önnur landsvæði. Sú skylda kemur þó ekki skýrt fram. Samkvæmt þessu skyldi skrásetja fyrirbyggjandi landamerki afrétta en einungis setja merki og halda við merkjum ef sá krafðist þess sem land átti að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Þessi ákvæði eru enn í gildi.

Þá er kveðið á um það í 6. gr. að jafnskjótt sem lögin komi til framkvæmda skyldu valdsmenn, hver í sínu umdæmi, rannsaka það hvort merkjaskrár þar hafi verið þinglýst. Komi í ljós að merkjaskrár hafi ekki verið þinglýst eða að samþykki sumra aðilja vanti á þinglýsta merkjaskrá, skyldi valdsmaður gefa til þess ákveðinn frest, að viðlögðum sektum, sbr. 7. gr. Jafnframt var kveðið á um að valdsmaður skyldi af sjálfsdáðum kveðja aðila fyrir dóm þegar hann fengi vitneskju um ágreining eða vafa þeirra á meðal um landamerki eða merkjaskrá væri eigi afhent til þinglýsingar, sbr. 8. gr.

Ljóst er að landamerkjalögin mæla fyrir um formsatriði, svo sem hvernig landamerki skuli úr garði gerð og hvað skuli koma fram í landamerkjaskrá.²⁰¹ Orðin landamerkjalyking og -bréf hafa einnig verið notuð um þessa löggjörninga. Lögin kveða hins vegar ekki á um efnisleg atriði, þ.e. hvar mörk skuli dregin eða hvaða réttindi fylgja í lönd annarra. Í samræmi við þetta felur landamerkjabréf ekki í sér sönnun um beinan eignarrétt yfir því landsvæði sem afmarkað er.

Gildi landamerkjabréfs er komið undir ýmsum atriðum. Þannig dregur augljóslega úr vægi þess ef eigendur eða fyrirsvarsmenn aðliggjandi lands hafa ekki áritað um samþykki sitt. Samanburður við landamerkjabréf þeirra, séu þau fyrir hendi, ætti þó að geta leitt í ljós hvort þar var um ágreining að ræða. Þá gat verið vandkvæðum bundið að afla tilskilinna áritana ef menn áttu mörk til óbyggða. Eignarhald á slíku svæði eða

²⁰⁰ Sjá *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.

²⁰¹ Sbr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 174.

fyrirsvar vegna þess var e.t.v. óljóst eða ekki á neins manns hendi. Væri um afrétt að ræða verður að telja hreppsnefnd í fyrirsvari, en samkvæmt 17. gr. tilskipunar um sveitastjórn á Íslandi frá 4. maí 1872 skyldi hreppsnefnd sjá um „notkun afrijetta, fjallskil, fjárheimtur og ráðstafanir til að eyða refum ...“ Þess eru enda ýmis dæmi í kjölfar landamerkjaganna að fyrirsvarsmenn hreppa áriti landamerkjabréf jarða sem liggja að afrétti og að gerð séu sérstök landamerkjabréf fyrir afrétti.

Auk þess að uppfylla formskilyrði þarf viðkomandi bréf að vera lögmætt að efni til. Þannig er ljóst að með gerð landamerkjabréfs máttu menn ekki einhliða auka við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Því dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót. Á sama hátt eykur það gildi landamerkjabréfs ef því má finna stuðning í eldri heimildum.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjalaga 1882 og 1919 skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldu sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágretta eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Í þessu sambandi ber þess að geta að könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfírréttar á tímabilinu 1886–1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla í einkamálum að við mat á gildi landamerkjabréfs skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Þegar um hefur verið að ræða svæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða en verið keypt af hreppsfélögum og lögð til afrétta hefur landamerkjabréf verið talið ákvarða mörk eignarlands, sbr. H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).²⁰²

Hafi svæði hins vegar ekki legið innan landamerkja jarðar hefur landamerkjabréf haft aðra þýðingu. Litið hefur verið til margra atriða, svo sem Landnámu, staðhátta, gróðurfars og nýtingar, og komist að þeirri niðurstöðu að beinn eignarréttur væri ekki fyrir hendi. Tilvist landamerkjabréfs hefur ekki breytt þeirri niðurstöðu en bréfið talið ákvarða mörk afréttareignar, sbr. H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði).

Hæstiréttur hefur hins vegar í þremur refsímálum sýknað menn af ákæru um ólöglegar fuglaveiðar á eignarlandi, þrátt fyrir að veiðarnar færu örugglega fram innan landamerkja jarðar samkvæmt landamerkjabréfi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), og H 1994 2227 (Geitland).²⁰³ Í öllum tilvikum var um að ræða jarðir með mörk til óbyggða. Taldi Hæstiréttur að vafi léki á um beinan eignarrétt yfir viðkomandi landsvæði. Í tveimur þessara mála var um það að ræða að eldri

²⁰² Ennfremur til athugunar í þessu sambandi er H 1997 2792.

²⁰³ Þess ber þó að geta að Geitland hefur ekki verið nýtt sem jörð um langan aldur.

heimildir en landamerkjabréf jarðarinnar voru ekki fyrir hendi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi) og H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur). Staðhættir, gróðurfar og nýting þóttu hins vegar ekki benda til að stofnast hefði til beins eignarréttar yfir landsvæðinu. Sömu sjónarmið voru uppi í H 1999 111 (Gilsá), auk þess sem vafi var um hvar ákærði var við veiðarnar og hvar hann náði bráð sinni. Í H 1994 2227 (Geitland) var hins vegar um það að ræða að eldri heimildir voru taldar valda vafa um hvort landið væri eignarland. Niðurstöður Hæstaréttar í þessum málum ber að skoða í ljósi þeirrar meginreglu refsiréttar að vafa beri að meta ákærða í hag. Tekið er sérstaklega fram í H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá) að vafi sé um að stofnast hafi að lögum til beins eignarréttar „þrátt fyrir“ umrætt landamerkjabréf.

Í málum þessum var til úrlausnar hvort brotið hefði verið gegn einkarétti landeiganda til fuglaveiða og vafi um beinan eignarrétt nægði til sýknu. Með hliðsjón af því að dómstólar hafa ekki tekið óbyggjandi afstöðu til þess að einkarétti hvernig jarðir skuli afmarkaðar gagnvart öðrum landsvæðum, fyrst og fremst óbyggðum, er skiljanlegt að í refsimálum hafi verið talinn vafi á ferðum. Það er hins vegar verkefni óbyggðanefndar að úrskurða að einkarétti um slík mörk þar sem vafi er á ferðum. Óbyggðanefnd telur því að almennar eða bindandi ályktanir um eignarréttarlega þýðingu landamerkjabréfa verði ekki dregnar af umræddum fjórum refsidómum.

5.6. Afsals- og veðmálabækur

Samkvæmt Grágás þurfti ekki að lýsa landakaupum á þingi en ýmsum kvöðum (lög-málum), svo sem forkaupsrétti og veði, skyldi lýsa að Lögbergi.²⁰⁴ Samkvæmt 11. og 12. kapítula kaupabálks Jónsbókar var skylt að gera kaupbréf þegar menn keyptu jarðir. Ekki þurfti að lýsa gerningunum en áfram skyldi lesa lögmála á Alþingi, sbr. 8.–9. kapítula landsbrigðapáttar í Jónsbók.²⁰⁵

Í 28. gr. 3. kapítula 5. bókar Dönsku laga, um kaup og sölu og makaskipti, sagði m.a. að afsöl á húsum og jörðum skyldu fram fara á þingi þar sem jörðin væri og skyldi lesa og árita öll afsalsbréf á fyrsta eða öðru þingi. Réttarfarsákvæði Norsku laga Kristjáns V. voru lögleidd hér með opnu bréfi 2. maí 1732. Í 1. bók, 10. gr. 3. kafla, voru ákvæði um störf manntalsþinga en á þeim skyldu fara fram þinglýsingar. Landsmenn hirtu ekki nægilega um skyldu þessa og var hún áréttuð með úrskurðum kansallísins 3. nóvember 1766 og 22. apríl 1790. Var stiftamtmani falið að áminna menn um að láta lesa, áskrifa og bóka öll eignarskjöl og veðbréf en við það var miðað að þinglýsingar færu fram við lögpingsrétt. Áminning þessi kom fram með auglýsingu í lögpingsbókinni 1793. Ekki voru nánari reglur um hvernig skyldi standa að þinglýsingu jarðakaupa-, gjafa- og veðbréfa og var um það mikil óvissa hvar skyldi þinglýsa heimildarbréfum. Með tilskipun frá 24. apríl 1833, um afsalsbréf og pantsetningar á Íslandi, voru settar ítarlegri reglur

²⁰⁴ Grágás 1992, s. 300 (14. k. lb.).

²⁰⁵ Jónsbók 1904, s. 127–128 (8.–9. k. lb.), 221–222 (11.–12. k. kb.).

um þetta efni. Var þar kveðið svo á að efni heimildarbréfs um fasteign skyldi lesast á því þingi sem eigindómurinn heyrði til. Eftir gildistöku laga nr. 30/1928, um þinglýsing skjala og aflýsing, fóru þinglýsingar fram á manntalsþingi, en í Reykjavík bæjarþingi. Hætt var lestri sérhvers skjals en þess í stað voru ákvæði um lestur skrár yfir skjöl sem borist höfðu til þinglýsingar. Lög þessi tóku nær eingöngu til framkvæmdar þinglýsinga en snertu ekki efnisatriði nema í litlum mæli. Þau lög giltu fram að setningu núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978.

Þinglýsingareglur fjölluðu fyrir gildistöku núgildandi þinglýsingalaga ekki um þýðingu þinglýsingar. Engu að síður var litið svo á að registur samkvæmt tilskipuninni frá 1833 ættu að veita hverjum sem hafa vildi „áreiðanlega skírslu um heimild að fasteignum, ískyldur þær (ítök, veðsetningar o.s.frv.) er þeim fylgja, og hvört nokkuð það sé á þingi birt sem verið geti umráðum eigandans til tálmunar ...“²⁰⁶ Þá var talið að í gildistíð laga nr. 30/1928 mætti binda nokkurt traust við þær upplýsingar sem fá mátti í afsals- og veðmálabókum ásamt tilheyrandi skráum þeirra.²⁰⁷ Nær engin ákvæði fjölluðu þó um réttaráhrif þinglýsingar og var það m.a. yfirlýst hlutverk með frumvarpi því, sem varð að þinglýsingalögum nr. 39/1978, að bæta úr brýnni þörf að því leyti.²⁰⁸

Eins og áður segir virðist hafa verið brotalöm í framkvæmd þinglýsinga fram undir lok 18. aldar og að þá hafi verið um það óvissa hvort lesa ætti heimildarbréf að fasteignum á manntalsþingum eða lögbingsréttinum (á Alþingi, síðar Landsyfírréttinum). Eftir gildistöku tilskipunarinnar frá 1833 voru skjöl einungis lesin við undirrétt (manntalsþing) og hefur þá verið miðað við að það teldist til dómstarfa. Sama gegndi um þinglýsingar í gildistíð laga nr. 30/1928 og síðan núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978 þangað til lög nr. 92/1989, um aðskilnað dómsvalds og umboðsvalds í héraði, öðluðust gildi 1. júlí 1992. Þá var kveðið svo á að störf við þinglýsingar teldust til stjórnsýslu. Enda þótt þinglýsing teldist til dómstarfa til ársins 1992, var viðurkennt að þau væru frábrugðin venjulegum dómstörfum þar sem um væri að ræða skráningu í bækur, samningu á skráum og framlagningu þeirra.²⁰⁹ Það girti ekki fyrir dómsmeðferð ágreinings um efnisatriði skjala, þótt þeim hefði áður verið þinglýst og hafði þinglýsingin þannig ekki gildi sem dómur um það sem í skjalinu fjallaði. Einskorðaðist starf við þinglýsingu við formkönnun skjala.

Lestur skjala á þingi og skrásetning skjala í registur og síðar þinglýsingabækur hefur verið gerð í þeim tilgangi að skrá réttindi manna yfir viðkomandi eign. Skrár þessar hafa því verið réttindaskrár en þeim hefur aldrei verið ætlað það hlutverk að lýsa eiginleikum eignar eða ástandi á hverjum tíma.²¹⁰ Vissum skjölum hefur þó verið ætlað sérstakt hlutverk, svo sem jarðabréfum og landamerkjabréfum, en um þau hefur áður

²⁰⁶ Jón Johnsen, 1840: *Hugvekja um þinglýsingar, jarðakaup, veðsetningar og peningabrukun á Íslandi*. Kaupmannahöfn. S. 57.

²⁰⁷ Þorgeir Örlygsson, 1993: *Þinglýsingar. Mistök í þinglýsingum. Réttarreglur*. Reykjavík. S. 29.

²⁰⁸ *Alþingistíðindi A 1977–1978*, s. 1382.

²⁰⁹ Þorgeir Örlygsson 1993, s. 46.

²¹⁰ Þorgeir Örlygsson 1993, s. 19.

verið rætt. Þinglýsing slíkra skjala hefur þá haft svipað gildi og yfirlýsing gagnvart aðliggjandi jörðum eða svæðum, í því skyni að draga fram hugsanlegan ágreining um landamerki, en í þinglýsingunni fólst ekki staðfesting á efni skjalanna um stærð, legu eða annan eiginleika jarðanna.

5.7. Aðrar heimildir

Upplýsingar um eignarréttindi getur einnig verið að finna í ýmsum öðrum heimildum en þeim sem að framan greinir. Má þar fyrst nefna eldri dóma. Í því sambandi ber að líta til þess að vafi getur leikið á því hvort um frumrit sé að ræða, seinni tíma uppskrift eða jafnvel fölsun. Auk þess kann að vera vafi um upprunalegt gildi dómsins skv. þágildandi lögum. Þá er viðfangsefnið oft greiðsla afréttartolla, skylda til upprekstrar o.þ.h. Af úrlausnum verður sjaldan ráðið hvort til grundvallar er lagður beinn eða óbeinn eignarréttur að viðkomandi landsvæði, enda ekki ljóst í hvaða mæli hugtök eignarréttar voru notuð í sambærilegri merkingu og í dag. Almennt gildi eldri dóma verður því að teljast takmarkað en einstakir dómar hljóta að koma til athugunar á þeim svæðum sem þeir fjalla um. Hlýtur aldur dóms að skipta nokkru máli og óhjákvæmilegt annað en að gildir dómar sem gengið hafa í gildistíð samtíma réttarskipunar okkar verði eftir því sem við á lagðir til grundvallar efnislegri niðurstöðu um einstök álitaeftir.

Heimildir um stjórnarsýslu veraldlegra yfirvalda er að finna í bréfa- og gerðabókum sýslumanna og hreppstjóra og enn fremur í skjalasöfnum æðstu embættismanna þjóðarinnar. Um hendur þeirra fóru m.a. flest erindi sem snertu sölu kirkjueigna.

Heimildir um eignaumsýslu kirkjunnar eru umtalsverðar. Áður var gerð grein fyrir máldögum og vísitasíum en fleiri má nefna. Bréfabækur biskupa eru einhliða heimildir en styðjast þó oft við eldri gögn að því leyti sem lýst er eignum og ítökum kirkna. Þá voru við flestar kirkjur sérstakar bækur sem nefndust kirkjustóll. Í þær voru skráðar eignir kirknanna og annað efni eftir skoðunargerð biskups eða prófests. Skjalaflokkurinn klausturumboð veitir einnig mikilsverðar upplýsingar um eignir þeirra jarða sem á miðöldum heyrðu undir klaustrin en konungur lagði hald á eftir siðbreytingu.

Hér hefur verið fjallað um þær heimildir sem óbyggðanefnd telur almennt ástæðu til að kanna í hverju máli. Auk þeirra getur að sjálfsögðu verið sérstök ástæða til að kanna önnur prentuð eða óprentuð frumgögn. Jafnframt geta eftirheimildir á borð við almenn uppsláttarrit og ítarefni um svæðið, svo sem byggðar- og héraðslýsingar, t.d. sýslu- og sóknarlýsingar frá 19. öld og landfræðisaga Þorvaldar Thoroddsens, árbækur, o.s.frv. haft nokkra þýðingu. Loks geta fornleifarannsóknir varpað ljósi á búsetusögu viðkomandi svæðis.

Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildir af því tagi sem hér hefur verið gefið ágrip af, geti ásamt öðru haft nokkra þýðingu við mat á tilvist eignarréttinda.

6. NIÐURSTAÐA

Af úrlausnum dómstóla fyrir gildistöku þjóðlendlaga 1998 var ljóst að tiltekin landsvæði á hálendi Íslands væru ekki í eigu sveitarfélaga eða ríkis. Jafnframt mátti ætla að svipað ætti við um fleiri landsvæði en þau sem komið höfðu til umfjöllunar dómstóla. Réttarstaða þessara landsvæða var því að miklu leyti óljós. Þörfin á skýrum reglum um eignarráð og forræði jókst hins vegar með aukinni og fjölbreyttari nýtingu.

Þjóðlendlögin voru sett til að leysa úr þessum vanda. Með þeim er íslenska ríkið lýst eigandi slíkra svæða, þau kölluð þjóðlendur og óbyggðanefnd falið að greina á milli þeirra og eignarlanda. Jafnframt er gert ráð fyrir að innan þjóðlendu geti einstaklingar eða lögaðilar átt takmörkuð eignarréttindi og óbyggðanefnd falið að úrskurða um þau.

Hlutverk óbyggðanefndar er skilgreint í 7. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Samkvæmt því skal óbyggðanefnd:

- a. Kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
- b. Skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
- c. Úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Verkefni óbyggðanefndar er þannig lögbundið og felst í að upplýsa um mörk eignarlanda og þjóðlendna og skilgreina óbein eignarréttindi innan þjóðlendu. Við úrlausn verkefnis síns hlýtur óbyggðanefnd að byggja annars vegar á heimildum um eignarréttindi og hins vegar almennum sönnunarreglum. Það er ekki á valdsviði óbyggðanefndar að ákvarða frá grunni mörk, eftir atvikum ný mörk, svo sem á grundvelli hæðarlínu eða annarra almennra viðmiðana af því tagi, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Óbyggðanefnd hefur ekki heimild til að svipta menn eignarlöndum sínum eða skerða eignarréttindi þeirra á annan hátt. Í vafa- og takmarkatilvikum er þó óhjákvæmilegt annað en að ætla nefndinni nokkurt svigrúm við mat á mörkum eignarlanda og þjóðlendna, í samræmi við þær sönnunarreglur íslensks réttar sem nefndin er bundin af og grein er gerð fyrir í forsendum þessum. Þá telur nefndin að heimildir hennar til afmörkunar og ákvörðunar marka afrétta innan þjóðlendu séu eðli málsins samkvæmt rýmri en þegar um fyrrgreind mörk eignarlanda og þjóðlendna er að ræða.

Frumstofnun eignarréttar hér á landi hefur farið fram með landnámi, hefð og lögum, sbr. löggjöf um nýbýli og þjóðlendur.

Landnáma er grundvallarheimildin um landnám Íslands en heimildargildi hennar er umdeilt meðal fræðimanna. Óbyggðanefnd telur að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða hennar. Af frásögnum þar og rannsóknum á sviði sagnfræði, fornleifafræði og náttúrufræði virðist jafnframt óhætt að draga þá almennu ályktun að landnám hafi víða náð lengra inn til landsins en byggð á síðari tímum. Óbyggðanefnd telur jafnframt að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Af takmörkuðum

lýsingum í Landnámu verða hins vegar engar afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Hefð er annar frumstofnunarháttur eignarréttar. Dómstólar hafa hafnað því að eignarhefð verði unnin á grundvelli hefðbundinna afréttarnota af landi utan landamerkja jarða. Eignarhefð hefur hins vegar verið viðurkennd á grundvelli sambærilegra nota innan landamerkja jarðar. Jafnframt er ljóst að nýttar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkjabréfi hennar. Óbyggðanefnd telur að við mat á því hvort tekist hafi að fullna eignarhefð yfir landsvæði skipti máli hvort það er innan eða utan landamerkja jarðar. Skilyrði fyrir því að eignarhefð verði unnin á landsvæði utan landamerkja jarðar eru þröng, þó að ekki sé slíkt útilokað.

Þá telur óbyggðanefnd það ekki á færi sínu, þrátt fyrir lögbundna rannsóknarskyldu nefndarinnar, að ákvarða einstökum aðilum réttindi á grundvelli réttarskapandi úrræðis sem hefðar, án þess að til komi beint og ótvírætt tilkall viðkomandi aðila um ákveðin og afmörkuð eignarréttindi og að hann eftir atvikum beri fyrir sig og byggi rétt á hefð.

Lög eru þriðji frumstofnunarháttur eignarréttar. Stofnun nýbýla á grundvelli nýbýlailskipunar frá 15. apríl 1776 eða laga um nýbýli frá 6. nóvember 1897 virðist þó ekki hafa mikla almenna þýðingu í þessu sambandi enda fátið, þó ekki sé hún dæmalaus.

Fram að gildistöku þjóðlendulaga var land að meginstefnu flokkað á grundvelli eignarhalds í *jarðir*, *afrétti* og *almenninga*. Þýðing þeirrar flokkunar nú ræðst af því hvernig hún fellur að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*.

Óbyggðanefnd telur að almennt megi gera ráð fyrir að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámu, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hvernar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsgöðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur verið í samræmi við búskaparhætti og umfang bús á hverjum tíma. Land hvernar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi almennt séð farið með umráð og hagnýtingu, gert ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland yfirleitt. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Staðhættir, gróðurfar og nýtingarmöguleikar verða ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar afréttur liggur eða lá sjálfstætt undir einstakar jarðir. Þá kunna að finnast svæði innan merkja jarða sem kölluð eru afréttur, e.t.v. með vísan til þess að sá hluti hennar hafi helst verið nýttur til beitar, án þess þó að eignarréttarleg staða þess landsvæðis hljóti að vera önnur. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem

samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum er eða hefur verið jörð sé beinum eignarrétti háð. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíman verið eignarland. Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti. Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna fram á að hafi nokkurn tíman verið það. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu merkingu hugtaksins.

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga svo óbyggjandi sé. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram. Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Það getur hins vegar haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignarréttindum og eins verður ekki útilokað að slík landsvæði finnist.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarheit fyrir búfénað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðbyggjandi jarða. Þá er ljóst að löggjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar jarðar eða stofnunar er undirorpin beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem hefur verið lagt til afréttar vísast til umfjöllunar um hugtakið *jörð*.

Landfræðileg afmörkun fasteigna var ekki skráð á samræmdan máta fyrr en í lok 19. aldar. Fram er komið að fyrir þann tíma eru heimildir um mörk jarða fágætar. Þá liggur fyrir að heimildargildi Landnámu er umdeilt og lýsingar hennar oft ónákvæmar. Úrskurður um eignarland eða þjóðlendu verður ekki byggður á þeim einum.

Með setningu laga um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Tilgangur löggjafans með setningu laga um landamerki 1882 og laga um hefð 1905 var sá að koma fastri skipan á afmörkun fasteigna og heimildir til þeirra. Hér má einnig nefna lög um fasteignamat 1915 þar sem kveðið var á um reglubundið mat fasteigna á tíu ára fresti. Með þessu móti leitaðist löggjafinn við að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjalaganna skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldur sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Séu bréf aðliggjandi jarða samhljóða hlýtur það að benda til hins sama. Könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfírréttar á tímabilinu 1886–1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjalaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Ennfremur hlýtur gildistaka hefðarlaga árið 1905 að styrkja eignartilkall slíkra aðila.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla að við mat á gildi landamerkjabréfs, skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Hafi gögn máls þótt bera með sér að afréttarlandsvæði væri einungis óbeinum eignarréttindum háð hefur tilvist landamerkjabréfs ekki breytt þeirri niðurstöðu. Í slíkum tilvikum hafa landamerkjabréf einungis verið talin ákvarða mörk afréttareignar. Hins vegar hafa dómstólar í einkamálum talið landamerkjabréf ákvarða mörk eignarlands í tilvikum þar sem um var að ræða landsvæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða.

Með vísan til tilgangs landamerkjalaga 1882, síðari tíma löggjafar og úrlausna dómstóla, telur óbyggðanefnd að leggja verði til grundvallar að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi, sé beinum eignarrétti háð. Útilokað er að fullyrða um rétta afmörkun og órofa yfirfærslu eignarréttinda allt frá landnámi og til dagsins í dag. Í þeim tilvikum þar sem einstaklingar eða lögaðilar hafa samkvæmt elstu heimildum farið með þau réttindi og skyldur sem í beinum eignarrétti felast, verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kann að vera. Einstaklingar og lögaðilar hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að beinn eignarréttur væri fyrir

hendi og getað leitað til handhafa opinbers valds honum til verndar. Hins vegar er þó ljóst að meta verður sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót.

Á hinn bóginn telur óbyggðanefnd að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum hefur ekki með einum eða öðrum hætti tilheyrt jörð, hafi ekki orðið beinum eignarrétti háð fyrr en með setningu þjóðlendulaga. Ekki er hægt að útiloka að þessi landsvæði hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti en samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem slíku heldur fram.

Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku þjóðlendulaga, 1. júlí 1998, enda sé jökullinn í þjóðlendu. Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar almenn sjónarmið um túlkun landamerkja. Merki sjávarjarða til hafsins fylgja breytingum á stórstraumsfjörumáli og landamerki færast inn og út í samræmi við landauka eða landtap.

7. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 5

7.1. Almenn atriði og dómafordæmi í þjóðlendumálum²¹¹

[...]

Á þeim tíma sem liðinn er frá því *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og viðauki við þær [sbr. kafla 1–6 hér að framan] birtist hefur Hæstiréttur kveðið upp nokkurn fjölda dóma sem fela í sér afstöðu réttarins til atriða sem almenna þýðingu hafa við efnislega úrlausn þjóðlendumála. Skal þar fyrst getið um dóm Hæstaréttar frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005, sem fjallað var um í inngangi að niðurstöðum óbyggðanefndar í málum á svæði 4 [mál nr. 1–6/2004]. Svo sem þar segir verður sú ályktun af honum dregin, sbr. nú einnig dóm Hæstaréttar frá 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006, að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, og verði að leysa úr máli á þeim grundvelli. Í tilvikum ríkisjarða hefur því þó verið lýst yfir af hálfu íslenska ríkisins að í þjóðlendukröfu felist ekki afsal á eignarlandi og því eigi niðurstaða óbyggðanefndar, að því leyti sem hún tekur til ríkisjarða, að ráðast af sömu atriðum og lögð séu til grundvallar um annað eignarland. Aðrir dómar varða fremur heimildamat og sönnunarkröfur, nánar tiltekið tveir dómar Hæstaréttar frá 21. október 2004 (mál nr. 47 og 48/2004); þrír dómar frá 11. maí 2006 (mál nr. 496/2005, 454/2005 og 345/2005); tveir dómar frá 28. september 2006 (mál nr. 497/2005 og 498/2005); tveir dómar frá 5. október 2006 (mál nr. 67/2006 og 133/2006) og nú síðast þrír dómar frá 16. maí 2007 (mál nr. 448/2006, 536/2006 og 24/2007).

[...]

Hér á eftir verður fyrst lagt mat á hvort dómar gefi tilefni til að herða sönnunarkröfur til landamerkjabréfa jarða og að því loknu fjallað almennt um stofnun heiðarbyggðar á Norðausturlandi. [...]

7.1.1. Gildi landamerkjabréfa jarða²¹²

Í forsendum dóms Hæstaréttar í máli nr. 48/2004, sem birtur er í dómasafni þess árs á bls. 3796, tók rétturinn almenna afstöðu til mats á gildi landamerkjabréfa, annars vegar jarða og hins vegar annarra landsvæða, og inntaks eignarréttar á svæði, sem lýst er í landamerkjabréfi jarðar, sbr. einnig tilvísanir í síðari dómum í þjóðlendumálum, t.d. máli nr. 345/2005. Orðrétt segir svo:

Við mat á gildi landamerkjabréfa og því hvert sé inntak eignarréttar á svæði, sem þar er lýst, skiptir almennt máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði, en þekkt er að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, heldur einnig til dæmis afrétti, sem ekki tengjast sérstaklega tiltekinni jörð. Felur landamerkjabréf fyrir jörð í sér ríkari sönnun fyrir því að um eignarland sé að ræða þótt jafnframt verði að meta gildi hvers bréfs sérstaklega.

²¹¹ Kafli 6.1 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), dags. 29. maí 2007.

²¹² Kafli 6.1.1 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), dags. 29. maí 2007.

Einnig kemur fram það álit réttarins að áritun um samþykki eigenda aðliggjandi jarða, þinglýsing og innfærsla í landamerkjabók auki sönnunargildi landamerkjabréfs. Sama máli gegnir ef ekki hefur verið ágreiningur um merki viðkomandi jarðar. Hins vegar verði ekki litið fram hjá þeirri staðreynd að fyrir gildistöku laga nr. 58/1998 hafi engum verið til að dreifa sem gat sem handhafi beins eignarréttar gert samninga um mörk þess lands sem nú nefnist þjóðlenda. Þá verði þess að gæta að með því að gera landamerkjabréf gátu menn ekki einhliða aukið við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Verði til þess að líta hvort til séu eldri heimildir sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfi, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu lands.

Segja má einnig að í nýjustu dómum, sbr. mál nr. 536/2006 og 24/2007, hafi enn verið hnekkkt á þýðingu þess að landsvæði teljist innan merkja jarðar. Samkvæmt þessu er óbyggðanefnd rétt að leggja áfram áherslu á landamerkjabréf jarða, sbr. umfjöllun um þau í *Almennum niðurstöðum*, enda þótt með skýrum fyrirvörum sé.

Umfjöllun dómstóla um landamerkjabréf jarðanna Úthlíðar, Stafafells (hluta), Skaftafells og Hóla gefur þó tilefni til að huga sérstaklega að því hvort óbyggðanefnd beri að herða kröfur til sönnunar eignarlands innan landamerkjabréfa jarða, frá því sem lagt er til grundvallar í *Almennum niðurstöðum*. Viðkomandi landsvæði voru öll talin eignarlönd en í forsendum dóma samt sem áður lýst efasemdum um að svo væri að öllu leyti.

Í tilvikum Úthlíðar og þess hluta Stafafellslands sem liggur sunnan og vestan Jökulsár, sbr. mál nr. 48/2004 og 498/2005, lágu fyrir bæði landamerkjabréf og eldri heimildir um merki. Lýsingar þessar fengu vel samrýmst en beinn eignarréttur á hluta þeirra landsvæða sem afmörkuð voru þrátt fyrir það talinn vafa undirorpinn. Fram kemur að staðhættir og fyrirbyggjandi heimildir um gróðurfar styðji ekki að þar hafi verið stofnað til beins eignarréttar með námi. Ekki voru þó talin skilyrði til að skilja þessi landsvæði undan eignarlandi jarðanna, einkum þar sem ekkert hefði komið fram af hálfu íslenska ríkisins sem leggja mætti til grundvallar við nánari afmörkun að þessu leyti. Varðandi umræddan hluta Úthlíðar var einnig tekið fram að ekki hefði verið sýnt fram á að landsvæðið hefði verið nýtt sem samnotaafreitur.

Í tilvikum Skaftafells og Hóla, sbr. mál nr. 496/2005 og 48/2004, voru landamerkjabréf fyrir hendi en engar eldri heimildir. Um landamerkjabréf Skaftafells, sem er ódagsett en var þinglesið á árinu 1890, segir svo í dómi Hæstaréttar:

Þótt landamerkjabréfið geti haft sönnunargildi um mörk eignarlands Skaftafells með því að það var áritað um samþykki af eigendum aðliggjandi jarða, þinglesið og fært í landamerkjabók, verður að líta til þess að ekki var á valdi eigenda jarðarinnar að auka með landamerkjabréfinu við land sitt eða annan rétt umfram það, sem áður hafði verið. Getur landamerkjabréf þetta því ekki eitt og sér nægt gegn andmælum áfrýjanda til að sanna beinan eignarrétt eigenda Skaftafells II að landinu á Skeiðarársandi, sem deilt er um í málinu, heldur verða önnur atriði jafnframt að koma til, sem stutt geta sömu niðurstöðu, sbr. dóm Hæstaréttar 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 [sem fjallar m.a. um Hóla], sem birtur er í dómasafni þess árs á bls. 3796.

Hér skal einnig getið dóms í máli nr. 345/2004, varðandi jörðina Fell í Suðursveit. Þar lá fyrir skýr eldri heimild, nánar tiltekið lögfesta frá árinu 1851, þar sem merki inn til landsins voru m.a. miðuð við aðliggjandi jökul. Landamerkjabréf jarðarinnar frá árinu 1922 var mun óskýrara, náði skemur inn til landsins, þ.e. í átt að jökli, og gat ekki sérstaklega um merki gagnvart jöklinum. Fjalllendið næst jökli var dæmt þjóðlenda og þannig fremur miðað við hina yngri heimild, þ.e. landamerkjabréfið, sem náði skemur en hin eldri. Þar höfðu þó önnur atriði einnig vægi.

Óbyggðanefnd hefur nú þegar kveðið upp úrskurði sem fjalla um fjölda jarða á sunnanverðu landinu, þ.e. svæðum 1–4, og heimilda um afmörkun og eignarréttindi á ágreiningssvæðum verið skipulega leitað, m.a. á Þjóðskjalasafni og hjá sýslumanns-embættum. Séu þær skoðaðar heildstætt kemur í ljós að landamerkjabréf hátt í tvö-hundruð jarða hafa verið könnuð sérstaklega. Í upp undir helmingi tilvika hefur það verið elsta lýsing á merkjum jarðar og beinn samanburður við eldri heimildir þannig ekki mögulegur. Því fer einnig fjarri að eldri heimildir séu almennt heildstæðar merkja-lýsingar. Þvert á móti geta þær verið brotakenndar og jafnvel fremur falið í sér vísbendingar en ótvíræðar lýsingar. Loks eru tíu tilvik þar sem ekkert landamerkjabréf, í skilningi landamerkjalaga, er fyrir hendi og verður ekki séð að það hafi nokkurn tíma verið gert. Að því er varðar mikinn meirihluta jarða á svæðum 1–4, var niðurstaðan sú að aðrar heimildir um merki, væru þær til, ýmist styddu lýsingu bréfs eða mæltu henni ekki í mót. Merkjum væri því rétt lýst í landamerkjabréfi, svo sem óbyggðanefnd skýrði það. Tekið skal fram að sú skýring var í ákveðnum tilvikum önnur en málsaðila.

Svo sem að framan greinir virðast dómstólar þannig gera fremur strangar kröfur til landamerkjabréfa jarða, þ. á m. að þau hafi stuðning af öðru og þá einkum eldri heimildum. Til þess ber þó að líta að fleiri atriði eru hér samofin og lögd til grundvallar niðurstöðu hverju sinni, þar á meðal mismunandi vægi eða trúverðugleiki einstakra heimilda, nýting, gróðurfar og staðhættir. Með hliðsjón af því og með tilliti til stjórn-skipulegrar jafnræðisreglu telur óbyggðanefnd að fara beri varlega í að draga víðtækar ályktanir af þessari umfjöllun. Líta ber til þess að eftir að gengið hafði verið frá landa-merkjabréfi, með tilheyrandi opinberri skráningu, hafði jarðeigandi síður ástæðu til að varðveita skjöl sem þar kann að hafa verið byggt á. Eðlilegt verður að telja að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kann að vera í slíkum tilvikum.

Niðurstaða óbyggðanefndar er því sú að ekki sé ástæða til að herða sérstaklega kröfur um sönnun eignarlands innan lýsingar í landamerkjabréfi jarðar, umfram það sem áður hefur verið lagt til grundvallar og samrýmist vel þeirri almennu afstöðu Hæstaréttar til landamerkjabréfa sem áður var lýst. Eftir sem áður er ljóst að dómstólar gera nokkuð strangar kröfur til sönnunar eignarlands, sbr. einnig þá meginreglu í íslenskum rétti að sá sem telur til eignarréttar yfir landi verður að færa fram heimildir fyrir eignartilkalli sínu. Jafnframt liggur fyrir að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, sbr. t.d. dóm Hæstaréttar 28. september 2006 í máli nr. 497/2005, þar sem segir svo:

... nær frá upphafi Íslandsbyggðar mörkuðu menn sér ekki eingöngu ákveðin landsvæði, sem voru háð beinum eignarrétti, heldur einnig mörk ítaka, afrétta og allra annarra réttinda í lönd sem einhverja þýðingu gátu haft fyrir afkomu manna. Meðan landsvæði gaf eitthvað af sér lágu hagsmunir til þess að halda merkjum réttindanna við, hvers eðlis sem þau voru. Af framanrituðu þykir leiða að skýra verði hvaða réttindi það séu sem menn voru að skipta á milli sín.

7.1.2. *Heiðarbýli á Norðausturlandi*²¹³

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er gerð almenn grein fyrir þeirri stofnun eignarréttar sem heimilaður var í nýbýlatilskipun frá 15. apríl 1776, um landnám og byggingu eyðijarða, og síðar nýbýlalögum, nr. 15/1897.²¹⁴ Að því er varðar Norðausturland sérstaklega í þessu sambandi benda heimildir til að í kjölfar nýbýlatilskipunar og fram yfir miðja 19. öld hafi þar verið stofnað til heiðarbyggðar í meiri mæli en á þeim landshlutum sem áður hafa komið til umfjöllunar hjá óbyggðanefnd. Byggð þessi stóð að jafnaði stutt, oft slitrótt, og þegar komið var fram á miðja 20. öld var henni nær alveg lokið. Í kjölfar gildistöku landamerkjalaga voru ýmist gerð sérstök landmerkjabréf fyrir slík heiðarbýli eða þau felld innan landamerkjalýsingar tiltekinnar jarðar.

Samkvæmt ákvæðum nýbýlatilskipunar gat slík býlisstofnun hvort heldur er verið í landi jarðar eða utan þess. Kveðið var á um útmælingu viðkomandi landsvæðis undir stjórn sýslumanns og útgáfu amtmanns á byggingarbréfi til handa nýbýlingi, enda hefði skilyrðum verið fullnægt.

Í þeim tilvikum að stofnað var til nýbýlis í landi jarðar með lögformlegum hætti, sbr. einkum 2. gr. nýbýlatilskipunar, er ljóst að með því hefur ekki orðið breyting á eignarréttarlegri stöðu landsvæðisins. Hér gegnir sama máli og ef þar var stofnað til byggðar með öðrum hætti, svo sem leigu eða sölu hluta jarðar.²¹⁵ Um slík landsvæði hlýtur því að fara eftir sömu sjónarmiðum og jarðir almennt, hvernig sem formlegum frágangi hefur verið háttað. Um jarðir almennt vísast nánar til *Almennra niðurstöðna óbyggðanefndar*.

Hafi hins vegar tekist byggð utan jarðar, sbr. einkum 4. gr. nýbýlatilskipunar, verður að kanna hvort þar hafi verið stofnað til lögformlegs nýbýlis. Hafi svo verið, er ljóst að viðkomandi landsvæði er eignarland, þá þegar af þeirri ástæðu. Ella verður að líta svo á að ekki hafi verið stofnað til beins eignarréttar á grundvelli þeirrar löggjafar. Eignarréttarleg staða viðkomandi landsvæðis breyttist því ekki, hvernig sem henni var farið. Annað mál er að í kjölfarið kann að hafa stofnast þar eignarland á öðrum grundvelli, sbr. lög nr. 46/1905 um hefð.

Heiðarbyggð á Norðausturlandi er nefnd ýmsum nöfnum í heimildum, einkum nýbýli, afbýli, heiðarkot og hjáleiga. Notkun þessara hugtaka er misvísandi og tekur ekki endilega mið af ákvæðum nýbýlatilskipunar eða nýbýlalaga. Þannig kann tiltekið býli

²¹³ Kafi 6.1.2 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), dags. 29. maí 2007.

²¹⁴ Sbr. kafla 3.3 [...].

²¹⁵ Sbr. kafla 4.2 [...].

að vera nefnt nýbýli í heimildum án þess að byggingarbréf liggi fyrir. Málsmeðferð nýbýlaumsóknar getur þá af einhverjum ástæðum hafa lokið á einhverju stigi, svo sem eftir útmælingu, eða jafnvel ekki hafist yfirleitt. Á hinn bóginn getur verið að byggingarbréf hafi verið gefið út en býlið þrátt fyrir það nefnt annað en nýbýli, t.d. hjáleiga.

Útgáfa byggingarbréfs, sem stundum er nefnt nýbýlaleyfi, tekur af vafa um stofnun eignarlands og að landsvæði hafi frá þeim tíma öðlast stöðu jarðar að lögum. Að öðru leyti hlýtur að þurfa að leggja mat á eignarréttarlega stöðu viðkomandi landsvæðis áður en þar tókst byggð og hvort sú staða hafi tekið breytingum síðan. Í því sambandi ber að líta til þeirra krafna sem Hæstiréttur hefur gert til sönnunar eignarlands, sbr. kafla [7].1.1.

8. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 6

8.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²¹⁶

[...]

Frá því óbyggðanefnd kvað upp [...] úrskurði [síðast], í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), hafa gengið níu Hæstaréttardómar sem tengjast fyrri svæðum. Nánar tiltekið eru þetta fimm dómar frá 14. júní 2007, þ.e. í málum nr. 22/2007 (Þórsmörk og Goðaland), nr. 23/2007 (Steinsholt), nr. 25/2007 (Almenningar), nr. 26/2007 (Merkurtungur), nr. 28/2007 (Stakkholt), einn dómur frá 4. október 2007, í máli nr. 27/2007 (Græna fjall/Fljótshlíðarafréttur), einn dómur frá 11. október 2007, í máli nr. 99/2007 (Skaftártunguafréttur) og loks tveir dómar frá 18. október 2007, í málum nr. 47/2007 (Núpsstaður og fleiri jarðir í Fljótshverfi) og 79/2007 (Mörtunga og Prestbakkajarðir).

Tveir hinir síðastnefndu dómar eru fremur til staðfestingar á [...] niðurstöðu [þeirri sem greinir í kafla 7.1.1.], þ.e. að ekki beri að herða sérstaklega kröfur til landamerkjabréfa jarða. Að öðru leyti telur óbyggðanefnd nauðsynlegt að taka til athugunar samhengi eldri og yngri dóma um eignarréttarlega stöðu tiltekinna afrétta einstakra jarða og/eða stofnana og hvort tilefni sé til breytinga á sönnunarmati óbyggðanefndar í sambærilegum tilvikum. Fer sú umfjöllun hér á eftir.

8.2. Afréttir einstakra jarða og stofnana²¹⁷

Um þýðingu hugtakanna jörð, afréttur og almenningur er rækilega fjallað í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* [...]. Að því er varðar hugtakið jörð er niðurstaðan sú að almennt megi gera ráð fyrir að slíku landi hafi upphaflega verið ráðstafað úr einstökum landnámmum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Þannig eru taldar líkur á því að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi eða innan annarra ótvíræðra merkja, sé beinum eignarrétti háð. Tilvist landamerkjabréfs ein og sér ræður því ekki úrslitum um mat á eignarrétti, heldur staða landsvæðisins sem jarðar.

Afrétti hefur óbyggðanefnd flokkað í þrennt á grundvelli uppruna, sbr. kafla 4.4. og 4.5. í áðurnefndum *Almennum niðurstöðum*. Þar eru í fyrsta lagi samnotaafréttir, þ.e. þeir afréttir sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Í öðru lagi eru afréttir einstakra jarða og stofnana, sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Í þriðja lagi er um að ræða jarðir sem að hluta eða öllu leyti hafa verið lagðar til afréttar og gilda þar um sambærileg sjónarmið og að framan greindi um eignarhald á landi jarða yfirleitt.

Hafi umþrætt landsvæði ekki legið innan merkja jarðar hefur óbyggðanefnd talið að líkur séu á því að það hafi ekki orðið beinum eignarrétti háð fyrr en með setningu þjóðlendlaga. Tilvist landamerkjabréfs skiptir þá ekki grundvallarmáli en litið til atriða svo

²¹⁶ Kafla 6.1.2 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2007 (svæði 6), dags. 6. júní 2008.

²¹⁷ Kafla 6.1.3 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2007 (svæði 6), dags. 6. júní 2008.

sem umfjöllunar í heimildum, nýtingar, staðhátta, gróðurfars og landnáms. Ekki er þó alltaf augljóst hvort landsvæði hefur stöðu jarðar eða afréttar. Á það álitafni hefur sérstaklega reynt þegar undir einstakar jarðir og/eða stofnanir hafa legið svæði sem skilin hafa verið frá viðkomandi heimaörð með sjálfstæðum merkjum eða, í sumum tilvikum, af öðrum fasteignum. Eru aðstæður þá oft þær að landsvæðisins er getið með sérstökum hætti í heimildum, stundum beinlínis kallað afréttur og heimildir um afnot einskorðaðar við beit eða önnur þrengri og þá sambærileg not.

Til úrlausnar hjá óbyggðanefnd hefur komið nokkur fjöldi landsvæða sem fella má undir framangreinda lýsingu. Þessi landsvæði hafa verið úrskurðuð þjóðlendur og afréttir/landsvæði í afréttareign, eftir atvikum með vísan til heimilda, legu, sögu, staðhátta, nota o.fl. Ber hér að nefna Afrétt norðan vatna í máli nr. 4/2000 (svæði 1), Hrunaheiðar í máli nr. 5/2000 (svæði 1); Hoffellslambatungur í máli nr. 4/2001 (svæði 2); Þórsmörk, Goðaland, Almennunga, Teigstungur, Múlatungur, Merkurtungur, Stakkholt, Steinsholt, Hólatungur, Borgartungur og Skógafjall í máli nr. 5/2003 (svæði 3); Hvítmögu og Stórhöfða í máli nr. 6/2003 (svæði 3); Villingadal, Suðurfell og Múla í máli nr. 1/2005 (svæði 5); Steinvarartungu og Þorbrandsstaðatungur í máli nr. 3/2005 (svæði 5); Þverfellsland og sunnanverða Grímólfsártungu í máli nr. 4/2005 (svæði 5) og loks afréttarland á Hólsfjöllum í máli nr. 5/2005 (svæði 5).

Segja má að Hæstiréttur hafi einnig tekið skýra afstöðu til landamerkjabréfa annarra landsvæða en jarða, þegar í fyrstu dómum í þjóðlendumálum. Í forsendum réttarins í dómi frá 21. október 2004, máli nr. 48/2004, segir þannig svo:

Við mat á gildi landamerkjabréfa og því hvert sé inntak eignarréttar á svæði, sem þar er lýst, skiptir almennt máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði, en þekkt er að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, heldur einnig til dæmis afrétti, sem ekki tengjast sérstaklega tiltekinni jörð. Felur landamerkjabréf fyrir jörð í sér ríkari sönnun fyrir því að um eignarland sé að ræða þótt jafnframt verði að meta gildi hvers bréfs sérstaklega.

Að auki segir svo í dómi réttarins frá 28. september 2006 í máli nr. 497/2005:

... nær frá upphafi Íslandsbyggðar mörkuðu menn sér ekki eingöngu ákveðin landsvæði, sem voru háð beinum eignarrétti, heldur einnig mörk ítaka, afrétta og allra annarra réttinda í lönd sem einhverja þýðingu gátu haft fyrir afkomu manna. Meðan landsvæði gaf eitthvað af sér lágu hagsmunir til þess að halda merkjum réttindanna við, hvers eðlis sem þau voru. Af framanrituðu þykir leiða að skýra verði hvaða réttindi það séu sem menn voru að skipta á milli sín.

Þá hefur komið fram það skýra mat Hæstaréttar að sé ekki um jörð að ræða hafa landamerkjabréf takmarkaðra vægi sem „sönnunargagn um beinan eignarrétt“, sbr. dóm Hæstaréttar 14. júní 2007 í máli nr. 22/2007.

Úrskurðir óbyggðanefndar um þær þjóðlendur og afrétti/landsvæði í afréttareign sem áður voru tilgreindar hafa verið staðfestir efnislega með dómum Hæstaréttar að því er varðar Afrétt norðan vatna, Hoffellslambatungur, Hrunaheiðar, Þórsmörk, Goðaland, Steinsholt, Almennunga, Merkurtungur og Stakkholt, sbr. dóma frá 21. október 2004, 28. september 2006, 5. október 2006 og 14. júní 2007 í málum nr. 47/2004, nr.

497/2005, nr. 133/2006, nr. 22/2007, nr. 23/2007, nr. 25/2007, nr. 26/2007 og nr. 28/2007. Í tilvikum Skógafjalls, Hvítmögu og Stórhöfða var sams konar niðurstöðum óbyggðanefndar á hinn bóginn snúið við og komist að þeirri niðurstöðu að þar væru eignarlönd en ekki þjóðlendur í afréttareign, sbr. dóma frá 16. maí 2007 í málum nr. 24/2007, nr. 536/2006 og nr. 448/2006. Önnur framangreind landsvæði hafa ekki komið til kasta dómstóla en af dómum um eignarland frá því fyrir gildistöku þjóðlendulaga ber að nefna Hrd. frá 29. febrúar 1996 (Hrd. 1996/696) um Blikdal í Esju og dóm aukadómpings Árnassýslu 23. febrúar 1980 um Tunguheiði í Biskupstungum.

Úrskurðir óbyggðanefndar um þjóðlendur í afréttareign á þessum svæðum eru þannig almennt í góðu samræmi við úrlausnir Hæstaréttar, fyrr og síðar, þó svo forsendur séu ekki einsleitar í öllum tilvikum og taki þess utan mið af sérstöðu einstakra svæða. Dómar Hæstaréttar um landskikana þrjá sunnan Mýrdalsjökuls, þ.e. Skógafjall, Hvítmögu og Stórhöfða, skera sig þar hins vegar nokkuð úr.

Framangreind úrlausnarefni eiga það sameiginlegt að viðkomandi landsvæði hefur legið undir einstaka jörð/jarðir eða stofnun, landfræðilega aðskilið frá henni/þeim með einum eða öðrum hætti, jafnan getið með sérstökum hætti í heimildum, stundum beinlínis kallað afréttur og afnot einskorðuð við beit eða önnur þrengri og þá sambærileg not.

Ef reynt er að taka saman þau sameiginlegu atriði sem leiða til niðurstöðu Hæstaréttar um eignarland í umræddum þremur undantekningartilvikum, þá sýnist landfræðileg lega, m.a. gagnvart aðliggjandi eignarlöndum og að einhverju marki almennir staðhættir, vega mjög þungt. Í tilvikum Hvítmögu og Skógafjalls var á því byggt að svæðin hefðu verið innan merkja jarða og að hvorki staðhættir né gróðurfar mæltu gegn því að þau hefðu verið númer, a.m.k. að einhverju leyti. Beinn eignarréttur hefði þannig stofnast. Um Stórhöfða segir að líkur séu fyrir því að hann hafi verið innan upphaflegs landnáms eins og aðliggjandi lönd. Hann hafi ekki verið talinn til samnotaafrétta og ekkert sé komið fram í málinu sem stutt geti að munur verði að þessu leyti gerður á Stórhöfða og aðliggjandi landsvæðum. Nægilega sé því leitt í ljós að hann hafi frá landnámi verið háður beinum eignarrétti sem heiðaland jarðar.

Dómar Hæstaréttar um þjóðlendur í Þórsmörk, Goðalandi, Almennungum, Merkur-tungum, Stakkholti og Steinsholti, eru kveðnir upp mánuði síðar en dómar um eignarlönd í Stórhöfða, Hvítmögu og Skógafjalli. Fyrstnefndu svæðin sex liggja norðan Eyja-fjallajökuls og voru öll talin heyra undir einstaka jörð/jarðir sem þau eru landfræðilega aðskilin frá. Í forsendum Hæstaréttar er m.a. vísað til möguleikans á landnámi, legu og staðháttu, skorts á skriflegum eignarheimildum og samræmis milli þeirra innbyrðis. Tekið er sérstaklega fram að ekki sé sýnt fram á önnur not meintra rétthafa en hefðbundin afréttarnot til sumararbeita fyrir búfé. Í öllum þessum sex tilvikum var dæmd þjóðlenda í afréttareign.

Sýnist þannig ekki vera fullt samræmi í mati réttarins að því er varðar hin tilgreindu atriði í annars vegar tilvitnuðum þremur dómum og hins vegar öðrum úrlausnum um sams konar landsvæði, auk eldri dóma um Hoffellslambatungur og Hrunaheiðar.

Draga má þá ályktun af framangreindum dómum að það séu fyrst og fremst staðbundnar aðstæður, þ.m.t. staðhættir, en þó einkum lega viðkomandi þriggja landsvæða að eignarlöndum til annarra átta en gagnvart Mýrdalsjökli sem úrslitum ráði. Til þess ber þó að líta að fleiri atriði eru hér samofin og lögð til grundvallar hverju sinni. Þá liggja fyrir eldri dómar um þjóðlendur á landsvæðum með svipaða legu gagnvart annars vegar eignarlöndum og hins vegar þjóðlendum, sbr. einkum Hoffellslambatungur og Hrunaheiðar í Hrd. 28. september 2006 í máli nr. 497/2005 og Hrd. 5. október 2006 í mál nr. 133/2006. Ekki liggur fyrir skýr yfirlýsing Hæstaréttar um breytta afstöðu að þessu leyti. Með hliðsjón af framangreindu og að teknu tilliti til stjórnskipulegrar jafnræðisreglu telur óbyggðanefnd útilokað að líta svo á að umræddir þrír dómar, um Hvítmögu, Skógafjall og Stórhöfða, feli í sér að lega þrætusvæðis að eignarlandi eða eignarlöndum geti ein og sér vegið svo þungt að önnur sú sönnunarfærsla sem ella fer fram við slíkar kringumstæður hafi hverfandi þýðingu.

Óumdeilt er hins vegar að eignarréttarleg staða aðliggjandi svæða getur auk hefðbundinna og viðurkenndra eignarheimilda haft vægi við eignarréttarlegt mat og ásamt öðru leitt til þeirrar niðurstöðu að um eignarland sé að ræða. Má þar um vísa til dóms Hæstaréttar 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 varðandi efstu jarðir í Biskupstungnahreppi, sbr. einnig úrskurð óbyggðanefndar um þau landsvæði. Hið sama má segja um eignarland í dómi Hæstaréttar 18. október 2007 í máli nr. 47/2007 um jarðir í Fljótshverfi, sbr. og úrskurð óbyggðanefndar um sama svæði.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að ekki séu forsendur til þess að breyta því sönnunarmati sem lagt hefur verið til grundvallar um afrétti einstakra jarða og/eða stofnana og styðst við fjölda dóma í sambærilegum tilvikum. Fyrir liggur að í málum nr. 4 og 5/2007 á svæði 6 hjá óbyggðanefnd snúa sérstök álitaefni af þessum toga að eftirtöldum landsvæðum: Hálsmannatungur, Draflastaðakirkjuland á Gönguskarði, Tjarnahverfi á Gönguskarði, Finnsstaðadalur, Grímsland og Kambsmýrar í máli nr. 4/2007 og Upprekstrarland milli Höfðagilja og Eyvindará/Laufáshagi í máli nr. 5/2007.

9. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7A

9.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²¹⁸

[...]

Við uppkvaðningu úrskurða í málum nr. 1–5/2008, á svæði 7 suður, liggja ekki fyrir nýir dómar Hæstaréttar í þjóðlendumálum en geta ber um ákvörðun Mannréttindadómstóls Evrópu frá 23. september 2008 í máli nr. 46461/06. Þar var því hafnað að taka til efnismeðferðar kærumál sem varðaði dóm Hæstaréttar Íslands frá 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005. Kærumálið varðaði nánar tiltekið landsvæðin Fjall og Breiðármörk í Öræfum, sem Hæstiréttur hafði dæmt þjóðlendur, og til skoðunar voru ákvæði Mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994, í 1. gr. 1. viðauka [Friðhelgi eignarréttar], 1. mgr. 6. gr. [Réttur til réttlátrar málsmeðferðar fyrir dómi] og 14. gr. [Bann við mismunun]. Kvörtun málshefjenda til Mannréttindadómstólsins varðaði bæði lög nr. 58/1998, um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, og meðhöndlun Hæstaréttar á umræddu máli, þar á meðal sönnunarkröfur.

Mannréttindadómstóllinn komst að þeirri niðurstöðu að 1. gr. 1. viðauka við sáttmálann ætti ekki við í umræddu máli þar sem umþrætt land teldist ekki eign kærenda í skilningi ákvæðisins. Í því sambandi tók dómstóllinn sérstaklega fram að þegar um kröfu til eignarréttinda er að ræða geti sá sem hana hefur uppi einungis átt lögmætar væntingar til að um eign sé að ræða ef krafa hans hefur fullnægjandi stoð í landsrétti viðkomandi aðildarríkis, svo sem þegar fyrir hendi eru fordæmi dómstóla í þá veru. Þá kvað dómstóllinn Hæstarétt Íslands bæði hafa farið að viðeigandi lagaákvæðum og fylgt eigin fordæmum um að landamerkjabréf eitt og sér teljist ekki fullnægjandi sönnun ef eldri gögn mæla því í mót. Þannig taldi dómstóllinn að kærendur hefðu ekki sýnt fram á að þeir ættu lögmætar væntingar til þess að umþrætt land teldist eign þeirra og þeir gætu því ekki notið verndar 1. gr. 1. viðauka við sáttmálann að þessu leyti. Mannréttindadómstóllinn komst enn fremur að þeirri niðurstöðu að ekkert benti til þess að brotið hefði verið gegn 1. mgr. 6. gr. eða 14. gr. sáttmálans í máli kærenda og taldi því ekki að á þá hefði verið lögð óhóflega þung sönnunarbyrði.

10. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7B

10.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²¹⁹

[...]

Hér verður gerð grein fyrir þeim 22 dómum sem gengið hafa frá því óbyggðanefnd kvað síðast upp úrskurði. Sambærileg umfjöllun um eldri dóma í fyrri úrskurðum, að því marki sem hún hefur almenna þýðingu, hefur verið felld inn í framangreindar *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og vísast þangað.

²¹⁸ Kafli 6.1.2 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2008 (svæði 7A), dags. 19. júní 2009.

²¹⁹ Kafli 6.1.2.1 í úrskurðum í málum nr. 1–2/2009 (svæði 7B), dags. 10. október 2011.

Um er að ræða eftirfarandi 22 dóma Hæstaréttar: Dómur frá 24. september 2009 í máli nr. 102/2009 (Brú og Brúaröræfi); dómur frá 29. október 2009 í máli nr. 685/2008 (Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna, Elliðavatn, Vatnsendi, Lækjarbotnar og Geirland); dómur frá 19. nóvember 2009 í máli nr. 69/2009 (Gunnarsstaðir); dómur frá 25. mars 2010 í máli nr. 409/2009 (Skriðuklaustur); tveir dómar frá 3. júní 2010, í málum nr. 198/2009 (Selvogs- og Ölfusafréttur) og 184/2009 (Landsvæði aðliggjandi Ölfusafrétti); dómur frá 16. september 2010 í máli nr. 473/2009 (Krepputunga); sjö dómar frá 7. október 2010, í málum nr. 379/2009 (Heiðarmúli), nr. 517/2009 (Grímólfsártunga), nr. 722/2009 (Hvammur), nr. 723/2009 (Laxárdalur), nr. 748/2009 (Vatnsendi), nr. 749/2009 (Þverfellsland) og nr. 750/2009 (Hvappur); dómur frá 11. nóvember 2010 í máli nr. 768/2009 (Afréttur Álfthaneshrepps hins forna/norðaustanverður hluti Almenningskóga Álfthaness, Skógræktarsvæði norðan Krýsuvíkur og sunnan Garðakirkjulands og Garðakirkjuland vegna Selskarðs); dómur frá 10. febrúar 2011 í máli nr. 299/2010 (Valþjófsstaður í Fljótsdal); dómur frá 11. apríl 2011 máli nr. 199/2011 (Hofsafreittur); tveir dómar frá 22. september 2011 í málum nr. 293/2010 (Þorvaldsstaðir og Hamar) og nr. 294/2010 (Mælifell og Selsárvellir); og loks þrír dómar frá 29. september 2011, í málum nr. 40/2011 (Sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls), nr. 75/2011 (Grímsstaðir á Fjöllum) og nr. 56/2011 (Hvannstaðir).

Nítján af framangreindum 22 dómum fjalla um efnisleg atriði og í fjórtán þeirra var niðurstaða óbyggðanefndar staðfest í öllum meginatriðum. Í fimm tilvikum var henni hins vegar hnekkt og dæmt eignarland þar sem óbyggðanefnd hafði úrskurðað þjóðlendu. Nánar tiltekið er þar um að ræða landsvæðin Hvamm, Laxárdal, Vatnsenda, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls og Hvannstaði.

Þau fimm mál, þar sem úrskurði óbyggðanefndar var hnekkt, varða í meginatriðum mat á efni og samhengi fyrirbyggjandi heimilda um viðkomandi landsvæði. Niðurstöður þeirra leiða ekki til breytinga á sönnunarmati í málum af þessu tagi almennt en hnykkja á fyrirbyggjandi meginreglum, sbr. *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* sem fylgja í viðauka með úrskurði þessum. Í næstu tveimur köflum er gerð nánari grein fyrir samhengi umræddra dóma og meginreglna.

10.2. Heimildir mæla í mót landamerkjabréfi jarðar²²⁰

Í tveimur dómum Hæstaréttar frá 7. október 2010, um eignarland Hvamms og Laxárdals í Svalbarðshreppi, er fjallað um land innan afmörkunar í þinglýstum landamerkjabréfum jarða. Slíkt land hefur að meginreglu verið dæmt og úrskurðað eignarland en óbyggðanefnd taldi að önnur afmörkun í tiltekinni eldri heimild leiddi til þeirrar niðurstöðu að innan bréfa Hvamms og Laxárdals væru þjóðlendur að hluta.

Það er ekki tilvist landamerkjabréfs ein og sér sem hefur ráðið úrslitum um mat á eignarrétti, heldur staða landsvæðisins sem jarðar. Mikilvægi landamerkjabréfa jarða

²²⁰ Kafli 6.1.2.2 í úrskurðum í málum nr. 1–2/2009 (svæði 7B), dags. 10. október 2011.

felst í sönnunargildi þeirra en hvert og eitt bréf er metið sérstaklega. Hefur þá einkum verið til þess litið hvort fyrir hendi séu eldri heimildir, sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfinu, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu landsins. Mæli heimild í mót landamerkjabréfi jarðar, hvort heldur er afmörkun lands og/eða stöðu þess sem jarðar, þarf að meta hvort vægi hennar sé slíkt að það rýri sönnunargildi bréfsins að sama skapi.

Á svæðum 1-7A eru fimmtán tilvik þar sem óbyggðanefnd hefur úrskurðað að land innan landamerkjabréfs jarðar væri eignarland að hluta og þjóðlenda að hluta. Er þá miðað við yngra landamerkjabréf viðkomandi jarðar, hafi verið gerð tvö, og skýringu óbyggðanefndar á texta viðkomandi bréfs, en hún getur verið önnur en skýring málsaðila.

Þau fimmtán tilvik sem hér um ræðir eru eftirfarandi: Þingvellir; Mörtunga á Síðu; Fell í Suðursveit; Stafafell í Lóni; Skriðuklaustur og Valþjófsstaður í Fljótsdal; Brú á Jökuldal; Þorvaldsstaðir og Hamar í Selárdal; Gunnarsstaðir, Kverkártunga og Miðfjörður í Skeggjastaðahreppi; Hvammur og Laxárdalur í Svalbarðshreppi; Reykjahlíð í Mývatnssveit. Að undanskildum Hvammi og Laxárdal hafa þeir dómur Hæstaréttar sem gengið hafa um þessi tilvik staðfest niðurstöðu óbyggðanefndar í öllum meginatriðum. Umfjöllun um Kverkártungu og Miðfjörð í fyrrum Skeggjastaðahreppi og Reykjahlíð í Mývatnssveit er ólokið hjá dómstólum.

Í flestum þessara tilvika hafa legið fyrir eldri heimildir um afmörkun jarðarinnar, stundum eldri landamerkjabréf, sem mælt hafa í mót lýsingu landamerkjabréfs. Þetta er þó ekki einhlítt og mál Þingvallakirkjulands, Skriðuklausturs og Valþjófsstaðar í Fljótsdal vörðuðu fremur mat á heimildum um takmörkuð réttindi innan merkja. Loks getur hvort tveggja hafa verið fyrir hendi, eldri merkjalýsingar og heimildir um takmörkuð réttindi, sbr. einkum Stafafell í Lóni og Fell í Suðursveit.

Til viðbótar við framangreind fimmtán tilvik eru þess tvö dæmi á svæðum 1-7A að eignarréttur að jörð hafi verið gefinn upp eða glatast, sbr. dóma Hæstaréttar um Fjall og Breiðármörk frá 11. maí 2006.

Af framangreindu er ljóst að undantekningar frá meginreglunni um eignarland innan afmörkunar í landamerkjabréfi jarðar eru fáar og ríkar kröfur gerðar í því sambandi. Nýjar úrlausnir dómstóla um jarðirnar Hvamm og Laxárdal í Svalbarðshreppi árétta þetta enn frekar. Þar taldi Hæstiréttur að land innan landamerkjabréfa annars vegar Hvamms og hins vegar jarðarinnar Laxárdals væri í heild sinni eignarland. Hafnað var þeirri röksemdafærslu óbyggðanefndar að önnur afmörkun í tiltekinni eldri heimild leiddi til þeirrar niðurstöðu að þar væru þjóðlendur að hluta.

Loks skal þess getið að ýmis dæmi eru um að uppi hafi verið álitaefni af þeim toga sem hér um ræðir í málum sem lyktað hefur með niðurstöðu óbyggðanefndar um eignarland. Úrskurðum um eignarland hefur almennt verið unað og þeir því ekki komið til endurskoðunar hjá dómstólum. Sem dæmi um ríkt sönnunargildi landamerkjabréfs jarðar í slíku máli má nefna Hjaltadal og Kambfellskjálka í máli nr. 3/2007 á svæði 6.

10.3. Heimildir um legu jarða til forna²²¹

Eftir er þá að gera grein fyrir þremur nýjum dómum þar sem hnekkkt var úrskurðum óbyggðanefndar um þjóðlendu, nánar tiltekið varðandi Vatnsenda í Svalbarðshreppi, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls í Öxarfjarðarhreppi og Hvannstaði, einnig í Öxarfjarðarhreppi.

Í þessum málum er fjallað um þýðingu þess að landsvæði hafi upphaflega verið hluti jarðar. Slíkt land hefur að meginreglu verið úrskurðað og dæmt eignarland, svo sem áður sagði. Flokkun landsvæða í jarðir, afrétti(r) jarða, afrétti(r) kirkna og klaustra, samnotaafrétti(r) og annað land er þannig veigamikilið atriði.

Landamerkjabréf hafa einnig verið gerð fyrir annars konar réttindasvæði en jarðir, svo sem ítök og afrétti(r). Slík bréf hafa takmarkaðra vægi sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og að meginreglu hefur verið við það miðað í fyrirbyggjandi dómum og úrskurðum að svæði utan lands jarða sé þjóðlenda. Þá getur verið bæði jörð og afrétt(ur) innan sama bréfs, með eða án aðgreiningar af einhverju tagi, svo sem að framan greindi.

Jafnframt er ljóst að notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur ekki úrslitaþýðingu um að þar sé þjóðlenda, enda hefur merking þess ekki verið einhlít. Slíkt landsvæði er því eftir atvikum eignarland eða þjóðlenda. Á meðal þeirra atriða sem máli skipta við mat á stofnun og viðhaldi eignarréttar er eignarréttarleg staða aðliggjandi landsvæða. Þessu til viðbótar er mögulegt að unninn hafi verið réttur að áður eigendalausum landi, svo sem á grundvelli hefðar.

Umfjöllun í landamerkjabréfi og notkun hugtaksins afrétt(ur) eru þannig dæmi um atriði sem veita ekki einhlít svör við því hvort tiltekið landsvæði sé jörð, afrétt(ur) jarðar, afrétt(ur) kirkju og klausturs, samnotaafrétt(ur) eða annað land. Þess utan kunna heimildir að vera óljósar og brotakenndar, afmörkun og nýting breytileg, réttindi jafnvel gefin upp eða glötuð.

Heimildir um legu jarða til forna, enda þótt takmarkaðar séu, geta hins vegar gefið mikilvægar vísbendingar um að landsvæði hafi upphaflega haft stöðu jarðar en síðar verið nýtt sem afrétt(ur). Í framangreindum þremur dómum Hæstaréttar, um Vatnsenda, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls og Hvannstaði, felst áhersla á þetta atriði, enda þótt fleira komi þar til. Þar lagði dómstóllinn til grundvallar að umrædd landsvæði hefðu talist hluti af jörðinni Álandi, í tilviki Vatnsenda, og jörðinni Hólum, í tilvikum Fagradals, Víðirhóls, Hólssels, Nýhóls og Hvannstaða. Þau hefðu því verið háð beinum eignarrétti. Hafnað var þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að landsvæðin hefðu ekki stöðu jarðar að lögum.

Sem dæmi um skyld álitaefni í úrskurðum óbyggðanefndar þar sem niðurstaðan hefur verið eignarland má hér nefna Núpufellsdal og Þormóðsstaðasel í máli nr. 1/2008

²²¹ Kafli 6.1.2.3 í úrskurðum í málum nr. 1–2/2009 (svæði 7B), dags. 10. október 2011.

á svæði 7a, Gnýsstaði í máli nr. 3/2005 á svæði 5 og Háreksstaði í máli nr. 2/2005 á svæði 5.

11. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 8A

11.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²²²

[...]

Hér verður gerð grein fyrir þeim tíu dómum sem gengið hafa frá því óbyggðanefnd kvað síðast upp úrskurði. Sambærileg umfjöllun um eldri dóma í fyrri úrskurðum, að því marki sem hún hefur almenna þýðingu, hefur verið felld inn í framangreindar *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og vísast þangað.

Um er að ræða eftirfarandi [10] dóma Hæstaréttar: Dómur frá 20. september 2012 í máli nr. 65/2012 (Reykjahlíð); dómur frá 27. september 2012 í máli nr. 350/2011 (vesturhluti Hofsafréttar og Lambatungur); dómur frá 21. febrúar 2013 í máli nr. 433/2011 (Steinvarartunga og hluti Mela); dómur frá 28. febrúar 2013 í máli nr. 432/2011 (Þorbrandsstaðatungur); dómur frá 19. september 2013 í máli nr. 656/2012 (Möðruvallaafréttur); dómur frá 26. september 2013 í máli nr. 411/2012 (Bleiksmýrardalur austan Fnjóskár og mörk jarðanna Mjóadals, Kambfellskjálka, Hjaltadals og Sörlastaða); dómur frá 26. september 2013, í máli nr. 413/2012 (Bleiksmýrardalur vestan Fnjóskár); dómur frá 10. október 2013 í máli nr. 617/2012 (landsvæði sunnan Ölfusafréttar); dómur frá 28. nóvember 2013 í máli nr. 546/2012 (Eyvindarstaðaheiði og Hraunin) og loks dómur frá 18. september 2014 í máli nr. 24/2014 (Vaskárdalur).

Allir framangreindir dómur fjalla um efnisleg atriði og í átta þeirra var niðurstaða óbyggðanefndar staðfest í öllum meginatriðum. Í tveimur af dómunum var niðurstöðu nefndarinnar hins vegar hnekkt. Í öðrum þeirra var dæmt eignarland þar sem óbyggðanefnd hafði úrskurðað þjóðlendu. Nánar tiltekið er þar um að ræða þann dóm er varðar landsvæði sunnan Ölfusafréttar. Í máli því sem varðaði ágreining um eignarréttarlega stöðu Bleiksmýrardals austan Fnjóskár og mörk jarðanna Mjóadals, Kambfellskjálka, Hjaltadals og Sörlastaða í Þingeyjarsveit gagnvart þjóðlendu var aftur á móti hnekkt þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að Bleiksmýrardalur austan Fnjóskár væri eignarland og dæmt að um þjóðlendu væri að ræða. Þá var mörkum umræddra jarða gagnvart þjóðlendu breytt nokkuð, nánar tiltekið á þann veg að landsvæði sem óbyggðanefnd hafði talið innan marka jarðanna var dæmt þjóðlenda.

[...]

11.2. Um túlkun landamerkjabréfa jarða og samspil við aðrar heimildir²²³

Af forsendum fyrir niðurstöðu dóms Hæstaréttar um mörk framangreindra jarða í Þingeyjarsveit gagnvart þjóðlendu má ráða að það sé einkum tvennt sem ráði því að niðurstaða réttarins um afmörkun jarðanna er frábrugðin niðurstöðu óbyggðanefndar. Fyrri atriðið er að í tilvikum Hjaltadals ásamt Kambfellskjálka og Sörlastaða er afmörkun jarðanna til fjalla að nokkru leyti miðuð við almenna staðhætti sem einkenna fjalllendið

²²² Kafli 6.1.2.1 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A), dags. 19. desember 2014.

²²³ Kafli 6.1.2.2 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A), dags. 19. desember 2014.

á svæðinu en ekki ákveðin náttúruleg kennileiti eða örnefni sem unnt er að staðsetja með nákvæmum hætti. Nánar tiltekið er fjallað um „eyðigrót og sanda“ í landamerkjabréfi Sörlastaða og „fjallið“ og „öræfi“ í landamerkjabréfi Hjaltadals. Taldi óbyggðanefnd að þrátt fyrir að landamerkjabréf jarðanna væru óljós um afmörkun þeirra til suðurs fengi sú afmörkun jarðanna sem krefjendur beins eignarréttar héldu fram, stoð í landamerkjabréfum þeirra og öðrum heimildum um þær. Hæstiréttur leit aftur á móti svo á að kröfur eigenda jarðanna um merki þeirra ættu sér ekki stoð í landamerkjabréfum þeirra að þessu leyti.

Síðara atriðið sem veldur mismunandi niðurstöðu óbyggðanefndar og Hæstaréttar varðar samspil landamerkjabréfs og yngri heimildar um jörðina Mjóadal. Nánar tiltekið taldi Hæstiréttur að um merki Mjóadals til suðurs og vesturs yrði ekki byggt á landamerkjaskjali frá 1897 svo sem gert hafði verið í úrskurði óbyggðanefndar, þar sem leggja yrði til grundvallar að með því að eigandi jarðarinnar hefði látið útbúa og þinglýsa skrá yfir afréttarlönd árið 1904, sem tók m.a. til lands Mjóadals, hefði hann í raun fellt landamerkjaskjalið úr gildi að því leyti sem ekki gætti samræmis milli umræddra skjala. Óbyggðanefnd hafði aftur á móti lagt landamerkjabréfið til grundvallar um afmörkun Mjóadals og taldi að lýsing þess á vesturmerkjum Mjóadals samræmdist öðrum heimildum um merkin, þ.m.t. afréttarskránni. Í landamerkjabréfinu er vesturmerkjum Mjóadals lýst þannig að frá „hágrjóti“ liggi merkin norður háfjallið, eftir því sem vatnsföll deili sveita milli, norður gegnt upptökum Syðri-Bótarár. Í afréttarskránni er vesturmerkjunum lýst þannig að þeim ráði bein stefna vestan við öll drög er liggi að tilteknum ám að botni Syðri-Bótarár. Taldi óbyggðanefnd að samræmi væri milli þessara tveggja merkjalýsinga en Hæstiréttur ekki.

Í þessu samhengi skal þess ennfremur getið að þrátt fyrir að niðurstaða óbyggðanefndar og Hæstaréttar um mörk jarðarinnar Reykjahlíðar gagnvart þjóðlendu væri hin sama má sjá af forsendum fyrir niðurstöðu dómsins að Hæstiréttur metur heimildir um tiltekinn hluta ágreiningssvæðisins með öðrum hætti en óbyggðanefnd gerði. Var þar um að ræða þann hluta ágreiningssvæðisins sem liggur handan við fjallgarðana sem liggja austan Mývatns og suður að línu sem liggur frá Veggjafelli í Bræðraklif í Hafragjá og þaðan beina stefnu til austurs í Jökulsá á Fjöllum. Umrætt svæði er innan lýstra merkja Reykjahlíðar samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar en mat Hæstaréttar og óbyggðanefndar á tilteknum eldri heimildum um viðkomandi hluta ágreiningssvæðisins var ólíkt. Einkum voru það þrjú efnisatriði í þeim sem rétturinn taldi mæla gegn því að umræddur hluti ágreiningssvæðisins væri háður beinum eignarrétti. Í fyrsta lagi var þar um að ræða heimildir um að Möðrudal tilheyrðu tiltekin afnotaréttindi á svæðinu án þess að tiltekið væri að um væri að ræða ítak í landi annarra jarða. Í öðru lagi taldi rétturinn það sem fram kom í heimildunum um tilkall eigenda Reykjahlíðar til ómerkinga á svæðinu mæla gegn því að það væri háð beinum eignarrétti. Í þriðja lagi taldi rétturinn að umfjöllun í úrskurði frá 1506 um átölulaus afnot til rökstuðnings

eignarrétti, m.a. með vísan til 26. kap. landsleigubálks Jónsbókar, mælti gegn því að svæðið væri háð beinum eignarrétti.

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* sem birtar voru með úrskurðum á svæði 1 og fylgja í viðauka með úrskurði þessum er m.a. fjallað um sönnunargildi landamerkjabréfa. Fram kemur að ljóst virðist af úrlausnum dómstóla í einkamálum að við mat á gildi landamerkjabréfs skipti máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Með vísan til tilgangs landamerkjalaga 1882, síðari tíma löggjafar og úrlausna dómstóla, telji óbyggðanefnd að leggja verði til grundvallar að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi, sé beinum eignarrétti háð. Hins vegar sé þó ljóst að meta verði sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dragi úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót.

Í köflum 6.1.1 í úrskurðum óbyggðanefndar á svæði 5 er frekari umfjöllun um gildi landamerkjabréfa jarða og hefur sá kafli verið felldur inn í *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar*. Þar er fjallað um nokkra dóma Hæstaréttar sem þá höfðu nýlega fallið og varða mat á sönnunargildi landamerkjabréfa jarða. Fram kemur það mat að í tilteknum dómum hafi enn verið hnykkt á þýðingu þess að landsvæði teldist innan merkja jarðar. Samkvæmt þessu sé óbyggðanefnd rétt að leggja áfram áherslu á landamerkjabréf jarða, samanber umfjöllun um þau í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar*, enda þótt með skýrum fyrirvörum sé. Lýst er þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að ekki sé ástæða til að herða sérstaklega kröfur um sönnun eignarlands innan lýsingar í landamerkjabréfi jarðar, umfram það sem áður hafi verið lagt til grundvallar og samrýmist vel almennt afstöðu Hæstaréttar til landamerkjabréfa. Eftir sem áður sé ljóst að dómstólar geri nokkuð strangar kröfur til sönnunar eignarlands, samanber einnig þá meginreglu í íslenskum rétti að sá sem telji til eignarréttar yfir landi verði að færa fram heimildir fyrir eignartilkalli sínu.

Afstaða óbyggðanefndar hefur samkvæmt framansögðu frá upphafi verið sú að þrátt fyrir meginregluna um að land sem afmarkað er í landamerkjabréfi jarðar sé háð beinum eignarrétti sé ljóst að meta þurfi sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dragi úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót. Dómarnir sem að framan er getið um mörk jarðanna Hjaltadals ásamt Kambfellskjálka, Sörlastaða, Mjóadals og Reykjahlíðar gagnvart þjóðlendu fá að mati óbyggðanefndar fyllilega samræmst umræddri meginreglu, enda er hún háð tilteknum undantekningum. Mismunandi niðurstaða óbyggðanefndar og Hæstaréttar varðandi mörk Hjaltadals ásamt Kambfellskjálka og Sörlastaða gagnvart þjóðlendu skýrist af mismunandi túlkun á landamerkjabréfunum að því leyti sem merkjalýsingar þeirra eru óljósar. Þá skýrist mismunandi afstaða nefndarinnar og réttarins til tiltekinna hluta þeirra landsvæða sem eru innan lýstra merkja samkvæmt landamerkjabréfum Mjóadals og Reykjahlíðar af ólíkum ályktunum af öðrum heimildum um viðkomandi landsvæði. Forsendur og niðurstöður Hæstaréttar í þeim dómum sem hér hefur verið fjallað um kunna að kalla á breytt sönnunarmat óbyggðanefndar ef upp koma tilvik sem eru í öllum aðalatriðum sambærileg en kalla

að mati nefndarinnar ekki, fremur er dómarnir sem raktir eru í köflum 6.1.1 í úrskurðum á svæði 5, á að nefndin herði almennt kröfur um sönnun þess að land sem afmarkað er í landamerkjabréfi jarðar teljist eignarland.

11.3. Áhrif fyrri lögskipta íslenska ríkisins og annarra vegna viðkomandi landsvæðis²²⁴

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 617/2012 snéri ágreiningurinn að því hvort tiltekið landsvæði sunnan Ölfusafréttar væri þjóðlenda eða eignarland. Umræddu ágreiningssvæði hafði verið skipt út úr landi tiltekinna jarða sunnan afréttarins og selt til Orkuveitu Reykjavíkur árið 1999. Íslenska ríkið var meðal seljenda. Í forsendum Hæstaréttar kemur fram að rétturinn túlkar landamerkjabréf umræddra jarða á þann veg að ágreiningssvæðið sé samkvæmt þeim innan merkja jarðanna. Rétturinn taldi hins vegar að eldri heimildir mæltu gegn því að land jarðanna hafi náð svo langt til norðurs áður en landamerkjabréf þeirra voru gerð á ofanverðri 19. öld.

Aftur á móti var litið til þess að íslenska ríkið var meðal þeirra sem gerðu kaupsamninga við Orkuveitu Reykjavíkur um landið. Í kaupsamningunum var vísað um afmörkun landsins til tiltekins uppdráttar þar sem mörk hins selda lands til norðurs og suðurs voru sýnd og þau jafnframt tilgreind nákvæmlega með hnitum. Að auki kom fram á uppdrættinum að ágreiningur væri um legu þverlínu á mörkum jarðanna til norðurs og í því sambandi voru sýndir tveir kostir. Í kaupsamningi íslenska ríkisins og Orkuveitunnar hafi þessu til viðbótar verið ákvæði þar sem fram hafi komið að báðum samningsaðilum væri kunnugt um að ágreiningur kynni að rísa um hvor þverlínan sem sýnd væri á uppdrættinum ætti að ráða merkjum jarðanna gagnvart Ölfusafrétti og tæki Orkuveitan alla áhættu af þeim ágreiningi. Í forsendum fyrir niðurstöðu Hæstaréttar kom fram að óhjákvæmilegt væri að líta svo á að fyrirvarinn hlyti a.m.k. öðrum þræði að hafa verið settur með tilliti til þess að lög nr. 58/1998 höfðu tekið gildi. Í samningsákvæðinu hafi aðeins verið getið um tvo hugsanlega kosti um legu þverlínu á norðurmerkjum landsins og þeir hafi báðir reynst vera langt norðan við þá línu sem þjóðlendukrafa ríkisins miðaðist við. Tekið er fram að því hafi verið haldið fram af hálfu Orkuveitu Reykjavíkur að aðrir jarðeigendur sem áttu í hlut hafi ekki viljað ljúka samningum um kaupin fyrr en ljóst væri hvort og þá að hvaða leyti íslenska ríkið myndi í tengslum við söluna til Orkuveitunnar draga í efa að land á þessu svæði væri háð beinum eignarrétti. Þessari staðhæfingu hefði íslenska ríkið ekki andmælt. Síðan segir í dómnum:

Með þessum gerðum viðurkenndi hann [þ.e. íslenska ríkið] ekki aðeins í lögskiptum sínum við áfrýjanda [þ.e. Orkuveitu Reykjavíkur] að landið, sem skipt hafði verið út úr jörðunum Kröggólfsstöðum og Þúfu og var sýnt sunnan við þverlínu 1 á uppdrætti Forverks ehf. frá október 1998, væri háð beinum eignarrétti, svo sem leiða mátti samkvæmt áðursögðu af landamerkjabréfum fyrir þær frá 4. og 9. júní 1890, heldur mátti honum og vera ljóst að aðrir jarðeigendur, sem hér áttu í hlut, myndu leggja traust á að það sama hlyti að eiga við um landareignir þeirra. Aðalkrafa stefnda íslenska ríkisins fyrir

²²⁴ Kafli 6.1.2.3 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A), dags. 19. desember 2014.

óbyggðanefnd um mörk þjóðlendu og eignarlanda á landsvæðinu, sem áfrýjandi keypti eftir að því var skipt út úr jörðunum [...], var þessu alls ósamrýmanleg, sbr. dóm Hæstaréttar 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005. Verður því að taka til greina kröfu áfrýjanda um að fellt verði úr gildi ákvæði í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 6/2004 um að landsvæðið á Hellisheiði sunnan Ölfusafréttar, sem um ræðir í máli þessu, sé þjóðlenda.

Af þessu má sjá að það eru fyrri athafnir íslenska ríkisins í lögskiptum við eigendur umræddra jarða sem ráða niðurstöðu Hæstaréttar um að ágreiningssvæðið sé eignarland en ekki þjóðlenda.

Óbyggðanefnd hafði áður úrskurðað að umrætt landsvæði væri þjóðlenda. Líkt og Hæstiréttur gerði síðar túlkaði óbyggðanefnd fyrirbyggjandi heimildir um jarðirnar á þann veg að ágreiningssvæðið teldist ekki vera innan þeirra. Nefndin hafnaði því aftur á móti að framangreindar athafnir íslenska ríkisins í lögskiptum við kaupendur landsins hefðu áhrif á niðurstöðuna. Var sú niðurstaða einkum rökstudd með því að eigandi fasteignar getur ekki afsalað víðtækari eignarréttindum en hann sjálfur er sannanlega kominn að. Aðild ríkisins að umræddum kaupsamningnum gæti ekki haft aðra þýðingu en að styðja mögulegar og réttmætar væntingar samningsaðila til inntaks þess eignarréttar sem ráðstafað var í umræddum samningum. Þess væri á hinn bóginn að gæta að umrædd lögskipti hafi átt sér stað eftir lögtöku þjóðlendulaga og afsalshafa í lófa lagið að hafa uppi alla þá eignarréttarlegu fyrirvara sem þörf var á við samningsgerðina í ljósi þess réttarástands sem skapað var við lögfestingu þjóðlendulaga á árinu 1998. Að þessu virtu var því hafnað að aðkoma ríkisins með þessum hætti hefði getað skapað neinar þær væntingar sem gætu haft efnisleg áhrif á mat eignarréttar á svæðinu.

Vert er að fjalla í þessu samhengi einnig um dóm Hæstaréttar frá 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005. Þar var m.a. deilt um landsvæði á Skeiðarársandi sem er innan merkja jarðarinnar Skaftafells II samkvæmt ódagsettu landamerkjabréfi sem var þinglesið árið 1890. Hæstiréttur taldi aftur á móti að eldri heimildir styddu ekki að landið sem ágreiningur var um hefði verið numið til eignar og þannig orðið hluti jarðarinnar. Til þess verði á hinn bóginn að líta að í tengslum við ráðagerðir um stofnun þjóðgarðs í Skaftafelli hafi tveir af þáverandi eigendum jarðarinnar gefið út afsal árið 1966 handa „Náttúruverndarráði vegna ríkissjóðs“ fyrir hluta jarðarinnar. Í afsalinu, sem m.a. hafi verið undirritað af menntamálaráðherra fyrir hönd kaupandans, hafi verið vísað í landamerkjabréfið og „landamerki við það miðuð við söluna“. Skeiðarársandur hafi verið undanskilinn við söluna. Þá hafi menntamálaráðherra og eigandi Skaftafells gert samning árið 1969 um að fela gerðardómi að draga landamerkjalinu samkvæmt fyrirnefndu afsali „til ríkissjóðs“ og að „framkvæma landskipti milli samningsaðila á öllu óskiptu landi jarðarinnar Skaftafells“. Við landskiptin, sem gerðardómurinn kvað á um sama ár, hafi stór hluti landsins, sem kom í hlut tiltekinna eigenda Skaftafells (annarra en íslenska ríkisins) og sé nú jörðin Skaftafell II, verið það sama og deilt var um í þessum þætti málsins. Þá liggi fyrir yfirlýsing Náttúruverndarráðs frá árinu 1987, þar sem fram komi að umrætt ágreiningssvæði liggi utan þjóðgarðsins og sé í eigu lög-

býlisins. Var þar um merkin vísað til landamerkjabréfsins frá 1890. Síðan segir í dómnum:

Með þessum gerðum hafa menntamálaráðherra og Náttúruverndarráð, sem hafði meðal annars með höndum stjórn þjóðgarða samkvæmt ákvæðum þágildandi laga nr. 47/1971 um náttúruvernd, ítrekað í orði og verki lagt til grundvallar í lögskiptum við þá, sem núverandi eigendur Skaftafells II leiða rétt sinn frá, að landið á Skeiðarársandi, sem hér er deilt um, sé eignarland þeirra, svo sem leitt verður af landamerkjabréfinu frá 1890. Dómkröfur áfrýjanda á hendur stefndu [...] eru þessu alls ósamrýmanlegar. Verður því staðfest niðurstaða héraðsdóms um sýknu þessara stefndu af kröfum áfrýjanda.

Af þessum forsendum fyrir niðurstöðu dómsins má ráða að hún hefði orðið önnur ef umræddar athafnir menntamálaráðherra og Náttúruverndarráðs í lögskiptum við eigendur jarðarinnar hefðu ekki komið til. Óbyggðanefnd hafði áður komist að þeirri niðurstöðu að umrætt ágreiningssvæði væri innan marka jarðarinnar Skaftafells og væri eignarland. Ekki var sérstaklega fjallað um umrædd lögskipti ríkisins og eigenda Skaftafells í rökstuðningi fyrir þeirri niðurstöðu nefndarinnar heldur voru það aðrar heimildir sem réðu niðurstöðunni.

Það vekur athygli að í báðum þeim dómum Hæstaréttar sem hér um ræðir, þ.e. annars vegar um landsvæði sunnan Ölfusafréttar og hins vegar um landsvæði á Skeiðarársandi, ráða fyrri lögskipti handhafa ríkisvalds við eigendur viðkomandi jarða úrslitum um að umrædd landsvæði eru talin innan þeirra, jafnvel þótt viðkomandi handhafar ríkisvalds hafi ekki verið bærir að lögum til að afsala landinu eða breyta eignarréttarlegri stöðu þess. Þau lögskipti sem um ræðir vegna landsvæðisins sunnan Ölfusafréttar áttu sér stað eftir gildistöku þjóðlendlaga og það var landbúnaðarráðherra sem undirritaði umrætt afsal fyrir hönd ríkisins. Framangreind lögskipti menntamálaráðherra og Náttúruverndarráðs við eigendur Skaftafells áttu sér aftur á móti stað fyrir gildistöku þjóðlendlaga. Af forsendum Hæstaréttar má ráða að rétturinn líti svo á að fyrir þann tíma hafi umrætt landsvæði á Skeiðarársandi verið eigendalaus en orðið undirorpið beinum eignarrétti vegna téðra lögskipta þrátt fyrir að þágildandi réttarreglur hafi ekki haft að geyma heimildir til handa menntamálaráðherra eða Náttúruverndarráði til að stofna til beins eignarréttar á eigendalausum svæðum.

Umræddir dómar Hæstaréttar kunna að leiða til breytts sönnunarmats óbyggðanefndar í tilvikum þar sem athafnir handhafa ríkisvalds í lögskiptum við hagsmunaaðila benda til að litið hafi verið svo á að viðkomandi ágreiningssvæði sé háð beinum eignarrétti. Í slíkum tilvikum þarf að meta sérstaklega hvort þau lögskipti hafi áhrif á niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu svæðisins. [...] Aðrir fyrirbyggjandi dómar hafa að mati óbyggðanefndar ekki áhrif á sönnunarmat nefndarinnar að þessu leyti.²²⁵

²²⁵ Auk framangreindra dóma hefur óbyggðanefnd skoðað sérstaklega m.t.t. þessa eftirfarandi dóma Hæstaréttar: Dóm frá 3. nóvember 1994 í máli nr. 247/1994 (Geitland), dóm frá 10. apríl 1997 í máli nr. 66/1996 (Auðkúluheiði), dóm frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur), dóm frá 28. september 2006 í máli nr. 498/2005 (Stafafell), dóm frá 18. október 2007 í máli nr. 79/2007 (Mörtunga), dóm frá 22. september 2011 í máli nr. 294/2010 (Mælifell), dóm frá 26. september 2013 í máli nr. 411/2012 (Bleiksmýrardalur austan Fnjóskár) og loks dóm einnig frá 26. september 2012 í máli nr. 413/2012 (Bleiksmýrardalur vestan Fnjóskár).

11.4. Réttaráhrif og sönnunargildi eldri dómsúrlausna²²⁶

[...]

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 411/2012 kom til skoðunar hvaða þýðingu dómur Landsyfírréttar frá 25. júní 1855 í máli nr. 1/1855, um Bleiksmýrardal austan Fnjóskár, hefði fyrir úrlausn málsins. Afstaða Hæstaréttar til þýðingar umrædds dóms Landsyfírréttar var frábrugðin afstöðu óbyggðanefndar, sem varð til þess að Hæstiréttur hnekkti niðurstöðu nefndarinnar um að þar væri eignarland.

Í máli því sem lauk með umræddum dómi Landsyfírréttar deildu Munkaþverárklostur og eigendur Illugastaða um eignarrétt á svæðinu. Í dómi aukahéraðsréttar Þingeyjarsýslu, sem var að því leyttinu til staðfestur af Landsyfírrétti, segir meðal annars:

Afíjettarlandið Bleiksmýrardalur allur fyrir austan Fnjóská frá Hamarslæk og sudur á örfæfi, á að tilheyra Munkaþverár klostri, sem fullkomin og átölulaus eign, og eigindómur þess.

Í máli nr. 3/2007 hjá óbyggðanefnd deildu íslenska ríkið og Þingeyjarsveit um eignarréttarlega stöðu svæðisins. Nefndin komst að þeirri niðurstöðu að um eignarland væri að ræða. Í úrskurði óbyggðanefndar kom m.a. fram að nefndin teldi ljóst að beinn eignarréttur hafi verið til úrlausnar í umræddum dómi Landsyfírréttar. Réð dómurinn niðurstöðu óbyggðanefndar um að um eignarland væri að ræða.

Í dómi Hæstaréttar er dregin sú ályktun af fyrirbyggjandi heimildum að réttur Munkaþverárklosturs yfir landsvæðinu hafi verið bundinn við óbein eignarréttindi. Tekið er fram að aðilar að því máli sem lauk með dómi Landsyfírréttar hafi ekki verið þeir sömu og málsaðilar fyrir Hæstarétti og þeir síðarnefndu hafi heldur ekki á báða vegu komið í stað þeirra fyrrnefndu, enda hafi íslenska ríkið ekki komið í stað eigenda Illugastaða þó svo að Þingeyjarsveit leiddi rétt sinn frá Munkaþverárklostri. Í skilningi einkamálaréttarfars hafi sakarefnið í því máli því ekki verið það sama. Dómur Landsyfírréttar hafi því ekki þau áhrif sem um ræði í 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála en hann hafi á hinn bóginn fullt sönnunargildi um þau málsatvik sem í honum greinir, þar til hið gagnstæða sé sannað, sbr. 4. mgr. sömu lagagreinar. Hæstiréttur komst síðan að þeirri niðurstöðu að þótt dómsorð héraðsréttarins, sem Landsyfírréttur létt standa óraskað, hafi kveðið á um að afréttarlandið Bleiksmýrardalur fyrir austan Fnjóská tilheyri Munkaþverárklostri sem fullkomin og átölulaus eign hafi ekki að öllu leyti verið leyst úr því hvert inntak þessara réttinda væri. Dómur Landsyfírréttar geti því ekki haft sönnunargildi um það atriði skv. 4. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991, sem vikið geti til hliðar þeirri ályktun, sem dregin var af öðrum fyrirbyggjandi heimildum í málinu, að Munkaþverárklostur hafi aðeins notið óbeinna eignarréttinda yfir Bleiksmýrardal fyrir austan Fnjóská.

²²⁶ Kafli 6.1.2.4 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A), dags. 19. desember 2014.

Í dómi Hæstaréttar um Eyvindarstaðaheiði í máli nr. 546/2012 reyndi einnig á atriði tengd áhrifum eldri dómsúrlausnar. Var þar um að ræða dóm réttarins frá 10 apríl 1997 í máli nr. 67/1996 en í því máli deildu Bólstaðahlíðarhreppur, Lýtingsstaðahreppur og Seyluhreppur við Landsvirkjun um bótarétt vegna annars vegar fallréttinda (virkjunaréttinda) í Blöndu og hins vegar lands á heiðinni sem Landsvirkjun hafði fengið til ótímabundinna umráða og afnota vegna Blönduvirkjunar á grundvelli nánar tiltekins samnings við hreppana. Íslenska ríkinu var stefnt til réttargæslu. Hæstiréttur sýknaði Landsvirkjun af kröfum hreppanna í umræddu máli og var sú niðurstaða reist á því að Eyvindarstaðaheiði væri ekki háð beinum eignarrétti.

Í máli nr. 546/2012 deildu annars vegar íslenska ríkið og hins vegar Sjálfseignarstofnunin Eyvindarstaðaheiði og Sveitarfélagið Skagafjörður um eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar. Í dómi Hæstaréttar kom fram að Sjálfseignarstofnunin Eyvindarstaðaheiði og Sveitarfélagið Skagafjörður væru komin í stað hreppanna sem voru aðilar að fyrra málinu. Gagnaðili þeirra hafi á hinn bóginn verið Landsvirkjun en íslenska ríkið hafi aðeins átt þar hlut að máli á grundvelli 1. mgr. 21. gr. laga nr. 91/1991 (réttargæsluáðild) og hafi af þeim sökum ekki verið aðili að því í skilningi 1. mgr. 116. gr. sömu laga. Þótt hrepparnir þrír hafi reist áður nefndar dómkröfur sínar í fyrra málinu á þeim grunni að þeir nytu beins eignarréttar yfir Eyvindarstaðaheiði hafi þær snúið að viðurkenningu réttar hreppanna til bóta úr hendi Landsvirkjunar. Dómkröfur í þessu máli snéru á hinn bóginn að því hvort hnekkt yrði úrskurði óbyggðanefndar um að Eyvindarstaðaheiði og Hraunin séu þjóðlenda og eftir atvikum ákvörðun um hvers konar réttindi gagnaðilar íslenska ríkisins kynnu að njóta að þessum landsvæðum. Í skilningi einkamálaréttarfars væri sakarefnið málinu þannig ekki það sama og í fyrra dómsmálinu. Dómur Hæstaréttar í máli nr. 67/1996 hafi því ekki þau áhrif hér, sem um ræði í 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991, en hann hafi á hinn bóginn fullt sönnunargildi um þau málsatvik, sem í honum greinir, þar til það gagnstæða sé sannað, sbr. 4. mgr. sömu lagagreinar.

Í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 5/2008, sem tók til landsvæðisins, kom fram að nefndin teldi ljóst að beinn eignarréttur hafi verið til úrlausnar í dómi Hæstaréttar í máli nr. 67/1996. Þannig lægi fyrir dómsúrlausn um eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar. Til þess beri þó að líta að dómurinn feli ekki í sér úrlausn um eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar samkvæmt lögum um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998 með síðari breytingum. Til athugunar hljóti því að koma hjá óbyggðanefnd hvaða áhrif áðild að málinu sem þá var til umfjöllunar hjá nefndinni, gögn eða önnur þau atriði sem dómstólar hafa ekki þegar tekið afstöðu til, hafi á eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar samkvæmt lögum nr. 58/1998. Síðan rakti nefndin að Sjálfseignarstofnunin Eyvindarstaðaheiði (sem var í eigu Húnavatnshrepps) og Sveitarfélagið Skagafjörður væru komin í stað þeirra hreppa sem áttu áðild að umræddu máli hjá Hæstarétti. Í málinu lögju ekki fyrir nein gögn sem sýni fram á rýmri rétt annarra hreppa sem sameinuðust undir merkjum

Sveitarfélagsins Skagafjarðar og Húnavatnshrepps, til Eyvindarstaðaheiðar. Þá taldi nefndin, eftir að hafa borið skjalaskrá málsins saman við skjalaskrá Hæstaréttarmáls nr. 67/1996 að engin ný gögn væru komin fram í málinu sem skipt gætu máli að þessu leyti.

Af framangreindum dómi Hæstaréttar í máli nr. 411/2012 má ráða þá afstöðu réttarins að dómur Landsyfírréttar kunni að vera bindandi um úrslit sakarefnis milli aðila máls og þeirra sem þeir leiða rétt sinn til að uppfylltum þeim skilyrðum og fram koma í 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála, með sambærilegum hætti og dómur þeirra dómstóla sem starfa samkvæmt núverandi réttarskipan. Samkvæmt ákvæðinu er dómur bindandi um úrslit sakarefnis milli aðila og þeirra sem koma að lögum í þeirra stað, um þær kröfur sem eru dæmdar þar að efni til. Í umræddu máli var um það að ræða að annar málaðilanna, þ.e. íslenska ríkið, átti ekki aðild að máli nr. 1/1855 fyrir Landsyfírrétti og leiddi ekki heldur rétt sinn til aðila þess máls. Dómurinn var því að mati Hæstaréttar ekki bindandi um úrslit sakarefnisins jafnvel þótt þar hafi verið dæmt um að svæðið væri „fullkomin og átölulaus eign“ þess aðila sem krefjendur eignarréttar í máli nr. 411/2012 leiddu rétt sinn til.

Með sambærilegum hætti var dómur Hæstaréttar í máli nr. 67/1996 ekki bindandi um úrslit sakarefnisins í máli nr. 546/2012 þar sem íslenska ríkið átti ekki aðild að fyrrnefnda málinu auk þess sem dómkröfur voru ekki hinar sömu. Gilti einu í því sambandi þótt krefjendur beins eignarréttar í máli nr. 546/2012 leiddu rétt sinn til aðila sem Hæstiréttur hafði í máli nr. 67/1996 í reynd hafnað að ættu beinan eignarrétt á svæðinu. Er það í aðalatriðum í samræmi við þá afstöðu óbyggðæfndar til áhrifa hins eldra dóms sem fram kemur í forsendum fyrir niðurstöðu nefndarinnar í máli nr. 5/2008, enda lagði nefndin sjálfstætt mat á sönnunargildi dómsins en taldi hann ekki bindandi um úrslit sakarefnisins í skilningi 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991.

Fyrir liggja nokkrir dómur Hæstaréttar í þjóðlendumálum þar sem eldri dómsúrlausnir hafa verið taldar bindandi um niðurstöðu málsins. Í fyrsta lagi má nefna dóm Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 þar sem íslenska ríkið og Bræðratungukirkja deildu um eignarréttarlega stöðu Tunguheiðar. Í málinu lá fyrir dómur aukadómþings Árnessýslu frá 23. febrúar 1980 í eignardómsmáli þar sem Bræðratungukirkja og íslenska ríkið deildu um eignarrétt á landinu. Viðurkennt var að Bræðratungukirkja ætti beinan eignarrétt á landinu. Í forsendum fyrir niðurstöðu dóms Hæstaréttar í máli nr. 48/2004 kemur fram að umræddur dómur aukadómþings Árnessýslu sé bindandi um úrslit sakarefnisins og hafi hlotið að vekja réttmætar væntingar Bræðratungukirkju um að eignarréttur kirkjunnar á landinu væri óumdeildur. Kröfugerð ríkisins í þjóðlendumálinu fengi ekki samrýmst þeirri afstöðu íslenska ríkisins að una dómi aukadómþingsins.

Í máli því sem lauk með dómi Hæstaréttar 11. nóvember 2010 í máli nr. 768/2009 (Afréttur Álfstaneshrepps hins forna) lá fyrir dómur landamerkjadóms Gullbringu- og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar frá 14. desember 1971 þar sem skorið var úr um hver væru mörk Krýsuvíkur til norðurs og Garðakirkjulands til suðurs. Málið var rekið sem eignar-

dómsmál og íslenska ríkið var þar meðal málsaðila. Aðildin að máli því sem lauk með dómi Hæstaréttar í máli nr. 768/2009 var að nokkru leyti önnur en í landamerkjadómnum. Í dómi Hæstaréttar kemur fram að dómur landamerkjadómsins hafi fullt sönnunargildi um þau atvik sem þar var ráðið til lykta og feli í sér „bindandi úrslit sakarefnisins jafnt fyrir áfrýjendur sem aðra“. Dómurinn var því lagður til grundvallar um afmörkun þjóðlendunnar.

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 294/2010, sem kveðinn var upp 22. september 2011, kom til skoðunar hvaða þýðingu dómur Héraðsdóms Austurlands frá 8. janúar 2004 í eignardómsmáli hefði varðandi eignarréttarlega stöðu Mælifells og Selsárvala. Í dómi Hæstaréttar kemur fram að þeir sem fengu eignardóminn hafi orðið eins settir og ef gefin hefði verið út skiptayfirlýsing um ráðstöfun viðkomandi réttinda. Þá segir að slík skiptayfirlýsing hefði í engu breytt réttarstöðu dómhafanna og áfrýjenda sem leiddu rétt sinn til þeirra gagnvart ákvæðum laga nr. 58/1998 og leiði þá af sjálfu sér að dómurinn frá 8. janúar 2004 geri það ekki heldur.

Þær forsendur fyrir niðurstöðum Hæstaréttar í málum nr. 411/2012 og 546/2012 sem að framan eru raktar kunna að hafa áhrif á mat óbyggðanefndar á þýðingu eldri dómsúrlausna um eignarréttarlega stöðu landsvæða ef upp koma sambærileg tilvik. [...] Aðrir fyrirbyggjandi dómar Hæstaréttar gefa að mati óbyggðanefndar ekki tilefni til breytinga á sönnunarmati nefndarinnar. Niðurstaðan af framangreindri skoðun er í meginatriðum sú að meta þurfi áhrif eldri dómsúrlausna af varfærni. Þær geta haft sönnunargildi um þau atvik sem þar greinir en fela aftur á móti ekki í sér bindandi niðurstöðu um úrslit sakarefnisins nema milli aðila viðkomandi máls og þeirra sem leiða rétt sinn frá þeim með beinum hætti, sé sakarefnið það sama. Auk þess má draga þá ályktun að eldri dómsúrlausn feli því aðeins í sér bindandi niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu landsvæðis ef þar hefur ótvírætt verið tekin afstaða til inntaks viðkomandi eignarréttinda.

12. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 9B

12.1. Þinglýsing landamerkjabréfa og færsla í landamerkjabækur²²⁷

Í kafla 5.5 í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er lýst þeirri afstöðu nefndarinnar að hafi landamerkjabréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekkinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt sé ljóst að þinglýstir eigendur hafi um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Í þeim málum sem óbyggðanefnd hefur til meðferðar á svæði 9B, þar á meðal því máli sem hér er til úrlausnar, eru allmörg dæmi um að ekki liggi fyrir upplýsingar um hvort og þá hvenær landamerkjabréfum jarða sem tengjast ágreiningssvæðunum hafi verið þinglýst og það þótt landamerkjabréfin séu varðveitt í landamerkjabók Snæfellsness- og Hnappadalssýslu. Á öðrum svæðum sem nefndin hefur haft til meðferðar hefur upplýsingar um þetta oftast verið að finna í dóma- og þingbókum viðkomandi sýslu, í registrum þinglýsingarbóka og/eða á landamerkjabréfunum sjálfum.

Í þessu sambandi skal þess getið að skv. 4. gr. eldri landamerkjalaga, nr. 5/1882, skyldi landeigandi, eftir að hann hafði aflað samþykkis eigenda aðliggjandi jarða á merkjalýsinguna (landamerkjabréfið), fá hana sýslumanni í hendur til þinglesturs á næsta manntalsþingi. Þá skyldi sýslumaður skv. 6. gr. laganna „hafa löggilta landamerkjabók, til að rita í allar merkjalýsingar, samninga og dóma um landamerki, sem á þingi eru lesnir“. Núgildandi landamerkjalög, nr. 41/1919, leystu lög nr. 5/1882 af hólmi. Í 5. gr. þeirra kemur fram að í hverju lögsagnarumdæmi skuli vera löggilt landamerkjabók og skuli sýslumaður²²⁸ rita í hana alla þinglýsta gerninga og dóma um landamerki. Þá kemur fram í 2. gr. laganna að eigandi lands eða fyrirsvarsmaður skuli færa hreppstjóra merkjaskrá eftir að aflað hafi verið áritana vegna aðliggjandi landsvæða og hreppstjóri skuli, eftir athugun á skránni, senda sýslumanni hana til þinglýsingar.

Af þessu verður ráðið að allt frá gildistöku eldri landamerkjalaga, nr. 5/1882, hafi gilt reglur sem fólu í sér að ekki skyldi færa landamerkjabréf í landamerkjabók nema þeim hefði verið þinglýst. Jafnframt er ljóst að frá upphafi hefur sú skylda hvílt á sýslumönnum að halda landamerkjabækur, auk þess sem það hefur verið á þeirra hendi að annast þinglýsingar. Það að þau landamerkjabréf sem hér um ræðir sé að finna í landamerkjabók Snæfellsness- og Hnappadalssýslu bendir a.m.k. til þess að þeir sem kölluðu til réttinda á grundvelli þeirra hafi uppfyllt þá skyldu að afhenda þau viðkomandi sýslu-

²²⁷ Úr kafla 6.3.3 í úrskurði í máli nr. 1/2018 (svæði 9B), dags. 15. ágúst 2019. Í málinu voru til umfjöllunar tilvik þar sem ekki kom með ótvíræðum hætti fram í heimildum að ákveðnum landamerkjabréfum hefði verið þinglýst. Af því tilefni fjallaði nefndin með ítarlegri hætti en gert er í kafla 5.5 um samspil þinglýsingar landamerkjabréfa og færslu þeirra í landamerkjabækur.

²²⁸ Í upphaflegri gerð þessarar greinar laganna og allt þar til henni var breytt með 6. gr. laga nr. 92/1991 um breyting á ýmsum lögum vegna aðskilnaðar dómsvalds og umboðsvalds í héraði o.fl. var orðið *valdsmaður* notað þar sem nú segir *sýslumaður*. Að öðru leyti er þessi lagagrein óbreytt. Ljóst er að sýslumaður bar þó frá upphafi þær skyldur valdsmanns sem kveðið er á um í greininni.

mannsembætti til þinglýsingar og varðveislu í landamerkjabók eða, séu bréfin frá því eftir gildistöku laga nr. 41/1919, afhenda þau hreppstjóra sem síðan hafi sent þau til sýslumanns. Í ljósi þessa verður að mati óbyggðanefndar engu slegið föstu um að óvissa um þinglýsingu umræddra landamerkjabréfa á Snæfellsnesi bendi til þess að eigendur viðkomandi jarða hafi vanrækt skyldur sínar samkvæmt landamerkjalögum. Þessi landamerkjabréf hafa því eftir sem áður ríkt sönnunargildi um landamerki jarðanna, að öðrum framangreindum skilyrðum uppfylltum.

12.2. Almenningar stöðuvatna²²⁹

Í 1. tölul. 4. mgr. 1. gr. vatnalaga, nr. 15/1923, sbr. 1. gr. laga nr. 132/2011, er *almenn-ingur* skilgreindur sem sá hluti vatns sem liggur fyrir utan netlög landareigna. Þá eru *netlög* skilgreind í 17. tölulið sömu málsgreinar sem vatnsbotn 115 metra út frá bakka stöðuvatns eða vatnsfalls sem fasteign liggur að. Sambærilegar skilgreiningar á þessum hugtökum er einnig að finna í 2. og 30. tölul. 3. gr. laga nr. 61/2006, um lax- og silungsveiði. Fram kemur í 1. mgr. 4. gr. vatnalaga að þegar landareign liggur að stöðuvatni fylgi vatnsbotn þeim bakka sem hann verður talinn framhald af, 115 metra út í vatn (netlög). Í 3. mgr. sömu greinar segir að ef gras vex upp úr vatni við lágflæði fylgi vatnsbotn landi sem þurrt land væri og í 4. mgr. kemur fram að ef eyjar, hólmar eða sker eru í stöðuvatni fylgi þeim netlög. Þá segir í 5. mgr. að jafnan skuli miða við lágflæði í vatni. Af athugasemdum við 4. gr. frumvarps sem varð að vatnalögum, nr. 15/1923, verður ótvírætt ráðið að gengið hafi verið út frá því að aðliggjandi fasteignir næðu ekki lengra út í stöðuvötn en næmi netlögum. Niðurstaða dóms Hæstaréttar sem birtur er á bls. 182 í dómasafni réttarins 1981 (Mývatnsbotn) er í samræmi við þetta. Veiðiréttur í almenningum stöðuvatna tilheyrir aftur á móti jafnan fasteignum sem að þeim liggja, sbr. 6. gr. laga um lax- og silungsveiði. Samkvæmt þessu verður að telja að almenningar stöðuvatna teljist að jafnaði til landsvæða utan eignarlanda í skilningi 1. gr. þjóðlendulaga og eigi því að falla í flokk þjóðlendna samkvæmt lögum, enda verður að telja að *landsvæði* í þessum skilningi geti bæði átt við um vatn og þurrlendi. Ekki verður þó útilokað fyrir fram að í einstökum tilvikum kunni að hafa stofnast til beinna eignarréttinda á slíkum svæðum, t.d. á grundvelli hefðar.

Þrátt fyrir þetta verður ekki ráðið af þeim gögnum sem varða undirbúning þess að þjóðlendulög voru sett að litið hafi verið til almenninga stöðuvatna í því sambandi og framkvæmd laganna hefur einnig endurspeglað það. Á þeim svæðum sem óbyggðanefnd hefur fjallað um til þessa eru fjölmörg dæmi um stöðuvötn sem eru það stór að þar gætu verið almenningar, þ.e. vötnin breiðari en 230 metrar. Þessi vötn eru ýmist innan eða utan svæða sem kröfugerðir íslenska ríkisins um þjóðlendur hafa lotið að. Í þeim tilvikum þar sem vötnin hafa verið innan marka þjóðlendukrafna hefur málatil-

²²⁹ Úr kafla 6.3.3 í úrskurði í máli nr. 4/2018 (svæði 9B), dags. 15. ágúst 2019. Í málinu fjallaði óbyggðanefnd með almennum hætti um almenninga stöðuvatna í tilefni af því að tiltekið stöðuvatn og hluti af öðru vatni voru innan ágreiningssvæðis málsins.

búnaður ríkisins ekki lotið sérstaklega að almenningum þeirra heldur byggst á því að vötnin væru, ýmist að hluta eða heild, innan stærri svæða sem væru þjóðlendur á öðrum grundvelli. Að sama skapi hafa úrlausnir óbyggðanefndar ráðist af stöðu viðkomandi svæða og ekki hefur verið úrskurðað um almenninga vatnanna sérstaklega.

Í máli þessu hefur íslenska ríkið ekki gert varakröfu um að almenningar Baulárvallavatns og Hraunsfjarðarvatns séu þjóðlendur og ekki heldur byggt málatilbúnað sinn á því að hann sé þjóðlenda á þeim grundvelli að hann sé utan netlaga aðliggjandi fasteigna. Sú ályktun verður dregin af dómum Hæstaréttar frá 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvallaafréttur) og frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, þó innan þeirra takmarka sem kröfugerð íslenska ríkisins setur hverju sinni, og verði að leysa úr málum á þeim grundvelli. Þá verður ráðið af dómi Hæstaréttar frá 24. september 2009 í máli nr. 102/2009 (Brú á Jökuldal) að málsástæður aðila kunni að reisa nefndinni skorður hvað varðar niðurstöður sem þó rúmist innan kröfugerða þeirra. Enn fremur verður að telja sjónarmið um jafnræði mæla gegn því að úrskurðað verði um þjóðlendu í almenningi Baulárvallavatns og hluta af almenningi Hraunsfjarðarvatns án þess að aðrir almenningar stöðuvatna sæti sams konar málsmeðferð og rannsókn. Að teknu tilliti til þessara atriða er að mati óbyggðanefndar eðlilegra að úrlausn um almenninga stöðuvatna á landinu fari eftir atvikum fram með heildstæðum hætti síðar og í ljósi þess hvernig þjóðlendulög hafa hingað til verið framkvæmd að þessu leyti kynni lagabreyting, þar sem tekin væru af tvímæli um afstöðu löggjafans til þessa, að vera æskilegur undanfari þeirrar vinnu.

13. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 10C

13.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²³⁰

Í úrskurðum óbyggðanefndar á hverju svæði hefur jafnan verið gerð grein fyrir þeim dómum Hæstaréttar sem hafa fallið frá uppkvaðningu úrskurða á næsta svæði á undan. Úrskurður á svæði 10A, þ.e. Strandasýslu ásamt fyrrum Bæjarhreppi, var kveðinn upp 21. febrúar 2020. Hæstiréttur hefur ekki kveðið upp neina dóma í þjóðlendumálum síðan þá. Því liggja sem fyrr fyrir samtals 68 dómur Hæstaréttar í málum sem varða ágreining um eignarréttarlega stöðu lands samkvæmt þjóðlendulögum, nr. 58/1998.

Með lögum nr. 50/2016, um dómstóla, sem tóku gildi 1. janúar 2018, var Landsrétti komið á fót og verður dómum héraðsdómstóla á sviði þjóðlendumála nú áfrýjað þangað í stað Hæstaréttar áður. Frá uppkvaðningu úrskurðar á svæði 10A, 21. febrúar 2020, hefur Landsréttur kveðið upp fjóra dóma í þjóðlendumálum, sem jafnframt eru þeir fyrstu á því sviði sem kveðnir eru upp þar. Um er að ræða dóma réttarins frá 2. október 2020 í málum nr. 63/2019 (Fannlaugarstaðir), nr. 184/2019 (Auðkúluheiði) og nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar), og frá 16. október 2020 í máli nr. 322/2019 (Þóreyjartungur). Í tveimur fyrstnefndu dómunum var staðfest niðurstaða óbyggðanefndar um að þau svæði sem deilt var um væru þjóðlendu. Í þeim þriðja var komist að niðurstöðu um að hluti svæðisins sem þar var til umfjöllunar væri eignarland en niðurstaða óbyggðanefndar, sem hafði úrskurðað allt svæðið þjóðlendu, var staðfest að öðru leyti.²³¹ [...]

11.1 Stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunar frá 1776²³²

Í tveimur af framangreindum dómum Landsréttar reyndi á álitaefni í tengslum við stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar frá 15. apríl 1776.²³³ Verður nú vikið nánar að þeim. Í dómi Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 63/2019 (Fannlaugarstaðir) var m.a. fjallað um þá málsástæðu gagnaðila íslenska ríkisins að áreið og útmæling vegna stofnunar nýbýlis á Fannlaugarstöðum hefði farið fram á grundvelli 3. gr. nýbýlatilskipunarinnar, sem fjallar um stofnun nýbýlis í eignarlandi, og þar með væri ljóst að um eignarland hefði verið að ræða. Landsréttur hafnaði því að sýnt hefði verið fram á það í málinu með svofelldum rökstuðningi:

Áreið og útmæling Fannlaugarstaða 10. júlí 1823 fór fram á vegum sýslumannsins í Skagafjarðarsýslu í samræmi við ákvæði nýbýlatilskipunar 15. apríl 1776. Samkvæmt

²³⁰ Kafi 7.1.2 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2020 (svæði 10C), dags. 22. desember 2020.

²³¹ Áfrýjunarleyfis var óskað vegna þriggja af fjórum dómum Landsréttar, allra nema dóms í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar). Hæstiréttur hafnaði beiðni um áfrýjunarleyfi vegna dóma Landsréttar í málum nr. 184/2019 (Auðkúluheiði) og 63/2019 (Fannlaugarstaðir) og þeir dómur eru því endanlegir, sem og dómur Landsréttar í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar). Hins vegar féllst Hæstiréttur á beiðni um áfrýjunarleyfi vegna dóms Landsréttar í máli nr. 322/2019 (Þóreyjartungur) og dómur Hæstaréttar var kveðinn upp 13. október 2021 (mál nr. 41/2020). Um hann er fjallað í úrskurðum á svæði 10B (Ísafjarðarsýslum).

²³² Kafi 7.1.2.1 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2020 (svæði 10C), dags. 22. desember 2020.

²³³ „Tilskipun um friðheit fyrir þá, sem vilja upp taka eyði-jarðir eða óbygð pláz á Íslandi.“

ákvæðum tilskipunarinnar var hvort heldur unnt að stofna til nýbýlis á landi sem enginn kallaði til eignarréttar yfir, sbr. 4. og 5. gr. hennar, eða í eignarlandi annarra, sbr. 3. gr. Fyrir liggur að fullgild stofnun nýbýlis á grundvelli tilskipunarinnar hafði í för með sér stofnun beins eignarréttar yfir landi óháð því hvort 3., 4. eða 5. gr. ætti við, að fullnægðum skilyrðum tilskipunarinnar. Stefndi byggir á því að jafnvel þótt talið yrði að hann hafi ekki fært fram fullnægjandi sönnunargögn um beinan eignarrétt sinn að landinu fyrir árið 1823 sé ótvírætt að slík gögn hafi legið fyrir við áreið og útmælingu landsins 10. júlí það ár. Af hans hálfu er á því byggt að áreiðin og útmælingin hafi farið fram á grundvelli 3. gr. tilskipunarinnar sem fjallar um þær aðstæður þegar einhver „kemur fram með óefanlegan eignarrétt til landsins“. Um nánari rökstuðning fyrir þessu vísar hann einkum til þess að í fyrrgreindri útskrift úr dómsmálabókinni komi fram að Bjarni Þorleifsson sem eigandi Víkur í Sæmundarhlíð, hafi í aðdraganda áreiðarinnar og útmælingu landsins framvísað skjölum sem hafi borið þetta með sér. Í útskriftinni segir nánar tiltekið orðrétt um þetta: „Mr Bjarni Þorleifsson á Reinistað hefir þar skjöl, sem eigna það útpýckilega Vík og fleiri lönd þar nærverandi, enn enginn hefir getað þar á móti haft.“

Fyrir liggur að þau skjöl sem vísað er til í útskriftinni hafa ekki fundist þrátt fyrir leit. Samkvæmt því liggur ekkert fyrir um hvert efni þeirra og innihald var. Er því ekki unnt að staðreyna hvers eðlis sá ætlaði eignarréttur var sem skjölin hafi fengið eiganda Víkur í Sæmundarhlíð yfir landinu. Í ljósi þess sem fyrr hefur verið rakið um efni þeirra skjala sem hafa fundist um landið Fannlaugarstaði og gefa eindregið til kynna að enginn hafi kallað til beins eignarréttar yfir landinu verður í ljósi þessa óskýrleika ekki fallist á að unnt sé að leggja til grundvallar að til hafi staðið að stofna til nýbýlis á grundvelli 3. gr. tilskipunarinnar. Verður því ekki fallist á að fyrrgreind tilvísun í útskrift Dómsmálabókar Skagafjarðarsýslu 1820–1823, til ótilgreindra skjala sem ekki hafa fundist, geti ein og sér dugað sem fullgild sönnun fyrir því að Bjarni Þorleifsson, sem eigandi Víkur í Sæmundarhlíð, hafi árið 1823 farið með beinan eignarrétt að landi Fannlaugarstaða.

Þrátt fyrir það sem fram kemur í tilvitnuðum texta er ljóst af orðalagi 3. og 10. gr. nýbýlatilskipunarinnar að ef stofnað var til nýbýlis á grundvelli 3. gr., á landsvæði sem var háð beinum eignarrétti fyrir, var ekki gert ráð fyrir yfirfærslu þess eignarréttar til nýbýlings nema um það semdist við landeigandann, heldur var þá hugmyndin að nýbýlingurinn fengi ótímabundna ábúð á leigulandi. Jafnframt er ljóst að undir þessum kringumstæðum getur skipt verulegu máli hvort sá sem hefur uppi kröfu um beinan eignarrétt leiðir rétt sinn frá nýbýlingnum eða þeim aðila sem talinn var eiga landið. Um bæði þessi atriði vísast til dóms Hæstaréttar frá 7. október 2010 í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli).

Í úrskurði óbyggðanefndar frá 19. desember 2014 í máli nr. 1/2013 var komist að sömu niðurstöðu um þetta atriði en í dómi Héraðsdóms Norðurlands vestra frá 31. desember 2018 í máli nr. E-23/2015 var aftur á móti komist að þeirri niðurstöðu að umrætt svæði væri eignarland, m.a. á þeim grundvelli að í dómsmálabók Skagafjarðarsýslu kæmi fram að Bjarni Þorleifsson hefði haft skjöl sem vafalaust sýndu að hann hefði verið eigandi landsins þegar áreið og útmæling Fannlaugarstaða fór fram. Gagnaðila íslenska ríkisins yrði ekki kennt um að þau skjöl sem vísað var til í dómsmálabókinni um þetta hefðu ekki fundist.

Að fenginni niðurstöðu um þetta atriði tók Landsréttur til skoðunar hvort til beins eignarréttar hefði stofnast að landi Fannlaugarstaða með stofnun nýbýlis á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar. Um það segir í dómi Landsréttar:

Upplýst er að byggingarbréf fyrir stofnun nýbýlis að Fannlaugarstöðum hafi ekki fundist þrátt fyrir leit og heimildir sem liggja fyrir í málinu gefa heldur ekki til kynna að slíkt bréf hafi verið gefið út eða að eftir því hafi verið gengið af hálfu fyrrgreinds Bjarna Þorleifssonar, eiganda Víkur í Sæmundarhlíð, eða Sigurðar Gíslasonar, ábúanda landsins. Af þeim sökum er óhjákvæmilegt að leggja til grundvallar að byggingarbréf hafi ekki verið gefið út en engar upplýsingar liggja fyrir um hugsanlegar ástæður þess. Engin gögn liggja heldur fyrir um að áreið og útmælingu Fannlaugarstaða 10. júlí 1823 hafi verið lýst á þingi í samræmi við fyrrgreindan áskilnað 6. gr. tilskipunarinnar. Gera verður þá kröfu svo að beinn eignarréttur verði viðurkenndur á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar að fyrir liggi að farið hafi verið eftir ákvæðum hennar um stofnun nýbýlis. Leggja verður til grundvallar að útgáfa byggingarbréfs af hálfu amtmanns á grundvelli fyrrgreindrar 6. gr. tilskipunarinnar hafi falið í sér staðfestingu á rétti nýbýlings til stofnunar nýbýlis og sé þar með forsenda þess að hægt sé að viðurkenna stofnun beins eignarréttar að landi á grundvelli hennar. Sem fyrr greinir liggur fyrir að ekki var gætt að ákvæði 6. gr. tilskipunarinnar um útgáfu amtmanns á byggingarbréfi til þess sem átti að verða nýbýlingur í landinu. Um orsakir þess er sem fyrr greinir óupplýst en eins og aðstæður máls þessa eru verður ekki fallist á að unnt sé að láta áfrýjanda bera hallann af því með þeim afleiðingum að beinn eignarréttur yfir landi teljist hafa stofnast á grundvelli tilskipunarinnar. Af fyrrgreindu leiðir að ekki er unnt að fallast á að lögformlegt nýbýli hafi stofnast að Fannlaugarstöðum á grundvelli tilskipunarinnar við fyrrgreinda áreið og útmælingu 10. júlí 1823. Verður því ekki fallist á að stofnast hafi beinn eignarréttur að landinu á grundvelli hennar sem stefndi geti byggt rétt á.

Hér virðist ráða úrslitum að ekki hafi legið fyrir byggingarbréf og engar heimildir gefi til kynna að slíkt bréf hafi verið gefið út eða að eftir því hafi verið gengið af hálfu þeirra sem stóðu að nýbýlisstofnuninni. Á þeim grundvelli taldi Landsréttur að ekki hefði verið gætt að ákvæði 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar og þannig hefði ekki stofnast beinn eignarréttur að landinu á grundvelli hennar.

Í dómi Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar) reyndi einnig á það hvort skilyrðum 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar hefði verið fullnægt í tengslum við nýbýlisstofnun á hluta ágreiningssvæðis málsins. Talið var sannað að byggingarbréf hefði verið gefið út vegna stofnunar nýbýlis að Réttarhóli. Óbyggðanefnd komst að þeirri niðurstöðu í úrskurði 19. desember 2014 í máli nr. 2/2013 að nýbýli hefði ekki stofnast þar sem byggingarbréfinu hefði ekki verið þinglýst, svo sem nefndin taldi að skylt hefði verið samkvæmt 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar, og fyrirbyggjandi gögn bentu ekki til þess að mistökum eða vanrækslu embættismanna væri um að kenna. Um þetta atriði er nokkuð ítarlega fjallað í dómi Landsréttar:

Fyrir liggur að sýslumaður sendi amtmanni endurrit af áreiðargjörðinni og að amtmaður sendi sýslumanni 17. október 1889 byggingarbréf sem hann óskaði eftir að yrði afhent Birni Eysteinsyni. Þá kemur fram í gögnum málsins að sýslumaður hafi með bréfi 29. sama mánaðar sent byggingarbréfið áfram til Björns samkvæmt áðurgreindum fyrirætlum amtmanns. Frumrit byggingarbréfsins liggur ekki fyrir í málinu en leggja verður til grundvallar að byggingarbréfið sem gefið var út til Björns

hafi að efni til verið í samræmi við endurrit sem er að finna í skjalasafni amtmanns og áður er getið.

Í málinu er ekki að finna nein gögn um að „foréttíngunni“ hafi verið lýst á þingi svo sem mælt var fyrir um í 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar. Í greininni er þess ekki getið hver eigi að annast lýsingu á „foréttíngunni“ á þingi og ekki er sérstaklega kveðið á um að byggingarbréfinu skuli þinglýst. Ljóst er af ákvæði 6. gr. að gerður var greinarmunur á útgáfu byggingarbréfsins og „foréttíngunni“ sjálfri. Þá liggur fyrir að áreiðin var á höndum sýslumannsins og þeirra matsmanna sem hann kvaddi til og að sýslumaður hafði umsjón með manntalsþingi þar sem „foréttíngunni“ skyldi lýst.

Á þeim tíma sem áreiðargerðin fór fram og byggingarbréfið var gefið út var í gildi tilskipun um afsalsbréf og pantsetningar á Íslandi frá 24. apríl 1833. Í 2. og 3. gr. tilskipunarinnar er mælt fyrir um að ef skjal hljóðar upp á afhendingu fasteignar eigi ætíð að lesa það á þingi „til hvers eigindómurinn heyrir“ sem utan Reykjavíkur skuli vera hið árlega manntalsþing. Í 4. gr. tilskipunarinnar kemur fram að réttarverkun þinglýsingar gagnvart þriðja manni reiknist almennt frá þinglýsingardegi. Af ákvæðinu má ráða að þinglýsingu skjals um afhendingu eignar hafi fyrst og fremst verið ætlað að verja rétt eiganda gagnvart þriðja manni.

Í úrskurði óbyggðanefndar og hinum áfrýjaða dómi er á því byggt að Birni hafi verið skylt að láta þinglýsa byggingarbréfinu samkvæmt báðum tilskipunum. Svo sem rakið er að framan var ekki mælt fyrir um það í nýbýlatilskipuninni að nýbýlingi hefði borið skylda til þess að þinglýsa byggingarbréfi til þess að fullkomna stofnun nýbýlis heldur er einungis mælt fyrir um að „foréttíngunni“ skuli lýsa á þingi. Það liggur á hinn bóginn fyrir að ef nýbýlingur hefði viljað tryggja eignarrétt sinn á nýbýlinu gagnvart þriðja manni hefði hann getað óskað eftir því að byggingarbréfinu yrði lýst á þingi eins og öðrum skjölum um afhendingu eignar. Fyrir liggur að áreiðargerðin og þar með „foréttíngin“ var á höndum sýslumannsins auk þess sem sýslumaður og amtmaður höfðu báðir haft undir höndum byggingarbréfið sem gefið var út til Björns. Embættismönnum var því fullkunnugt um gilda stofnun nýbýlisins að Réttarhóli. Ekki verður úr því skorið hvers vegna „foréttíngunni“ var ekki lýst á þingi enda liggja engar upplýsingar fyrir um það í málinu. Þegar framangreint er haft í huga og það markmið þinglýsingar að tryggja eignarrétt gagnvart þriðja manni verður því hafnað að vanhöld á þinglýsingu hafi leitt til þess að ekki hafi stofnast til einkaeignarréttar Björns á umræddu landi samkvæmt nýbýlatilskipuninni. Gagnvart aðaláfrýjanda verður því að miða við að nýbýli hafi stofnast og Björn þannig eignast einkaeignarrétt að því svæði sem önnur varakrafa gagnáfrýjenda í héraði tekur til, sbr. 1. mgr. 1. gr. laga nr. 58/1998.

Í dómnum er byggt á því að 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar hafi einungis kveðið á um skyldu til að láta þinglýsa „foréttíngunni“ eða áreiðargerðinni en ekki byggingarbréfinu. Þrátt fyrir það var því hafnað að vanhöld á þinglýsingu „foréttíngarinnar“ hafi leitt til þess að ekki hafi stofnast til einkaeignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar, m.a. með hliðsjón af því að óljóst hafi verið hvers vegna „foréttíngunni“ hafi ekki verið þinglýst og því markmiði þinglýsingar að tryggja eignarrétt gagnvart þriðja manni. Ályktun um markmið þinglýsingar var dregin af túlkun á 4. gr. þágildandi tilskipunar um afsalsbréf og pantsetningar á Íslandi frá 24. apríl 1833.

Af framangreindum dómum Landsréttar má ráða þá afstöðu réttarins að þrátt fyrir að 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar hafi kveðið á um skyldu til útgáfu byggingarbréfs og þinglýsingar „foréttíngarinnar“ ráði útgáfa byggingarbréfs í raun úrslitum um það hvort stofnast hafi til eignarréttar á grundvelli tilskipunarinnar. Þinglýsingu „foréttíngarinnar“ hafi fyrst og fremst verið ætlað að tryggja eignarrétt gagnvart þriðja

manni og hún hafi því ekki verið fortakslaust skilyrði fyrir stofnun eignarréttar á grundvelli tilskipunarinnar.

Í dómi Hæstaréttar frá 7. október 2010 í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli) var m.a. fjallað um skilyrði 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar í tengslum við stofnun eignarréttar á grundvelli hennar í Heiðarmúla í Svalbarðshreppi. Í málinu lá fyrir að áreiðar- og skoðunargerð fór fram í samræmi við reglur tilskipunarinnar. Ekki lá hins vegar fyrir hvað gert hefði verið í framhaldinu og um það segir í dómi Hæstaréttar:

... til að ljúka meðferð málsins stóð eftir að sýslumaður léti af hendi til amtmanns útskrift af áreiðar- og skoðunargerðinni, amtmadur gæfi [nýbýlingi] út byggingarbréf og gerðinni yrði lýst á þingi, svo sem mælt var fyrir um í 6. gr. tilskipunarinnar.

[...]

Í málinu hefur ekkert komið fram um að byggingarbréf fyrir Heiðarmúla hafi verið þinglesið eða gerð sýslumanns lýst á manntalsþingi. Að þessu öllu virtu er ekki unnt að leggja annað til grundvallar en að látið hafi verið hjá líða að ljúka stofnun nýbýlisins með áður nefndum aðgerðum, sem kveðið var á um í 6. gr. tilskipunarinnar frá 15. apríl 1776. Til þess verður á hinn bóginn að líta að um þessi atriði, sem málsmeðferðinni var áfátt, varð [nýbýlingi] ekki kennt, heldur er óhjákvæmilegt að rekja þau til mistaka eða vanrækslu embættismanna.

Sú niðurstaða málsins að um þjóðlendu væri að ræða réðst síðan af öðrum atriðum.

Sú afstaða Landsréttar sem að framan var lýst, þess efnis að útgáfa byggingarbréfs ráði í raun úrslitum um hvort stofnað hafi verið til beins eignarréttar á landi á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar, er í meginatriðum í samræmi við þá afstöðu sem óbyggðanefnd hefur haft til þessa atriðis, þó að niðurstaða nefndarinnar varðandi nýbýlisstofnun að Réttarhóli hafi verið önnur en Landsréttar. Má í því sambandi benda á umfjöllun nefndarinnar um heiðarbýli á Norðausturlandi í kafla 7.1.2 í *Almennum niðurstöðum* nefndarinnar sem birtar eru sem viðauki með úrskurði þessum. Umræddur kafli snýr einkum að stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar, en þar segir m.a. um það atriði: „Útgáfa byggingarbréfs, sem stundum er nefnt nýbýlaleyfi, tekur af vafa um stofnun eignarlands og að landsvæði hafi frá þeim tíma öðlast stöðu jarðar að lögum.“ Þrátt fyrir þetta komst óbyggðanefnd að þeirri niðurstöðu í máli nr. 2/2013, m.a. með hliðsjón af framangreindum dómi Hæstaréttar frá 7. október 2010 í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli), að þar sem engar heimildir væru um að byggingarbréfi Réttarhóls hefði verið þinglýst og fyrirbyggjandi gögn bentu ekki til þess að þar væri mistökum eða vanrækslu embættismanna um að kenna stæðu ekki rök til að viðurkenna að til fullnaðrar nýbýlisstofnunar hefði komið á Réttarhóli í samræmi við ákvæði tilskipunarinnar.

Eins og áður segir var ekki óskað áfrýjunarleyfis til Hæstaréttar vegna dóms Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar) og beiðni um áfrýjunarleyfi vegna dóms réttarins frá sama degi í máli nr. 63/2019 (Fannlaugarstaðir) var hafnað af Hæstarétti. Dómarnir eru því endanlegur í málunum og hafa það forðæmisgildi sem af því leiðir. Samanburður þeirra þriggja dóma sem hér um ræðir, þ.e. dóma Landsréttar í málum nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar) og 63/2019 (Fannlaugarstaðir) og dóms Hæstaréttar í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli), leiðir til

ályktunar um að eftir sem áður ráði útgáfa amtmanns á byggingarbréfi til nýbýlings á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar frá 1776 mestu um hvort stofnast hafi til beins eignarréttar á áður eigandalausum landi. Ekki ræður endilega úrslitum um þetta þótt látið hafi verið hjá líða að þinglýsa áreiðargerð („forréttingu“) sýslumanns vegna stofnunar nýbýlisins eða eftir atvikum byggingarbréfinu, heldur þarf að meta hvert tilvik sérstaklega. Þá leiða vanhöld á útgáfu byggingarbréfs ekki endilega sjálfkrafa til niðurstöðu um að eignarréttur hafi ekki stofnast á þessum grundvelli, ef þau vanhöld verða rakin til mistaka eða vanrækslu embættismanna, sbr. margnefndan dóm Hæstaréttar í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli). Þau sjónarmið sem koma fram af hálfu Landsréttar í umræddum tveimur dómum eru meðal þess sem hlýtur að koma til skoðunar við mat á því hvort eignarréttur hafi stofnast á þessum grundvelli, í tilvikum sem talist geta sambærileg.

VIÐAUKI II: MÁLSKOSTNAÐUR

Á fundi óbyggðanefndar 2. mars 2023 úrskurðuðu nefndarmennirnir Allan V. Magnússon og Ásgerður Ragnarsdóttir gagnaðilum íslenska ríkisins í máli nr. 6/2021 málskostnað sem hér segir, sbr. kafla 7.5 í úrskurði málsins:²⁶¹

Málskostnaður gagnaðila íslenska ríkisins vegna þóknunar málflytjenda þeirra greiðist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998, og ákvarðast svo:

Vegna Friðbjörns Garðarssonar lögmanns: Varpland hf. og Kristinn Már Arnórsson vegna Tungu: 800.000 kr.

Vegna Eiríks Gunnsteinssonar lögmanns: Þórir Hvanndal Ólafsson, Atli Árdal Ólafsson, Ágúst Heimir Ólafsson og Guðbjörn Ingólfur Ólafsson vegna Rauðamýrar: 1.650.000 kr.

Vegna Björns Jóhannessonar lögmanns: Hraðfrystihúsið – Gunnvör hf. vegna Nauteyrar: 1.500.000 kr.

Vegna Þórdísar Bjarnadóttur lögmanns: Þórdís Bjarnadóttir, Vera Dagsdóttir, Vaka Dagsdóttir og Vala Dagsdóttir vegna Hafnardals: 1.800.000 kr.

Útlagður kostnaður málsaðila, annarra en fjármála- og efnahagsráðherra vegna íslenska ríkisins, utan þóknunar lögmanna, hefur þegar verið eða verður endurgreiddur úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

²⁶¹ Hulda Árnadóttir formaður tók ekki þátt í ákvörðunum um málskostnað, sbr. fundargerð nefndarfundarins.

FYLGISKJAL I: AÐILASKRÁ

Þjóðlendur:	Fjármála- og efnahagsráðherra f.h. íslenska ríkisins
Hafnardalur:	Þórdís Bjarnadóttir, Vera Dagsdóttir, Vaka Dagsdóttir og Vala Dagsdóttir
Nauteyri;	Hraðfrystihúsið – Gunnvör hf.
Rauðamýri:	Þórir Hvanndal Ólafsson, Atli Árdal Ólafsson, Ágúst Heimir Ólafsson og Guðbjörn Ingólfur Ólafsson
Tunga:	Varpland hf. og Kristinn Már Arnórsson
Vatnsréttindi:	Orkubú Vestfjarða

FYLGISKJAL II: SKJALASKRÁ

a) Efnisflokkuð skjalaskrá¹

Skjöl lögð fram í máli nr. 6/2021 (OBN 21050006)

Lagt fram af Ívari Pálssyni lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:

1		Kröfúlýsing fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 15.9.2020.
	1(1)	Skjalaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 6.10.2020.
	1(2)	Tilvísanaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 6.10.2020.
	1(3)	Yfirlitskort, svæði 10B. Kröfúlinur fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 29.10.2020.
	1(4)	Bréf óbyggðanefndar til fjármála- og efnahagsráðherra um meðferð á svæði 10B og kröfúlýsingarfrest, dags. 27.11.2019, ásamt yfirlitskortum. Nr. 4 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(5)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, dags. 27.11.2019. Nr. 5 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(6)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfúlýsingu, dags. 28.2.2020. Nr. 6 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(7)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfúlýsingu samþykkt, dags. 28.2.2020. Nr. 7 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(8)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfúlýsingu, dags. 30.3.2020. Nr. 8 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(9)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfúlýsingu samþykkt, dags. 31.3.2020. Nr. 9 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(10)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfúlýsingu, dags. 14.5.2020. Nr. 10 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(11)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfúlýsingu samþykkt, dags. 15.5.2020. Nr. 11 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(12)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfúlýsingu, dags. 29.6.2020. Nr. 12 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(13)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfúlýsingu samþykkt, dags. 29.6.2020. Nr. 13 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(14)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfúlýsingu, dags. 27.8.2020. Nr. 14 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(15)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfúlýsingu samþykkt, dags. 27.8.2020. Nr. 15 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(16)	Ýmis landamerkjabréf.
	1(17)	Greinargerð fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 16.6.2021.
	1(18)	Vistgerðir í norðanverðum Árneshreppi á Ströndum. Greinargerð frá Náttúrufræðistofnun Íslands, nóvember 2019.
	1(19)	Skjáskot úr jöklavefsjá (islenskirjoklar.is).
	1(20)	Skjáskot af vistgerðakorti Náttúrufræðistofnunar Íslands (vistgerdakort.ni.is).

¹ Skjöl undir nr. 2 og 4 eru ekki í númeraröð heldur efnisflokkuð, sbr. „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“:
<https://obyggdaneind.is/wp-content/uploads/frumgagnayfirlit.pdf>

	1(21)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, dags. 24.1.2023, um breytingar á kröfugerð í málum nr. 1–8/2021.
	1(22)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, dags. 24.3.2023, um kröfugerð í málum nr. 1–8/2021, þ.e. breytta kröfugerð í máli nr. 3/2021 og breyttar textalýsingar á kröfulínunum vegna breytinga skv. skjali nr. 1(21).

Lagt fram af óbyggðanefnd:*Skilabréf og söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands:*

2		Heildarskilabréf Þjóðskjalasafns Íslands; yfirlit um heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 5.6.2023.
3	3(1)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í málum nr. 1–8/2021, 1. útg. (drög), dags. 29.6.2021.
	3(2)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í máli nr. 6/2021, 2. útg. dags. 10.5.2022.
	3(3)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í máli nr. 6/2021, 4. útg. dags. 5.6.2022.

Landamerkjabækur (skjalaflokkur A.1):

	2(1) a–b	Lágidalur á Langadalsströnd, landamerki, dags. 5.6.1889, þinglýst 5.6.1889. Merkt A.1.158a–c.
	2(2) a–b	Tunga fyrir Dalamynni, landamerki, dags. 2.2.1892, þinglýst 17.5.1892. Merkt A.1.159a–b.
	2(3) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd, landamerki, dags. 6.6.1889, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.160.
	2(4) a–b	Nauteyri á Langadalsströnd, landamerki, dags. 6.6.1889, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.161.
	2(5) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, landamerki, dags. 21.5.1890, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.162a–b.
	2(6) a–b	Hallsstaðir á Langadalsströnd, landamerki, dags. 12.7.1889, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.163.
	2(7) a–b	Hamar á Langadalsströnd, landamerki, dags. 11.5.1890, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.164a–b.
	2(8) a–b	Melgraseyri á Langadalsströnd, landamerki, dags. 13.7.1889, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.165a–b.
	2(9) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd, landamerki, dags. 13.7.1889, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.166.
	2(10) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum, landamerki, dags. 21.1.1890, þinglýst 2.7.1890. Merkt A.1.167a–b.
	2(11) a–b	Staður í Steingrímsfirði, landamerki, júní 1866, þinglýst 26.6.1890 og 28.6.1890. Merkt A.1.168a–g.

Afsals- og veðmálabækur (skjalaflokkur A.3):

	2(55) a–b	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Kaupbréf hvar Björn Engilbertsson á Eyri selur 30 álnir í Tungu í Dalamynni til Jóns Jónssonar í Tungu. Dags. 19.4.1860. Þinglesið á Nauteyri 16.6.1860. Merkt A.3.133.
	2(56)	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Gjafabréf hvar Jón Jónsson gefur fösturdóttur sinni Þorgerði Pálsdóttur í Tungu fjögur hundruð í Tungu í Nauteyrarhreppi og tvö hundruð í Arngerðareyri í Nauteyrarhreppi ásamt hálfum sexæring og hálfri búð á Bolungarvíkurmölum. Dags. 4.4.1863. Þinglesið á Nauteyri 24.7.1863. Merkt A.3.173a–b.

2(57)	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Kristján Fransson bóndi í Tungu selur fjögur hundruð í Tungu í Dalsmynni í Nauteyrrarhreppi til Einars Magnússonar bónda á Garðsstöðum. Dags. 4.12.1879. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.366.
2(58)	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Gunnar Halldórsson bóndi í Skálavík í Reykjarfjarðarhreppi, fyrir hönd Ara Jónssonar á Seljabrekkunaustum, selur eitt hundrað (að fornu mati) í Tungu í Dalsmynni í Nauteyrrarhreppi til Einars Magnússonar á Garðsstöðum í Ögurhreppi. Dags. 2.6.1889. Þinglýst á Nauteyri 5.6.1889. Merkt A.3.473.
2(59)	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Ari Jónsson selur eitt hundrað (að fornu mati) í Tungu í Nauteyrrarhreppi til Skúla Thoroddsen verslunareiganda á Ísafirði. Dags. 9.7.1906. Þinglýst á Nauteyri 27.6.1907. Merkt A.3.700.
2(60)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Makaskiptabréf hvar Margrét Steinsdóttir afhendir þrettán hundruð (að nýju mati) í Rauðamýri í Nauteyrrarhreppi til Elíasar Ebenezarsonar hreppstjóra á Skjaldfönn og fær á móti sextán hundruð (að gömlu mati) í Nesi í Grunnavíkurhreppi. Dags. 29.4.1865. Þinglesið á Nauteyri 22. ágúst og á Stað 27.8.1866. Merkt A.3.208.
2(61)	Melgraseyri á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd: Makaskiptabréf hvar Jón Halldórsson á Laugabóli afhendir sjö og hálft hundrað (að fornu mati) í Melgraseyri í Nauteyrrarhreppi til Gísla Steindórssonar á Rauðamýri en fær á móti fimm hundruð (að fornu mati) í Rauðamýri í Nauteyrrarhreppi. Dags. 10.6.1882. Þinglesið á Nauteyri 23.6.1882. Merkt A.3.380.
2(62)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Elías Ebenezarson selur fimm hundruð (að fornu mati) í Rauðamýri í Nauteyrrarhreppi til Jóns Halldórssonar hreppstjóra á Laugabóli. Dags. 8.12.1869. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.456.
2(63)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Jón Halldórsson á Laugabóli selur 13,8 hundrað (að nýju mati) í Rauðamýri í Nauteyrrarhreppi til sonar síns Halldórs Jónssonar á Rauðamýri. Dags. 20.11.1903. Þinglesið á Nauteyri 21.7.1904. Merkt A.3.662.
2(64)	Nauteyri á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Jón Halldórsson á Laugabóli og dánarbú Guðmundar Jóhannessonar á Kirkjubóli afhenda jörðina í Nauteyri í Nauteyrrarhreppi [hundraðatali ekki getið] til Nielsar Jónssonar og Dósoþeussar Tímóþeussar. Dags. 17.5.1892. Þinglesið á Nauteyri 17.5.1892. Merkt A.3.506a–b.
2(65) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Jón Einarsson í Hafnardal selur sex hundruð í Hafnardal á Langadalsströnd til Þórðar Magnússonar bónda á Laugabóli við Ísafjörð. Dags. 10.3.1834. Þinglesið á Nauteyri 25.8.1834. Merkt A.3.7.
2(66) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Lögfesta hvar Einar Jónsson lögfestir landamerki Hafnardals á Langadalsströnd. Dags. 3.5.1843. Þinglesið á Nauteyri 13.7.[18]43. Merkt A.3.100a–b.
2(67)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Gjafabréf hvar Einar Jónsson og Guðný Jónsdóttir gefa fóstursyni sínum Einari Jóhannessyni sjö hundruð í Hafnardal í Nauteyrrarhreppi. Dags. 26.5.1863. Þinglesið á Nauteyri 24.7.1863. Merkt A.3.171.
2(68)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Gjafabréf hvar Einar Jónsson gefur eiginkonu sinni Guðnýju Jónsdóttur tólf hundruð í Hafnardal í Nauteyrrarhreppi og níu hundruð í Folaþæti í Súðavíkurhreppi [Einar gefur Guðnýju sinn helming, þ.e. sex hundruð í Hafnadal og fjögur og hálft í Folaþæti. Skjalið tilgreinir samanlagða eign þeirra]. Dags. 20.3.1866. Þinglesið á Nauteyri 22.8.1866. Merkt A.3.203a–b.

2(69)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Gjafabréf hvar Guðný Jónsdóttir gefur fóstursyni sínum Einari Jóhannessyni á Hafnardal tólf hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi, fósturdóttur sinni Jónínu Jóhannesdóttur á Hlíð í Álfafirði sex hundruð í Fofafæti í Súðavíkurhreppi og fóstursyni sínum Ara Guðmundssyni á Hafnardal þrjú hundruð í Fofafæti í Súðavíkurhreppi. Dags. 6.4.1866. Þinglesið á Nauteyri 22.8.1866. Merkt A.3.204.
2(70)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Kaupbréf hvar Einar Jóhannesson á Hafnardal selur sex hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi til V.T. Thostrup faktors á Ísafirði. Dags. 31.7.1866. Þinglesið á Nauteyri 11.6.1868. Merkt A.3.206.
2(71)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Kaupbréf hvar Einar Jóhannesson selur fjögur hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi til V.T. Thostrup faktors á Ísafirði. Dags. 29.7.1867. Þinglesið á Nauteyri 9.6.1868. Merkt A.3.219.
2(72)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Kaupbréf hvar dánarbú Einars Jónssonar selur tvö hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi til V.T. Thostrup faktors á Ísafirði. Dags. 30.9.1867. Þinglesið á Nauteyri 9.6.1868. Merkt A.3.220.
2(73)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Kaupbréf hvar Guðmundur Jónsson smiður á Ísafirði selur húseign sína og lóð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi til Björns Björnssonar á Ísafirði. Dags. 11.7.1887. Þinglýst á Nauteyri 5.6.1888. Merkt A.3.459a–b.
2(74)	Hallsstaðir á Langadalsströnd: Kaupbréf hvar Magnús Þórðarson á Garðsstöðum selur fjögur hundruð í Hallsstöðum á Langadalsströnd til Jóns Jónssonar faktors í Ísafjarðarkaupstað. Dags. 19.12.1803. Þinglesið í Landsyfirrétti 6.7.1827. Merkt A.3.20.
2(75)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Makaskiptabréf hvar Sumarliði Sumarliðason gullsmiður afhendir átján hundruð (að fornu mati) í Melgraseyri á Langadalsströnd til Jóns Halldórssonar bónda á Laugabóli en fær á móti þrjú hundruð og 60 álnir (að fornu mati) í Æðey í Snæfjallahreppi. Dags. 8.1.1869. Þinglesið á Nauteyri og í Meðaldal 21. og 23.6.1869. Merkt A.3.235.
2(76) a–b	Melgraseyri á Langadalsströnd: Eignarskipti hvar fulltrúar sýslumanns skiptu landi Melgraseyrar samkvæmt beiðni eins af þremur eigendum jarðarinnar, Jóns Halldórssonar á Kirkjubóli. Dags. 14.7.1884. Þinglesið á Nauteyri 12.6.1885. Merkt A.3.423a–c.
2(77) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd: Lögfesta hvar Ólafur Jónsson, fyrir hönd Helgu Árnadóttur á Skjaldfönn, lögfestir sex hundraða eign Helgu í Hraundal og markar við læki beggja vegna ár. Annan í Magnúsar rjóðri milli Hraundals og Laugalands og hinn við stóran hól og allt til fjallabruna er vötnum hallar til Hraundals. Dags. 3.5.1838. Þinglesið á Nauteyri 30.6.1838. Merkt A.3.61.
2(78) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Kaupsamningur þar sem Guðmundur Pétursson selur Pétri Guðmundssyni hálfa jörðina Ófeigsfjörð. Landamerkjum jarðarinnar er lýst. Dags. 7.5.1921. Þinglesinn að Árnesi í Trékyllisvík 2.7.1928. Merkt A.3.711a–c.
2(171)	Tunga í Skutulsfirði og Tunga fyrir Dalamynni: Makaskiptabréf hvar Ólína Kristín Þorsteinsdóttir afhendir sex hundruð í Tungu fyrir Dalamynni í Nauteyrarhreppi til Magnúsar Árnasonar á Neðri-Bakka í Langadal í skiptum fyrir sex hundruð í Tungu í Skutulsfirði. Ódagsett. Þinglesið á Eyri 3.8.1870. Merkt A.3.240.

Afsals- og veðmálabækur (skjalaflokkur A.3):

Skjöl frá sýslumanni Vestfjarða:

4(24)	Hafnardalur á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(25)	Hallsstaðir á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(26)	Hamar á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(27)	Hraundalur á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(28)	Lágídalur á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.

	4(29)	Melgraseyri á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
	4(30)	Nauteyri á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
	4(31)	Rauðamýri á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
	4(32)	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.

Landskiptabækur (skjalaflokkur A.4):

	2(12) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd: Skipt jörðinni vegna stofnunar nýbýlis handa Guðmundi Magnússyni á Hamri, dags. 18.5.1955. Merkt A.4.22a–c.
--	-----------	--

*Fasteigna- og jarðamöt (skjalaflokkur A.5):**Jarðamat 1804 (skjalaflokkur A.5.a):*

	2(13) a–b	Jarðamat 1804: Lágidalur á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.152.
	2(14) a–b	Jarðamat 1804: Tunga fyrir Dalamynni, Gröf á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.153.
	2(15) a–b	Jarðamat 1804: Rauðamýri á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.154.
	2(16) a–b	Jarðamat 1804: Nauteyri á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.155.
	2(17) a–b	Jarðamat 1804: Hafnardalur á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.156.
	2(18) a–b	Jarðamat 1804: Hallstaðir á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.157.
	2(19) a–b	Jarðamat 1804: Hamar á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.158.
	2(20) a–b	Jarðamat 1804: Melgraseyri á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.159.
	2(21) a–b	Jarðamat 1804: Hraundalur á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.160.
	2(22) a–b	Jarðamat 1804: Ófeigsfjörður á Ströndum. Merkt A.5.a.161.
	2(23) a–b	Jarðamat 1804: Staður í Steingrímsfirði. Merkt A.5.a.162a–b.

Jarðamat 1849–1850 (skjalaflokkur A.5.b):

	2(24) a–b	Jarðamat 1849–1850: Rauðamýri á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd, o.fl. Merkt A.5.b.23a–e.
	2(25) a–b	Jarðamat 1849–1850: Lágidalur á Langadalsströnd, Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd, Nauteyri á Langadalsströnd, Hallsstaðir á Langadalsströnd, Hraundalur á Langadalsströnd, o.fl. Merkt A.5.b.24a–g.
	2(26) a–b	Jarðamat 1849–1850: Ófeigsfjörður á Ströndum, o.fl. Merkt A.5.b.58a–e og A.5.b.60a–b
	2(27)	Jarðamat 1849–1850 (yfirlit): Lágidalur á Langadalsströnd, Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd, Nauteyri á Langadalsströnd, Hafnardalur á Langadalsströnd, Hallsstaðir á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd, Hraundalur á Langadalsströnd, o.fl. Merkt A.5.b.41a–b.
	2(28)	Jarðamat 1849–1850 (yfirlit): Ófeigsfjörður á Ströndum, o.fl. Merkt A.5.b.59a–b.

Fasteignamat 1916–1918 (skjalaflokkur A.5.c):

	2(29) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Lágidalur á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.255a–b.
	2(30) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.256a–c.
	2(31) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Rauðamýri á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.257a–b.
	2(32) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Nauteyri á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.258a–b.
	2(33) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Hafnardalur á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.259a–b.
	2(34) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Hallsstaðir á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.260a–b.
	2(35) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Hamar á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.261a–b.
	2(36) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Melgraseyri á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.262a–b.
	2(37) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Hraundalur á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.263.
	2(38) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Ófeigsfjörður. Merkt A.5.c.264a–c.

	2(39) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Staður í Steingrímsfirði. Merkt A.5.c.265a–b og A.5.c.266.
--	-----------	--

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda (skjalaflokkur A.6):

Yfirlit úr dómabókum sýslumanna (skjalaflokkur A.6.a):

	2(51)	Yfirlit úr dómabókum sýslumanna: Hafnardalur á Langadalsströnd, Hallsstaðir á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd, Hraundalur á Langadalsströnd, Lágidalur á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd, Nauteyri á Langadalsströnd, Ófeigsfjörður á Ströndum, Rauðamýri á Langadalsströnd, Staður í Steingrímsfirði, Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd.
--	-------	---

Uppskriftir úr dómabókum sýslumanna (skjalaflokkur A.6.b):

	2(79) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 1.6.1850. Þingmenn æsktu að selalögnum væru friðlýst fyrir Kleifakotslandi, Gervidalandsi, Melgraseyrarlandi, Ármúlalandsi og landi Hafnards. Fram koma upplýsingar um afmörkun friðlýsinganna. Merkt A.6.b.73.
	2(80) a–b	Lágidalur á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd, Tunga fyrir Dalamynni: Manntalsþing 30.5.1853. Friðlýst var fyrir landi Gervidals, Kleifakots og Melgraseyrar. Þá var uppleið skjal þar sem Elías Ebenezersson var sannaður að hafa keypt fimm hundruð í Skjaldfönn. Einnig var uppleið afsalskjal fyrir hlut í Ármúla, lögfesta fyrir landi Tungu í Dalamynni og lögfesta fyrir Rauðamýri og enn önnur fyrir landi Lágadals. Enn fremur var uppleið privatbréf Þorsteins á Vatnshorni hvar hann kannast við að ábúandi Rauðamýrar eigi kauparétt á sömu jörð. Merkt A.6.b.75.
	2(81) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Hallsstaðir á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 4.7.1856. Friðlýst var fyrir löndum Hafnards, Hallsstaða, Hamars, Melgraseyrar og Ármúla. Merkt A.6.b.76a–b.
	2(82) a–b	Melgraseyri á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd, Tunga fyrir Dalamynni: Manntalsþing 16.6.1860. Þinglesið var kaupbréf fyrir hlut í Tungu. Þá var friðlýst fyrir Melgraseyrarlandi og fyrir landi Ármúla. Loks var spurt eftir verði á hverju hundraði í Rauðamýri miðað við þrjú kaupbréf frá 1857. Merkt A.6.b.77a–b.
	2(83) a–b	Ármúli við Kaldalón: Manntalsþing 30.7.1864. Þinglesin voru kaupbréf fyrir hlutum í Ármúla og Hamri. Merkt A.6.b.78a–b.
	2(84) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 21.7.1904. Þinglesin voru kaup- og afsalsbréf fyrir Rauðamýri, Hafnardal, hlut í Ármúla. Einnig var upplesinn kaupsamningur og afsalsbréf fyrir hlut í Ármúla. Merkt A.6.b.79a–b.
	2(85) a–b	Ármúli við Kaldalón, Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 22.6.1910. Þinglesin voru afsalsbréf fyrir hlut í Melgraseyri og jörðinni Ármúla. Merkt A.6.b.80a–b.
	2(86) a–b	Hallsstaðir á Langadalsströnd: Manntalsþing 30.3.1813. Upplesið var kaupbréf fyrir einu hundraði jörðinni Æðey og makaskiptabréf fyrir hlutum úr jörðunum Heydal og Skálavík gegn hluta úr jörðinni Botni í Dýrafirði. Loks var uppleið kaupbréf fyrir fjórum hundruðum í Hallsstöðum. Merkt A.6.b.109.
	2(87) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 22.8.1866. Þinglýst var makaskiptabréfi um jarðirnar Rauðamýri og Nes. Einnig var þinglýst gjafabréfum og vottorði um ráð og ræðu eins gefandans fyrir hlutum úr jörðunum Bæjum og Hafnardal. Merkt A.6.b.172.

2(88) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 4.7.1831. Upplesið var afsal fyrir 11 hundruðum og 30 álum í Eyri í Seyðisfirði með hjáleigum sem þeim fylgja m.a. í Eiði. Þá lýsti sr. Jón Sigurðsson í Otradal brigðum á nefnd kaup og einnig kaup um tvö hundruð og 30 álnir í Eyri. Loks var uppleið makaskiptabréf um sex hundruð í Hraundal gegn sjö hundruðum í Hrafnabjörgum í Ögursveit. Merkt A.6.b.245.
2(89) a–b	Hamar á Langadalsströnd, Lágidalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 27.6.1859. Þinglesin kaupbréf fyrir jarðirnar Lágadal, Laugaland og Hamar. Þinglesið gjafabréf fyrir jörðina Hamar. Merkt A.6.b.364.
2(90) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd, Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Manntalsþing 24.7.1863. Þinglýst gjafabréfi fyrir jarðirnar Tungu og Hafnardal. Þinglýst kaupbréfi fyrir Hamri. Merkt A.6.b.358.
2(91) a–b	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Manntalsþing 27.6.1907. Þinglýst afsali fyrir hlut í jörðinni Tröð. Merkt A.6.b.756.
2(92) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 22.5.1847. Rauðamýri var boðin til kaups og var ábúandi hennar hæstbjóðandi. Lesið var makaskiptabréf fyrir jarðirnar Hafnardal og Æðey. Merkt A.6.b.356.
2(93) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 21.4.1729. Upplesið kaupbréf fyrir jarðirnar Rauðamýri og Heydal. (Sjá einnig: Til merkis mitt nafn: Dómabækur Markúsar Bergssonar sýslumanns Ísafjarðarsýslu 1711–1729, Már Jónsson tók saman, Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2002, bls. 345.) Merkt A.6.b.395a–b.
2(94) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 14.5.1847. Auglýst uppboð á hálfri jörðinni Rauðamýri. Lesið afsalsbréf fyrir jörðina Miðdal. Merkt A.6.b.511a–b.
2(95) a–b	Melgraseyri á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 20.6.1857. Upplesið kaupbréf fyrir jörðina Rauðamýri og friðlýst fyrir Melgraseyralandi. Merkt A.6.b.622a–b.
2(96) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 3.4.1786. Upplesið kaupbréf fyrir jörðina Rauðamýri. Merkt A.6.b.676a–c.
2(97) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 7.7.1831. Afsal fyrir jarðirnar Arngerðareyri og Rauðamýri. Merkt A.6.b.677a–b.
2(98) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 27.8.1866. Þinglýst gjafabréfi fyrir jörðina Reykjarfjörð ásamt kaup- og makaskiptabréfi fyrir jarðirnar Rauðamýri og Nes. Merkt A.6.b.736.
2(99) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Hallsstaðir á Langadalsströnd, Hraundalur á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd, Nauteyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 29.5.1855. Lesið var leyfisbréf yfir byggingarráð yfir Melgraseyri og hálfum Hraundal. Friðlýst var selalögnum fyrir jörðum öllum frá Laugabóli og út að Hafnardsá, einnig jörðunum Hafnardal og Hallsstaðalandi út að Blævardalsá. Merkt A.6.b.363a–b.
2(100) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 20.4.1784. Upplesin tvö kaupbréf fyrir jörðina Hafnardal. Merkt A.6.b.350a–b.
2(101) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 7.4.1798. Upplesið afsalsbréf fyrir jörðina Hafnardal. Merkt A.6.b.351a–b.
2(102) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþingsréttur 25.8.1834. Þinglesið afsalsbréf og innlausnar lýsing á sex hundruðum í jörðinni Hafnardal. Merkt A.6.b.352.
2(103) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþingsréttur 23.5.1839. Upplesið makaskiptabréf fyrir jarðirnar Hafnardal og Hvítadal. Merkt A.6.b.353a–b.
2(104) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþingsréttur 13.7.1843. Upplesin lögfesta fyrir Hafnardsland og afsalsbréf fyrir jörðina Nes í Grunnvíkursókn. Merkt A.6.b.354a–b.

2(105) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd: Aukaþing 19.5.1845. Sátt um landamerki milli jarðanna Hafnardals og Hamars. Merkt A.6.b.355.
2(106) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd: Manntalsþing 28.9.1847. Sátt í landamerkjamáli á milli jarðanna Hamars og Hafnardals. Merkt A.6.b.357a–b.
2(107) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 9.6.1868. Þinglýst kaupbréfum fyrir jarðirnar Hraundal og Hafnardal. Merkt A.6.b.359a–b.
2(108) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 18.7.1904. Þinglesið afsalsbréf fyrir jörðina Hafnardal sem er strikað yfir. Merkt A.6.b.360a–c.
2(109) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 29.6.1922. Þinglesnir kaupsamningar fyrir jarðirnar Hafnardal og Hraundal. Merkt A.6.b.361a–c.
2(110) a–b	Hallsstaðir á Langadalsströnd: Manntalsþingsréttur 4.7.1842. Upplesið kaupbréf fyrir jörðina Hallstaði. Merkt A.6.b.362.
2(111) a–b	Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 26.5.1854. Friðlýstar lagnir fyrir Gervidals- og Kleifakotslandi, Laugabólslandi öllu og Melgraseyrlandi öllu. Merkt A.6.b.325.
2(112) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 13.7.1830. Kristján Guðmundsson í Vigur vildi að upplesinn yrði útdráttur úr jarðabók yfir jarðirnar Melgraseyri og Hraundal. Merkt A.6.b.464.
2(113) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 13.6.1861. Lesið byggingarbréf fyrir jarðirnar Hraundal og Melgraseyri. Mótmælt var að einhver hefði byggingarrétt á jörðunum. Merkt A.6.b.467.
2(114) a–b	Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 1.6.1852. Friðlýst var selalögnum fyrir jarðirnar Melgraseyri og Kleifakot. Merkt A.6.b.562.
2(115) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd: Manntalsþingsréttur 10.4.1811. Upplesin kaupbréf fyrir jarðirnar Bæi, Hraundal, Heydal og Mýrar. Merkt A.6.b.400a–b.
2(116) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd: Manntalsþingsréttur 30.6.1838. Upplesin lögfesta fyrir hálfri jörðinni Hraundal. Merkt A.6.b.465a–b.
2(117)	Hraundalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 30.5.1848. Auglýst uppboðsþing á Skutulsfirði á hálfri jörðinni Hraundal. Merkt A.6.b.466a–b.
2(118) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 5.5.1794. Upplesið afsalsbréf fyrir 6 hundruðum í jörðinni Ófeigsfirði. Merkt A.6.b.654a–c.
2(119) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 2.5.1795. Upplesið afsalsbréf fyrir jörðina Ófeigsfjörð. Merkt A.6.b.655a–b.
2(120)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 25.5.1835. Uppboð á þriðjungi jarðarinnar Ófeigsfjarðar á Ströndum. Merkt A.6.b.657.
2(121)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 24.5.1837. Byggingarbréf á reka og ítökum fyrir Ófeigsfjarðarlandi. Merkt A.6.b.658a–b.
2(122)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 23.5.1840. Friðlýsing í Ófeigsfirði. Merkt A.6.b.659a–b.
2(123)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 3.6.1861. Afsal á hlut í jörðinni Ófeigsfirði. Merkt A.6.b.660a–b.
2(124) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 3.7.1882. Upplesið afsalsbréf fyrir hlut úr jörðinni Ófeigsfirði. Merkt A.6.b.661a–b.
2(125)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 19.11.1887. Útnefndir menn til að virða Ófeigsfjörð. Merkt A.6.b.662a–b.
2(126)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 10.6.1902. Mál um jarðarpart í Ófeigsfirði vegna ágreinings um eignarhluta. Merkt A.6.b.663a–c.
2(127)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Aukaréttur 2.8.1902. Mál um jarðarpart í Ófeigsfirði vegna ágreinings um eignarhluta. Merkt A.6.b.664a–b.
2(128)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Aukaréttur 5.8.1902. Mál um jarðarpart í Ófeigsfirði vegna ágreinings um eignarhluta. Merkt A.6.b.665.
2(129)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Aukaréttur 15.9.1902. Mál um jarðarpart í Ófeigsfirði vegna ágreinings um eignarhluta. Vítisburðir. Merkt A.6.b.666a–b.

2(130)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Aukaréttur 18.10.1902. Mál um jarðarpart í Ófeigsfirði vegna ágreinings um eignarhluta. Vitnisburðir. Merkt A.6.b.667a–c.
2(131)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Aukaréttur 6.12.1902. Mál um jarðarpart í Ófeigsfirði vegna ágreinings um eignarhluta. Guðmundur Pétursson oddviti Ófeigsfirði, gegn J.J. Thorensen kaupmanni Reykjarfirði, út af skuld og ágreiningi á eignarhluta J.J. Thorarensen í jarðarparti í Ófeigsfirði. Einnig gagnsóknarmálið: J.J. Thorarensen gegn Guðmundi Péturssyni. Merkt A.6.b.668a–b.
2(132) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Aukaréttur 23.7.1903. Dómur í máli Guðmundar Péturssonar gegn J.J. Thorarensen vegna ákvæða byggingarbréfs fyrir jörðinni Ófeigsfirði. Guðmundur var sýknaður með því skilyrði að hann færi með laganna eið um afurðir af jörðinni. Merkt A.6.b.669a–d.
2(133) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 26.6.1913. Þinglesið var uppboðsafsal Guðmundar Péturssonar fyrir átta hundruðum í jörðinni Ófeigsfirði. Merkt A.6.b.670a–c.
2(134) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 13.7.1922. Þinglesið afsalsbréf fyrir einu hundraði í jörðinni Ófeigsfirði. Merkt A.6.b.671a–b.
2(135)	Staður í Steingrímsfirði: Manntalsþing 5.5.1820. Upplesið skjal vegna fjallskila og fjárheimta á afrétt Staðsveitinga undirritað af séra Hjalta Jónssyni. Merkt A.6.b.714.
2(136)	Staður í Steingrímsfirði: Manntalsþing 8.5.1820. Upplesið skjal vegna fjallskila og fjárheimta á afrétt Staðsveitinga undirritað af séra Hjalta Jónssyni. Merkt A.6.b.715a–b.
2(137) a–b	Staður í Steingrímsfirði: Manntalsþing 26.6.1890. Þinglesin landamerkjaskrá yfir eignir Staðarkirkju við Steingrímsfjörð. Merkt A.6.b.716a–b.
2(138) a–b	Staður í Steingrímsfirði: Manntalsþing 28.6.1890. Þinglesin landamerkjaskrá yfir eignir Staðarkirkju við Steingrímsfjörð. Merkt A.6.b.717a–b.
2(139)	Staður í Steingrímsfirði: Manntalsþing 28.6.1917. Þinglesin útskrift úr vísitásiugerð Steingríms Jónssonar biskups á kirkjunni í Stað í Steingrímsfirði. Merkt A.6.b.718a–b.
2(140)	Staður í Steingrímsfirði: Manntalsþing 13.4.1920. Dómkvaddir menn til að meta afgjöld á prestssetrum sýslunnar, Prestsbakka, Kollafjarðarnesi, Stað og Árnesi. Merkt A.6.b.719a–b.

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda (skjalaflokkur A.6.e):

2(52)	Melgraseyri á Langadalströnd, Hraundalur á Langadalströnd: Sátt varð þannig að Steinþór Jónsson bóndi í Hraundal gaf sig til með góðvilja að Hraundalsengjum yrði deilt á milli jarðanna Hraundals og Melgraseyrar þannig að báðar jarðirnar myndu álítast jafn byggilegar. Engin landamerki koma fram. Dags. 31.5.1831. Merkt A.6.e.38.
-------	--

Vísitásiubækur biskupa (skjalaflokkur A.8):

2(40) a–b	Nauteyri á Langadalströnd, vísitasía, dags. 22.7.1896. Merkt A.8.73.
2(41) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 5.8.1639. Merkt A.8.89a–b.
2(42) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 11.8.1643. Merkt A.8.90.
2(43) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 11.8.1675. Merkt A.8.91a–c.
2(44) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 5.8.1700. Merkt A.8.92a–d.
2(45) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 8.8.1733. Merkt A.8.93a–e.
2(46) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 10.9.1833. Merkt A.8.94a–b.

Skjalasöfn presta og prófaste (skjalaflokkur A.9):

2(47) a–b	Staður í Steingrímsfirði, úttekt, dags. 13.6.1780. Merkt A.9.62a–c.
2(48) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 26.7.1893. Merkt A.9.124.

	2(49) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 30.7.1888. Merkt A.9.63a–d.
	2(50) a–b	Staður í Steingrímsfirði, úttekt, dags. 21.5.1921. Merkt A.9.64a–h.
	2(53) a–b	Staður í Steingrímsfirði: Skrá yfir eignir Staðarkirkju þar sem landamerki jarðarinnar koma fram. Dags. 3.6.1737. Merkt A.9.163a–b.

Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanna og landshöfðingja (skjalaflokkur A.10.):

	2(141) a–b	Hafnardalur og Hallsstaðir á Langadalsströnd: Bréf Jóns Einarssonar á Hafnardal þar sem hann óskar eftir skjölum um landamerki Hafnardals vegna þess að þræta sé um merki jarðarinnar gagnavart Hallsstöðum. Dags. 13.7.1807. Merkt A.10.3.
	2(142) a–b	Hafnardalur og Hallsstaðir á Langadalsströnd: Afrit af bréfi amtmanns til Jóns Einarssonar á Hafnardal um gögn varðandi jörðina Hafnardal. Dags. 10.10.1807. Merkt A.10.20.

Skjalasöfn Stjórnarráðs Íslands og dansk-íslenskrar stjórnsýslu (skjalaflokkur A.11):

	2(143) a–b	Svarbréf Halldórs Jónssonar á Rauðamýri v. Nauteyrarhrepps, dags. 12.2.1920, til sýslumanns vegna fyrirsagnar Stjórnarráðs Íslands frá 29.12.1919 um almenninga. Merkt A.11.59.
--	------------	---

Bréfasöfn og bréfabækur biskupa (skjalaflokkur A.12):

	2(54)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Skýrsla um tekjur og gjöld Kirkjubólshinga 1872–1877. Lýst er jörðinni Melgraseyri. Dags. 9.4.1878. Merkt A.12.23.
--	-------	---

Örnefnaskráning (skjalaflokkur A.15):

	4(15)	Hafnardalur á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
	4(16)	Hallsstaðir á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
	4(17)	Hamar á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
	4(18)	Hraundalur á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
	4(19)	Lágidalur á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
	4(20)	Melgraseyri á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
	4(21)	Nauteyri á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
	4(22)	Rauðamýri á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
	4(23)	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.

Önnur óprentuð frumgögn (skjalaflokkur A.16):

	2(144)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Útnefning Halldórs Jónssonar til að virða jörðina Rauðamýri. Dags. 9.–14.12.1926. Virðingargjörðin fylgir með. Merkt A.16.65a–d.
	2(145)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Halldór Jónsson selur og afsalar jarðakaupasjóði ríkisins jörðinni Rauðamýri ásamt hjáleigunni Fossi. Dags. 25.1.1938. Fram kemur að jörðin sé seld samkvæmt landamerkjabréfi frá 6.6.1889. Merkt A.16.63a–b.

2(146)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Byggingarbréf fyrir Hagbart Edvald fyrir jörðinni Rauðamýri með hjáleigunni Fossi. Dags. 20.2.1942. Um landamerki er vísað í landamerkjabréf frá 6.6.1889. Merkt A.16.64a–g.
2(147)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Afsal hvar landbúnaðarráðherra, f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins, selur og afsalar Elísabetu Jónu Ingólfssdóttur og Ólafi Ásgrími Þórðarsyni jörðinni Rauðamýri. Dags. 12.9.1997. Merkt A.16.62a–b.
2(148)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Afrit af afsali hvar Elísabet Jóna Ingólfssdóttir og Ólafur Ásgrímur Þórðarson selja börnum sínum Guðbirni Ingólfi, Þóri Hvanndal, Atla Árdal, Auði Helgu og Ágústi Heimi jörðina Rauðamýri. Dags. 2.7.1998. Merkt A.16.61a–b.
2(149)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Afsal hvar Búnaðarbanki Íslands selur og afsalar jörðinni Hafnardal til jarðakaupasjóðs ríkisins. Dags. 2.7.1941. Merkt A.16.76a–b.
2(150)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Byggingarbréf Péturs Pálssonar fyrir kirkjujörðinni Hafnardal. Dags. 13.11.1942. Um landamerki er vísað í landamerkjabréf dags. 21.5.1890. Merkt A.16.74a–g.
2(151)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Byggingarbréf Jóns Jóhannessonar fyrir þjóðjörðinni Hafnardal. Dags. 22.10.1947. Um landamerki er vísað í landamerkjabréf dags. 21.5.1890. Merkt A.16.75a–g.
2(152)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Byggingarbréf handa Rafni Vigfússyni fyrir jörðinni Hafnardal. Dags. 8.8.1957. Um landamerki er vísað í landamerkjabréf dags. 21.5.1890. Merkt A.16.77a–g.
2(153)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Leigusamningur hvar landbúnaðarráðherra, f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins, leigir Íslax h/f hluta úr ríkisjörðinni Hafnardal. Dags. 23.9.1987. Meðfylgjandi er kort yfir Hafnardsá. Merkt A.16.80a–c.
2(154)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Byggingarbréf handa Reyni Stefánssyni fyrir jörðinni Hafnardal. Dags. 15.1.1988. Merkt A.16.79a–d.
2(155)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Loftmynd yfir Hafnardal þar sem virðist vera teiknuð inn afmörkun. Dags. 21.7.1991. Öll örnefni vantar á myndina. Merkt A.16.82.
2(156)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Skoðunarskýrsla yfir mat á jörðinni Hafnardal. Dags. 29.10.1999. Merkt A.16.81a–c.
2(157)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Afsal landbúnaðarráðherra, f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins, fyrir jörðinni Hafnardal til Ólafar B. Jónsdóttur og Reynis S. Stefánssonar. Dags. 4.1.2000. Merkt A.16.78a–b.
2(158)	Hamar á Langadalsströnd: Afrit af samningi milli Jensínu Arnfinnsdóttur frá Hamri og Rafveitu Snæfjallahrepps og Nauteyrarhrepps. Dags. 25.5.1972. Merkt A.16.18.
2(159)	Hamar á Langadalsströnd: Bráðabirgðasamningur hvar Ragnar Magnússon og Björk Júlíusdóttir selja jörðina Hamar til jarðasjóðs ríkisins. Dags. 30.9.1981. Merkt A.16.19a–b.
2(160)	Hamar á Langadalsströnd: Afrit af afsali hvar Ragnar Magnússon og Björk Júlíusdóttir afsala jörðinni til jarðasjóðs ríkisins. Dags. 17.11.1981. Meðfylgjandi er höfnun sveitarsjóðs Nauteyrarhrepps um forkaupsrétt á jörðinni. Merkt A.16.20a–c.
2(161)	Hamar á Langadalsströnd: Leigusamingur milli Engilberts Guðmundssonar á Hallsstöðum og Blæfax h.f. um leigu á landi í jörð Hallsstaða. Dags. 28.3.1986. Lýst er afmörkun landsins. Merkt A.16.17a–c.
2(162)	Hamar á Langadalsströnd: Afsal hvar jarðasjóður ríkisins selur Ragnari Heiðari Magnússyni jörðina Hamar. Dags. 30.5.1996. Merkt A.16.15a–b.

2(163)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Afsal hvar Jón H. Fjalldal selur og afsalar Guðmundi Magnússyni á Hamri eignarhluta sínum í Melgraseyri eða 10/16 hluta jarðar og húsa ásamt upprekstrar- og slægjulandi á Hraundal. Dags. 31.7.1955. Merkt A.16.59.
2(164)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Matsgjörð fyrir jörðinni Melgraseyri. Dags. 15.9.1985. Merkt A.16.60a–d.
2(165)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Afsal Guðmundar Magnússonar, Sigríðar Skúladóttur og Þorgerðar Jónsdóttur Fjalldal til landbúnaðarráðherra, f.h. jarðasjóðs ríkisins, fyrir jörðinni Melgraseyri. Dags. 21.2.1988. Merkt A.16.55a–b.
2(166)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Loftmynd þar sem merkt eru inn landamerki Melgraseyrar. Dags. 19.7.1991. Merkt A.16.58.
2(167)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Skoðun og mat á jörðinni Melgraseyri. Dags. 10.4.2000. Merkt A.16.57a–b.
2(168)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Afsal hvar landbúnaðarráðherra, f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins, selur Snævari Guðmundssyni eignarhluta ríkisins í jörðinni Melgraseyri. Dags. 28.8.2001. Fram kemur að eyðibýlið Vonarland sé undanskilið sölunni sbr. afsal dags. 21.2.1988. Merkt A.16.56a–b.
2(169)	Fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins til sveitarfélaga um afrétti og upprekstrarrétt. Dags. 20.2.1989. Merkt A.16.83.
2(170)	Nauteyri á Langadalsströnd: Dómur árið 1581 í ágreiningi á milli Jóns murta Gvendarsonar og Torfa Jónssonar um lögmála og jarðabyggingu á Nauteyri. Dæmdist svo að lögmálinn var löglegur í sex og hálf hundrað í Nauteyri sem Jón mátti með lögum þar í eiga. Fyrir jarðarbyggingu dæmdist Jóni eiður innan sjöundar að hann hefði ei lofað Torfa jörðina til ábýlis. (Afrit í handritum dr. Jóns Þorkelssonar.) Merkt A.16.94a–b.

Jarðabréf og máldagar og fleira úr Íslensku fornbréfasafni (skjalaflokkur B.1):

4(33)	Skrá Páls Jónssonar biskups um kirkjur og staði Skálholtsbiskupsdæmis, um 1200. Ísl. fornbr. XII, bls. 1–15.
4(34)	Fjarðatal á Íslandi [1312]. Ísl. fornbr. III, bls. 13–17.
4(35)	Máldagar kirkna í Vestfirðingafjórðungi, um 1367 o.fl. Úr Hítardalsbók. Ísl. fornbr. III, bls. 224–231.
4(36)	Vitnisburður um jarðaskipti og jarðakaup, dags. 26.7.1405; varðar m.a. Hafnardal, Unaðsdal og Sandeyri. Ísl. fornbr. III, bls. 704–705.
4(37)	Skrá um eignir Guðmundar (ríka) Arasonar á Reykhólum [1446]. Ísl. fornbr. IV, bls. 683–694.
4(38)	Skrá um eignir Kristínar Björnsdóttur, dags. 3.5.1458. Ísl. fornbr. V, bls. 160–164.
4(39)	Skiptabréf eftir Björn Þorleifsson, dags. 23.10.1467. Ísl. fornbr. XII, bls. 46–53.
4(40)	Skiptabréf eftir Ólöfu Loftsdóttur, dags. 15.4.1480. Ísl. fornbr. VI, bls. 254–257.
4(41)	Skrá um jarðagóss og eignir Bjarna Andréssonar, ársett 1509. Ísl. fornbr. VIII, bls. 266–269.
4(42)	Kaupmálabréf Jóns Einarssonar og Margrétar Björnsdóttur, dags. 21.10.1529. Ísl. fornbr. IX, bls. 502–504.
4(43)	Kirkjubólaskirkja í Langadal, máldagi [1327]. Ísl. fornbr. II, bls. 615.
4(44)	Kirkjubólaskirkja í Langadal, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 132–133.
4(45)	Melgraseyri – bænhús, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 566.
4(46)	Skálholtsstaður, skrá um reka á Ströndum, dags. 22.8.1327. Ísl. fornbr. II, bls. 621–623.

4(47)	Skálholtsstaður, skrá um reka á Ströndum [1344]. Ísl. fornbr. II, bls. 785.
4(48)	Breiðabólstaðarkirkja, máldagi, um 1451. Ísl. fornbr. V, bls. 85–86.
4(49)	Eyrarkirkja í Bitru, máldagi [1491–1518]. Ísl. fornbr. VII, bls. 85–86
4(50)	Þingeyraklaustur, skrá um reka á Ströndum, um 1500. Ísl. fornbr. VII, bls. 461–462.
4(51)	Þingeyraklaustur, eignir samkvæmt Sigurðarregistri, um 1525. Ísl. fornbr. IX, bls. 312–316.
4(52)	Staðarkirkja í Steingrímsfirði, máldagi [1286]. Ísl. fornbr. II, bls. 260–261.
4(53)	Staðarkirkja í Steingrímsfirði, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 130.
4(54)	Staðarkirkja í Steingrímsfirði, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 560–561.
4(55)	Melgraseyri, leyfisbréf biskups vegna kirkjuathafna, dags. 8.9.1492. Ísl. fornbr. VII, bls. 130–131.

Prentuð fasteigna- og jarðamöt (skjalaflokkur B.2):

4(1)	Jarðatal J. Johnsens 1847, bls. 190–210 (Ísafjarðarsýsla).
4(2)	Ný jarðabók 1861, bls. 76–83 (Ísafjarðarsýsla).
4(3)	Fasteignabók 1921, bls. 75–92 (Vestur-Ísafjarðarsýsla og Norður-Ísafjarðarsýsla).
4(4)	Fasteignabók 1932, bls. 50–57 (Vestur-Ísafjarðarsýsla og Norður-Ísafjarðarsýsla).
4(5)	Fasteignabók 1942–1944, opna 16–20 (Vestur-Ísafjarðarsýsla og Norður-Ísafjarðarsýsla).

Fjallskilareglugerðir (skjalaflokkur B.4):

4(8)	Reglugerð fyrir Ísafjarðarsýslu um notkun afrétta, fjallskil, réttahöld o.fl., nr. 56/1894.
4(9)	Reglugerð fyrir Norður-Ísafjarðarsýslu um fjallskil o.fl., nr. 71/1903.
4(10)	Fjallskilareglugerð fyrir Norður-Ísafjarðarsýslu, nr. 69/1925.
4(11)	Fjallskilareglugerð fyrir Norður-Ísafjarðarsýslu, nr. 2/1938, og auglýsing nr. 84/1957 um breytingu á henni.
4(12)	Fjallskilasamþykkt fyrir Norður-Ísafjarðarsýslu, nr. 427/1987.
4(13)	Fjallskilasamþykkt fyrir Ísafjarðarsýslu, nr. 434/2002.
4(14)	Fjallskilasamþykkt fyrir Barðastrandar- og Ísafjarðarsýslu, nr. 716/2012.

Landnáma (skjalaflokkur B.7):

4(6)	Úr Landnámabók. <i>Íslensk fornrit</i> I (1968), bls. 154–155 og 176–197 og kort.
4(7)	Úr <i>Landið og Landnáma</i> eftir Harald Matthíasson (1982), bls. 212–237 og kort.

Lagt fram af Þórdísi Bjarnadóttur lögmanni vegna Hafnardals:

5	Hafnardalur, kröfulýsing, dags. 22.3.2021.
5(1)	Hafnardalur, landamerkjabréf, dags. 21.5.1890, þinglýst 21.5.1890.
5(2)	Hafnardalur, byggingarbréf, dags. 15.1.1988, þinglýst 19.4.1988.
5(3)	Hafnardalur, afsal, dags. 4.1.2000, þinglýst 18.2.2000.
5(4)	Hafnardalur, afsal, dags. 28.3.2007, þinglýst 3.4.2007.
5(5)	Hafnardalur, kaupsamningur og afsal, dags. 30.8.2011, þinglýst 7.9.2011.
5(6)	Orkustofnun: Rannsóknarleyfi vegna áætlana um virkjun Hafnardalsár, dags. 12.8.2015, ásamt fylgiskjölum: 1) Umsókn um rannsóknarleyfi frá eigendum Hafnardals; 2) uppdætti af rannsóknarsvæði Hafnardalsár; 3) yfirliti um gagnakröfur vegna eftirlits Orkustofnunar og fylgibréfi með rannsóknarleyfi.
5(7)	Hafnardalur, skiptayfirlýsing, dags. 14.12.2017, þinglýst 3.4.2019.
5(8)	Hafnardalur, greinargerð, dags. 30.8.2022.

	5(9)	Svar starfsmanns Landmælinga Íslands við fyrirspurn um kortagrunn, dags. 29.8.2022.
--	------	---

Lagt fram af Birni Jóhannessyni lögmanni vegna Nauteyrar:

6		Nauteyri, kröfulýsing, dags. 20.3.2021.
	6(1)	Nauteyri, veðbandayfirlit, dags. 19.3.2021.
	6(2)	Nauteyri, afsal, dags. 17.7.2015, þinglýst 27.7.2015.
	6(3)	Nauteyri, kaupsamningur, dags. 28.11.2014, þinglýst 19.12.2014.
	6(4)	Nauteyri, landamerkjabréf, dags. 6.6.1889, þinglýst 21.5.1890.
	6(5)	Nauteyri, örnefnaskrár.
	6(6)	Yfirlýsing um landamerki milli Ófeigsfjarðar í Árneshreppi og Staðar í Strandabyggð ásamt hnitaskrá og tveimur uppdráttum.
	6(7)	Nauteyri, greinargerð, dags. 27.8.2022.

Lagt fram af Eiríki Gunnsteinssyni lögmanni vegna Rauðamýrar:

7		Rauðamýri, kröfulýsing, dags. 22.3.2021.
	7(1)	Skúfnavatnavirkjun, skýrsla frá Verkís, nóvember 2019
	7(2)	Uppdráttur úr kortasjá Landmælinga Íslands.
	7(3)	Uppdráttur af vef Loftmynda: map.is.
	7(4)	Umfjöllun um Skúfnavötn á vefsíðu Vesturverks.
	7(5)	Rauðamýri, greinargerð, dags. 29.8.2022.

Lagt fram af Friðbirni Garðarssyni lögmanni vegna Tungu á Langadalströnd ásamt Gröf:

8		Tunga á Langadalströnd, kröfulýsing, dags. 22.3.2021.
	8(1)	Tunga, fasteignayfirlit, dags. 7.3.2021.
	8(2)	Tunga á Langadalströnd ásamt Gröf, greinargerð, ódagsett, móttækin 29.8.2022.

Lagt fram af Jónasi Aðalsteinssyni lögmanni vegna Orkubús Vestfjarða:

9		Orkubú Vestfjarða, vatns- og landréttindi, kröfulýsing, dags. 8.3.2021.
	9(1)	Afsal hreppsnefnda Snæfjallahrepps og Nauteyrahrepps til Orkubús Vestfjarða fyrir öllum eignum Rafveitu Snæfjalla, sem og vatnsréttindum, dags. 8.2.1980, ásamt yfirlýsingu hreppsnefndanna og Orkubúsins, dags. 8.2.1980; samningi milli þeirra, dags. 16.12.1978; tveimur leigusamningum dags. 26.5.1972 og 25.4.1972; yfirlýsingu stjórnar Orkubús Vestfjarða um Sængurfossárvirkjun o.fl., ódags.; samkomulag oddvita Snæfjallahrepps, oddvita Nauteyrahrepps og fulltrúa Orkubús Vestfjarða vegna yfirtöku rafveitu, dags. 14.10.1979, með fjárhagsyfirliti; bréfi frá oddvitum Snæfjalla- og Nauteyrahrepps til Orkubús Vestfjarða, dags. 3.8.1979, með fjárhagsyfirliti. Fskj. 15 með skjali nr. 9.
	9(2)	Orkubú Vestfjarða og Verkís: Uppdrættir og yfirlit um vatnakerfi, aðflutningakerfi starfandi virkjana, virkjanir í undirbúningi, rafkerfi, vatnsréttindi og þjóðlendukröfur ríkisins, dags. janúar 2021. Fskj. 17 með skjali nr. 9.
	9(3)	Orkubú Vestfjarða, vatnsréttindi, greinargerð, dags. 29.8.2022.

Lagt fram af lögmonnum málsaðila og óbyggðanefnd:

10	10(1)	Yfirlitskort, mál nr. 6/2021. Kröfulínur málsaðila, dags. 7.5.2021.
	10(2)	Yfirlitskort, mál nr. 6/2021. Kröfulínur málsaðila, dags. 16.8.2021.
	10(3)	Yfirlitskort, mál nr. 6/2021. Kröfulínur málsaðila, dags. 14.7.2022.
	10(4)	Yfirlitskort, mál nr. 6/2021. Kröfulínur málsaðila, dags. 29.8.2022.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

11	11(1)	Fundargerð 1. fyrirtöku, dags. 4.6.2021.
	11(2)	Fundargerð 2. fyrirtöku, dags. 9.6.2021.

	11(3)	Fundargerð 3. fyrirtöku, dags. 12.5.2022.
	11(4)	Fundargerð 4. fyrirtöku, dags. 22.8.2022.
	11(5)	Fundargerð vettvangsferðar í máli nr. 6/2021 og þriðja hluta vettvangsferðar í máli nr. 7/2021, dags. 6.9.2022.
	11(6)	Fundargerð aðalmeðferðar í málum nr. 6–8/2021, dags. 7.9.2022.
	11(7)	Fundargerð 6. fyrirtöku, dags. 29.8.2023.
12		Minnisblað frá sérfræðingi á Veðurstofu Íslands um tiltekin vatnaskil og upptök Hafnardsalsár, Þverár, Hvannadalsár og Bæjardalsár, dags. 12.7.2021.
13		Svar Orðabókar Háskólans við fyrirspurn óbyggðanefndar um orðið <i>ffallsbrún</i> , ódags. en aflað árið 2006 við málsmeðferð á svæði 4.
14		Þjóðskjalasafn Íslands: Minnisblað yfir gögn í <i>Diplomatarium Islandicum</i> = <i>Íslenzku fornbréfasafni</i> , dags. 5.6.2023.

**Skrá yfir skjöl lögð fram til hliðsjónar
í máli nr. 6/2021 (OBN 21050006).**

Lagt fram til hliðsjónar af Ívari Pálssyni lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:

H-1	<i>Íslenzk fornrit</i> I (1968), bls. 154–155, 42–43, 58–59, 160–183, 186–191 og 196–197 (úr Landnámaabók). Merkt 1, sbr. skjal nr. 1(2).
H-2	Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 7. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýsla (1940), efnisyfirlit og bls. 12–16, 47, 53–54, 24–26, 29, 32, 30–31, 34, 36–37, 56, 58, 113–114, 91, 86–88, 68, 90, 122–123, 125, 127, 129, 131, 134, 135, 177, 136–139, 135, 272–273, 316, 275–276, 308–309, 286, 291, 300–301, 290, 302, 303, 305–306, 141, 143, 148, 152–153, 143, 181, 187, 171, 223, 224, 12. Merkt 2, sbr. skjal nr. 1(2).
H-3	<i>Sóknalýsingar Vestfjarða</i> , II. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýslur (1952), bls. 15, 18–25, 32–45, 48–51, 54–59, 64–91, 100–105, 110–137, 140–143, 146–151, 156–161, 164–165, 170–171, 182–189. Merkt 3, sbr. skjal nr. 1(2).
H-4	<i>Íslenzkt fornbréfasafn</i> , II. bindi, bls. 616; V. bindi, bls. 206–207; VIII. bindi, bls. 484–486; XIII. bindi, bls. 274–275. Nr. 4–7 í tilvísanaskrá, skjali nr. 1(2).
H-5	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 1949 (Norður-Ísafjarðarsýsla</i> eftir Jóhann Hjaltason), bls. 75–76, 106–107, 156–158.

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd

H-6	Almennar niðurstöður óbyggðanefndar með viðaukum, svæði 1–9B, dags. 21.2.2020.
H-7	Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998, með síðari breytingum, dags. 10.4.2015.
H-8	Jarðalisti sem notaður er við leit að gögnum um svæði 10B á Þjóðskjalasafni Íslands, 7. útg. dags. 11.10.2021.
H-9	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.3 Dómar fyrir mál nr. 1–8/2021 á svæði 10B, dags. 25.3.2022.
H-10	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.6 Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja ásamt Stjórnartíðindum fyrir mál nr. 1–8/2021 á svæði 10B, dags. 26.3.2022.
H-11	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.9 Alþingisbækur Íslands fyrir mál nr. 1–8/2021 á svæði 10B, dags. 3.2.2022.
H-12	<i>Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns</i> , 7. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýsla (1940), efnisyfirlit og bls. 224–248, 308, 384–386 og 457–476 (Langadalsströnd, örnefnaskrá o.fl.).
H-13	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 1949 (Norður-Ísafjarðarsýsla</i> eftir Jóhann Hjaltason), bls. 2–41 og 111–112.
H-14	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 2017 (Við Djúpið blátt. Ísafjarðardjúp</i> eftir Ólínu Kjerúlff Þorvarðardóttur), bls. 11–29, 51–61, 200–205 og 241–251 (efnisyfirlit og efni úr köflunum „Vestfirðir“, „Ísafjarðardjúp“ og „Inndjúpið“ ásamt örnefnaskrá).

H-15	Björk Ingimundardóttir: Prestaköll, sóknir og prófastsdæmi á Íslandi, II. bindi, Vestfirðinga- og Norðlendingafjórðungar (2019), bls. 203–263.
H-16	<i>Jarðabréf frá 16. og 17. öld</i> (1993), bls. 161–181, 189–190.
H-17	<i>Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns</i> , 13. bindi, Fylgiskjöl (1990), bls. 243–244, 313–323, 489.
H-18	Skýrslur í málum nr. 6–8/2021 hjá óbyggðanefnd við aðalmeðferð 7.9.2022 (skrifaðar upp eftir hljóðupptöku).

b) Skjalaskrá í númeraröð

**Skjöl lögð fram í máli nr. 6/2021
(OBN 21050006)**

Lagt fram af Ívari Pálssyni lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:

1	Kröfulýsing fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 15.9.2020.
1(1)	Skjalaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 6.10.2020.
1(2)	Tilvísanaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 6.10.2020.
1(3)	Yfirlitskort, svæði 10B. Kröfulínur fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 29.10.2020.
1(4)	Bréf óbyggðanefndar til fjármála- og efnahagsráðherra um meðferð á svæði 10B og kröfulýsingarfrest, dags. 27.11.2019, ásamt yfirlitskortum. Nr. 4 í skjalaskrá, skjali 1(1).
1(5)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, dags. 27.11.2019. Nr. 5 í skjalaskrá, skjali 1(1).
1(6)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 28.2.2020. Nr. 6 í skjalaskrá, skjali 1(1).
1(7)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 28.2.2020. Nr. 7 í skjalaskrá, skjali 1(1).
1(8)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 30.3.2020. Nr. 8 í skjalaskrá, skjali 1(1).
1(9)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 31.3.2020. Nr. 9 í skjalaskrá, skjali 1(1).
1(10)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 14.5.2020. Nr. 10 í skjalaskrá, skjali 1(1).
1(11)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 15.5.2020. Nr. 11 í skjalaskrá, skjali 1(1).
1(12)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 29.6.2020. Nr. 12 í skjalaskrá, skjali 1(1).
1(13)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 29.6.2020. Nr. 13 í skjalaskrá, skjali 1(1).
1(14)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 27.8.2020. Nr. 14 í skjalaskrá, skjali 1(1).
1(15)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 27.8.2020. Nr. 15 í skjalaskrá, skjali 1(1).
1(16)	Ýmis landamerkjabréf.
1(17)	Greinargerð fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 16.6.2021.
1(18)	Vistgerðir í norðanverðum Árneshreppi á Ströndum. Greinargerð frá Náttúrufræðistofnun Íslands, nóvember 2019.
1(19)	Skjaskot úr jöklavefsjá (islenskirjoklar.is).
1(20)	Skjaskot af vistgerðakorti Náttúrufræðistofnunar Íslands (vistgerdakort.ni.is).
1(21)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, dags. 24.1.2023, um breytingar á kröfugerð í málum nr. 1–8/2021.
1(22)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, dags. 24.3.2023, um kröfugerð í málum nr. 1–8/2021, þ.e. breytta kröfugerð í máli nr. 3/2021 og breyttar textalýsingar á kröfulínum vegna breytinga skv. skjali nr. 1(21).

Lagt fram af óbyggðanefnd:

			Skjala- flokkur ¹
2		Heildarskilabréf Þjóðskjalasafns Íslands; yfirlit um heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 5.6.2023.	
	2(1) a–b	Lágidalur á Langadalsströnd, landamerki, dags. 5.6.1889, þinglýst 5.6.1889. Merkt A.1.158a–c.	A.1
	2(2) a–b	Tunga fyrir Dalamynni, landamerki, dags. 2.2.1892, þinglýst 17.5.1892. Merkt A.1.159a–b.	A.1
	2(3) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd, landamerki, dags. 6.6.1889, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.160.	A.1
	2(4) a–b	Nauteyri á Langadalsströnd, landamerki, dags. 6.6.1889, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.161.	A.1
	2(5) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, landamerki, dags. 21.5.1890, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.162a–b.	A.1
	2(6) a–b	Hallsstaðir á Langadalsströnd, landamerki, dags. 12.7.1889, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.163.	A.1
	2(7) a–b	Hamar á Langadalsströnd, landamerki, dags. 11.5.1890, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.164a–b.	A.1
	2(8) a–b	Melgraseyri á Langadalsströnd, landamerki, dags. 13.7.1889, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.165a–b.	A.1
	2(9) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd, landamerki, dags. 13.7.1889, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.166.	A.1
	2(10) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum, landamerki, dags. 21.1.1890, þinglýst 2.7.1890. Merkt A.1.167a–b.	A.1
	2(11) a–b	Staður í Steingrímsfirði, landamerki, júní 1866, þinglýst 26.6.1890 og 28.6.1890. Merkt A.1.168a–g.	A.1
	2(12) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd: Skipt jörðinni vegna stofnunar nýbýlis handa Guðmundi Magnýssyni á Hamri, dags. 18.5.1955. Merkt A.4.22a–c.	A.4
	2(13) a–b	Jarðamat 1804: Lágidalur á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.152.	A.5.a
	2(14) a–b	Jarðamat 1804: Tunga fyrir Dalamynni, Gröf á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.153.	A.5.a
	2(15) a–b	Jarðamat 1804: Rauðamýri á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.154.	A.5.a
	2(16) a–b	Jarðamat 1804: Nauteyri á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.155.	A.5.a
	2(17) a–b	Jarðamat 1804: Hafnardalur á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.156.	A.5.a
	2(18) a–b	Jarðamat 1804: Hallsstaðir á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.157.	A.5.a
	2(19) a–b	Jarðamat 1804: Hamar á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.158.	A.5.a
	2(20) a–b	Jarðamat 1804: Melgraseyri á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.159.	A.5.a
	2(21) a–b	Jarðamat 1804: Hraundalur á Langadalsströnd. Merkt A.5.a.160.	A.5.a
	2(22) a–b	Jarðamat 1804: Ófeigsfjörður á Ströndum. Merkt A.5.a.161.	A.5.a
	2(23) a–b	Jarðamat 1804: Staður í Steingrímsfirði. Merkt A.5.a.162a–b.	A.5.a
	2(24) a–b	Jarðamat 1849–1850: Rauðamýri á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd, o.fl. Merkt A.5.b.23a–e.	A.5.b
	2(25) a–b	Jarðamat 1849–1850: Lágidalur á Langadalsströnd, Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd, Nauteyri á Langadalsströnd, Hallsstaðir á Langadalsströnd, Hraundalur á Langadalsströnd, o.fl. Merkt A.5.b.24a–g.	A.5.b
	2(26) a–b	Jarðamat 1849–1850: Ófeigsfjörður á Ströndum, o.fl. Merkt A.5.b.58a–e og A.5.b.60a–b	A.5.b

¹ Sbr. „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“: <https://obyggdaneftnd.is/wp-content/uploads/frumgagnayfirlit.pdf>

2(27)	Jarðamat 1849–1850 (yfirlit): Lágidalur á Langadalsströnd, Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd, Nauteyri á Langadalsströnd, Hafnardalur á Langadalsströnd, Hallsstaðir á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd, Hraundalur á Langadalsströnd, o.fl. Merkt A.5.b.41a–b.	A.5.b
2(28)	Jarðamat 1849–1850 (yfirlit): Ófeigsfjörður á Ströndum, o.fl. Merkt A.5.b.59a–b.	A.5.b
2(29) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Lágidalur á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.255a–b.	A.5.c
2(30) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.256a–c.	A.5.c
2(31) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Rauðamýri á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.257a–b.	A.5.c
2(32) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Nauteyri á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.258a–b.	A.5.c
2(33) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Hafnardalur á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.259a–b.	A.5.c
2(34) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Hallsstaðir á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.260a–b.	A.5.c
2(35) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Hamar á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.261a–b.	A.5.c
2(36) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Melgraseyri á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.262a–b.	A.5.c
2(37) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Hraundalur á Langadalsströnd. Merkt A.5.c.263.	A.5.c
2(38) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Ófeigsfjörður. Merkt A.5.c.264a–c.	A.5.c
2(39) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Staður í Steingrímsfirði. Merkt A.5.c.265a–b og A.5.c.266.	A.5.c
2(40) a–b	Nauteyri á Langadalsströnd, vísitasía, dags. 22.7.1896. Merkt A.8.73.	A.8
2(41) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 5.8.1639. Merkt A.8.89a–b.	A.8
2(42) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 11.8.1643. Merkt A.8.90.	A.8
2(43) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 11.8.1675. Merkt A.8.91a–c.	A.8
2(44) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 5.8.1700. Merkt A.8.92a–d.	A.8
2(45) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 8.8.1733. Merkt A.8.93a–e.	A.8
2(46) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 10.9.1833. Merkt A.8.94a–b.	A.8
2(47) a–b	Staður í Steingrímsfirði, úttekt, dags. 13.6.1780. Merkt A.9.62a–c.	A.9
2(48) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 26.7.1893. Merkt A.9.124.	A.9
2(49) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 30.7.1888. Merkt A.9.63a–d.	A.9
2(50) a–b	Staður í Steingrímsfirði, úttekt, dags. 21.5.1921. Merkt A.9.64a–h.	A.9
2(51)	Yfirlit úr dómabókum sýslumanna: Hafnardalur á Langadalsströnd, Hallsstaðir á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd, Hraundalur á Langadalsströnd, Lágidalur á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd, Nauteyri á Langadalsströnd, Ófeigsfjörður á Ströndum, Rauðamýri á Langadalsströnd, Staður í Steingrímsfirði, Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd.	A.6
2(52)	Melgraseyri á Langadalsströnd, Hraundalur á Langadalsströnd: Sátt varð þannig að Steinþór Jónsson bóndi í Hraundal gaf sig til með góðvilja að Hraundalsengjum yrði deilt á milli jarðanna Hraundals og Melgraseyrrar þannig að báðar jarðirnar myndu álítast jafn byggilegar. Engin landamerki koma fram. Dags. 31.5.1831. Merkt A.6.e.38.	A.6
2(53) a–b	Staður í Steingrímsfirði: Skrá yfir eignir Staðarkirkju þar sem landamerki jarðarinnar koma fram. Dags. 3.6.1737. Merkt A.9.163a–b.	A.9

2(54)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Skýrsla um tekjur og gjöld Kirkjubólspinga 1872–1877. Lýst er jörðinni Melgraseyri. Dags. 9.4.1878. Merkt A.12.23.	A.12
2(55) a–b	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Kaupbréf hvar Björn Engilbertsson á Eyri selur 30 álnir í Tungu í Dalsmynni til Jóns Jónssonar í Tungu. Dags. 19.4.1860. Þinglesið á Nauteyri 16.6.1860. Merkt A.3.133.	A.3
2(56)	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Gjafabréf hvar Jón Jónsson gefur fösturdóttur sinni Þorgerði Pálsdóttur í Tungu fjögur hundruð í Tungu í Nauteyrahreppi og tvö hundruð í Arngerðareyri í Nauteyrahreppi ásamt hálfum sexæring og hálfri búð á Bolungarvíkurmölum. Dags. 4.4.1863. Þinglesið á Nauteyri 24.7.1863. Merkt A.3.173a–b.	A.3
2(57)	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Kristján Fransson bóndi í Tungu selur fjögur hundruð í Tungu í Dalsmynni í Nauteyrahreppi til Einars Magnússonar bónda á Garðsstöðum. Dags. 4.12.1879. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.366.	A.3
2(58)	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Gunnar Halldórsson bóndi í Skálavík í Reykjarfjarðarhreppi, fyrir hönd Ara Jónssonar á Seljabrekkunaustum, selur eitt hundrað (að fornu mati) í Tungu í Dalsmynni í Nauteyrahreppi til Einars Magnússonar á Garðsstöðum í Ögurhreppi. Dags. 2.6.1889. Þinglýst á Nauteyri 5.6.1889. Merkt A.3.473.	A.3
2(59)	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Ari Jónsson selur eitt hundrað (að fornu mati) í Tungu í Nauteyrahreppi til Skúla Thoroddsen verslunareiganda á Ísafirði. Dags. 9.7.1906. Þinglýst á Nauteyri 27.6.1907. Merkt A.3.700.	A.3
2(60)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Makaskiptabréf hvar Margrét Steinsdóttir afhendir þrettán hundruð (að nýju mati) í Rauðamýri í Nauteyrahreppi til Elíasar Ebenezarsonar hreppstjóra á Skjaldfönn og fær á móti sextán hundruð (að gömlu mati) í Nesi í Grunnavíkurbreppi. Dags. 29.4.1865. Þinglesið á Nauteyri 22. ágúst og á Stað 27.8.1866. Merkt A.3.208.	A.3
2(61)	Melgraseyri á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd: Makaskiptabréf hvar Jón Halldórsson á Laugabóli afhendir sjö og hálf hundrað (að fornu mati) í Melgraseyri í Nauteyrahreppi til Gísla Steindórssonar á Rauðamýri en fær á móti fimm hundruð (að fornu mati) í Rauðamýri í Nauteyrahreppi. Dags. 10.6.1882. Þinglesið á Nauteyri 23.6.1882. Merkt A.3.380.	A.3
2(62)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Elías Ebenezarson selur fimm hundruð (að fornu mati) í Rauðamýri í Nauteyrahreppi til Jóns Halldórssonar hreppstjóra á Laugabóli. Dags. 8.12.1869. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.456.	A.3
2(63)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Jón Halldórsson á Laugabóli selur 13,8 hundrað (að nýju mati) í Rauðamýri í Nauteyrahreppi til sonar síns Halldórs Jónssonar á Rauðamýri. Dags. 20.11.1903. Þinglesið á Nauteyri 21.7.1904. Merkt A.3.662.	A.3
2(64)	Nauteyri á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Jón Halldórsson á Laugabóli og dánarbú Guðmundar Jóhannessonar á Kirkjubóli afhenda jörðina í Nauteyri í Nauteyrahreppi [hundraðatafs ekki getið] til Nielsar Jónssonar og Dósopeusar Tímopeussonar. Dags. 17.5.1892. Þinglesið á Nauteyri 17.5.1892. Merkt A.3.506a–b.	A.3

2(65) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Jón Einarsson í Hafnardal selur sex hundruð í Hafnardal á Langadalsströnd til Þórðar Magnússonar bónda á Laugabóli við Ísafjörð. Dags. 10.3.1834. Þinglesið á Nauteyri 25.8.1834. Merkt A.3.7.	A.3
2(66) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Lögfesta hvar Einar Jónsson lögfestir landamerki Hafnardals á Langadalsströnd. Dags. 3.5.1843. Þinglesið á Nauteyri 13.7.[18]43. Merkt A.3.100a–b.	A.3
2(67)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Gjafabréf hvar Einar Jónsson og Guðný Jónsdóttir gefa fóstursyni sínum Einari Jóhannessyni sjö hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi. Dags. 26.5.1863. Þinglesið á Nauteyri 24.7.1863. Merkt A.3.171.	A.3
2(68)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Gjafabréf hvar Einar Jónsson gefur eiginkonu sinni Guðnýju Jónsdóttur tólf hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi og níu hundruð í Fofafæti í Súðavíkurhreppi [Einar gefur Guðnýju sinn helming, þ.e. sex hundruð í Hafnadal og fjögur og hálf í Fofafæti. Skjalið tilgreinir samanlagða eign þeirra]. Dags. 20.3.1866. Þinglesið á Nauteyri 22.8.1866. Merkt A.3.203a–b.	A.3
2(69)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Gjafabréf hvar Guðný Jónsdóttir gefur fóstursyni sínum Einari Jóhannessyni á Hafnardal tólf hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi, fósturdóttur sinni Jónínu Jóhannesdóttur á Hlíð í Álftafirði sex hundruð í Fofafæti í Súðavíkurhreppi og fóstursyni sínum Ara Guðmundssyni á Hafnardal þrjú hundruð í Fofafæti í Súðavíkurhreppi. Dags. 6.4.1866. Þinglesið á Nauteyri 22.8.1866. Merkt A.3.204.	A.3
2(70)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Kaupbréf hvar Einar Jóhannesson á Hafnardal selur sex hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi til V.T. Thostrup faktors á Ísafirði. Dags. 31.7.1866. Þinglesið á Nauteyri 11.6.1868. Merkt A.3.206.	A.3
2(71)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Kaupbréf hvar Einar Jóhannesson selur fjögur hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi til V.T. Thostrup faktors á Ísafirði. Dags. 29.7.1867. Þinglesið á Nauteyri 9.6.1868. Merkt A.3.219.	A.3
2(72)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Kaupbréf hvar dánarbú Einarssonar selur tvö hundruð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi til V.T. Thostrup faktors á Ísafirði. Dags. 30.9.1867. Þinglesið á Nauteyri 9.6.1868. Merkt A.3.220.	A.3
2(73)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Kaupbréf hvar Guðmundur Jónsson smiður á Ísafirði selur húseign sína og lóð í Hafnardal í Nauteyrarhreppi til Björns Björnssonar á Ísafirði. Dags. 11.7.1887. Þinglýst á Nauteyri 5.6.1888. Merkt A.3.459a–b.	A.3
2(74)	Hallsstaðir á Langadalsströnd: Kaupbréf hvar Magnús Þórðarson á Garðsstöðum selur fjögur hundruð í Hallsstöðum á Langadalsströnd til Jóns Jónssonar faktors í Ísafjarðarkaupstað. Dags. 19.12.1803. Þinglesið í Landsyfírrétti 6.7.1827. Merkt A.3.20.	A.3
2(75)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Makaskiptabréf hvar Sumarliði Sumarliðason gullsmiður afhendir átján hundruð (að fornu mati) í Melgraseyri á Langadalsströnd til Jóns Halldórssonar bónda á Laugabóli en fær á móti þrjú hundruð og 60 álnir (að fornu mati) í Æðey í Snæfjallahreppi. Dags. 8.1.1869. Þinglesið á Nauteyri og í Meðaldal 21. og 23.6.1869. Merkt A.3.235.	A.3
2(76) a–b	Melgraseyri á Langadalsströnd: Eignarskipti hvar fulltrúar sýslumanns skiptu landi Melgraseyrar samkvæmt beiðni eins af þremur eigendum jarðarinnar, Jóns Halldórssonar á Kirkjubóli. Dags. 14.7.1884. Þinglesið á Nauteyri 12.6.1885. Merkt A.3.423a–c.	A.3

2(77) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd: Lögfesta hvar Ólafur Jónsson, fyrir hönd Helgu Árnadóttur á Skjaldfönn, lögfestir sex hundraða eign Helgu í Hraundal og markar við læki beggja vegna ár. Annan í Magnúsar rjóðri milli Hraundals og Laugalands og hinn við stóran hól og allt til fjallabruna er vötnum hallar til Hraundals. Dags. 3.5.1838. Þinglesið á Nauteyri 30.6.1838. Merkt A.3.61.	A.3
2(78) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Kaupsamningur þar sem Guðmundur Pétursson selur Péttri Guðmundssyni hálfa jörðina Ófeigsfjörð. Landamerkjum jarðarinnar er lýst. Dags. 7.5.1921. Þinglesinn að Árnesi í Trékyllisvík 2.7.1928. Merkt A.3.711a–c.	A.3
2(79) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 1.6.1850. Þingmenn æsktu að selalögnum væru friðlýst fyrir Kleifakotslandi, Gervidalandi, Melgraseyjarlandi, Ármúlalandi og landi Hafnards. Fram koma upplýsingar um afmörkun friðlýsinganna. Merkt A.6.b.73.	A.6
2(80) a–b	Lágidalur á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd, Tunga fyrir Dalamynni: Manntalsþing 30.5.1853. Friðlýst var fyrir landi Gervidals, Kleifakots og Melgraseyjar. Þá var uppleið skjal þar sem Elías Ebenezersson var sannaður að hafa keypt fimm hundruð í Skjaldfönn. Einnig var uppleið afsalsskjal fyrir hlut í Ármúla, lögfesta fyrir landi Tungu í Dalamynni og lögfesta fyrir Rauðamýri og enn önnur fyrir landi Lágadals. Enn fremur var uppleið privatbréf Þorsteins á Vatnshorni hvar hann kannast við að ábúandi Rauðamýrar eigi kauparétt á sömu jörð. Merkt A.6.b.75.	A.6
2(81) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Hallsstaðir á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 4.7.1856. Friðlýst var fyrir löndum Hafnards, Hallsstaða, Hamars, Melgraseyjar og Ármúla. Merkt A.6.b.76a–b.	A.6
2(82) a–b	Melgraseyri á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd, Tunga fyrir Dalamynni: Manntalsþing 16.6.1860. Þinglesið var kaupbréf fyrir hlut í Tungu. Þá var friðlýst fyrir Melgraseyjarlandi og fyrir landi Ármúla. Loks var spurt eftir verði á hverju hundraði í Rauðamýri miðað við þrjú kaupbréf frá 1857. Merkt A.6.b.77a–b.	A.6
2(83) a–b	Ármúli við Kaldalón: Manntalsþing 30.7.1864. Þinglesin voru kaupbréf fyrir hlutum í Ármúla og Hamri. Merkt A.6.b.78a–b.	A.6
2(84) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 21.7.1904. Þinglesin voru kaup- og afsalsbréf fyrir Rauðamýri, Hafnardal, hlut í Ármúla. Einnig var upplesinn kaupsamningur og afsalsbréf fyrir hlut í Ármúla. Merkt A.6.b.79a–b.	A.6
2(85) a–b	Ármúli við Kaldalón, Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 22.6.1910. Þinglesin voru afsalsbréf fyrir hlut í Melgraseyri og jörðinni Ármúla. Merkt A.6.b.80a–b.	A.6
2(86) a–b	Hallsstaðir á Langadalsströnd: Manntalsþing 30.3.1813. Upplesið var kaupbréf fyrir einu hundraði jörðinni Æðey og makaskiptabréf fyrir hlutum úr jörðunum Heydal og Skálavík gegn hluta úr jörðinni Botni í Dýrafirði. Loks var uppleið kaupbréf fyrir fjórum hundruðum í Hallsstöðum. Merkt A.6.b.109.	A.6
2(87) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 22.8.1866. Þinglýst var makaskiptabréfi um jarðirnar Rauðamýri og Nes. Einnig var þinglýst gjafabréfum og vottorði um ráð og ræðu eins gefandans fyrir hlutum úr jörðunum Bæjum og Hafnardal. Merkt A.6.b.172.	A.6

2(88) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 4.7.1831. Upplesið var afsal fyrir 11 hundruðum og 30 álum í Eyri í Seyðisfirði með hjáleigum sem þeim fylgja m.a. í Eiði. Þá lýsti sr. Jón Sigurðsson í Otradal brigðum á nefnd kaup og einnig kaup um tvö hundruð og 30 álur í Eyri. Loks var uppleið makaskiptabréf um sex hundruð í Hraundal gegn sjö hundruðum í Hrafnabjörgum í Ögursveit. Merkt A.6.b.245.	A.6
2(89) a–b	Hamar á Langadalsströnd, Lágidalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 27.6.1859. Þinglesin kaupbréf fyrir jarðirnar Lágadal, Laugaland og Hamar. Þinglesið gjafabréf fyrir jörðina Hamar. Merkt A.6.b.364.	A.6
2(90) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd, Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Manntalsþing 24.7.1863. Þinglýst gjafabréfi fyrir jarðirnar Tingu og Hafnardal. Þinglýst kaupbréfi fyrir Hamri. Merkt A.6.b.358.	A.6
2(91) a–b	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd: Manntalsþing 27.6.1907. Þinglýst afsali fyrir hlut í jörðinni Tröð. Merkt A.6.b.756.	A.6
2(92) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 22.5.1847. Rauðamýri var boðin til kaups og var ábúandi hennar hæstbjóðandi. Lesið var makaskiptabréf fyrir jarðirnar Hafnardal og Æðey. Merkt A.6.b.356.	A.6
2(93) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 21.4.1729. Upplesið kaupbréf fyrir jarðirnar Rauðamýri og Heydal. (Sjá einnig: Til merkis mitt nafn: Dómabækur Markúsar Bergssonar sýslumanns Ísafjarðarsýslu 1711–1729, Már Jónsson tók saman, Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2002, bls. 345.) Merkt A.6.b.395a–b.	A.6
2(94) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 14.5.1847. Auglýst uppboð á hálfri jörðinni Rauðamýri. Lesið afsalsbréf fyrir jörðina Miðdal. Merkt A.6.b.511a–b.	A.6
2(95) a–b	Melgraseyri á Langadalsströnd, Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 20.6.1857. Upplesið kaupbréf fyrir jörðina Rauðamýri og friðlýst fyrir Melgraseyjarlandi. Merkt A.6.b.622a–b.	A.6
2(96) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 3.4.1786. Upplesið kaupbréf fyrir jörðina Rauðamýri. Merkt A.6.b.676a–c.	A.6
2(97) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 7.7.1831. Afsal fyrir jarðirnar Arngerðareyri og Rauðamýri. Merkt A.6.b.677a–b.	A.6
2(98) a–b	Rauðamýri á Langadalsströnd: Manntalsþing 27.8.1866. Þinglýst gjafabréfi fyrir jörðina Reykjarfjörð ásamt kaup- og makaskiptabréfi fyrir jarðirnar Rauðamýri og Nes. Merkt A.6.b.736.	A.6
2(99) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Hallsstaðir á Langadalsströnd, Hraundalur á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd, Nauteyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 29.5.1855. Lesið var leyfisbréf yfir byggingarráð yfir Melgraseyri og hálfum Hraundal. Friðlýst var selalögnum fyrir jörðum öllum frá Laugabóli og út að Hafnardsá, einnig jörðunum Hafnardal og Hallsstaðalandi út að Blævardalsá. Merkt A.6.b.363a–b.	A.6
2(100) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 20.4.1784. Upplesin tvö kaupbréf fyrir jörðina Hafnardal. Merkt A.6.b.350a–b.	A.6
2(101) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 7.4.1798. Upplesið afsalsbréf fyrir jörðina Hafnardal. Merkt A.6.b.351a–b.	A.6
2(102) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþingsréttur 25.8.1834. Þinglesið afsalsbréf og innlausnar lýsing á sex hundruðum í jörðinni Hafnardal. Merkt A.6.b.352.	A.6

2(103) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþingsréttur 23.5.1839. Upplesið makaskiptabréf fyrir jarðirnar Hafnardal og Hvítadal. Merkt A.6.b.353a–b.	A.6
2(104) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþingsréttur 13.7.1843. Upplesin lögfesta fyrir Hafnardalsland og afsalsbréf fyrir jörðina Nes í Grunnavíkursókn. Merkt A.6.b.354a–b.	A.6
2(105) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd: Aukabíng 19.5.1845. Sátt um landamerki milli jarðanna Hafnardals og Hamars. Merkt A.6.b.355.	A.6
2(106) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd, Hamar á Langadalsströnd: Manntalsþing 28.9.1847. Sátt í landamerkjamáli á milli jarðanna Hamars og Hafnardals. Merkt A.6.b.357a–b.	A.6
2(107) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 9.6.1868. Þinglýst kaupbréfum fyrir jarðirnar Hraundal og Hafnardal. Merkt A.6.b.359a–b.	A.6
2(108) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 18.7.1904. Þinglesið afsalsbréf fyrir jörðina Hafnardal sem er strikað yfir. Merkt A.6.b.360a–e.	A.6
2(109) a–b	Hafnardalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 29.6.1922. Þinglesnir kaupsamningar fyrir jarðirnar Hafnardal og Hraundal. Merkt A.6.b.361a–c.	A.6
2(110) a–b	Hallsstaðir á Langadalsströnd: Manntalsþingsréttur 4.7.1842. Upplesið kaupbréf fyrir jörðina Hallstaði. Merkt A.6.b.362.	A.6
2(111) a–b	Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 26.5.1854. Friðlýstar lagnir fyrir Gervidals- og Kleifakotslandi, Laugabólslandi öllu og Melgraseyrralandi öllu. Merkt A.6.b.325.	A.6
2(112) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 13.7.1830. Kristján Guðmundsson í Vigur vildi að upplesinn yrði útdráttur úr jarðabók yfir jarðirnar Melgraseyri og Hraundal. Merkt A.6.b.464.	A.6
2(113) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd, Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 13.6.1861. Lesið byggingarbréf fyrir jarðirnar Hraundal og Melgraseyri. Mótmælt var að einhver hefði byggingarrétt á jörðunum. Merkt A.6.b.467.	A.6
2(114) a–b	Melgraseyri á Langadalsströnd: Manntalsþing 1.6.1852. Friðlýst var selalögnum fyrir jarðirnar Melgraseyri og Kleifakot. Merkt A.6.b.562.	A.6
2(115) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd: Manntalsþingsréttur 10.4.1811. Upplesin kaupbréf fyrir jarðirnar Bæi, Hraundal, Heydal og Mýrar. Merkt A.6.b.400a–b.	A.6
2(116) a–b	Hraundalur á Langadalsströnd: Manntalsþingsréttur 30.6.1838. Upplesin lögfesta fyrir hálfri jörðinni Hraundal. Merkt A.6.b.465a–b.	A.6
2(117)	Hraundalur á Langadalsströnd: Manntalsþing 30.5.1848. Auglýst uppboðsþing á Skutulsfirði á hálfri jörðinni Hraundal. Merkt A.6.b.466a–b.	A.6
2(118) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 5.5.1794. Upplesið afsalsbréf fyrir 6 hundruðum í jörðinni Ófeigsfirði. Merkt A.6.b.654a–c.	A.6
2(119) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 2.5.1795. Upplesið afsalsbréf fyrir jörðina Ófeigsfjörð. Merkt A.6.b.655a–b.	A.6
2(120)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 25.5.1835. Uppboð á þriðjungi jarðarinnar Ófeigsfjarðar á Ströndum. Merkt A.6.b.657.	A.6
2(121)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 24.5.1837. Byggingarbréf á reka og ítökum fyrir Ófeigsfjarðarlandi. Merkt A.6.b.658a–b.	A.6

2(122)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 23.5.1840. Friðlýsing í Ófeigsfirði. Merkt A.6.b.659a–b.	A.6
2(123)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 3.6.1861. Afsal á hlut í jörðinni Ófeigsfirði. Merkt A.6.b.660a–b.	A.6
2(124) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 3.7.1882. Upplesið afsalsbréf fyrir hlut úr jörðinni Ófeigsfirði. Merkt A.6.b.661a–b.	A.6
2(125)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 19.11.1887. Útnefndir menn til að virða Ófeigsfjörð. Merkt A.6.b.662a–b.	A.6
2(126)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 10.6.1902. Mál um jarðarpart í Ófeigsfirði vegna ágreinings um eignarhluta. Merkt A.6.b.663a–c.	A.6
2(127)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Aukaréttur 2.8.1902. Mál um jarðarpart í Ófeigsfirði vegna ágreinings um eignarhluta. Merkt A.6.b.664a–b.	A.6
2(128)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Aukaréttur 5.8.1902. Mál um jarðarpart í Ófeigsfirði vegna ágreinings um eignarhluta. Merkt A.6.b.665.	A.6
2(129)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Aukaréttur 15.9.1902. Mál um jarðarpart í Ófeigsfirði vegna ágreinings um eignarhluta. Vitnisburðir. Merkt A.6.b.666a–b.	A.6
2(130)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Aukaréttur 18.10.1902. Mál um jarðarpart í Ófeigsfirði vegna ágreinings um eignarhluta. Vitnisburðir. Merkt A.6.b.667a–c.	A.6
2(131)	Ófeigsfjörður á Ströndum: Aukaréttur 6.12.1902. Mál um jarðarpart í Ófeigsfirði vegna ágreinings um eignarhluta. Guðmundur Pétursson oddviti Ófeigsfirði, gegn J.J. Thorensen kaupmanni Reykjarfirði, út af skuld og ágreiningi á eignarhluta J.J. Thorarensen í jarðarparti í Ófeigsfirði. Einnig gagnsóknarmálið: J.J. Thorarensen gegn Guðmundi Péturssyni. Merkt A.6.b.668a–b.	A.6
2(132) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Aukaréttur 23.7.1903. Dómur í máli Guðmundar Péturssonar gegn J.J. Thorarensen vegna ákvæða byggingarbréfs fyrir jörðinni Ófeigsfirði. Guðmundur var sýknaður með því skilyrði að hann færi með laganna eið um afurðir af jörðinni. Merkt A.6.b.669a–d.	A.6
2(133) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 26.6.1913. Þinglesið var uppboðsafsal Guðmundar Péturssonar fyrir átta hundruðum í jörðinni Ófeigsfirði. Merkt A.6.b.670a–c.	A.6
2(134) a–b	Ófeigsfjörður á Ströndum: Manntalsþing 13.7.1922. Þinglesið afsalsbréf fyrir einu hundraði í jörðinni Ófeigsfirði. Merkt A.6.b.671a–b.	A.6
2(135)	Staður í Steingrímsfirði: Manntalsþing 5.5.1820. Upplesið skjal vegna fjallskila og fjárheimta á afrétt Staðsveitinga undirritað af séra Hjalta Jónssyni. Merkt A.6.b.714.	A.6
2(136)	Staður í Steingrímsfirði: Manntalsþing 8.5.1820. Upplesið skjal vegna fjallskila og fjárheimta á afrétt Staðsveitinga undirritað af séra Hjalta Jónssyni. Merkt A.6.b.715a–b.	A.6
2(137) a–b	Staður í Steingrímsfirði: Manntalsþing 26.6.1890. Þinglesin landamerkjaskrá yfir eignir Staðarkirkju við Steingrímsfjörð. Merkt A.6.b.716a–b.	A.6
2(138) a–b	Staður í Steingrímsfirði: Manntalsþing 28.6.1890. Þinglesin landamerkjaskrá yfir eignir Staðarkirkju við Steingrímsfjörð. Merkt A.6.b.717a–b.	A.6
2(139)	Staður í Steingrímsfirði: Manntalsþing 28.6.1917. Þinglesin útskrift úr vísitásiugerð Steingríms Jónssonar biskups á kirkjunni í Stað í Steingrímsfirði. Merkt A.6.b.718a–b.	A.6

2(140)	Staður í Steingrímsfirði: Manntalsþing 13.4.1920. Dómkvaddir menn til að meta afgjöld á prestssetrum sýslunnar, Prestsbakka, Kollafjarðarnesi, Stað og Árnesi. Merkt A.6.b.719a–b.	A.6
2(141) a–b	Hafnardalur og Hallsstaðir á Langadalsströnd: Bréf Jóns Einarssonar á Hafnardal þar sem hann óskar eftir skjölum um landamerki Hafnardals vegna þess að þræta sé um merki jarðarinnar gagnavart Hallsstöðum. Dags. 13.7.1807. Merkt A.10.3.	A.10
2(142) a–b	Hafnardalur og Hallsstaðir á Langadalsströnd: Afrit af bréfi amtmanns til Jóns Einarssonar á Hafnardal um gögn varðandi jörðina Hafnardal. Dags. 10.10.1807. Merkt A.10.20.	A.10
2(143) a–b	Svarbréf Halldórs Jónssonar á Rauðamýri v. Nauteyrarhrepps, dags. 12.2.1920, til sýslumanns vegna fyrirsurnar Stjórnarráðs Íslands frá 29.12.1919 um almenninga. Merkt A.11.59.	A.11
2(144)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Útnefning Halldórs Jónssonar til að virða jörðina Rauðamýri. Dags. 9.–14.12.1926. Virðingargjörðin fylgir með. Merkt A.16.65a–d.	A.16
2(145)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Afsalsbréf hvar Halldór Jónsson selur og afsalar jarðakaupasjóði ríkisins jörðinni Rauðamýri ásamt hjáleigunni Fossi. Dags. 25.1.1938. Fram kemur að jörðin sé seld samkvæmt landamerkjabréfi frá 6.6.1889. Merkt A.16.63a–b.	A.16
2(146)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Byggingarbréf fyrir Hagbart Edvald fyrir jörðinni Rauðamýri með hjáleigunni Fossi. Dags. 20.2.1942. Um landamerki er vísað í landamerkjabréf frá 6.6.1889. Merkt A.16.64a–g.	A.16
2(147)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Afsal hvar landbúnaðarráðherra, f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins, selur og afsalar Elísabetu Jónu Ingólfssdóttur og Ólafi Ásgrími Þórðarsyni jörðinni Rauðamýri. Dags. 12.9.1997. Merkt A.16.62a–b.	A.16
2(148)	Rauðamýri á Langadalsströnd: Afrit af afsali hvar Elísabet Jóna Ingólfssdóttir og Ólafur Ásgrímur Þórðarson selja börnum sínum Guðbirmi Ingólfi, Þóri Hvanndal, Atla Árdal, Auði Helgu og Ágústi Heimi jörðina Rauðamýri. Dags. 2.7.1998. Merkt A.16.61a–b.	A.16
2(149)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Afsal hvar Búnaðarbanki Íslands selur og afsalar jörðinni Hafnardal til jarðakaupasjóðs ríkisins. Dags. 2.7.1941. Merkt A.16.76a–b.	A.16
2(150)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Byggingarbréf Péturs Pálssonar fyrir kirkjujörðinni Hafnardal. Dags. 13.11.1942. Um landamerki er vísað í landamerkjabréf dags. 21.5.1890. Merkt A.16.74a–g.	A.16
2(151)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Byggingarbréf Jóns Jóhannessonar fyrir þjóðjörðinni Hafnardal. Dags. 22.10.1947. Um landamerki er vísað í landamerkjabréf dags. 21.5.1890. Merkt A.16.75a–g.	A.16
2(152)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Byggingarbréf handa Rafni Vigfússyni fyrir jörðinni Hafnardal. Dags. 8.8.1957. Um landamerki er vísað í landamerkjabréf dags. 21.5.1890. Merkt A.16.77a–g.	A.16
2(153)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Leigusamningur hvar landbúnaðarráðherra, f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins, leigir Íslax h/f hluta úr ríkisjörðinni Hafnardal. Dags. 23.9.1987. Meðfylgjandi er kort yfir Hafnardalsá. Merkt A.16.80a–c.	A.16
2(154)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Byggingarbréf handa Reyni Stefánssyni fyrir jörðinni Hafnardal. Dags. 15.1.1988. Merkt A.16.79a–d.	A.16
2(155)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Loftmynd yfir Hafnardal þar sem virðist vera teiknuð inn afmörkun. Dags. 21.7.1991. Öll örnefni vantar á myndina. Merkt A.16.82.	A.16

2(156)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Skoðunarskýrsla yfir mat á jörðinni Hafnardal. Dags. 29.10.1999. Merkt A.16.81a–c.	A.16
2(157)	Hafnardalur á Langadalsströnd: Afsal landbúnaðarráðherra, f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins, fyrir jörðinni Hafnardal til Ólafar B. Jónsdóttur og Reynis S. Stefánssonar. Dags. 4.1.2000. Merkt A.16.78a–b.	A.16
2(158)	Hamar á Langadalsströnd: Afrit af samningi milli Jensínu Arnfinnsdóttur frá Hamri og Rafveitu Snæfjallahrepps og Nauteyrarhrepps. Dags. 25.5.1972. Merkt A.16.18.	A.16
2(159)	Hamar á Langadalsströnd: Bráðabirgðasamningur hvar Ragnar Magnússon og Björk Júlíusdóttir selja jörðina Hamar til jarðasjóðs ríkisins. Dags. 30.9.1981. Merkt A.16.19a–b.	A.16
2(160)	Hamar á Langadalsströnd: Afrit af afsali hvar Ragnar Magnússon og Björk Júlíusdóttir afsala jörðinni til jarðasjóðs ríkisins. Dags. 17.11.1981. Meðfylgjandi er höfnun sveitarsjóðs Nauteyrarhrepps um forkaupsrétt á jörðinni. Merkt A.16.20a–c.	A.16
2(161)	Hamar á Langadalsströnd: Leigusamingur milli Engilberts Guðmundssonar á Hallsstöðum og Blæfax h.f. um leigu á landi í jörð Hallsstaða. Dags. 28.3.1986. Lýst er afmörkun landsins. Merkt A.16.17a–c.	A.16
2(162)	Hamar á Langadalsströnd: Afsal hvar jarðasjóður ríkisins selur Ragnari Heiðari Magnússyni jörðina Hamar. Dags. 30.5.1996. Merkt A.16.15a–b.	A.16
2(163)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Afsal hvar Jón H. Fjalldal selur og afsalar Guðmundi Magnússyni á Hamri eignarhluta sínum í Melgraseyri eða 10/16 hluta jarðar og húsa ásamt upprekstrar- og slægjulandi á Hraundal. Dags. 31.7.1955. Merkt A.16.59.	A.16
2(164)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Matsgjörð fyrir jörðinni Melgraseyri. Dags. 15.9.1985. Merkt A.16.60a–d.	A.16
2(165)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Afsal Guðmundar Magnússonar, Sigríðar Skúladóttur og Þorgerðar Jónsdóttur Fjalldal til landbúnaðarráðherra, f.h. jarðasjóðs ríkisins, fyrir jörðinni Melgraseyri. Dags. 21.2.1988. Merkt A.16.55a–b.	A.16
2(166)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Loftmynd þar sem merkt eru inn landamerki Melgraseyrar. Dags. 19.7.1991. Merkt A.16.58.	A.16
2(167)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Skoðun og mat á jörðinni Melgraseyri. Dags. 10.4.2000. Merkt A.16.57a–b.	A.16
2(168)	Melgraseyri á Langadalsströnd: Afsal hvar landbúnaðarráðherra, f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins, selur Snævari Guðmundssyni eignarhluta ríkisins í jörðinni Melgraseyri. Dags. 28.8.2001. Fram kemur að eyðibýlið Vonarland sé undanskilið sölunni sbr. afsal dags. 21.2.1988. Merkt A.16.56a–b.	A.16
2(169)	Fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins til sveitarfélaga um afrétti og upprekstrarrétt. Dags. 20.2.1989. Merkt A.16.83.	A.16
2(170)	Nauteyri á Langadalsströnd: Dómur árið 1581 í ágreiningi á milli Jóns murta Gvendarsonar og Torfa Jónssonar um lögmála og jarðabyggingu á Nauteyri. Dæmdist svo að lögmálinn var löglegur í sex og hálf hundrað í Nauteyri sem Jón mátti með lögum þar í eiga. Fyrir jarðarbyggingu dæmdist Jóni eiður innan sjöundar að hann hefði ei lofað Torfa jörðina til ábýlis. (Afrit í handritum dr. Jóns Þorkelssonar.) Merkt A.16.94a–b.	A.16

	2(171)	Tunga í Skutulsfirði og Tunga fyrir Dalamynni: Makaskiptabréf hvar Ólína Kristín Þorsteinsdóttir afhendir sex hundruð í Tungu fyrir Dalamynni í Nauteyrarhreppi til Magnúsar Árnasonar á Neðri-Bakka í Langadal í skiptum fyrir sex hundruð í Tungu í Skutulsfirði. Ódagsett. Þinglesið á Eyri 3.8.1870. Merkt A.3.240.	A.3
3	3(1)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í málum nr. 1–8/2021, 1. útg. (drög), dags. 29.6.2021.	
	3(2)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í máli nr. 6/2021, 2. útg. dags. 10.5.2022.	
	3(3)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í máli nr. 6/2021, 4. útg. dags. 5.6.2022.	
	4(1)	Jarðatal J. Johnsens 1847, bls. 190–210 (Ísafjarðarsýsla).	B.2
	4(2)	Ný jarðabók 1861, bls. 76–83 (Ísafjarðarsýsla).	B.2
	4(3)	Fasteignabók 1921, bls. 75–92 (Vestur-Ísafjarðarsýsla og Norður-Ísafjarðarsýsla).	B.2
	4(4)	Fasteignabók 1932, bls. 50–57 (Vestur-Ísafjarðarsýsla og Norður-Ísafjarðarsýsla).	B.2
	4(5)	Fasteignabók 1942–1944, opna 16–20 (Vestur-Ísafjarðarsýsla og Norður-Ísafjarðarsýsla).	B.2
	4(6)	Úr Landnámabók. <i>Íslensk fornrit</i> I (1968), bls. 154–155 og 176–197 og kort.	B.7
	4(7)	Úr <i>Landið og Landnáma</i> eftir Harald Matthíasson (1982), bls. 212–237 og kort.	B.7
	4(8)	Reglugerð fyrir Ísafjarðarsýslu um notkun afrétta, fjallskil, réttahöld o.fl., nr. 56/1894.	B.4
	4(9)	Reglugerð fyrir Norður-Ísafjarðarsýslu um fjallskil o.fl., nr. 71/1903.	B.4
	4(10)	Fjallskilareglugerð fyrir Norður-Ísafjarðarsýslu, nr. 69/1925.	B.4
	4(11)	Fjallskilareglugerð fyrir Norður-Ísafjarðarsýslu, nr. 2/1938, og auglýsing nr. 84/1957 um breytingu á henni.	B.4
	4(12)	Fjallskilasamþykkt fyrir Norður-Ísafjarðarsýslu, nr. 427/1987.	B.4
	4(13)	Fjallskilasamþykkt fyrir Ísafjarðarsýslu, nr. 434/2002.	B.4
	4(14)	Fjallskilasamþykkt fyrir Barðastrandar- og Ísafjarðarsýslu, nr. 716/2012.	B.4
	4(15)	Hafnardalur á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
	4(16)	Hallsstaðir á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
	4(17)	Hamar á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
	4(18)	Hraundalur á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
	4(19)	Lágidalur á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
	4(20)	Melgraseyri á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
	4(21)	Nauteyri á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
	4(22)	Rauðamýri á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
	4(23)	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
	4(24)	Hafnardalur á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3

4(25)	Hallsstaðir á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(26)	Hamar á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(27)	Hraundalur á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(28)	Lágidalur á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(29)	Melgraseyri á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(30)	Nauteyri á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(31)	Rauðamýri á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(32)	Tunga fyrir Dalamynni á Langadalsströnd; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(33)	Skrá Páls Jónssonar biskups um kirkjur og staði Skálholtsbiskupsdæmis, um 1200. Ísl. fornbr. XII, bls. 1–15.	B.1
4(34)	Fjarðatal á Íslandi [1312]. Ísl. fornbr. III, bls. 13–17.	B.1
4(35)	Máldagar kirkna í Vestfirðingafjórðungi, um 1367 o.fl. Úr Hítardalsbók. Ísl. fornbr. III, bls. 224–231.	B.1
4(36)	Vitnisburður um jarðaskipti og jarðakaup, dags. 26.7.1405; varðar m.a. Hafnardal, Unaðsdal og Sandeyri. Ísl. fornbr. III, bls. 704–705.	B.1
4(37)	Skrá um eignir Guðmundar (ríka) Arasonar á Reykhólum [1446]. Ísl. fornbr. IV, bls. 683–694.	B.1
4(38)	Skrá um eignir Kristínar Björnsdóttur, dags. 3.5.1458. Ísl. fornbr. V, bls. 160–164.	B.1
4(39)	Skiptabréf eftir Björn Þorleifsson, dags. 23.10.1467. Ísl. fornbr. XII, bls. 46–53.	B.1
4(40)	Skiptabréf eftir Ólöfu Loftsdóttur, dags. 15.4.1480. Ísl. fornbr. VI, bls. 254–257.	B.1
4(41)	Skrá um jarðagóss og eignir Bjarna Andréssonar, ársett 1509. Ísl. fornbr. VIII, bls. 266–269.	B.1
4(42)	Kaupmálabréf Jóns Einarssonar og Margrétar Björnsdóttur, dags. 21.10.1529. Ísl. fornbr. IX, bls. 502–504.	B.1
4(43)	Kirkjubólaskirkja í Langadal, máldagi [1327]. Ísl. fornbr. II, bls. 615.	B.1
4(44)	Kirkjubólaskirkja í Langadal, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 132–133.	B.1
4(45)	Melgraseyri – bænhús, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 566.	B.1
4(46)	Skálholtsstaður, skrá um reka á Ströndum, dags. 22.8.1327. Ísl. fornbr. II, bls. 621–623.	B.1
4(47)	Skálholtsstaður, skrá um reka á Ströndum [1344]. Ísl. fornbr. II, bls. 785.	B.1
4(48)	Breiðabólssstaðarkirkja, máldagi, um 1451. Ísl. fornbr. V, bls. 85–86.	B.1
4(49)	Eyrarkirkja í Bitru, máldagi [1491–1518]. Ísl. fornbr. VII, bls. 85–86	B.1
4(50)	Þingeyraklaustur, skrá um reka á Ströndum, um 1500. Ísl. fornbr. VII, bls. 461–462.	B.1
4(51)	Þingeyraklaustur, eignir samkvæmt Sigurðarregistri, um 1525. Ísl. fornbr. IX, bls. 312–316.	B.1
4(52)	Staðarkirkja í Steingrímsfirði, máldagi [1286]. Ísl. fornbr. II, bls. 260–261.	B.1
4(53)	Staðarkirkja í Steingrímsfirði, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 130.	B.1

4(54)	Staðarkirkja í Steingrímsfirði, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 560– 561.	B.1
4(55)	Melgraseyri, leyfisbréf biskups vegna kirkjuathafna, dags. 8.9.1492. Ísl. fornbr. VII, bls. 130–131.	B.1

Lagt fram af Þórdísi Bjarnadóttur lögmanni vegna Hafnards:

5	Hafnardalur, kröfulýsing, dags. 22.3.2021.
5(1)	Hafnardalur, landamerkjabréf, dags. 21.5.1890, þinglýst 21.5.1890.
5(2)	Hafnardalur, byggingarbréf, dags. 15.1.1988, þinglýst 19.4.1988.
5(3)	Hafnardalur, afsal, dags. 4.1.2000, þinglýst 18.2.2000.
5(4)	Hafnardalur, afsal, dags. 28.3.2007, þinglýst 3.4.2007.
5(5)	Hafnardalur, kaupsamningur og afsal, dags. 30.8.2011, þinglýst 7.9.2011.
5(6)	Orkustofnun: Rannsóknarleyfi vegna áætlana um virkjun Hafnardsárs, dags. 12.8.2015, ásamt fylgiskjöllum: 1) Umsókn um rannsóknarleyfi frá eigendum Hafnardsárs; 2) uppdrætti af rannsóknarsvæði Hafnardsárs; 3) yfirliti um gagnakröfur vegna eftirlits Orkustofnunar og fylgibréfi með rannsóknarleyfi.
5(7)	Hafnardalur, skiptayfirlýsing, dags. 14.12.2017, þinglýst 3.4.2019.
5(8)	Hafnardalur, greinargerð, dags. 30.8.2022.
5(9)	Svar starfsmanns Landmælinga Íslands við fyrirspurn um kortagrunn, dags. 29.8.2022.

Lagt fram af Birni Jóhannessyni lögmanni vegna Nauteyrar:

6	Nauteyri, kröfulýsing, dags. 20.3.2021.
6(1)	Nauteyri, veðbandayfirlit, dags. 19.3.2021.
6(2)	Nauteyri, afsal, dags. 17.7.2015, þinglýst 27.7.2015.
6(3)	Nauteyri, kaupsamningur, dags. 28.11.2014, þinglýst 19.12.2014.
6(4)	Nauteyri, landamerkjabréf, dags. 6.6.1889, þinglýst 21.5.1890.
6(5)	Nauteyri, örnefnaskrár.
6(6)	Yfirlýsing um landamerki milli Ófeigsfjarðar í Árneshreppi og Staðar í Strandabyggð ásamt hnitaskrá og tveimur uppdráttum.
6(7)	Nauteyri, greinargerð, dags. 27.8.2022.

Lagt fram af Eiríki Gunnsteinssyni lögmanni vegna Rauðamýrar:

7	Rauðamýri, kröfulýsing, dags. 22.3.2021.
7(1)	Skúfnavatnavirkjun, skýrsla frá Verkis, nóvember 2019
7(2)	Uppdráttur úr kortasjá Landmælinga Íslands.
7(3)	Uppdráttur af vef Loftmynda: map.is.
7(4)	Umfjöllun um Skúfnavötn á vefsíðu Vesturverks.
7(5)	Rauðamýri, greinargerð, dags. 29.8.2022.

Lagt fram af Friðbirni Garðarssyni lögmanni vegna Tungu á Langadalsströnd ásamt Gröf:

8	Tunga á Langadalsströnd, kröfulýsing, dags. 22.3.2021.
8(1)	Tunga, fasteignayfirlit, dags. 7.3.2021.
8(2)	Tunga á Langadalsströnd ásamt Gröf, greinargerð, ódagsett, móttækin 29.8.2022.

Lagt fram af Jónasi Aðalsteinssyni lögmanni vegna Orkubús Vestfjarða:

9	Orkubú Vestfjarða, vatns- og landréttindi, kröfulýsing, dags. 8.3.2021.
---	---

9(1)	Afsal hreppsnefnda Snæfjallahrepps og Nauteyrarhrepps til Orkubús Vestfjarða fyrir öllum eignum Rafveitu Snæfjalla, sem og vatnsréttindum, dags. 8.2.1980, ásamt yfirlýsingu hreppsnefndanna og Orkubúsins, dags. 8.2.1980; samningi milli þeirra, dags. 16.12.1978; tveimur leigusamningum dags. 26.5.1972 og 25.4.1972; yfirlýsingu stjórnar Orkubús Vestfjarða um Sængurfossárvirkjun o.fl., ódags.; samkomulag oddvita Snæfjallahrepps, oddvita Nauteyrarhrepps og fulltrúa Orkubús Vestfjarða vegna yfirtöku rafveitu, dags. 14.10.1979, með fjárhagsyfirliti; bréfi frá oddvitum Snæfjalla- og Nauteyrarhrepps til Orkubús Vestfjarða, dags. 3.8.1979, með fjárhagsyfirliti. Fskj. 15 með skjali nr. 9.
9(2)	Orkubú Vestfjarða og Verkís: Uppdrættir og yfirlit um vatnakerfi, aðflutningakerfi starfandi virkjana, virkjanir í undirbúningi, rafkerfi, vatnsréttindi og þjóðlendukröfur ríkisins, dags. janúar 2021. Fskj. 17 með skjali nr. 9.
9(3)	Orkubú Vestfjarða, vatnsréttindi, greinargerð, dags. 29.8.2022.

Lagt fram af lögmönnum málsaðila og óbyggðanefnd:

10	10(1)	Yfirlitskort, mál nr. 6/2021. Kröfulínur málsaðila, dags. 7.5.2021.
	10(2)	Yfirlitskort, mál nr. 6/2021. Kröfulínur málsaðila, dags. 16.8.2021.
	10(3)	Yfirlitskort, mál nr. 6/2021. Kröfulínur málsaðila, dags. 14.7.2022.
	10(4)	Yfirlitskort, mál nr. 6/2021. Kröfulínur málsaðila, dags. 29.8.2022.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

11	11(1)	Fundargerð 1. fyrirtöku, dags. 4.6.2021.
	11(2)	Fundargerð 2. fyrirtöku, dags. 9.6.2021.
	11(3)	Fundargerð 3. fyrirtöku, dags. 12.5.2022.
	11(4)	Fundargerð 4. fyrirtöku, dags. 22.8.2022.
	11(5)	Fundargerð vettvangsferðar í máli nr. 6/2021 og þriðja hluta vettvangsferðar í máli nr. 7/2021, dags. 6.9.2022.
	11(6)	Fundargerð aðalmeðferðar í málum nr. 6–8/2021, dags. 7.9.2022.
	11(7)	Fundargerð 6. fyrirtöku, dags. 29.8.2023.
12		Minnisblað frá sérfræðingi á Veðurstofu Íslands um tiltekin vatnaskil og upptök Hafnardsár, Þverár, Hvannadalsár og Bæjardalsár, dags. 12.7.2021.
13		Svar Orðabókar Háskólans við fyrirspurn óbyggðanefndar um orðið <i>ffallsbrún</i> , ódags. en aflað árið 2006 við málsmeðferð á svæði 4.
14		Þjóðskjalasafn Íslands: Minnisblað yfir gögn í <i>Diplomatarium Islandicum</i> = <i>Íslenzku fornbréfasafni</i> , dags. 5.6.2023.

**Skrá yfir skjöl lögð fram til hliðsjónar
í máli nr. 6/2021 (OBN 21050006).**

Lagt fram til hliðsjónar af Ívari Pálssyni lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:

H-1	<i>Íslenzk fornrit</i> I (1968), bls. 154–155, 42–43, 58–59, 160–183, 186–191 og 196–197 (úr Landnámabók). Merkt 1, sbr. skjal nr. 1(2).
H-2	Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 7. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýsla (1940), efnisyfirlit og bls. 12–16, 47, 53–54, 24–26, 29, 32, 30–31, 34, 36–37, 56, 58, 113–114, 91, 86–88, 68, 90, 122–123, 125, 127, 129, 131, 134, 135, 177, 136–139, 135, 272–273, 316, 275–276, 308–309, 286, 291, 300–301, 290, 302, 303, 305–306, 141, 143, 148, 152–153, 143, 181, 187, 171, 223, 224, 12. Merkt 2, sbr. skjal nr. 1(2).
H-3	<i>Sóknalýsingar Vestfjarða</i> , II. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýslur (1952), bls. 15, 18–25, 32–45, 48–51, 54–59, 64–91, 100–105, 110–137, 140–143, 146–151, 156–161, 164–165, 170–171, 182–189. Merkt 3, sbr. skjal nr. 1(2).
H-4	<i>Íslenzkt fornbréfasafn</i> , II. bindi, bls. 616; V. bindi, bls. 206–207; VIII. bindi, bls. 484–486; XIII. bindi, bls. 274–275. Nr. 4–7 í tilvísanaskrá, skjali nr. 1(2).

H-5	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 1949 (Norður-Ísafjarðarsýsla eftir Jóhann Hjaltason), bls. 75–76, 106–107, 156–158.</i>
-----	--

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd

H-6	Almennar niðurstöður óbyggðanefndar með viðaukum, svæði 1–9B, dags. 21.2.2020.
H-7	Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998, með síðari breytingum, dags. 10.4.2015.
H-8	Jarðalisti sem notaður er við leit að gögnum um svæði 10B á Þjóðskjalasafni Íslands, 7. útg. dags. 11.10.2021.
H-9	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.3 Dómar fyrir mál nr. 1–8/2021 á svæði 10B, dags. 25.3.2022.
H-10	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.6 Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja ásamt Stjórnartíðindum fyrir mál nr. 1–8/2021 á svæði 10B, dags. 26.3.2022.
H-11	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.9 Alþingisbækur Íslands fyrir mál nr. 1–8/2021 á svæði 10B, dags. 3.2.2022.
H-12	<i>Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 7. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýsla (1940), efnisyfirlit og bls. 224–248, 308, 384–386 og 457–476 (Langadalssörnd, örnefnaskrá o.fl.).</i>
H-13	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 1949 (Norður-Ísafjarðarsýsla eftir Jóhann Hjaltason), bls. 2–41 og 111–112.</i>
H-14	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 2017 (Við Djúpið blátt. Ísafjarðardjúp eftir Ólínu Kjerúlf Þorvarðardóttur), bls. 11–29, 51–61, 200–205 og 241–251 (efnisyfirlit og efni úr köflunum „Vestfirðir“, „Ísafjarðardjúp“ og „Inndjúpið“ ásamt örnefnaskrá).</i>

FYLGISKJAL III: KORT

a) Úrskurðarkort í máli nr. 6/2021

b) Yfirlitskort um svæði 10B